

UNIVERZITA KARLOVA

HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Teologické pojednání Mistra Jakoubka ze Stříbra „De usura iudeorum et christianorum“ a jeho reflexe postavení Židů ve společnosti

Theological treatise by Master Jacobellus de Stříbro „De usura iudeorum et christianorum“ and his reflection of the position of Jews in society

Diplomová práce

Vedoucí práce:

ThDr. Eva Vymětalová Hrabáková, Th.D.

Autor práce:

ak. mal. Bc. Rostislava
Gažíková Fečová

Praha 2017

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala za pomoc a vedení především vedoucí mé bakalářské práce, paní dr. Evě Vymětalové-Hrabákové, Th.D., dále pak panu dr. Jaroslavu Hrdličkovi a paní dr. Markétě Holubové, Th.D., za pomoc a cennou inspiraci. V neposlední řadě bych tímto ráda vyjádřila dík také svému manželovi, Jaroslavu Gažíkovi Fečovi, za lásku a podporu.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato diplomová práce byla umístěna v Ústřední knihovně UK a používána ke studijním účelům.

V Praze dne 25. 6. 2017

Rostislava Gažíková Fečová.

Anotace

Diplomová práce „Teologické pojednání Mistra Jakoubka ze Stříbra ‚De usura iudeorum et christianorum‘ a jeho reflexe postavení Židů ve společnosti“ vychází z dodatku Jakoubkova spisu „Contra usuram“ (asi 1415), v němž je poprvé v dějinách formulována myšlenka ekonomické asimilace Židů. Pro potřeby této historicko-teologické studii je text dodatku autorsky přeložen z češtiny do latiny, právě tak jako kapitola o lichvě ze stěžejní monografie Paula de Vooghta „Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme“ (Louvain, 1972). Cílem práce je kritické zhodnocení Jakoubkova textu, reflexe postavení Židů ve středověké společnosti a význam Jakoubkovy vize pro dějiny křesťansko-židovského soužití s přesahem až do naší současnosti.

Klíčová slova:

M. Jakoubek ze Stříbra (M. Jacobellus de Misa), středověk, lichva, usurární doktrína, ekonomická asimilace Židů, soužití křesťanů a Židů.

Annotation

Diploma thesis „The theological treatise by Master Jacobellus de Misa charge ‚De usura iudeorum et christianorum‘ and his reflection of the position of Jews in society“ is based on the Appendix of the work „Contra usuram“ (c. 1415), which is the first time in the history of the idea of economic assimilation of Jews formulated. For the purposes of this work is the copyrighted text (appendix) translated from the Latine to the Czech, as well as a chapter on the usury of the flagship of the monograph Paul de Vooghta „Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme“ (Louvain, 1972). The aim of the work is a critical evaluation of the text by Jacobellus, the position of the Jews in the medieval reflection of society, and the importance of the Jakoubkovy vision for the history of Christian-Jewish coexistence with an interference fit up to our present day.

Keywords:

M. Jacob of Mies (M. Jacobellus de Misa), middle ages, usury, the doctrine of usury, economic assimilation of the Jews, the coexistence of Christians and Jews.

Seznam zkratek

Biblické zkratky:

Abk – Abakuk
Dt – Deuteronomium
Ex – Exodus
Ez – Ezechiel
Ga – Galatským
Gn – Genesis
J – Janovo evangelium
L – Lukášovo evangelium
Lv – Leviticus
Mk – Markovo evangelium
Mt – Matoušovo evangelium
Mal – Malachiáš
Oz – Ozeáš
Ř – list Římanům
Sir – Sirachovec
Zj – Zjevení Janovo
Ž – žalmy

Další zkratky:

aj. – a jiné
atd. – a tak dále
AV – Akademie věd
BK – Bible kralická
CMTF – Cyrilometodějská teologická fakulta
č. – číslo
ČAVU – Česká akademie věd a umění
ČEP – Český ekumenický překlad
ČR – Česká republika
čs. – československý
ČSAV – Československá akademie věd
ed. – editor

eds. – editoři
FF – Filozofická fakulta
FÚ – Filozofický ústav
hebr. – hebrejský
HTF – Husitská teologická fakulta
HÚ – Historický ústav
kol. – kolektiv
KTF – Katolická teologická fakulta
l. – léta, v letech
lat. – latinský
mj. – mimo jiné
MK – Městská knihovna
MU – Masarykova univerzita
MZK – Městská zemská knihovna
n, nn – následující (strana, strany)
něm. – německý
např. – například
PF – právnická fakulta
r. – rok
RKZ – Rukopisy královédvorský a zelenohorský
roč. – ročník
řec. – řecký
s., str. – strana
srov. – srovnej
UCL – Université catholique Louvain
UP – Univerzita Palackého
UJEP – Univerzita Jana Evangelisty
Purkyně
UK – Univerzita Karlova
vyd. – vydání
ZU – Západočeská univerzita

Obsah

Úvod.....	8
1 Společensko-historický kontext: krátký exkurz do krize přelomu 14. a 15. století	10
1.1 Doba Karla IV.....	10
1.2 Doba Václava IV.....	12
1.3 Doba Zikmunda Lucemburského	14
1.4 Husitství	17
2 Mistr Jakoubek ze Stříbra.....	19
2.1 Život M. Jakoubka ze Stříbra	19
2.2 Výzkum života a díla M. Jakoubka ze Stříbra	20
2.3 Dílo M. Jakoubka ze Stříbra.....	25
2.4 Vybraní jakoubkovští badatelé.....	27
2.4.1 F. M. Bartoš	27
2.4.2 Paul de Vooght.....	29
2.4.3 František Kavka	31
3 Lichva – historický jev.....	33
3.1 Pojem lichvy	33
3.2 <i>Lichva podle Starého zákona</i>	34
Ezechiel 18:.....	35
Žalm 15 - Žalm Davidův:.....	36
3.3 Křesťanský náhled na lichvu.....	37
3.3.1 Stanoviska křesťanských učenců ve věci lichvy	39
3.4 Lichva v období středověku	47
4 Jakoubkův traktát <i>Contra usuram</i>	51
4.1 Traktát <i>Contra usuram</i> v kontextu Jakoubkových spisů	51
4.2 Rukopisy traktátu <i>Contra usuram</i>	52
4.3 Traktát <i>Contra usuram</i> v kontextu soudových polemik o lichvě.....	52
4.3.1 Traktát Theodorica de Errich	53
4.3.2 Traktát M. Jana z Příbrami.....	54
4.3.3 Traktáty M. Jakoubka ze Stříbra a Mikuláše z Drážd'an.....	55
4.3.4 Traktát Mikuláše Korandy ml.	56
4.3.5 Stručné shrnutí komparace traktátů proti lichvě	57
4.4 Předmět spisu <i>Contra usuram</i>	58
4.4.1 M. Jakoubek a lichva.....	58
4.4.2 M. Jakoubek a renty	59
4.6 Dodatek spisu <i>Contra usuram</i>	62
4.6.1 Obecně o dodatku <i>De usura christianorum et judeorum</i>	62
4.6.2 Židé mezi křesťany	63
4.6.3 Teologická argumentace	65
4.6.4 Snaha o nápravu	66

4.6.5 Myšlenka hospodářské asimilace Židů	67
5 Soužití křesťanů a Židů.....	69
5.1 Křesťané vůči Židům	69
5.1.1 Středověký antijudaismus	71
5.2 Postoje církevních otců a učitelů.....	72
5.3 Židé v době husitské	76
5.3.1 Židé a husité	76
5.3.2 Husité a Židé	77
5.3.3 Záznamy dobových kronik.....	78
5.4 Další vývoj vztahů křesťanů a Židů	79
5.4.1 Novověk a renesance.....	79
5.4.2 Osvícenství a haskala	82
5.4.3 Židovská emancipace	84
5.4.4 Židé v 19. století.....	85
5.4.4 Židé v první polovině 20. století	86
5.4.5 Židé po holocaustu	87
5.4.6 Židé v současnosti	90
6 Lichva a MY	92
6.1 Dědictví Jana Kalvína	92
6.2 Dědictví liberalismu	93
6.3 Současnost a dědictví minulosti	94
6.4 Současná právní úprava.....	96
6.4.1 Kořeny současné právní úpravy	96
6.4.2 Trestná lichva	98
6.4.3 Lichva po roce 1990.....	99
6.4.4 Institut dobrých mravů	99
6.4.5 Nový občanský zákoník	100
6.4.6 Byznys s chudobou	101
6.4.7 Lidé půjčují lidem a bratři bratřím	101
6.4.8 Nová finanční situace v církvích.....	102
Závěr	105
Bibliografie	108
Příloha 1:	120
Příloha 2:	124
Příloha 3	129
Summary:	143

Úvod

Motivací pro napsání této diplomové práce byly přednášky z dějin Židů, které jsem navštěvovala během bakalářského studia na HTF UK. Zaujalo mě období husitského hnutí, kdy se objevily nové náhledy ohledně soužití křesťanů a Židů.

Záměrem této diplomové práce je přeložit a analyzovat dodatek spisu „Contra usuram“, nazvaný „De usura judeorum et christianorum“, v němž je vyjádřena myšlenka tzv. ekonomické asimilace Židů. Jak bylo ve středověkém univerzitním prostředí běžné, Jakoubkův traktát včetně dodatku je napsán v latině; do češtiny dosud nebyl jako celek přeložen. Můj překlad vychází z latinského textu, tak jak je uveden monografií Paula de Vooghta o M. Jakoubkovi ze Stříbra¹, a to s přihlédnutím ke studii Františka Kavky.²

Úmysl napsat o tomto tématu historicko-teologickou studii ve mně zrál již delší dobu. Heuristická fáze, kdy jsem shromažďovala podklady a rozvažovala o zvoleném námětu, trvala asi dva roky. Následoval překlad latinského textu, který se stal vodítkem pro další práci. Při překládání jsem se musela vyrovnat se specifiky středověké latiny, s níž jsem se doposud neměla příležitost setkat. Analýza textu a komparace Jakoubkova traktátu s jinými dobovými pojednáními, provedená na základě odborných studií, vede k syntéze zjištěných poznatků. Cílem mé diplomové práce má být kritické zhodnocení teologického pojednání Mistra Jakoubka ze Stříbra „De usura iudeorum et christianorum“, jeho reflexe postavení Židů v soudobé společnosti a význam jeho načrtnuté vize pro dějiny soužití křesťanů a Židů, a to až s přesahem do současnosti.

Tematicky se zamýšlená diplomová práce dotkne rozličných, avšak vzájemně provázaných oblastí, jimiž jsou zejména: společné dějiny křesťanů a Židů, křesťanský antijudaismus, lichva, husité a Židé, M. Jakoubek ze Stříbra a jeho traktát *Contra usuram*. Zvolené téma bude zkoumáno diachronní metodou. Osobnost M. Jakoubka ze Stříbra, jeho život a dílo jsou zasazeny do konkrétního společensko-historického rámce. Téma lichvy bude nahlédnuto na základě starozákonních ustanovení, zachycených v Tanachu, a to z hebrejského originálu. Dále bude prostudováno, jak byla lichva nahlížena středověkými křesťanskými teology, jejichž traktáty se opíraly zejména o výklady Augustina Aurelia a Tomáše Akvinského. Zvláštní pozornost pak bude věnována tzv. dodatku tohoto spisu nazvanému „De usura judeorum et christianorum“. V tomto textu je zachycena na svou dobu velmi pozoruhodná myšlenka M. Jakoubka ze Stříbra o hospodářské asimilaci Židů do křesťanské společnosti.

¹VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, 415 str.

²KAVKA, František. *Jakoubkův traktát Contra usuram a židovská otázka*. AUC-HUCP 40, 2000, s. 17–24.

Následně bude pojednáno soužití křesťanů a Židů od středověku po současnost, a to se zřetelem na problém lichvy. Závěrečná kapitola se zaměří na lichvu v naší současnosti.

Zpracování je zamýšleno tak, aby byl text maximálně nezátížený podrobností, a tudíž srozumitelný i pro laika a případného zájemce o toto téma, který však není fundovaným znalcem. Všechny vysvětlující detaily a odkazy na prameny a literaturu jsou uvedeny v poznámkách pod čarou. Citace a termíny jsou uvedeny kurzívou. Poznámky pod čarou jsou trojího typu: 1. citace, 2. vysvětlivky, 3. stručné medailony o zmíněných osobnostech. Podklady k těmto poznámkám jsou uvedeny v seznamu literatury a internetových zdrojů.

Tato diplomová práce jde vědomě *ad fontes*: opírá se zejména o prameny, to jest traktáty M. Jakoubka ze Stříbra, dobové kroniky, o Písmo a díla církevních otců a učitelů (zejména Augustina Aurelia, Tomáše Akvinského a M. Jana Husa), jakož i o příslušnou odbornou literaturu zaměřenou na období pozdního středověku, na život a dílo M. Jakoubka ze Stříbra, na lichvu a antiusurární traktáty, na soužití křesťanů a Židů ve středověku a na lichvu v naší době. Stěžejní publikací pro zpracování tohoto tématu je francouzsky psaná monografie Paula de Vooghta o Jakoubkovi ze Stříbra a na ni navazující studie Františka Kavky.

V přílohách této diplomové práce bude zařazen latinský text M. Jakoubka ze Stříbra „De usura judeorum et christianorum“ a jeho autorský překlad, dále pak překlad z francouzštiny, a to kapitoly o lichvě ze zmíněné monografie Paula de Vooghta.

V textu celé diplomové práce používám z důvodu úcty slovo Žid s velkým písmenem, přičemž nekladu rozdíl mezi židovským národem z hlediska etnicity a židovského náboženství.³ Domnívám se, že v případě Židů ve středověku se tato hlediska překrývají; rozhodujícím faktorem je vědomé odmítnutí definice židovství z hlediska rasového. V citátech však se někde vyskytuje též psaní slova žid (tj. s malým písmenem).

³V češtině není dostatečně ujasněno, s jakými počátečními písmeny a v jakých případech se píše slovo žid/Žid. Některé zdroje uvádějí, že slovo Žid s velkým písmenem na začátku je používáno pro příslušníka židovského národa, kdežto slovo žid s malým písmenem odkazuje k náboženskému přesvědčení či příslušníku židovského náboženství. Srov. DOUKHAN, J. B. *Tajemství Izraele*. Roztoky u Prahy: Advent-Orion, 2011. 1. vydání, s. 2.

1 Společensko-historický kontext: krátký exkurz do krize přelomu 14. a 15. století

Doba Mistra Jakoubka ze Stříbra (asi 1375-1429) je obdobím velkých dějinných zvratů. To je typickým jevem pro přelomy staletí či tisíciletí – milénia, jehož znakem bývá chaotické střídání. To se nejlépe odráží ve specifické umělecké produkci, jež bývá nazývána pojmem manýrismus⁴. Naši sledovanou dobu charakterizuje tzv. krásný sloh, v němž se mísí pozdní gotika a renesance. (Podle francouzského historika Jacquese Le Goffa není renesance samostatným obdobím, nýbrž je poslední periodou středověku.⁵) Nejde jenom o estetické vyjádření dobového světonázoru, nýbrž i o projevení společenských, duchovních a kulturních tendencí, které se v té době radikálně mění a předznamenávají tak novou epochu. Jde o dobu přechodu středověku a novověku, přičemž jejich hranice je plausibilní. Námi sledované období zahrnuje v českých zemích vládu Karla IV. a jeho synů, totiž Václava IV. a Zikmunda Lucemburského.

1.1 Doba Karla IV.

Karel IV., panovník vrcholného středověku, reprezentuje svým majestátem podobu středověkého vnímání svrchovaného krále a císaře, z Boží vůle ustanoveného, pomazaného a obrovskou a nezpochybnitelnou mocí oplývajícího. Velkou oporou jeho postavení byl fakt, že jeho matkou byla Eliška Přemyslovna, přímá dědička přemyslovské tradice.⁶ Karlova neochvějná pozice v českém prostředí vycházela především z toho, že on sám byl jejím posledním a vědomým nositelem.

Vladařská činnost Karla IV. byla velmi intenzivní; metropolí se stala Praha, jejímuž budování a šíření věhlasu věnoval mimořádnou pozornost. Jedním z kroků, který měl sloužit k povzbuzení náboženského života v duchu národní tradice, bylo např. to, že získal od papeže povolení k sloužení mše dle slovanského ritu. Mniši a opati benediktinského kláštera v Emauzích (Na Slovanech) směli sloužit slovanskou liturgií nejen ve svém domovském klášteře, ale i mimo něj.⁷ Karlovo velkorysé budovatelské úsilí o rozvoj Sv. říše římské, jejímž centrem byly za jeho vlády české země, bylo finančně vyčerpávající a z hlediska budoucnosti se projevilo „na dluh dalších generací“.

Předzvěstí, dnes můžeme říci až prorockou, byla jinak zcela oslavná řeč, která zazněla při pohřebním obřadu, kdy přítomní oplakávali smrt svého krále a císaře, Karla IV.: *Jí sice*

⁴ Manýrismus - ustálený způsob uměleckého projevu (obvykle závěrečná fáze určitého uměleckého slohu), který se vyznačuje schematičností, šablonovitostí, rutinou a stereotypem; uplatňuje stále stejné technologické a řemeslné postupy, materiály a výrazové prostředky. To platí i v přeneseném slova smyslu. Viz: *Malá čs. encyklopedie*. Kolektiv autorů ČSAV. IV. díl. Praha: Academia 1986, s. 85.

⁵ Srov. Le GOFF, Jacques. *O hranicích dějinných období. Na příkladu středověku a renesance*. Praha: Karolinum 2014, s. 15.

⁶ Srov. SPĚVÁČEK, Jiří. *Karel IV. Život a dílo. 1316-1378*. Praha: Svoboda, 1979, 290-1 a 262-3.

⁷ Srov. KAFKA, František. *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378)*. I. díl. Praha: Karolinum, 1993, s. 152.

*želeť musí všichni věrní a oplakávají vůbec všichni, nám však z království českého tím tíže jest ji snášeti, tím trpčeji nad ní naříkati, čím více se mezi bouřlivými hrozících nám válek příboji a hlomozem bojíme, že loď naše, tj. Čechie, od nepřátel pravděpodobně bude zmítána, zbaveni jsouce tak velikého veslaře a od takového kormidelníka opuštění věrného utěšitele ztrativše a dosud do přístavu pokoje vánky do plachet našich dunícemi, jak jsme doufali, nedovedeni a nedohnáni.*⁸

Lesk vlády Karla IV., vycházející z pevného sepětí moci královské a církevní, vystřídal zákonitý úpadek v následné době vlády Václava IV.⁹ Prvním problémem tohoto panovníka bylo, že nastoupil na trůn po velkém panovníkovi, který byl již za života glorifikován. Václav IV., jenž vyrostl v *ochranném stínu mocného otce*¹⁰, však po něm nezdědil jeho státnické ani diplomatické schopnosti, nýbrž projevoval spíše zájem o lov, kulturu a umění. Na tomto příkladu lze spatřovat již nový, renesanční způsob života, který se od středověkého duchovního vnímání světa přiklání ke světským věcem.

Zatímco Karel IV. chápal církev jako politickou sílu, o niž opíral svoji moc, jeho syn Václav vnímal církev jen ve služebné úloze. Oba tyto přístupy pak vedly k zesvětštění církve a k jejímu následnému rozkladu, což vedlo k silné kritice a snahám o nápravu. Na samém sklonku Karlova života vyhrčená situace v církvi kulminovala zásadním rozkolem, totiž papežským schizmatem. Dalo by se očekávat, že v duchu svého obvyklého pragmatismu se Karel IV. postaví na „výhodnější stranu“ nově zvoleného papeže Klimenta VII.; on však – věren své úloze císaře jako fojta a ochránce církve – stanul na straně Urbana VI., totiž papeže, o jehož právoplatnosti byl pevně přesvědčen. *Velké západní schizma, jedna z nejtěžších krizí římské církve i pozdně středověké evropské společnosti, kterou otřásalo řadu příštích desetiletí, se stalo skutečností.*¹¹

Vrcholný středověk se vyznačoval jak mimořádnou zbožností, ať už prezentovanou navenek či prožívanou uvnitř, tak i citelným vnitřním napětím, které můžeme přirovnat k tichu před bouří. Již doba Karla IV. byla poznamenána očekáváním blízkého příchodu Ježíše Krista, provázeného apokalyptickými událostmi. Celé 14. století bylo provázeno úkazy, které byly vykládány právě jako takové (tuhé zimy, povodně, neúroda, nálety kobylek pustošící úrodu, hladomor, mor, zemětřesení). Zatímco lidé doby Karlovy Kristův příchod očekávali, následující generace nabyly přesvědčení, že bouřlivé události, které prožívají, jsou již jeho průvodním jevem.

Jak již bylo výše řečeno, přechodné vývojové období na přelomu 14. a 15. století se vyznačovalo nejenom úpadkem obecných mravů a postupným sociálním rozkladem, kdy byly

⁸ Srov. RAŇKŮV Z JEŽOVA, Vojtěch. Řeč při pohřbu Karla IV. In: *Próza z doby Karla IV.* VILIKOVSKÝ, Jan (ed.) Praha: Evropský literární klub, 1938, s. 67.

⁹ Srov. SPĚVÁČEK, Jiří. *Karel IV. Život a dílo. 1316-1378.* Praha: Svoboda, 1979, s. 264-5, 301-304.

¹⁰ Srov. SPĚVÁČEK, Jiří. *Václav IV. 1368-1419.* Praha: Svoboda, 1986, s. 23.

¹¹ Srov. KAFKA, František. *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378).* II. díl. Praha: Karolinum, 1993, s. 237.

stávající společenské hodnoty výrazně relativizovány, ale také skutečností, že vládnoucí třída (jakož i vrstvy střední) tento stav považovala více méně za normální a vyhovující. Následující sociální otřesy se pak pro ně mohly jevit jako překvapující.¹²

1.2 Doba Václava IV.

Karel IV. si byl vědom nejenom své královské a císařské moci, ale i své lidské pomíjivosti: *Když pak kralovati budete po mně, okrášleni korunou královskou, pamatujte, že i já jsem kraloval před vámi a v prach obrácen jsem a v bláto červů. Stejně i vy padnete minouce jako stín a jako květ polní. Zač stojí urozenost anebo všech věcí hojnost, není-li při tom čisté svědomí s pravou vírou a s nadějí svatého vzkříšení?*¹³

Na otázku, kdo měl kralovat po zesnulém Karlu IV., odpovídá záznam o jeho potomcích, jak je tradován i v pozdějších kronikářských zápisech: *Týž Karel zůstavil po sobě tři syny: Vácslava, nejstaršího, ježto po něm byl králem v Čechách, kterýž také měl jméno císařské, ale císařskou korunou nikdá nebyl korunován; druhý Zikmund, jenž byl potom uherským králem, také i císařem; třetí Jan, kterémuž otec jeho Karel ještě za dnův života svého dal mu markrabství Bramburské a Lužické a jím jej oddělil. Synové pak Janovi, bratra císaře Karla, Jošt a Prokop, jsouce nápadem po svém otci Moravským markrabstvím odděleni, na tom přestali (tj. s tím se spokojili).*¹⁴

Po Karlově smrti nastoupil na český trůn jeho syn Václav IV. (1361-1419). Již jeho narození znamenalo přelom v životě Karla IV., jenž se následníka trůnu dočkal až ve svých čtyřiceti pěti letech, a to od své třetí manželky, Anny Svídnické. Tento syn byl pokřtěn Václav po „skutečném vládcí českých zemí“, svatém Václavu, stejně jako před ním synek z předchozího manželství s Annou Falckou, jenž zesnul v útlém věku. *Přímo nezkrotná radost pronikla do všech písemností vydaných Karlem i jeho chotí o této události vydaných (...). Není divu, že tato událost se měla vrýt do paměti účastníků.*¹⁵

Václav byl korunován českým králem již ve dvou letech, tedy v roce 1363. Karel IV. do tohoto svého syna vkládal nemalé naděje, které se bohužel nenaplnily: na rozdíl od svého otce nebyl Václav silný panovník. Po své matce, která byla proslulá svou krásou a spanilostí, zdědil nejenom slabší tělesnou konstituci se sklonem k nemocem, ale též zájmy rázu spíše kulturního než panovnického (zájem o umění, lov a zábavu).

Přestože se Václav IV. projevil jako slabý král, jemuž byly vladařské povinnosti spíše na obtíž, je třeba zmínit také jeho přínos. Během jeho vlády pokračoval kulturní rozkvět, který

¹² Srov. SPĚVÁČEK, Jiří. *Karel IV. Život a dílo. 1316-1378*. Praha: Svoboda, 1979, s. 502.

¹³ Srov. KAREL IV. *Vita Caroli. Vlastní životopis, 2. kapitola*. In: *Próza z doby Karla IV.* VILIKOVSKÝ, Jan (ed.) Praha: Evropský literární klub, 1938, s. 55.

¹⁴ Srov. HÁJEK Z LIBOČAN, Václav. *Kronika česká (1541)*. Kniha 3, rok 1378. LINKA, Václav (ed.). Praha: Academia, 2013, s. 820.

¹⁵ Srov. KAFKA, František. *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378)*. I. díl. Praha: Karolinum, 1993, s. 179n.

nastartoval jeho otec. Vrcholná gotika se již proměňovala v renesanci, jak lze vidět např. na architektuře hradů Žebrák – Točník, osobního sídla v Kunraticích či na výzdobě Staroměstské mostecké věže. Za Václava rovněž pokračovala výstavba svatovítské katedrály. Významnou uměleckou památkou té doby je rovněž tzv. Václavova bible, nedokončený iluminovaný rukopis Starého zákona, psaný německy.¹⁶

Václavovu dobu provázela těžká hospodářská krize spojená s velkou morovou epidemií, která tehdy citelně zasáhla celou střední Evropu. Hluboká společenská krize se na mezinárodní úrovni projevila zejména výše zmíněným velkým papežským schizmatem (1378-1415). Tento rozkol se netýkal pouze církevních struktur, ale otřásl neochvějným přesvědčením křesťanů, že papež je nezpochybnitelnou autoritou, jedinou hlavou církve, jež byla pro středověkého člověka oporou a jistotou. Postupná volba více papežů (nejprve schizma, 1409 trisma) mohla evokovat vícehlavého draka, tedy Antikrista.

Na konci své vlády již Václav IV. ztrácel svůj mocenský vliv, přesto však ještě měl oporu v pražských městech. Neměl v úmyslu pronásledovat kacíře (viklefisty) za cenu krveprolití, naopak se chtěl vyhnout otevřeným střetům a nepokojům. On i jeho manželka, královna Žofie Bavorská, byli nařčeni, že nad heretiky drží ochrannou ruku. Obrany krále se ujal universitní mistr a Husův nástupce v Kapli betlémské, Jakoubek ze Stříbra. Ve vlastnoručně zapsaném elaborátu Jakoubek striktně odmítá, že by podávání pod obojí způsobou laikům bylo kacířstvím – a proto ani krále nelze vinit z hereze.¹⁷

Dobu vlády Václava IV. lze označit za období směřující k velkým dějinným zvratům. V českých zemích celková společenská, hospodářská, církevní a duchovní krize vyústila v revoluční události husitského hnutí. Přebujelost církevního majetku měla silnou sociální odezvu v narůstajícím odporu k církvi.¹⁸

Problémy byly formulovány a diskutovány nejprve v pražském universitním prostředí, což lze také vnímat již jako rys nadcházející renesance. Nejvýraznější osobností Karlovy university byl Mistr Jan Hus, který veřejně a důrazně kritizoval tehdejší stav církve a volal po její nápravě.¹⁹ Především s jeho osobou a učením je spjat začátek tzv. české reformace, jež o sto let předešla reformaci evropskou. Bezprostředně s Husovým jménem a odkazem je spojeno celé následné období našich dějin, totiž husitství. Myšlenky volající po obrodě církve a společnosti, které vznikly na universitní půdě, vyřčené ústy vzdělců, našly odezvu v lidových vrstvách a

¹⁶ Srov. HLAVÁČOVÁ, H. KDY VZNIKLA Bible Václava IV.? In: BUKOVINSKÁ, B. – KONEČNÝ, L. (eds.) *Ars longa. Sborník k nedožitým 70. narozeninám Josefa Krásky*. Praha: Artefactum, 2003, s. 65-79.

¹⁷ Srov. SOUKUP, Pavel. Václav IV. a reformní hnutí. In: *Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy*. ŠMAHEL, František – BOBKOVÁ, Lenka (eds.) Praha: nakladatelství Lidové noviny, 2012, s. 699.

¹⁸ Srov. SPĚVÁČEK, Jiří. *Václav IV. 1368-1419*. Praha: Svoboda, 1986, s. 427-534.

¹⁹ Mistr Jan Hus byl za své reformní myšlenky odsouzen Kostnickým koncilem a dne 6. 7. 1415 upálen.

staly se dynamickou hnací silou dějinných změn. Od teoretických disputací tak došlo k prosazování myšlenek bojem v období husitských válek.²⁰

Václav IV. stál ještě na počátku těchto radikálních změn. Ocítl se v soukolí dějinných zvratů, které nebyl s to zvládnout; dostal se do konfliktu se šlechtou i církevní hierarchií, také k universitním záležitostem měl rozporuplný vztah. Mezi různými tendencemi a tábory lavíroval, což je také dokladem jeho slabosti jakožto vladaře. *Václav IV, měl ty nejlepší úmysly vládnout, chtěl vládnout a často se o to zoufale pokoušel. Učinil však pro realizaci své vůle velmi málo, často takřka nic. Dostal se tak do vleku příliš těžko ovladatelných společenských sil, bouřlivých zvratů na všech stranách, proti nimž nebylo možné podniknout ani sebeschopnějšímu jedinci účinná koordinovaná opatření.*²¹

Na rozdíl od něho jak jeho otec Karel IV., tak jeho bratr a nástupce Zikmund Lucemburský, byli vždy pevní ve svých názorech a vystupovali autoritativně. Konec života a vlády Václava IV. byl poznamenán nejenom vleklými zdravotními útrapami, ale též izolací a faktickou ztrátou moci. Skonal dne 16. srpna 1419 ve svém osobním sídle, na hrádku v Kunraticích. *Jak neklidný a bouřlivý byl život Václav IV., tak komplikovaný byl jeho konec a posmrtný úděl. (...) Plánované slavnostní pohřební obřady však nebylo možné uskutečnit pro nepokoje, které vypukly v pražských městech. (...) Tělesné ostatky byly tajně převezeny na Zbraslav, kde byly ve vší tichosti uloženy.*²²

Rok po Václavově smrti, kdy už revoluční události zachvátily celou zemi, vytáhli pražané a táborité, vedeni radikálním knězem Václavem Korandou, na Zbraslav, kde zpusťovali celý klášter a vyplenili královu hrobku. Václavovy ostatky byly vytaženy z rakve, položeny na oltář a ověčeny senem. Účastníci této tryzny lili do králových úst pivo se slovy: *Však kdyžs živ byl, rád jsi s námi píjel.*²³ Toto zneuctění královských ostatků vypovídá o naprostém zneuznání královského úřadu, které následně pokračovalo ve faktickém neuznání Zikmunda Lucemburského.

1.3 Doba Zikmunda Lucemburského

Zikmund Lucemburský, jako druhorozený syn Karla IV. (z jeho čtvrtého sňatku s Alžbětou Pomořanskou) nemohl zprvu pomýšlet na to, že by se stal českým králem. Tím byl předurčen jeho o sedm let starší bratr Václav IV., zatímco Zikmundovi bylo přiřčeno Království uherské. Český trůn se uvolnil teprve po Václavově smrti. Rivalita mezi bratry se projevovala průběžně různými spory, které pramenily jednak z jejich rozdílných povah a temperamentu, jednak z protichůdných názorů na to, jak řešit krizové situace, především ve vztahu krále, šlechty a

²⁰ Srov. SPĚVÁČEK, Jiří. *Václav IV. 1368-1419*. Praha: Svoboda, 1986, s. 367-410, 411-462.

²¹ Ibidem, s. 608.

²² Ibidem, s. 607.

²³ Srov. SPĚVÁČEK, Jiří. *Václav IV. 1368-1419*. Praha: Svoboda, 1986, s. 607.

církve. Zikmund zastával názor, že šlechta má být podřízena královské moci. Ve věci velkého papežského schismatu se zasadil o svolání církevního koncilu do Kostnice (1414-1418).

Zikmundův záslusk na český trůn se už za Václavova života vyústil do různých intrik, např. ve spojení s dalším synem Karla IV., Joštem Lucemburským, moravským markrabětem. Tento odpor byl namířen proti Václavovi jakožto českému i římskému králi. Pak byly sice smlouvy o vzájemném nástupnictví obnoveny, ale Václavova pozice již byla značně oslabena. Situace vyvrcholila tím, že byl roku 1400 sesazen z trůnu římského krále, ačkoliv Václav tento fakt nikdy neuznal a titul užíval i poté. (Církevní koncil v Pise opět potvrdil, že Václav IV. je římským králem, ale fakticky to na věci nic nezměnilo. Roku 1410 byl na tento post zvolen Zikmund Lucemburský).

Václav cítil, že je ve své královské úloze ohrožen, a tak se s prosbou o pomoc obrátil na svého bratra Zikmunda, jemuž za to přislíbil správu Čech. Když však jeho bratr začal zabírat královské hrady, postavil se Václav na odpor, a na oplátku byl internován ve Vídni. Tento postup se v českých zemích setkal s nevolí, kterou chtěl Zikmund potlačit vojenskou silou. V téže době však vyvstaly problémy i v Uhrách, a tak nebylo možné stát zároveň na dvou frontách. Václav této situace využil a z vídeňského vězení uprchl. Ačkoliv se znesváření bratří roku 1404 smířili, jejich spojení bylo křehké.

Podobně jako bratr Zikmund také domácí šlechta – zvláště ta vyšší – předkládala Václavovi stále vyšší požadavky, na něž nedokázal adekvátně reagovat. Politická stabilita a mezinárodní důvěryhodnost Českého království, tak jak ji vybudoval jeho otec Karel IV., se stala minulostí; doba rozkvětu skončila.²⁴

Zikmundovi se cesta na český trůn otevřela až po Václavově smrti roku 1419. V době, kdy se Zikmund Lucemburský de iure stal českým králem, již prokázal své vladařské schopnosti v Uherském království, kde vládl od roku 1378. Ačkoliv byl jediným Lucemburkem, který usedl na uherský trůn, setrval na něm dlouhých padesát let. V Čechách mu převzetí vlády po zesnulém starším bratru zprvu nebylo umožněno, ačkoliv pro katolickou šlechtu bylo přijetí Zikmunda za českého krále přijatelným. Také Žofie Bavorská, vdova po Václavovi, toto stanovisko podporovala. Zato šlechta kališnická podmiňovala svůj souhlas jasnými požadavky, a to „kalichem“ (tj. povoleným přijímáním pod obojí způsobou pro laiky) a sekularizací církevního majetku. Tyto nároky byly pro Zikmunda zcela nepřijatelné, a tak se rozhodl prosadit svůj nárok na český trůn silou.

Na Zikmundův popud byla na jaře roku 1420 vyhlášena první křížová výprava do Čech. Na jedné straně husité zvítězili v bitvě na Vítkově (14. července) a později u Vyšehradu (dne 2. listopadu), na druhé straně Zikmund využil situace a nechal se na Pražském hradě korunovat (28. července 1420). Zemský sněm, konaný na jaře roku 1421 v Čáslavi, Zikmunda jako

²⁴Srov. *Bratři a synové Karla IV. O nadějích Karla IV. vkládaných do jeho potomků, bratrské revnivosti Václava IV. a Zikmunda Lucemburského a osudovém vlivu M. Jana Husa*. Dokumentární pořad. Praha: Česká televize, 2015. Režie: Jolana Matějková. Dostupné [online]. [citováno dne 2016-09-17].

českého krále odmítl, avšak šlechta moravská, slezská a lužická jej za krále uznala. V praktickém ohledu tedy byly české země v letech 1419-1436 bez krále.

Křížácké výpravy proti „kacířským Čechům“ nedokázaly Zikmundovi český trůn de facto zajistit. Vojensko-diplomatický nátlak se nesetkal s úspěchem a kališníci ze svých stanovisek odmítali slevit. Ač byl právoplatným českým králem korunován již v létě 1420, na český trůn tak doopravdy usedl až sedmáct let po Václavově smrti na sklonku svého života; za českého krále byl přijat dne 14. srpna 1436. V té době jej však již sužovaly závažné zdravotní obtíže a v následujícím roce - na cestě do milovaných Uher - zemřel.

Spojením českého a uherského království spolu s pozicí krále římského vytvořil Zikmund jako první podunajské soustátí, které se mělo stát hrází, jež by bránila osmanské expanzi do Evropy. Tomu měl napomoci i sňatek Zikmundovy dcery Alžběty s Albrechtem V., rakouským arcivévodou.²⁵

Obraz Zikmunda Lucemburského v povědomí českého národa není příliš lichotivý. Díky ryšavým vlasům (a později i vousům) měl Zikmund přezdívku „liška ryšavá“. Husité proti Zikmundovi, hlavně jako iniciátorovi křížových výprav, houževnatě bojovali. Přežíval názor, že Zikmund nesl spoluzodpovědnost za upálení M. Jana Husa, jemuž měl přislíbit ochranu na kostnickém koncilu. Ve skutečnosti však Husovi „pouze“ poskytl doprovodný glejt, který mu měl zajistit bezpečnou cestu do Kostnice. Alois Jirásek, významný spisovatel historických románů, které měly pozvednout české národní sebevědomí, Zikmundovu přezdívku, která vznikla na základě jeho zjevu, aplikoval na jeho povahu²⁶. Vytvořila se tak představa, že „Zikmund – liška ryšavá“, znamená, že tento král byl vychytralý a proradný jako liška v bajkách. Tento dojem ještě umocnila filmová „husitská trilogie“ Otakara Vávry z padesátých let 20. století.²⁷ V historických a náboženských souvislostech obraz „šelmy ryšavé“ rovněž konvenuje s biblickým pojetím apokalyptického „draka ryšavého“, totiž d'ábla nebo Antikrista, jak o něm hovoří Zjevení Janovo²⁸.

Jako významná postava vrcholného středověku byl Zikmund Lucemburský prezentován na velké mezinárodní výstavě, která se uskutečnila v roce 2006 v Maďarsku a v Lucembursku, a to pod názvem „Sigismundus – Rex et Imperator“.²⁹

²⁵ Srov. DRŠKA, Václav. Zikmund Lucemburský. Liška ryšavá? Praha: EPOCH, 1996. 1. vyd., s. 50-85.

²⁶ Alois Jirásek (1851-1930) – český spisovatel, tvůrce historických románů v duchu literárního realismu, po vzniku samostatného Československa též politik. Jeho dílo se záběrem od mystických dob (*Staré pověsti české* - 1894) až po období 19. stol. se mělo podílet na pozdvižení a upevnění českého národního sebevědomí. Díla věnovaná době husitské: románová trilogie *Mezi proudy* (1887-90), *Proti všem* (1893) a *Bratrstvo* (1900-1909), dramata *Jan Hus* (1913), *Jan Žižka* (1903) a *Jan Roháč z Dubé* (1914), román *Husitský král* (1920) o Jiřím z Poděbrad.

²⁷ Filmy *Jan Hus* (1954), *Jan Žižka* (1955) a *Proti všem* (1956). Režie: Otakar Vávra, scénář: Miloš Václav Kratochvíl; filmové zpracování na motivy děl Aloise Jiráska. Dějově na tuto tzv. husitskou trilogii navazuje film *Jan Roháč z Dubé* (režie Vladimír Borský, natočeno již v r. 1947).

²⁸ Zj 12,3 (BK): *Nebo aj, drak veliký ryšavý ukázal se, maje hlav sedm a rohů deset, a na těch hlavách svých sedm korun.*

²⁹ Výstavu spolupřátalo Muzeum krásných umění v Budapešti (Szépművészeti Múzeum Budapest) a Národní muzeum dějin a umění v Lucemburku Musée national d'histoire et d'art Luxembourg).

1.4 Husitství

Přestože slovo husitství bezprostředně evokuje spojitost s osobností a hlavně upálením M. Jana Husa v červenci 1415, je třeba je chápat především jako důsledek dynamických dějinných proměn, jak již bylo naznačeno výše. Počátky husitského hnutí se téměř překrývají s koncem života Václava IV. Prvním výrazným projevem revolučních bouří byla tzv. 1. pražská defenestrace (30. července 1419), kdy se dav, podnícen plamenným kázáním Jana Želivského, vydal směrem k Novoměstské radnici, kde z oken svrhl katolické konšely. Městské úřady byly pak obsazeny husity. Významným aktem pro rozvoj radikálního husitství se stalo založení jihočeského města Tábor na jaře 1420, které souviselo s poutěmi na vyvýšená místa a hory. Tato shromáždění lidu na svatých místech odrážela chiliastická očekávání doby; bojovnost účastníků narůstala a jejich myšlenky se rychle šířily. To mj. přispělo k tomu, že došlo k prosazování těchto idejí silou, tedy k aktivnímu boji za změny v církvi.³⁰

Husitství nebylo jednotným hnutím, nýbrž bylo tvořeno třemi hlavními proudy, k nimž patřili husité konzervativní, radikální a umírnění - zastánci středu. Jejich teologické a praktické postoje budou podrobněji zmíněny dále, v souvislosti s tématem této práce.

Když se Zikmund Lucemburský prakticky nemohl ujmout úlohy českého krále, spolu s katolickou církví inicioval první dvě křížové výpravy proti husitům v letech 1420-1421. Vítězství husitů v bitvách na pražském Vítkově, u Kadaně a u Kutné Hory významně posílila jejich pozici. Po smrti vojevůdce Jana Žižky dne 1. října 1424 převzal vedení husitských vojsk Prokop Holý. Také bitva u Ústí n. L. v rámci třetí křížové výpravy roku 1426 znamenala pro husity vítězství, jakož i bitva u Tachova v srpnu 1427, z níž křížáci čtvrté výpravy bez boje ustoupili.

Tento vojenský úspěch husitů předznamenal konec obranných bitev; od roku 1428 podnikali husité tzv. spanilé jízdy neboli rajzy, tedy vojenské výboje za účelem zvěstování husitských idejí, ale i kořisti. Pátá křížová výprava proti husitům, vedena kardinálem Guilianem Caesarinim, skončila v srpnu roku 1431 bitvou u Domažlic vítězstvím husitů. Za úspěchy husitských bojovníků stála jednak kázeň a disciplína, výborná organizovanost vojska, skvělá vojenská strategie (vozová hradba a jízda) a skvělý vojevůdce, ale i přesvědčení o Boží pravdě, která je na jejich straně. V důsledku tohoto vývoje upustil Zikmund Lucemburský od snah zvítězit nad husity vojenskou silou a přistoupil raději k diplomatické cestě řešení konfliktu.³¹

Významným mezníkem ve vývoji se stal koncil v Basileji (1431-45), kam na přelomu roku 1432 a 1433 směřovalo poselství v čele s Prokopem Holým. Husitští vyslanci měli za úkol přesvědčit církevní koncil o svém programu, totiž čtyřech artikulech pražských, a obhájit

³⁰ Srov. ČORNEJ, Petr. Reforma a revoluce. In: *Husitské století*. CERMANOVÁ, P. – NOVOTNÝ, R. – SOUKUP, P. (eds.) Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2014, str. 11-80.

³¹ Srov. CERMANOVÁ, Pavlína. Husitský radikalismus. BIEDERMAN, Jan. Vojenství husitského století. In: *Husitské století*. CERMANOVÁ, P. – NOVOTNÝ, R. – SOUKUP, P. (eds.) Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2014, str. 84-106 a 333-352.

přijímání podobojí. Teologické disputace, jichž se účastnili vždy čtyři zástupci z každé strany, však nepřinesly uspokojivé výsledky, a tak jednání pokračovala v Praze (listopad 1433, únor 1434). Protivníci husitů vkládali své naděje především v nejednotnost husitů a doufali ve vnitřní rozkol jejich hnutí. Papežský vyslanec, právník Jan Palomar, soustředil své úsilí především na jednání s pražskými universitními mistry a se zástupci husitské šlechty. Přívrženci radikálního směru husitství však s vyjednáváním nesouhlasili a snažili se opět prosadit svou věc vojenskou cestou. Jejich porážka v bitvě u Lipan dne 30. května 1434 předznamenala konec husitských válek. Posledním útočištěm a opěrným bodem radikálních husitů se stal hrad Sion, který byl držen pod vedením Jana Roháče z Dubé.

Důležitým výsledkem jednání mezi utrakvisty a katolíky byla tzv. Basilejská kompaktáta. Jednání, která byla zahájena v Basileji a pokračovala v Praze, byla završena dokumentem, který schválil zemský sněm v Jihlavě v srpnu roku 1436. Tyto úmluvy v praxi znamenaly tolerování nároku na přijímání pod obojí způsobou. Můžeme říci, že fakticky tak došlo k zrovnoprávnění utrakvistů s katolíky. Zato následující rok již zvonila husitství hrana: padl hrad Sion, byl popraven Jan Roháč z Dubé. Zikmund Lucemburský, na jehož hlavu se na sněmu v září toho roku snesla vlna stížností kvůli Roháčově popravě, pak ještě téhož roku, a to dne 9. prosince 1437, zemřel.³²

Husitství znamenalo faktické mocenské oslabení pozice církve i krále, který nadále musel vládnout ve shodě se zemským sněmem, jenž krále i volil. Města vyšla z husitských válek posílena hospodářsky, vojensky a mocensky. Postavení měst již vypovídá o novověkém uspořádání státu.³³ Husitskou revoluci lze celkově hodnotit jako úspěšnou: *výrazně oslabila postavení panovníka ve prospěch stavovských orgánů, především zemských sněmů. Na nich našli uplatnění kromě vyšší a nižší šlechty také zástupci královských měst. Zlomení politické moci církve bylo umožněno v Čechách i zábořem téměř 90 % jejího pozemkového majetku, který získala hlavně šlechta. (...) Husitská revoluce tak učinila rozhodující krok na cestě ke stavovskému státu.*³⁴

³² Srov. BOBKOVÁ, Lenka. Česká koruna mezi králem a stavy. In: *Husitské století*. CERMANOVA, P. – NOVOTNÝ, R. – SOUKUP, P. (eds.) Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2014, s. 175-188.

³³ Srov. MUSÍLEK, Martin. Města. *Husitské století*. Eds. CERMANOVA, P. – NOVOTNÝ, R. – SOUKUP, P. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2014, s. 317-332.

³⁴ Srov. ČORNEJ, Petr. *Dějiny pozdního středověku a husitství*. Písemný záznam rozhlasového pořadu Vstupte! ze dne 6. 7. 2011. Dostupné [online]. [citováno dne 2016-09-17].

2 Mistr Jakoubek ze Stříbra

2.1 Život M. Jakoubka ze Stříbra

Výraznou a významnou osobností universitního prostředí doby husitské byl M. Jakoubek ze Stříbra, přítel a spolupracovník M. Jana Husa, posléze pokračovatel jeho práce na pražské universitě. Je znám také pod latinským jménem Jacobellus de Misa (někdy psáno: de Miza). Jeho jméno, používané ve formě zdvojnásobení, údajně vypovídalo o tom, že byl malého vzrůstu.³⁵ O jeho životě, než přišel na Karlovu universitu, nevíme mnoho. Narodil se v asi v roce 1375 v západočeské obci Vítkov³⁶ (dnes Víchoy) nedaleko Stříbra na panství křížovníckého řádu. Tato okolnost zřejmě měla vliv na jeho vyslání na studia do Prahy. V roce 1393 se stal bakalářem svobodných umění a o čtyři roky později mistrem. Roku 1402 vysvěcen na kněze a roku 1410 se stal bakalářem teologie.

Jakoubkovo veřejné působení lze rozdělit do tří etap. První etapou byla jeho činnost na universitě, kde působil jako učenec či kazatel (1405-1414), druhá etapa (1414-1420) patří jeho angažovanosti ve věci prosazování myšlenek utrakvismu, třetí etapa (1420-1429) souvisí se zápasem o udržení věroučných zásad utrakvismu a konstituování české národní církve.³⁷ Ačkoliv M. Jakoubek ze Stříbra platil za uznávanou autoritu, nikdy na UK nezastával vysoký post; není známo z jakého důvodu. Pouze v letech 1428-29 je doložen jako kolegiát koleje.³⁸

M. Jakoubek ze Stříbra je považován za významného teologa husitství (české reformace). Podle belgického historika a husitologa Paula de Vooghta je dokonce teologem prvním, předním.³⁹ S Jakoubkovou osobou se pojí počátky přijímání pod obojí způsobou již v roce 1414. Od toho se odvozuje i hlavní symbol husitství, totiž kalich, který dal i název přívržencům husitství – kališníci. (Kalich je dodnes také hlavní součástí znaku Církve československé husitské, která se k huitské tradici odkazuje.⁴⁰) Přívrženci „kalicha“ jsou též nazýváni utrakvisté⁴¹, a to podle přijímání pod obojí způsobou, které bylo zahrnuto jako první ze čtyř Pražských artikulů a zásadním požadavkem Basilejských kompaktát. Předpokládá se, že M. Jakoubek se na formulování Pražských článků osobně podílel. Významná je také

³⁵ „Jacobellus (=petit Jacques)“ – In: VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 1.

³⁶ Podle F. M. Bartoše byla rodištěm M. Jakoubka obec Butov u Stříbra. Viz: BARTOŠ, F. M. *Literární činnost M. Jakoubka ze Stříbra*. Praha: ČAVU, 1925, s. 9.

³⁷ Srov. MAREK, Jindřich. *Jakoubek ze Stříbra a počátky utrakvistického kazatelství v českých zemích*. Praha: Národní knihovna ČR, 2011. 1. vydání, s. 27.

³⁸ Srov. ZILYNSKÁ, Blanka. Jakoubek ze Stříbra a dřívá církevní správa. In: HALAMA, O. – SOUKUP, P. (eds.). *Jakoubek ze Stříbra. Texty a jejich působení*. Praha: 2006, s. 14.

³⁹ Srov. VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, název.

⁴⁰ Preambule Ústavy ČČSH uvádí: *Církev československou husitskou tvoří křesťané, kteří usilují naplnit současně snažení mravní a poznání vědecké Duchem Kristovým, jak se nám zachoval v Písmu svatém a v podání starokřesťanském a jak je dosvědčen hnutím husitským, českobratrským a dalším úsilím reformačním*. Dostupné [online]. [citováno dne 2017-04-02].

⁴¹ *sub utraque species* (lat.) – pod obojí způsobou.

Jakoubkova činnost kazatelská. Po smrti M. Jana Husa působil jako kazatel v pražské Kapli betlémské. Jakoubkova kázání jsou dodnes inspirací pro mnoho badatelů, ať už historiků či teologů.

Je třeba zdůraznit, že díky svým umírněným názorům zastával M. Jakoubek ze Stříbra v rámci husitství středovou pozici, tzn. že se nepřikláněl ani ke konzervativcům, tím méně k radikálům. Možná právě i kvůli tomuto svému postoji stál formálně v čele utrakvistů jen po krátkou dobu (1421-22 jedním ze čtyř správců duchovenstva). Neztotožňoval se s radikálním hnutím táboritů, ani s postoji a konáním pražských radikálů, vedených Janem Želivským. Údajně se podílel na zatčení a následné popravě JŽ, a proto musel na několik měsíců uchýlit do vyhnanství do Hradce Králové. Po těchto událostech se M. Jakoubek držel spíše stranou, co se církevní správy týče. V roce 1427, tedy dva roky před Jakoubkovou smrtí, se pak do čela utrakvistů dostal Jan Rokycana.

M. Jakoubek ze Stříbra zemřel dne 9. srpna 1429 a byl pohřben v Kapli betlémské, kde jako kazatel úspěšně působil. Místo jeho hrobu bylo označeno náhrobkem, který se však do dnešní doby nedochoval.⁴² Václav Hájek z Libočan, který Jakoubkovu osobnost vnímal spíše negativně a jenž na jeho původ mylně odkazuje do Míšně⁴³, o jeho skonu referuje takto: Času toho mistr Jakobellus ten, jenž byl počátek a původ všech věcí, jsa v Betlémě kazatelem a popuzovatelem, roznemohl se na den sv. Štěpána Nalezení (tj. dne 3. srpna), hrozně věci mluvil i budoucí oznamoval, a tak velmi hrozně umřel. Pro takové věci není jemu dopuštěno, aby v kostele tělo jeho pohřbeno bylo – v zahradě betlémského kaplana jsou jeho pohřbili v den sv. Vavřince (tj. dne 10. srpna). Potom pak skrze takový pohřeb veliké různice v městě Pražském byly, až jedni druhým na protimyslnost dali tu v zahradě hrob jeho kamenem mramorovým přikrýti.⁴⁴

2.2 Výzkum života a díla M. Jakoubka ze Stříbra

Osobnost M. Jakoubka ze Stříbra dlouho stála ve stínu života, díla a odkazu M. Jana Husa. Druhý zakladatel husitství, Jakoubek ze Stříbra, (...) kazatel, politik i světec nemenší velikosti než Hus, byl hned za života zastiňován zjevem M. Jana. (...) Jakoubek, nebo správněji s Jakoubkem, nebyl národ tak štásten; druhý kazatel betlémský zemřel uprostřed války, která nedovolila, aby vznikl jeho životopis (...) V XV. století žije Jakoubek alespoň ve spisech Rokycanových nebo jeho nástupce V. Korandy, spisy o Antikristu i v Jednotě.⁴⁵

⁴² Srov. MAREK, Jindřich. *Jakoubek ze Stříbra a počátky utrakvistického kazatelství v českých zemích*. Praha: Národní knihovna ČR, 2011. 1. vydání, s. 28.

⁴³ ...kněz jeden, jemuž bylo jméno Jakobellus (neb Jakoubek), rodem z Míšně (...). In: HÁJEK Z LIBOČAN, Václav. *Kronika česká* (1541). Kniha 4, rok 1419. LINKA, Václav (ed.). Praha: Academia, 2013, s. 865.

⁴⁴ Srov. HÁJEK Z LIBOČAN, Václav. *Kronika česká* (1541). Kniha 4, rok 1429. LINKA, Václav (ed.). Praha: Academia, 2013, s. 940.

⁴⁵ Srov. BARTOŠ, F. M. *Literární činnost M. Jakoubka ze Stříbra*. Praha: ČAVU, 1925, s. 9.

Předběllohorská katolická cenzura, která se zvláště po roce 1547 zaměřila na stíhání českého evangelického tisku, pochopitelně neměla zájem vydávání Jakoubkových děl. Aby se novoutrakvistické kruhy nemohly opřít o myšlenky, které by legitimizovaly rovnoprávnost utrakvistů s katolíky, byla naopak vyzdvížena tendenční kronika Aenea Silvia Piccolominiho⁴⁶ a jeho tvrzení, že M. Jakoubek ze Stříbra byl k praktikování přijímání pod obojí způsobou naveden Petrem z Drážďan. Tak byla památka „obnovitele kalicha“ snížena a zatlačena do pozadí, přičemž naopak upřednostněna byla tradice cyrilometodějská.

V tomto kurzu pak pokračovala i cenzura doby poběllohorské; Jakoubkova díla byla uvedena v Indexu jezuitského pátera M. A. Koniáše⁴⁷. Bohuslav Balbín se Jakoubkem zabýval jen sporadicky, ačkoliv měl k Jakoubkovým spisům přístup; Jakoubek je jmenován mezi kacířskými učiteli pražské university po boku M. Jana Husa.⁴⁸

V Německu vznikla v roce 1753 první monografie o M. Jakoubkovi, a to z pera altdorfského doktoranda J. Ch. Martinia. Autorovým záměrem bylo prokázat (v souladu se smyšlenkou A. S. Piccolominiho), že s ideou na znovuzavedení přijímání pod obojí způsobou nepřišel český kazatel a univerzitní mistr, nýbrž míšeňský teolog. V prosazení této hypotézy však německým evangelickým historikům nejvíce překážel fakt, že rukopisy, které by tyto domněnky mohly potvrdit, se nalézaly v českých či vídeňských archivech.⁴⁹

Na tuto profesní výzvu pak zareagovali v 18. století dva čeští osvícenští historikové, a to K. R. Ungar⁵⁰ a F. F. Procházka⁵¹, kteří prostudovali některé Jakoubkovy traktáty a podali

⁴⁶ Aeneas Silvius Piccolomini (1405-1464) – italský humanista, diplomat a politik. Působil ve službách Fridricha III. Habsburského, stal se biskupem v Terstu a Sienně, kardinálem a posléze papežem Piem II. Napsal kroniku o českých dějinách: *Aeneae Silvii Historia Bohemica* (1458). Latinský text a český překlad k vydání připravili Dana Martinková, Alena Hadravová a Jiří Matl. Úvodní studii napsal František Šmahel. Praha: Ústav pro klasická studia AV ČR, 1998. Dostupné [online]. [citováno dne 2017-04-17].

⁴⁷ Matěj Antonín Koniáš (1691-1760) – jezuitský misionář, kazatel, spisovatel a cenzor. Aktivní účastník protireformace a habsburské rekatolizace v českých zemích. Iniciátor sepsání a vydání seznamu zakázaných knih (libri prohibiti): *Clavis haeresim claudens et aperiens – Klíč kacířské bludy k rozeznávání otvírající, k vykořenění zamykající*. Praha: 1729, oficiálně schválen 1770. Dostupné z digitální databáze MZK Brno.

⁴⁸ Srov. BALBÍN, Bohuslav. *Bohemia docta*. Praga, 1777. Sectio IX – Haeretici criptores. 225. Bohuslav Balbín (1621-1688) – jezuitský kněz, historik, geograf, spisovatel, pedagog a český vlastenec. Podílel se na poběllohorské rekatolizaci českých zemí, např. popularizoval postavu sv. Jana Nepomuckého (Johánka z Pomuku) a posiloval mariánský kult. Inspiroval se kronikářským dílem Václava Hájka z Libočan. Nejvýznamnější dílo: *Miscellanea historica regni Bohemiae* (Rozmanitosti z dějin království českého) – toto nedokončené monumentální dílo čítající 12 svazků vycházelo od r. 1695. Desátá část, *Bohemia docta* (vyšla až 1777) se zabývá českými kulturními a literárními dějinami. Významný spis na obhajobu českého jazyka: *Dissertatio apologetica pro lingua Slavonica, praecipue Bohemica* (Rozprava na obranu jazyka slovanského, zvláště pak českého) z let 1672-73 (vydána tiskem 1775).

⁴⁹ Nové poznatky přinesla např. katalogizace vídeňské dvorní rukopisné knihovny (provedl v l. 1799-1802 M. Denis). Odkaz viz: BARTOŠ, F. M. *Literární činnost M. Jakoubka ze Stříbra*. Praha: ČAVU, 1925, s. 12.

⁵⁰ Karel Rafael Ungar (1774-1807) – český osvícenec, kněz, knihovník pražského Klementina. Autor reedice Balbínova spisu *Bohemia docta*. R. 1785 byl zvolen ředitelem Společnosti královských nauk.

⁵¹ František Faustin Procházka (1749-1809) – český buditel, kněz, spisovatel, překladatel, správce univerzitní knihovny v Praze. Roku 1780 se zasloužil o vydání tzv. Bible Marie Terezie, dále pak o překlad a vydání kroniky Přibíka Pulkavy a o druhé tištěné vydání kroniky tak řečeného Dalimila.

také souvislý nástin jeho životopisu. Tyto první záslužné počiny však byly ještě spíše nahodilé a někdy také mylné.

Systematického bádání o M. Jakoubkovi se ujal až ve čtyřicátých letech 19. století František Palacký, který jako první historik vystihl dějinný jeho význam. Palacký si předsevzal prostudovat traktátovou literaturu 14. a 15. století, psanou ponejvíce latinsky, jíž se od dob Bohuslava Balbína hlouběji zabýval jen Josef Dobrovský. V roce 1842 tak vznikla studie, která však byla cenzurou odmítnuta, a tak autorův záměr – seznámit veřejnost s výsledky bádání – ztroskotat. Rozsáhlý materiál, která Palacký s tímto úmyslem nashromáždil, zůstal v té době nevyužit. Do „Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě“ se tak dostaly pouze stručné poznámky. O M. Jakoubkovi ze Stříbra se vyjádřil takto: Muž tento byl pro pobožné své živobyті považován již zaživa od mnohých za svatého; i ačkoliv byl původcem několika článkův věroučných vlastních a jináče bral poučení své z knih Matěje z Janova, nepostoupil předce na dráze reformační tak daleko, jako netoliko Hus, ale i M. Matěj sám, zůstávaje u větší míře nežli oni, věren základním zásadám církve katolické.⁵²

Rukopisné materiály, z nichž Palacký čerpal, jsou dnes uloženy zejména v Národním muzeu v Praze. V roce 1906 uveřejnil Čeněk Zíbrt⁵³ „Bibliografii české historie“, kde Palackého poznatky uveřejnil; tehdy však již tyto informace neměly takovou pádnost, jako kdyby směly být publikovány v době, kdy byly cenzurovány. Přínosem Palackého v této věci je tedy především to, že: *vystihl jak Jakoubkovo místo mezi směry husitskými, (...) tak i jeho význam v dějinách husitství.*⁵⁴

Přesto však – díky nepopíratelnému vlivu a autoritě Františka Palackého – stále převládal názor, že M. Jakoubek ze Stříbra stojí až v druhé řadě za M. Janem Husem, a tak se bádání o něm jakožto samostatném, významném teologovi raného utrakvismu se plně rozvinula až později ve 20. století. V této souvislosti připomeňme badatelské úsilí Heleny Krmičkové⁵⁵, která zdokumentovala chronologii zavádění přijímání pod obojí způsobu pro laiky a na základě pramenů prokázala Jakoubkovu zakladatelskou úlohu v tomto procesu.

⁵² Srov. PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě*. Svazek VI., knihy 11 a 12 (1403-1420). Podle vydání z r. 1860. Praha: Gutenberg, 1928. Uspořádal Antonín Dolenský, s. 170. František Palacký (1798-1876) – český historik, spisovatel a politik, vlastenec a národní buditel, zakladatel moderní české historiografie. Dějiny vnímal jako dynamický proces s jednotící linií. Za hlavní motiv české historie považoval souboj slovanského a germánského živlu. Vrcholem českých dějin podle něj byla doba husitská, jejíž myšlenkový a sociální obsah je odkazem pro pozdější dobu. Z jeho nejvýznamnějších děl: pětidílné *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě* a *Stručné dějiny Prahy*.

⁵³ Čeněk Zíbrt - Vincent Jan Zíbrt (1864-1932) - český kulturní historik, etnograf, bibliograf, knihovník, profesor University Karlovy v Praze. Jeho životním dílem byla pětisvazková publikace *Bibliografie české historie*. Praha: Česká akademie císaře Fr. Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1900-1912.

⁵⁴ Srov. BARTOŠ, F. M. *Literární činnost M. Jakoubka ze Stříbra*. Praha: ČAVU, 1925, s. 13.

⁵⁵ Helena Krmičková (*1955) – soudobá česká historička, odbornice na církevní dějiny, středověkou latinu, edice středověkých diplomatických listin, pedagog na FF Masarykovy university v Brně. Z děl k námi sledované době uvádíme: *Studie a texty k počátkům kalicha v Čechách* (dizertační práce, Brno 1996), *Studie a texty k počátkům kalicha v Čechách* (Cena rektora MU, Brno 1998) a *Dochování utrakvistických a proti-utrakvistických děl z r. 1414* (habilitační práce, Brno 2001).

Po vzoru Františka Palackého se pak dílem a odkazem M. Jakoubka ze Stříbra zabývali také další badatelé, jako např. V. V. Tomek⁵⁶, Josef Jireček⁵⁷ a zvláště pak Jaroslav Goll⁵⁸, jenž vytvořil podmínky pro kritické zkoumání husitského písemnictví. Prakticky tak navázal na odkaz Františka Palackého; v domácích i zahraničních rukopisných knihovnách vyhledával neprozkoumané traktáty ze 14. a 15. století a postaral se o novou katalogizaci rukopisů Národního muzea a univerzitní knihovny v Praze. Ve svých pečlivě zpracovaných studiích vytvořil vzor metodiky, o níž se pak opíraly celé další generace historiků.

Dalším přínosem k bádání bylo zpřístupnění souboru středověkých rukopisů pražské university díky počínu Josefa Truhláře⁵⁹, katalogizace spisů knihovny pražské kapituly a soupis husiti z Mikulova, kterou provedl Antonín Podlaha⁶⁰, a také práce F. M. Bartoše⁶¹ o rukopisech Národního muzea v Praze. Historik Jan Sedlák⁶², který se v souvislosti s bádáním o životě M. Jana Husa zabýval i M. Jakoubkem ze Stříbra jakožto Husovým druhem, uveřejnil několik studií o počátcích přijímání pod obojí způsobu a o eucharistických sporech ve dvacátých letech 14. století. Tento znalec doby české reformace však o Jakoubkovi neměl příliš valné mínění; Jakoubkova kázání považoval pouze za opakované nářky nad stavem duchovenstva a církve, které ve srovnání s homiliemi Mikuláše z Drážďan postrádají svěžest a sílu.⁶³

F. M. Bartoš se rozhodl navázat na předchozí „jakubovské badatele“ a vytvořil souhrnný seznam dochovaných spisů M. Jakoubka ze Stříbra: *I pokouším se o nové řešení mezi těmito prolegomeny. Jakoubek, pravý opak předního svého učitele, samotářského učence Mistra z Janova, spjat je tolikými pouty se vším soudobým husitstvím, že jest ústředním problémem své doby, že psátí jeho životopis je tolik jako psátí české dějiny 2. a 3. desetiletí husitského*

⁵⁶ Václav Vladivoj Tomek (1818-1905) – český historik, archivář, univerzitní profesor a politik. Důraz kladl zejména na faktografii. K jeho nejvýznamnějším dílům patří *Dějepis města Prahy* (12 svazků). *Základy starého místopisu pražského* (5 svazků).

⁵⁷ Josef Jireček (1825-1888) – český historik, heraldik, etnograf, vydavatel a politik. Zasadil se o zrovnoprávnění národních jazyků v zemích rakouské monarchie. K vydání připravil Rýmovanou českou kroniku tak řečeného Dalimila. Z historických děl doby husitské připomeňme např. *Duchovní styky Čechův a Maďarův za XIV.-XV. věku a uherští husité* (1885).

⁵⁸ Jaroslav Goll (1846-1929) – český historik a univerzitní profesor, zakladatel „české historické školy“ (principy pozitivismu a historicko-kritické metody). Autor řady stěžejních studií k dějinám Jednoty bratrské a osobnosti Petra Chelčického. Pod názvem Čechy a Prusy ve středověku vyšla r. 1897 v Praze jeho historie česko-polských styků v 10.-16. století. Gollovi žáci (Pekař, Šusta, Krofta, Novotný, Urbánek, Nejedlý) vyrostli ve výraznou generaci historiků 20. století.

⁵⁹ Josef Truhlář (1840-1914) – český literární historik, knihovník, překladatel a vydavatel. Zpracoval podrobný *Katalog českých rukopisů c. k. veřejné a univerzitní knihovny pražské* (1906).

⁶⁰ Antonín Podlaha (1865-1932) – český katolický kněz, církevní historik a kunsthistorik, bibliograf, znalec a propagátor památek. Zkoumal a vydával literární a historické prameny. Významné práce: *Dějiny a bibliografie české katolické literatury náboženské od r. 1828 do konce r. 1913* (1913-1923) a *Soupis rukopisů knihovny metropolitní kapituly pražské* (1922).

⁶¹ Podrobněji o F. M. Bartošovi – viz dále v podkapitole 2.4.

⁶² Jan Sedlák – katolický kněz, profesor teologie a historik českých duchovních dějin. Zajímal se o osobnost M. Jana Husa a jeho dobu; napsal monografii *M. Jan Hus* (1915). Jeho „husitské rozmanitosti“ - *Miscellanea husitica Ioannis Sedláka* (uspořádali J. V. Polc a S. Příbyl) vyšly v nakladatelství Karolinum v roce 1996.

⁶³ Srov. SEDLÁK, Jan. *Mikuláš z Drážďan*. Brno: Hlídka 31/1914. Zvláštní otisk. Odkaz viz: MAREK, Jindřich. *Jakoubek ze Stříbra a počátky utrakvistického kazatelství v českých zemích*. Praha: Národní knihovna ČR, 2011. 1. vydání, s. 5.

století.⁶⁴ Tento jistě záslužný počin však poněkud zapadl ve stínu kritiky, již proti Františku Michálkovi Bartošovi namířil Josef Pekař⁶⁵. Oba historikové se zcela rozcházeli např. v otázkách Jakoubkova vztahu k Janu Želivskému a k táboritům.

Přelomovým počinem v jakoubkovském bádání se stala v sedmdesátých letech minulého století velká monografie Paula de Vooghta „*Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du hussitisme*“, po dlouhou dobu nepřekonaná a dosud nevydaná v českém jazyce. O tomto významném historikovi a jeho díle bude pojednáno dále, a to konkrétně v souvislosti s tématem této práce.

Předmětem zájmu našich badatelů je především Jakoubkova činnost kazatelská, a to z důvodu její důležitosti:⁶⁶ Husitské kazatelství (...) přineslo nový „vůdcovský model kněze-kazatele s podposou světské moci, který byl etablován za působení Jana Husa a ještě spíše za Jakoubka ze Stříbra. Kázání dále reflektovala specifika husitské víry: důraz na vztah duchovní a světské moci, na boží slovo a na výměr etického ideálu. (...) Zakladateli husitského kazatelství, jež je postaveno téměř výhradně na exegetických homiliích, byli právě Jan Hus († 1415) a Jakoubek ze Stříbra († 1429).⁶⁷

Pokud jde o moderní výzkum kázání českých reformátorů, nalézáme u našich autorů několik přístupů, které se vzájemně prolínají. Někteří badatelé, jako např. F. M. Bartoš, František Šimek⁶⁸, Rudolf Holinka⁶⁹ či Ota Halama⁷⁰, kladou důraz na čtení jednotlivých listinných památek s ohledem na kontext ostatní kazatelské tvorby daného autora. Zaměření jiných badatelů, např. Pavla Soukupa⁷¹, je analyticko-syntetické: snaží se kazatelské projevy

⁶⁴ Srov. BARTOŠ, F. M. *Literární činnost M. Jakoubka ze Stříbra*. Praha: ČAVU, 1925, s. 14.

⁶⁵ Josef Pekař (1870-1937) – český historik, žák J. Golla, profesor a rektor University Karlovy. Dějiny jsou podle něj komplexním, komplikovaným a relativním procesem. Historik má dobu poznat a procítit jejího ducha. České dějiny vnímal jako organickou součást evropského dějinného kontextu. Rozešel se s výkladem dějin F. Palackého i T. G. Masaryka. Z jeho děl: *O smyslu českých dějin* (1929, vyšlo v Praze: Rozmluvy 1990), *Žižka a jeho doba I.-IV.* (1927-33, vyšlo v Praze: Odeon 1992), *O periodizaci českých dějin* (Praha: Historický klub, 1932), *Zprávy pramenů o boji na hoře Vítkově* (Praha: UK 1926), *Z duchovních dějin českých*. Praha: Melantrich 1941. *Postavy a problémy českých dějin*. Praha: Vyšehrad, 1990.

⁶⁶ Srov. ČORNEJ, Petr – BARTLOVÁ, Milena. *Velké dějiny zemí koruny české. VI.* Praha: Paseka, 2007. 1. vydání, 2007, s. 277.

⁶⁷ Srov. MAREK, Jindřich. *Jakoubek ze Stříbra a počátky utrakvistického kazatelství v českých zemích*. Praha: Národní knihovna ČR, 2011. 1. vydání, s. 19.

⁶⁸ František Šimek (1882-1974) – český literární historik, lingvista, pedagog (vyučoval klasické jazyky a češtinu) a editor středověkých textů. Vydal mj. *Slovníček staré češtiny* (1947) a spis *M. Jan Rokycana, ochránce pravdy a zákona Božího* (1947).

⁶⁹ Rudolf Holinka (1899-1953) – český historik, editor a pedagog (působil na Masarykově universitě v Brně). Zajímal se o středověké, zejména o české církevní dějiny 10-15. století. Hlavní dílo: spis *Sektářství v Čechách před revolucí husitskou* (1929). Některá jeho díla zůstala nevydána, např. *K počátkům husitství* (1925) nebo přípravný materiál k dílu *Karel IV., římský císař*. Důležitou částí těchto podkladů tvořily přepisy rukopisů a archivních pramenů např. k tématům: velké papežské schizma, král Václav IV., Jan z Jenštejna, Kuneš z Třebové či Vojtěch Raňkův z Ježova.

⁷⁰ Ota Halama (*1974) – současný historik, pedagog na Evangelické teologické fakultě UK. Jeho profesním zájmem je především česká historie doby husitské a pohusitské. Z jeho děl: *Otázka svatých v české reformaci* (2002), *Svatý Jan Hus* (2015) a *Kalich jako symbol v prvním století utrakvismu* (2017).

⁷¹ Pavel Soukup (*1976) – současný historik, pedagog na FF UK (Ústav českých dějin) se zájmem

zařadit do kontextu projevů v intelektuálním prostředí doby jejich vzniku. Další badatelé, např. Zdeněk Uhlíř⁷², se průřezem napříč sbírkami snaží postihnout proměny žánru a určit komunikovaná témata.⁷³ Jindřich Marek směřoval své badatelské úsilí na kazatelskou činnost M. Jakoubka, zejména jeho působení v Kapli betlémské a sbírky jeho kázání; ve své disertační práci se mj. soustředil na analýzu Jakoubkovy postily z let 1413-1414.⁷⁴

2.3 Dílo M. Jakoubka ze Stříbra

Výše zmíněný soupis literární činnosti M. Jakoubka ze Stříbra, tak jak jej ve dvacátých letech 20. století zpracoval F. M. Bartoš, vypovídá o tom, jaké bylo spektrum zájmu tohoto universitního mistra. Jako teolog a učenec své doby psal jednak odborné traktáty, jednak pronášel kázání pro veřejnost, která se dochovala v písemné podobě. Sbírký jeho kázání jsou v posledních letech předmětem soustředěného badatelského zájmu. Z traktátů se dostalo největší pozornosti jeho teologickému výkladu Zjevení Janova (Apokalypsy)⁷⁵. Toto dílo silně konvenuje s dobovými náladami a očekáváním, že je třeba radikální změny společnosti, aby byla připravena rozhodující zápas Antikrista s Kristem.

Při katalogizaci Jakoubkových děl, jež zahrnují jeho traktáty, kázání a listy, postupoval F. M. Bartoš podle metody Václava Flašhansse⁷⁶, tj. u každého díla jsou uvedeny:

1. název knihy
 2. obsah,
 3. rozdělení,
 4. incipit a excipit,
 5. původství,
 6. datum,
 7. rukopisy,
 8. vydání,
 9. prameny,
 10. literatura.
- Jakoubkova díla jsou napsána či zaznamenána převážně v latině; česky psaná díla označil autor katalogu hvězdičkou.

o středověké dějiny, zejména o období křížových výprav a dobu husitskou. Napsal mj. *Reformní kazatelství*

a *Jakoubek ze Stříbra*. Praha: Filosofia, 2011; *Jan Hus*. Stuttgart: Kohlhammer, 2014. *Jan Hus. Život a smrt kazatele*, rozšířený a upravený překlad z němčiny. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2015.

⁷² Zdeněk Uhlíř (*1956) – současný historik se zaměřením na české a středoevropské dějiny 13. -15. století, církevní a kulturní dějiny, hagiografii, dějiny literatury, rukopisy, digitální zpracování středověkých rukopisů (teorie a metodologie), virtuální badatelské prostředí. Pracuje v oddělení starých tisků Národní knihovny ČR. Napsal např. *Duchovenstvo pražského okolí a Praha v době předhusitské*. In: *Documenta pragensia*. Praha: Archiv hl. m. Prahy, sv. 9/2, 1992, s. 319-339.

⁷³ Srov. MAREK, Jindřich. *Jakoubek ze Stříbra a počátky utrakvistického kazatelství v českých zemích*. Praha: Národní knihovna ČR, 2011. 1. vydání, s. 26.

⁷⁴ Jindřich Marek (*1978)- současný historik, pracovník Národní knihovny ČR v oddělení rukopisů a starých tisků, jimž se badatelsky věnuje; zkoumá rukopisná bohemika v zahraničních knihovnách. Hlavní odborný zájem: české dějiny 14. a 15. století, hlavně homiletiky, a knižní fond pražského Klementina. V Brně r. 2010 na FF MU obhájil disertační práci na téma: *Jakoubek ze Stříbra a počátky utrakvistického kazatelství v českých zemích*. Vydala v Praze: Národní knihovna ČR, 2011.

⁷⁵ Srov. ze STŘÍBRA, Jakoubek. *Výklad na Zjevení sv. Jana (1421)*. Tiskem vydala Česká akademie věd a umění v Praze, 1932-33.

⁷⁶ Václav Flašhans (1866-1950) – český filolog, literární historik, pedagog a vydavatel. Účastnil se bojů o Rukopis královédvorský a zelenohorský (RKZ), nejprve obhajoval jejich pravost, pak však se přidal k jejich odpůrcům. Autor mnoha článků odborných a popularizačních článků, jakož i hesel pro Ottův slovník naučný. Sepsal mj. *Počátky literární činnosti J. Dobrovského* (1895), *Mistra Jana sebrané spisy* (1900-1911), *Česká přísloví* ve 2 svazcích (1911-13) a *Náš jazyk mateřský. Dějiny češtiny a slovenčiny* (1924). Významným počinem bylo vydání *Václava Hájka z Libočan Kroniky české* ve 4 svazcích (1918-33) a *České kroniky tak řečeného Dalimila* (1920).

Jakoubkovy spisy jsou děleny následovně: A – *První boje* (č. 1-3); B – *Universitní kázání a disputace*; C – *Boj o kalich* (č. 33-50); D – *Nové zápasy o domýšlení a další pokrok husitství – léta 1413-18* (č. 51-76); E – *Politické zápasy let dvacátých* (č. 77-92); F – *Postily* (č. 93-102); G – *Překlad a písňe* (č. 103-104); H – *Spisy nejisté a ztracené* (č. 105-108); J – *Spisy přičítané Jakoubkovi nesprávně*⁷⁷.

Po vzoru Tomáše Štítného ze Štítného⁷⁸, který definoval tzv. svaté jazyky (hebrejštinu, řečtinu a latinu) jako jazyky národní, a češtinu k nim pak přirozeně přiřadil, přispěl M. Jakoubek ze Stříbra výrazně k rozvoji české národně jazykové teologie. Příjemcem již nebyl pouze universitní učenec či recipient dvorského typu, nýbrž i laik – posluchač kázání zejména v městském prostředí. Spisy M. Jana Husa, M. Jakoubka ze Stříbra a dalších učenců jsou důkazem, že se hranice mezi latinskou a českou kulturou elitních vzdělaneckých vrstev začala rychle stírat: *Jan Hus i Jakoubek ze Stříbra překládali bez zábran do českého jazyka výsostná teologická díla (...); oba také ve svých výkladech položili základy českému teologickému názvosloví*.⁷⁹

Předmětem zájmu Jakoubkových spisů byla např. obrana remanence⁸⁰ pod vlivem Viklefových myšlenek⁸¹, obhajoba znovuzavedení přijímání pod obojí způsobou pro laiky⁸², protest proti upálení M. Jana Husa⁸³, obrana očiště⁸⁴, obrana přijímání eucharistie dětí⁸⁵,

⁷⁷ Srov. BARTOŠ, F. M. *Literární činnost M. Jakoubka ze Stříbra*. Praha: ČAVU, 1925, s. 16-18.

⁷⁸ Tomáš Štítný ze Štítného (kol. 1333 až 1401-1409) – český spisovatel, překladatel a kazatel, přední osobnost raného období české reformace, předchůdce M. Jana Husa i M. Jakoubka ze Stříbra; psal o otázkách náboženských a etických, v Praze zakoupil dům v sousedství Kaple betlémské. K jeho nejznámějším dílům patří tzv. Klementinský sborník traktátů - *Knížky šestery o obecných věcech křesťanských* (1376).

⁷⁹ Srov. RYCHTEROVÁ, Pavlína. Překladatelství zábavné a nábožensky vzdělávací literatury. In: *Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy*. ŠMAHEL, František – BOBKOVÁ, Lenka (eds.) Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012, s. 575.

⁸⁰ Srov. ze STŘÍBRA, Jakoubek. Tractatus de remanencia. Položka č. 1. In: BARTOŠ, F. M. *Literární činnost M. Jakoubka ze Stříbra*. Praha: ČAVU, 1925, s. 16.

Remanence – zůstávání (z lat. remaneo - setrvávám); teologické učení o remanenci: při eucharistii zůstává podstata konsekrovaného chleba a vína nezměněna – na rozdíl od oficiální doktríny římskokatolické církve, že dochází k transsubstanciaci, tj. přepodstatnění chleba a vína (usnesení IV. lateránského koncilu v r. 1215).

⁸¹ Jan Viclef neboli John Wicliffe (1320-84) – anglický filosof a teolog na universitě v Oxfordu, kritik nešvarů dobové církve, reformátor a heretik v očích římskokatolické církve. Jeho myšlenky a spisy měly velký vliv na ranou českou reformaci a vyvolal na pražské universitě ostré spory (tzv. boj o Viklefa). Z jeho děl: *De domino divino* (O Božím panství) 1373-74, *De civili domino* (O civilním panství) 1370-75, *De ecclesia* (O církvi) 1378, *De eucharistia* (O eucharistii) asi 1379, *Summa theologiae* (Suma teologická) – v IX. díle je zařazeno pojednání *De potestate papae*, (O moci papeže) asi z r. 1379. *Mistra Jakoubka ze Stříbra Viklefov dialog* (překlad z angličtiny do češtiny) vyšel tiskem v České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. Praha 1909; v soupisu F. M. Bartoše položka č. 103. Obrana Viklefových zásad. Položka č. 28. In: BARTOŠ, F. M. *Literární činnost M. Jakoubka ze Stříbra*. Praha: ČAVU, 1925, s. 16.

⁸² Srov. ze STŘÍBRA, Jakoubek. O Boží krvi. Položka č. 40. Knížky o večeři Páně. Položka č. 48. Dvanáctero užitek kalicha. Položka č. 49. In: BARTOŠ, F. M. *Literární činnost M. Jakoubka ze Stříbra*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1925, s. 16.

⁸³ Srov. ze STŘÍBRA, Jakoubek. List proti upálení Husovu. Položka č. 42. In: BARTOŠ, F. M. *Literární činnost M. Jakoubka ze Stříbra*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1925, s. 16.

⁸⁴ Srov. ze STŘÍBRA, Jakoubek. Kázání o očištění. Obrana očiště. Položky č. 63, 64. In: BARTOŠ, F. M. *Literární činnost M. Jakoubka ze Stříbra*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1925, s. 17.

prohlášení proti chiliastům⁸⁶ a táboritům⁸⁷. Z témat, která jsou důležitá pro pochopení předmětu této diplomové práce, to jsou: požadavek chudé církve, potažmo vyvlastnění církevního majetku, církevní odvody,⁸⁸ a zejména pak otázka lichvy a soužití křesťanů a Židů.⁸⁹

2.4 Vybraní jakoubkovští badatelé

V této podkapitole jsou stručně představeni ti badatelé, jejichž dílo je v přímém vztahu k tématu této diplomové práce, a to F. M. Bartoš, Paul de Vooght a František Kafka.

2.4.1 F. M. Bartoš

František Michálek Bartoš (1882-1972) byl významný český historik 20. století. (Za své prostřední jméno si zvolil rodné jméno své manželky Jarmily Michálkové, stejně jako tomu bylo v případě T. G. Masaryka⁹⁰ a jeho ženy Charlotte Garrigueové.) Pracoval jako archivář a profesor na Husově československé bohoslovecké fakultě v Praze (po roce 1950 nazvané Komenského československá evangelická fakulta bohoslovecká, jež byla v roce 1990 inkorporována do University Karlovy jako Evangelická fakulta). Tam vyučoval české dějiny až do svého odchodu do důchodu v roce 1960.

Konfesně byl F. M. Bartoš spjat s Českobratrskou církví evangelickou, do níž vstoupil ve svých devatenácti letech. *Některé stopy katolické spirituality si však historik uchoval až do konce života a jsou patrné také v jeho pojetí husitství. (...) Teologicky měl blízko k svobodnému*

⁸⁵ Srov. ze STŘÍBRA, Jakoubek. Kázání o očištění. Obrana přijímání dětí. Kvestie o přijímání dětí. Položky č. 71 a 72. In: BARTOŠ, F. M. *Literární činnost M. Jakoubka ze Stříbra*. Praha: ČAVU, 1925, s. 17.

⁸⁶ Srov. ze STŘÍBRA, Jakoubek. Okružník proti chiliastům. Projev o chiliastických prorocích. Protitáborské prohlášení. Položky č. 77 a 79. a 91. In: BARTOŠ, F. M. *Literární činnost M. Jakoubka ze Stříbra*. Praha: ČAVU, 1925, s. 17.

⁸⁷ Srov. ze STŘÍBRA, Jakoubek. Protitáborské prohlášení. Položka č. 91. In: BARTOŠ, F. M. *Literární činnost M. Jakoubka ze Stříbra*. Praha: ČAVU, 1925, s. 17.

⁸⁸ Srov. ze STŘÍBRA, Jakoubek. Výzva k vyvlastnění majetku církve (Magne). Položka č. 2; Beati pauperes. Položka č. 17; List o podymném, obrazech a církevních platech. Položka č. 58. Communio parvorum. Položka č. 76. In: BARTOŠ, F. M. *Literární činnost M. Jakoubka ze Stříbra*. Praha: Česká akademie věd

a umění, 1925, s. 16n.

⁸⁹ Srov. ze STŘÍBRA, Jakoubek. Proti lichvě. Položka č. 60, In: BARTOŠ, F. M. *Literární činnost M. Jakoubka ze Stříbra*. Praha: ČAVU, 1925, s. 17 a 47.

⁹⁰ Tomáš Garrigue Masaryk (1850-1937) – filosof, myslitel, politik, 1. československý prezident – „Otec zakladatel“. V rámci snahy o kultivování politického myšlení se Masaryk zaměřil na studium dějin a historické poslání českého národa z hlediska filosofického náhledu; navázal tak na snažení F. Palackého. V české reformaci a období národního obrození spatřoval Masaryk univerzální význam. Vážně se zajímal

o sociální otázky, aktivně vystupoval proti antisemitským pověrám, zejména v souvislosti s tzv. hilsneriádou (1899). V otázce sporů o RKZ požadoval kritické přezkoumání jejich pravosti. Byl velkým kritikem soudobé římskokatolické církve, již považoval za zkorumpovanou, nemoderní a nereformovatelnou. Náboženství vnímal jako prospěšné spíše jen pro jeho morální a etický přínos a přesah. Podporoval vznik moderní „národní církve“, která vznikla v r. 1920, totiž Církve československé. Z Masarykova díla: studie *O národech jako úvod do filosofie dějin* (Praha 1898), *Jan Hus. Naše obrození a naše reformace*. (Praha 1896 a 1908; nově Praha: Kanzlsberger 1990) či *Moderní člověk a náboženství* (Praha 1896; nově Praha: MÚ AV ČR, 2000).

protestantismu (...).⁹¹ Bartošovo silné sociální cítění, formované jeho dětstvím a mládím, ho dovedlo k členství v sociálně demokratické straně.

F. M. Bartoš byl žákem historiků Jaroslava Golla, Josefa Šusty⁹², Josefa Pekaře a Václava Novotného⁹³ a předmětem jeho profesního zájmu se staly české duchovní dějiny období reformace, zejména pak husitství. Dobu husitskou považoval za jeden z duchovních a mravních vrcholů českých dějin, a to jak po stránce duchovní, tak i mravní. Jeho práce byla uznávána i kritizována, jeho největším oponentem byl Josef Pekař, který mu vytýkal zejména nekritické badatelské nadšení a určitou míru nesystematičnosti a nedůslednosti. *I vývoj vztahů mezi Bartošem a Pekařem patří důležitým kapitolám dějin české historiografie. Oba stáli na opačných stranách ideové škály diferencující se Gollovy školy. Pekař upozorňoval na stíny husitství, kladně oceňoval mnohé z doby barokní. Bartoš byl fascinován duchovními zápasy české a evropské reformace.*⁹⁴

Tyto spory, které plnily stránky periodik meziválečného Československa, se dotkly i Bartošovy profesní kariéry. Jakkoliv se Bartošovi nedařilo prorazit na půdě Filosofické fakulty UK, jeho talent historika - pedagoga se mohl naplno rozvinout na Husově československé evangelické bohoslovecké fakultě v Praze. Tam nejprve habilitoval (1922), pak byl jmenován mimořádným profesorem (1931) a posléze řádným profesorem (1937): *vychoval tu několik generací církevních historiků. Působil nejen na protestantský intelektuální dorost, ale i na budoucí teology a historiky (1935-1950). Jeho žáky zde byli profesori Miloslav Kaňák, Zdeněk Trtík a Zdeněk Kučera.*⁹⁵

Historik F. M. Bartoš byl nejen členem Královské české společnosti nauk, po roce 1945 České akademie věd a umění, ale i zahraničních institucí, jako např. britská Royal Historical Society⁹⁶ či Medieval Academy in America.⁹⁷ Dílo F. M. Bartoše je velmi rozsáhlé,⁹⁸ vrcholem

⁹¹ Srov. HRDLIČKA, Jaroslav. Životem a dílem historika Františka Michálka Bartoše. Praha: HTF UK – nakladatelství L. Marek, 2015, s. 11.

⁹² Josef Šusta (1874-1945) – český historik, spisovatel a politik; žák J. Golla, studoval v Praze, Vídni a v Římě (Vatikánský archiv); druhý čs. ministr školství a národní osvěty (1920-24); profesor všeobecných dějin a děkan FF UK, prezident České akademie věd a umění (1939-1945). Podrobil kritice Palackého koncepci českých dějin, zaměřil se na zařazení našich dějin do širšího kontextu evropského (potažmo světového) vývoje, zejména ve sféře ekonomické a sociální. Vyzdvihl mj. kladný přínos německých kolonizátorů v českých zemích (zakládání měst, významný příliv finančního kapitálu). Významná díla: *Dějiny lidstva* (1938-1942), *České dějiny: Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví, Král cizinec, Karel IV. – Otec a syn, Karel IV. – Za císařskou korunou* (Praha: 1939-1948).

⁹³ Václav Novotný (1869-1932) – český historik, žák J. Golla a J. Emlera, učitel archivářství a profesor historie na Universitě Karlově. Jeho profesním zájmem byly české dějiny od 13. do 15. století se zaměřením na husitství. Napsal mj. třídílné *České dějiny* (vycházely v nakl. Laichter v letech 1912-37 v Praze) a *Náboženské hnutí české ve 14. a 15. století*, I. díl. Praha: Ottovo nakladatelství, 1915.

⁹⁴ Srov. HRDLIČKA, Jaroslav. Životem a dílem historika Františka Michálka Bartoše. Praha: HTF UK – nakl. L. Marek, 2015, s. 12n.

⁹⁵ Srov. HRDLIČKA, Jaroslav. Životem a dílem historika Františka Michálka Bartoše. Praha: HTF UK – nakl. L. Marek, 2015, s. 14n.

⁹⁶ Royal Historical Society – Královská historická společnost; byla založena v r. 1868 v Londýně jako klub gentlemanů podporujících historický výzkum po celém světě. Společnost se zaměřuje na podporu, propagaci a sponzoring historického a akademického výzkumu, archivační, publikační a přednáškovou

jeho historického bádání je „Husitská revoluce I.-III.“⁹⁹ Monografii věnovanou F. M. Bartošovi zpracoval současný historik Jaroslav Hrdlička.¹⁰⁰

2.4.2 Paul de Vooght

Významný belgický historik Paul de Vooght (1900-1983), katolický teolog a kněz, se jako historik zaměřil zejména na osobu M. Jana Husa a dobu husitskou. Pocházel z Antverp, ale již jako mladík vstoupil do benediktinského řádu, a to v opatství Mont Césaire v Lovani (Louvain). Na lovaňské universitě vystudoval teologii, jeho specializací se stala dogmatika. Jako benediktinský kněz se pak dostal do Prahy, kde působil nejprve v Břevnovském klášteře a poté jako převor v Emauzském klášteře (1933-1936). Právě tento jeho pražský pobyt určil jeho profesní zájem a budoucí směr jeho badatelského úsilí.

Po návratu do Belgie, kde žil až do své smrti, působil jako profesor dogmatiky na universitě v Lovani. Napsal tři významné monografie, které způsobily rozruch a poměrně ostré reakce i v řadách českých historiků, a to o době husitské a dvou jejích předních osobnostech:¹⁰¹ *Není pochyb, že jednou z velmi zajímavých peripetii dramatu (...) je problematika recepce díla belgického benediktina Paul de Vooghta věnovaného Janu Husovi a Jakoubkovi ze Stříbra, ze strany českých katolíků a evangelíků. Paul de Vooght zasvětil husovskému bádání v zásadě celý život (...) a dané problematice rozuměl jako málokdo.*¹⁰²

Paul de Vooght se snažil odhlédnout od tradičních historických konceptů a náhledů na husitskou dobu a zejména na osobu Jana Husa a jeho souputníků a následovníků nahlédnout

činnost. Předmětem badatelských aktivit jsou především britské a irské dějiny. [online]. [citováno dne 2017-04-02].

⁹⁷ Medieval Academy in America - Středověká akademie Ameriky; byla založena r. 1925 v Cambridge (Massachusetts) jako organizace podporující mediivistická studia – výzkum, archeologii, archivační, publikační a přednáškovou činnost o umění, historii, literatuře, filosofii, teologii, hudbě, vědě, správě a dalších aspektech středověku. Poskytuje ceny, granty a stipendia. [online]. [citováno dne 2017-04-02].

⁹⁸ Vybraná díla F. M. Bartoše – *Literární činnost M. Jakoubka ze Stříbra* (Praha 1925), *Z Husových a Žižkových časů* (Praha 1925), *O kalich* (Praha 1939), *Poslední Lucemburkové v Čechách* (Praha 1940), *Mučedníci a bojovníci* (Praha 1946), *Světcí a kacíři* (Praha 1949), *Z dějin kaple Betlémské* (Praha 1951), *Jakoubkova Betlémská postila z prvního roku revoluce 1419-20* (Praha 1952), *Dobrovského pojetí husitství a reformace* (Praha 1954), *Petr Chelčický* (Praha 1958).

⁹⁹ Husitská trilogie F. M. Bartoše (3 díly) – *Čechy v době Husově 1378-1415* (1947), *Husitská revoluce I. Doba Žižkova 1415-1426* (1965) a *Husitská revoluce II. Vláda bratrstev a její pád 1426-1437* (1966). 1. díl vyšel v r. 1947 v nakl. Laichter, druhé 2 díly byly zařazeny do edice ČSAV České dějiny (1965 a 1966).

¹⁰⁰ Jaroslav Hrdlička (*1959) – historik, kněz ČČSH, vysokoškolský pedagog. Jeho profesním zájmem jsou české dějiny období středověku a raného novověku, doba husitská a vybrané osobnosti historické vědy a ČČSH. Z jeho děl.: *Vlastimil Kybal a Universita Karlova*. Praha: nakl. 3K, 1997; *My Jan bratr Žižka*. Praha: Luboš Marek, 2006; *Patriarcha Dr. Miroslav Novák: život mezi svastikou a rudou hvězdou*. Praha: Luboš Marek, 2010. Společně s Václavou Korcovou, Tomášem Velímským, I. T. Budilem aj. je spoluautorem učebnice pro ZŠ a víceletá gymnázia: *Dějepis 7. Středověk a počátky nové doby*. Praha: Fraus, 2015.

¹⁰¹ Srov. VOOGHT, Paul. *Hussiana*. Louvain: UCL, 1960. *L'Herésie de Jean Hus*. Louvain: UCL, 1972; v českém překladu L. Havlíčkové: *Kacířství Jana Husa vycházel tento text na pokračování (32 článků) v Teologické revue, čtvrtletníku HTF UK, v letech 1997-2004*.

¹⁰² Srov. POSPÍŠIL, C. V. K problematice recepce díla Paul de Vooghta (1900-1983) o Janu Husovi v českém prostředí. *Studia oecumenica*, 15 (2015), s. 167-180. [online]. [citováno dne 2017-05-27].

kritickým okem bez idealizace a politizace. Jestliže katolická církev během staletí uznala, že Martin Luther či Jean Calvin patří k reformátorům, jejichž snahy směřovaly k obrodě církve, ač dospěly k odtržení protestantských církví, tím spíše by bylo možné najít pochopení pro reformátorské úsilí Jana Husa, jemuž šlo zejména o nápravu církve a její očistění od dobových nešvarů a nepravostí. Proto lze konstatovat, že Husova kritika mravní pokleslosti duchovenstva jeho doby byla zcela oprávněná, a proto nazvat Husovo učení heretickým není zcela spravedlivé.

Rozdílným náhledem na totéž historické období, badatele z protestantského prostředí, totiž F. M. Bartoše, a katolického církevního historika Paula de Vooghta se zabývá jedna ze studií Jaroslava Hrdličky.¹⁰³

K badatelskému odkazu Paula de Vooghta se ve své monografii o husovských otázkách vědomě hlásí také C. V. Pospíšil¹⁰⁴: *Českým katolickým myslitelům (...) výrazně napomohla monografie již vícekrát zmíněného belgického benediktina Paula de Vooghta, který badatelskému úsilí o Husovi a Jakoubkovi zasvětil značnou část svého života. (...) Není nesnadné konstatovat, že na vysoké teologické a historické úrovni obhajoval podobné stanovisko jako dříve V. Novotný a V. Kybal.*¹⁰⁵ *Podle Vooghta nebyl Hus bludařem v pravém slova smyslu. (...) Proti úsilí o Husovou rehabilitaci katolickou církví v šedesátých letech minulého století se stavěli evangeličtí myslitelé, kteří tak hájili Husovo jednoznačné začlenění do dějin vlastní tradice.*¹⁰⁶

V souvislosti s Jakoubkovým traktátem „Contra usuram“ (Proti lichvě), jehož latinský text je uveden v příloze Vooghtovy monografie o Jakoubkovi, je v této knize zařazena rovněž kapitola pojednávající o lichvě. Tématu lichvy se věnuje rovněž studie Františka Kavky¹⁰⁷, která je cenná zejména tím, že se zaměřuje právě na tento problém a postavení Židů v tehdejší společnosti. Tématika lichvy jinak obvykle zůstává ve stínu jiných Jakoubkových děl a není středem zájmu našich badatelů.

¹⁰³ Srov. HRDLIČKA, Jaroslav. František M. Bartoš a Paul de Vooght. Hlasy protestantské a římsko-katolické exilové husitologie. In: *Andros probabilis. Sborník k 70. narozeninám prof. Miloše Trapla*. MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel (eds.) Brno: Matice moravská, 2005, s. 323-330.

¹⁰⁴ Ctirad Václav Pospíšil (*1958) – římskokatolický teolog a učitel dogmatiky na CMTF UP v Olomouci, na KTF a HTF UK v Praze. Z jeho děl: *Husovská dilemata* (2015 u příležitosti 600. výročí upálení M. Jana Husa), *Ježíš Kristus – Pravda dějin* (2009), *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel* (2010), *Jako v nebi, tak i na zemi: Náčrt trinitární teologie* (2007 a 2010).

¹⁰⁵ Vlastimil Kybal (1880-1958) – český historik (žák J. Golla, J. Šustý, J. Pekaře a V. Novotného; pedagog (profesor na UK); diplomat (Řím, Buenos Aires, Rio de Janeiro, Mexiko); přednášel na universitách v Americe, zemřel ve Washingtonu. Zabýval se duchovními dějinami, zejména středověku a raného novověku, mapoval stopy naší historie a krajanů v zahraničí. Z jeho děl: *Drobné spisy historické. Z cest a archivů* (1915), *Drobné spisy historické a politické*. (1930); *Francis of Assisi*. (1954); *Po čs. stopách v Latinské Americe* (vyšlo 2003). *Paměti Vlastimila Kybala* vydali J. Hrdlička a J. B. Lášek (2012).

¹⁰⁶ Srov. POSPÍŠIL, C. V. *Husovská dilemata*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 2015, s. 80.

¹⁰⁷ Srov. KAVKA, František. *Jakoubkův traktát Contra usuram a židovská otázka*. AUC-HUCP 40, 2000.

2.4.3 František Kavka

Historik František Kavka (1920-2005) studoval latinu a dějepis, přičemž se již brzy zaměřil na starší české dějiny, zejména na období vlády Lucemburků na českém trůně. Po druhé světové válce působil na Filosofické fakultě University Karlovy, kde dokonce zastával funkci děkana (1958-1959). Pro své studenty historie sepsal několik skript. Přemětem jeho badatelského zájmu byla doba předhusitská, husitská, bělohorská, jakož i významný český šlechtický rod Rožmberků.¹⁰⁸

V roce 1958 bylo zřízeno nové universitní pracoviště, a sice Ústav pro dějiny University Karlovy, a František Kavka se stal jeho prvním ředitelem. Nastupující normalizace však neblahým způsobem zasáhla do jeho života, jak u příležitosti Kavkovy úmrtí zmínil historik Petr Čornej¹⁰⁹: *V květnu 1970 mě potkalo štěstí. V aule pražské filosofické fakulty jsem jako student prvního ročníku historie vyslechl dvě přednášky Františka Kavky. Mluvil bez papíru, jasně, srozumitelně a s vtipem, bezděčně si pohrává se svazkem klíčů. Navečer téhož dne jsem okouzleně pročítal své poznámky, pevně rozhodnut zapsat si Kavkovu přednášku o husitství, ohlášenou na další školní rok. Už se nekonala. V červenci obsadili Ústav dějin Univerzity Karlovy, jehož byl František Kavka externím ředitelem, příslušníci StB, a předurčili tak další osud ještě ne padesátiletého historika. Do svazku pražské univerzity se mohl vrátit až počátkem roku 1990.*¹¹⁰

Poté, co byl František Kavka nucen opustit Karlovu universitu, pracoval v pražském Židovském muzeu a věnoval se soukromému historickému bádání; v ústraní byl dvacet let. Zamýšlené a připravované monografie o Rožmbercích, Karlu IV., husitství či Karlově universitě musel v té době psát tzv. do šuplíku, neboť jejich vydání bylo možné až po roce 1989. Po zhroutení režimu, který mu zamezil nejen přednášet, ale i publikovat, se opět směl vrátit na své původní působiště, totiž Filosofickou fakultu, a to jako profesor starších českých dějin. Mohl tak zrealizovat rovněž svoji myšlenku, tj. vydání dějin University Karlovy; jako hlavní editor se podílel na čtyřsvazkovém díle¹¹¹, jež vyšlo k 650. výročí pražské university.

¹⁰⁸ Srov. KAVKA, František. *Husitská revoluční tradice*. (1953); *Přehled čs. dějin do předhusitské doby*. (1955); *Bílá Hora a české dějiny*. (1962). *Příručka k dějinám Československa do r. 1648*. (1963); *Zlatý věk Růží. Kus české historie 16. století*. (1966).

¹⁰⁹ Petr Čornej(*1956) – současný český historik a pedagog (FF UK, PedF UK, Literární akademie Josefa Škvoreckého). Zaměřuje se na dějiny období pozdního středověku, zejména husitství, a historii slavných českých bitev. Svoje poznatky často popularizuje v České televizi, v rozhlase a na přednáškách pro veřejnost: Z jeho děl: *Tajemství českých kronik. Cesta ke kořenům husitské tradice*. (1987); *Velké dějiny zemí Koruny české V. 1402-1437*. (2000); *Dějepis – učebnice pro gymnázia střední školy, 2.Středověk a raný novověk*. (2001); *Velké dějiny zemí Koruny české VI. 1437-1526*. (2009, spoluautor: Milena Bartlová); *Světla a stíny husitství: události, osobnosti, texty, tradice. Výbor z úvah a studií*. (2011)

¹¹⁰ Srov. ČORNEJ, Petr. Zemřel František Kavka, historik Karla IV. Nekrolog. *Dějiny a současnost*, 2005/12. [online]. [citováno dne 2014-05-27] Dostupné z: <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2005/12/zemrel-frantisek-kavka-historik-doby-karla-iv/>. *Historici, historiografie a dějepis*. (2016, spoluautoři: Ivana Čornejová a František Parkan).

¹¹¹ Srov. *Dějiny University Karlovy*. KAVKA, František a kolektiv autorů. 4 díly. Praha: Karolinum (1995-1998).

Kafkovo životní historické dílo je velmi rozsáhlé, precizní a systematicky uspořádané. Ještě než musel František Kavka odejít do ústraní, vyšlo významné kunsthistorické dílo pojednávající o českém gotickém umění, na němž spolu s ním pracoval autorský kolektiv Československé akademie věd.¹¹² Až po pádu komunistického režimu vyšly další Kavkovy práce, věnované zejména osobnosti a době Karla IV., jeho manželek a syna Václava IV.¹¹³ Nejvýznamnější prací k tomuto tématu jsou pak dvousvazková publikace „Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378).“ Tuto práci lze považovat za završení Šustovy historické monografie o Karlově vládě, a to zejména z pohledu politického, kulturního a náboženského; opomenuta není ani dvorská kultura a historie pražské university.¹¹⁴

¹¹² Srov. KAVKA, František. *České umění doby gotické. 1357-1420*. Praha: Academia, 1970.

¹¹³ Srov. KAVKA, František. *Život na dvoře Karla IV.* Praha: Apeiron, 1993. *Karel IV. Historie života velkého vladaře*. Praha: MF, 1998. *Poslední Lucemburk na českém trůně. Králem uprostřed revoluce*. Praha: MF 1998. *Čtyři ženy Karla IV. Královské sňatky*. Praha: Paseka, 2002.

¹¹⁴ Srov. KAVKA, František. *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355–1378). Země České koruny, rodová, říšská a evropská politika. 2 svazky*. Praha: Karolinum, 1993.

3 Lichva – historický jev

3.1 Pojem lichvy

Obecně je lichva definována jako půjčování peněz za vysoký úrok, který není přiměřený vzhledem k půjčené částce, čin, který zneužívá něčí tísně či neznalosti, a to za účelem vlastního obohacení. Z těchto důvodů je lichva považována za nemravný skutek či dokonce kriminální jev a nemá být ve společnosti tolerována.¹¹⁵

V češtině slovo lichva vyjadřuje půjčování peněz za nepřiměřený úrok. Z hlediska etymologického jde o slovo všeslovanského původu, u něhož jsou dva výklady: jednak odvození od slovesa leihwah (z gótsiny), což znamená půjčit, půjčovat, jednak jako domácí výpůjčka od praslovanského základu lich- ve významu přílišný, nadměrný, lichý.¹¹⁶ Ve starších textech se pro lichvu používá slovo úžera; jde o výpůjčku z latiny (usura – lichva, úrok)¹¹⁷.

Český tvar úžer či užera však pro člověka latiny neznalého evokuje navíc ještě další význam, a to užírání, vyžírání, parazitování na druhém; lichvu – úžeru si tedy lze snadno personifikovat. Jak uvidíme dále, není to tak od věci, jak by se na první pohled mohlo zdát: v hebrejštině (a to i moderní) je ve slově nešech / nešek, tj. lichva, přítomen i význam kousnutí, ukousnutí.¹¹⁸ Lichva je tedy něco, co z dlužníkovy krajíce notně ukusuje, zatímco věřitelův krajíc neúměrně narůstá.

Vzhledem k tomu, že lichvu znal již starověk a už tehdy docházelo ke snahám právně vymezit podmínky půjčování peněz i naturálií, lze říci, že v případě lichvy jde o jev, který překračuje čas i prostor. Podle toho se pojetí lichvy během staletí, resp. tisíciletí, vyvíjelo. Již právo starobabylónské, stejně jako právo antické (řecké a římské) dokládá, že se tehdejší státní moc snažila zákonným způsobem regulovat úvěrové vztahy.

Ve starém Řecku byl za nepřiměřené obohacení považován úrok vyšší 10 % (toto vnímání se u nás udrželo dodnes). V praxi však panovaly poměry takové, že u půjček úroková míra dosahovala 80-100 %. (Je nasnadě, že pro dlužníka mohl být takový úrok likvidační.) V době římské republiky činil maximální úrok, který byl povolen, 12 %. Poklasické římské právo umožnilo neformální úmluvy o půjčce na úrok a jako zákonem stanovené maximum úrokové míry stanovilo 6 %. Smlouva o bezúročné půjčce byla označována pojmem *mutuum*. Římské úvěrové a úrokové právo položilo základ pro pozdější (středověkou) lichevní doktrínu, která vymezovala rámec úvěrových vztahů.¹¹⁹

¹¹⁵ Srov. Malá čs. encyklopedie. Kolektiv autorů ČSAV. III. díl. Praha: Academia, 1986. 1. vydání, s. 811.

¹¹⁶ Srov. REJZEK, Jiří. Český etymologický slovník. Praha: Leda, 2001. 1. vydání, s. 343.

¹¹⁷ Srov. PRAŽÁK, J. M. – NOVOTNÝ, F. – SEDLÁČEK, J. *Latinsko-český slovník*. Praha: SPN 1980. 2. díl, s. 612.

¹¹⁸ Srov. Usury. *Jewish Encyclopedia*. [online]. [citováno dne 2016-09-17].

¹¹⁹ URFUS, Valentin. *Právo, úvěr a lichva v minulosti*. Brno: Právnická fakulta Universita J. E. Purkyně, 1975, s. 5-35.

כֹּל־אֲחֵי־הַנָּשִׁים־לֹא־אָחִיזִים־בְּנֵי־אִשְׁתִּי־כִּי־אֵלֶּיךָ־יָשָׁבוּ־כָל־בְּרֵאשִׁית־אֲשֶׁר־יִשְׁךָ֑׃

Nebudeš půjčovat s úzerou ani stříbro, ani jídlo, ani žádnou jinou věc, co se (na úrok) půjčuje.

svou ruku na zemi, do níž přicházíš, abys ji obsadil.

אוֹיֵהֶיךָ בְּרִי הָהוּא אֵלֶיךָ אָמַר: 1

הואִישׁ כִּי יִהְיֶה צַדִּיק וַעֲשֵׂה מִשְׁפָּט וְצַדִּיקָה 5:

חַבְנֶשֶׁת׃ לֹא יִתֵּן וּתְרֵבִית לֹא יִקַּח מֵעוֹל יֵשִׁיב יָדוֹ מִשְׁפָּט אֱמֶת יַעֲשֶׂה בֵּין אִישׁ לְאִישׁ׃ 8

10: יוֹהוֹלִיד בֶּן פְּרִיץ שִׁפָּךְ דָּם וַעֲשֵׂה אֶת מֵאֶחָד מֵאֵלֶּה:

A (když) zplodí syna nezvedeného, prolévajícího krev a činícího bratru jednu z těchto věcí: (...)

יִגְבַּנְשֶׁךָ נָתַן וּתְרַבִּית לָקַח וְחִי לֹא יִחִיָּה אֶת כָּל הַתּוֹעֵבוֹת הָאֵלֶּה עֲשֵׂה מוֹת יוֹמָת דְּמִיּוֹ בּוֹ יִהְיֶה: 13

S úžerou dával, na úrok bral, živ žít nebude, pokud se dopouštěl všech těchto ohavností, jistojistě zemře a krev jeho bude (lpět) na něm.

יִדְוְהָהָה הוֹלִיד בֶּן וַיֵּרָא אֶת כָּל חַטָּאת אֲבִיו אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּרְאֶה וְלֹא יַעֲשֶׂה כֵּהֵן: 14

Ale hle, zplodí syna, jenž se obává všeho hříchu svého otce, co učinil, a bojí se Boha a nečiní takto: (...)

יִימַעֲנֵי הַשִּׁיב יְדוֹ נִשְׁדָּה וְתַרְבִּית לֹא לִקְחַם שִׁפְטִי עֲשֵׂה בַחֲקוֹתֵי הַלֵּךְ הוּא לֹא יָמוּת בְּעוֹנָאֲבֵי חַיָּה יְחִיָּה: 17

od chudáka nežádá úžeru ani úrok; (kdo) moje nařízení činí a podle mých zákonů chodí, ten nezemře v pokřivení za hřích svého otce, ale jistojistě bude žít.

Žalm 15 - Žalm Davidův:

א מִזְמוֹר לְדָוִד הַמִּיִּגְוָר בְּאֶתְרֵי מִיִּשְׁכָּן 1:

*Hospodine, kdo smí pobývat v tvém příbytku,
kdo bude přebývat na tvé hoře svaté? (...)*

ב הוֹלֵךְ בִּתְמִים וּפְעֵל צֶדֶק וְדִבְרָא מִתְבָּלָבּוּ 2:

Kdo chodí bez úhony a jedná spravedlivě a vyslovuje pravdu svým srdcem, (...)

ה כִּסְפוֹ | לֹא נִתְּנוּ בְּנֵי שָׁדַי וְשִׁחַד עֲלֵהֶם לֵאמֹר חֶשֶׁהָאֵל לְהַאֲמִיט לְעוֹלָם 5:

své stříbro s úžerou nedává a nedá se uplatit proti nevinnému; kdo takto činí, nezakolísá nikdy.

Přísluví 28,8:

ח מְרַבֵּה הוֹנוֹ בְּנֵי שָׁדַי וְתִרְבִּית לֶחֶם וְנִדְלִים יִקְבְּצוּ 8:

Kdo rozmnožuje své jmění úžerou a úrokem, shromáždí je pro toho, kdo je laskavý k chudákům.

Z biblických veršů je zřejmé, že náhled Písma je jiný než právní či ekonomický, který na lichvu nahlíží zejména z hlediska velikosti úroku, vyčísleno v procentech. Bible však hovoří o lidech, bratrech, bližních a cizincích. Pro příslušníka lidu Izraele je zcela nepřipustné, aby svému bratru půjčil – ať v penězích (ve stříbře) nebo v naturáliích – nějakou hodnotu a pak vyžadoval hodnotu jakkoliv navýšenou. Toto nařízení můžeme vnímat jako sociální předpis, chránící členy komunity před vlastním obohacováním a současným ožebračováním druhého. Sociálně nejohroženějšími byli sirotci, vdovy, cizinci (bezdomovci) a po pádu Chrámu také lévijci.

Jak zřetelně vyplývá z deuteronomistické pasáže o lichvě¹²³, pro Izraelce je rozhodujícím stanoviskem právě to, zda jde o bratra či cizince. Stručně řečeno, bratru či bližnímu se půjčovat na úrok nesmí, zatímco cizinci (Neizraelci) takto půjčovat lze. Půjčka na úrok *bratru je považována za mimořádně vážný přestupek Božích nařízení, srovnatelný s modloslužbou, smilstvem, útiskem druhého a bezprávím.*¹²⁴ Z této premisy je třeba vycházet, aby bylo možné problematiku lichvy správně pochopit.

Z pohledu tradičního judaismu je toto stanovisko stále závazné, neboť je dáno Tórou. Židovští bankéři, kteří poskytují úvěry, rozlišují klienty podle tohoto hlediska: příslušníkovi

¹²³ Dt 23, 20-21.

¹²⁴ Ez 18, 6-8.

židovského národa nesmějí půjčku úročit a klient banky je upozorněn na to, že se bankéř řídí halachickými pravidly.¹²⁵

3.3 Křesťanský náhled na lichvu

Starověk vyústil v raný středověk a křesťanství se stalo hybnou silou v oblastech, které byly dříve spravovány Římskou říší. Uvažujeme-li o lichvě v souvislosti s naším tématem, je třeba připomenout, že základní kameny evropské civilizace tvoří dědictví antické, židovské a křesťanské. Proto jsme připomněli římské usurární právo a starozákonní ustanovení, a nyní se zaměříme na křesťanský postoj k lichvě.

Křesťané v tomto ohledu vycházeli na jedné straně z římského práva (ve středověku rovněž z Aristotela), na straně druhé z Písma, resp. ze spisů Nového zákona. Základní směr k půjčování čehokoliv je nastaven pasáží z Lukášova evangelia: *Půjčujete-li těm, u nichž je naděje, že vám to vrátí, můžete za to čekat Boží uznání? Vždyť i hříšníci půjčují hříšníkům, aby to zase dostali zpět. Ale milujte své nepřátele; číňte dobře, půjčujte a nic nečekejte zpět. A vaše odměna bude hojná: budete Syny nejvyššího, neboť on je dobrý k nevděčným i zlým. Buďte milosrdní, jako je milosrdný váš Otec.*¹²⁶

Z tohoto textu je patrné, že smyslem poskytnutí půjčky není vlastní obohacení, ale naopak, že jde o akt milosrdenství; možná bychom tedy spíše než o půjčce měli uvažovat o milodaru. Tím je ovšem celá záležitost rázem posunuta z praktické roviny na etickou. Tento úryvek cituje Ježíšova slova, která nabádají posluchače (potažmo čtenáře) k lásce k nepřítelům. Tzv. dvojpríkázání lásky¹²⁷, které přímo vychází z Tóry, je dále rozvedeno. Jestliže je v případě starozákonních nařízení ohledně lichvy třeba rozlišovat, zda jde o Izraelitu či nikoliv, a podle toho postupovat, zde se tyto hranice stírají: Ježíš nedělá rozdíl mezi lidmi a nárok, který na ně klade, je opravdu mimořádně vysoký. Není vždy lehké mu dostát, ale je alespoň třeba na splnění přikázání vědomě aspirovat.

Ale i v případě, že nám onen člověk půjčené opět vrátí, v žádném případě není správné vzít něco navíc, tedy úrok. To již by nebylo v intenci řeckého slovesa *agathopoiein*¹²⁸ – činit dobře, užitečně, konat dobro. Poskytnutý úvěr tedy nemá být nikterak navýšen o úrok, jinak by tato transakce byla považována za lichvu, tj. zavrženíhodné jednání.

¹²⁵ Srov. JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Praha: Rozmluvy, s. 244. Viz též: Usury. *Encyklopedia judaica*. [online]. [citováno dne 2017-04-17] Dostupné z: <http://jewishencyclopedia.com/>.

¹²⁶ L 6,34b-36.

¹²⁷ Tzv. Ježíšovo dvojpríkázání lásky – *Budeš milovat Hospodina, svého Boha, z celého srdce, celou svou duší, celou svou silou a celou svou myslí, a svého bližního jako sebe samého. (...) To čin a budeš živ.* (L 10, 25-28; srov. s Mk 12, 28-34 a Mt 22, 34-40). Přímý podklad v Tóře: *Slyš, Izraeli, Hospodin je náš Bůh, Hospodin jediný. Budeš milovat Hospodina, svého Boha, celým svým srdcem, celou svou duší a celou svou silou.* (Dt 6, 4-6); *budeš milovat svého bližního jako sebe samého.* (Lv 19,18b). Tato dvě přikázání jsou doplněna Ježíšem doplněna i o tento nárok: *Milujte své nepřátele. Dobře číňte těm, co vás nenávidí.* (L 6,27)

¹²⁸ *αγαθοποιειν* – sloveso složené ze dvou částí: *αγαθος* (dobrý, užitečný, zdatný) + *ποιειν* (činit, konat); srov. TICHÝ, Ladislav. *Slovník novozákonní řečtiny*. Olomouc: UJEP - Studia theologica, 2002, s. 1.

O protikladu správného konání vypovídá jiný novozákonní text, a sice úryvek z listu apoštola Pavla Římanům: *Soužení a úzkost padne na každého, kdo působí zlo¹²⁹, předně na žida, ale i na pohana, avšak sláva, čest a pokoj čeká každého, kdo působí dobro, předně žida, ale i pohana. Bůh nikomu nestraní.*¹³⁰ A dále: *Dát se vést sobectvím znamená smrt, dát se vést Duchem je život a pokoj.*¹³¹

Apoštol Pavel, sám původem Žid, velký znalec Písma a zároveň zprvu odpůrce a dokonce pronásledovatel prvních křesťanů, prožil duchovní setkání se vzkříšeným Ježíšem. Tato konverze či metanoia¹³² mu v pravém slova smyslu obrátila život naruby. Z pronásledovatele křesťanství se stal neméně odhodlaný a horlivý zvěstovatel nového náboženství a zakladatel mnoha raně křesťanských obcí. O své židovsko-křesťanské identitě vášnivě vypověděl: *Oni jsou Hebrejci? Já také! Jsou Izraelci? Já také! Jsou potomky Abrahamovými? Já také! Jsou služebníky Kristovými? Odpovím obzvlášť nerozumně: já tím víc!*¹³³ Apoštol Pavel Ježíšovo učení specifickým způsobem interpretoval a dotáhl k závěrům, které se staly základem pro mnohá pozdější církevní dogmata.

Některé názory apoštola Pavla, jenž svoji misii zaměřil především na oblasti osídlené pohanskými národy, sehrály svoji roli také v začlenění Židů do majoritní společnosti poté, co byli rozprášeni do diaspor. Tím pak bylo ovlivněno také chápání lichvy a potažmo Židů jako typických „lichvářů“. Na základě některých Pavlových myšlenek¹³⁴ pak vyrostla tzv. substituční teorie¹³⁵.

¹²⁹ καταργαζομενοστοκακον – člověk působící / páchající zlo; z řečtiny: ανθρωπος – člověk; καταργαζομαι – působit, konat, páchat; κακος – zlý, špatný, nebezpečný → τοκακον – zlo, neřest, utrpení. Srov. TICHÝ, Ladislav. *Slovník novozákonní řečtiny*. Olomouc: UJEP - Studia theologica, 2002, s. 14, 85, 87.

¹³⁰ Ř 2, 9-11.

¹³¹ Ř 8,6.

¹³² Konverze – změna náboženského vyznání, přestup k jiné víře; srov. KLIMEŠ, Lumír. *Slovník cizích slov*. Praha: SPN 1981, s. 372; z lat. slovesa converto – obracím, otáčím → conversio – obrat, oběh, převrat. PELIKÁN, X. B. *Slovník latinsko-český ku potřebě školské*. Praha: L. Kober, 1906, s. 72. Metanoia (μετανοια) – z řec. slovesa μεταγινωσκω nebo μετανοεω – změnit úmysl, smýšlení, pozdě litovat odvolat → μεταγνοια, μετανοια/ změna smýšlení, uvažování. Srov. TICHÝ, Ladislav. *Slovník novozákonní řečtiny*. Olomouc: UJEP - Studia theologica, 2002, s. 110. Pavlova konverze – viz Sk 9,1-22; Sk 22, 3-16; 1K 15, 9n; Ga 1, 11-24, 1Tim 12-16. *Obrácení apoštola Pavla s Kristem na cestě do Damašku bylo nejrychlejším a nejvýznamnějším v dějinách*. Srov. CHLUMSKÝ, Jan. *Životopisy svatých*. Obrácení sv. Pavla. [online]. [citováno dne 2017-04-17].

¹³³ 2K 11,22.

¹³⁴ Některé názory apoštola Pavla, které přispěly k antijudaistickým náladám a ke zformování tzv. substituční teorie – např.: *Lid, který není můj, povolám za svůj lid; (...) Vy nejste můj lid, tam budou nazváni syny Boha živého.* (Ř 9,24) – parafráze Oz 2,1: „Nejste lid můj“, bude se jim říkat: „Synového živého Boha.“ V Pavlově pojmání jsou těmito syny křesťané, neboť živý (tj. inkarnovaný, ukřižovaný, zmrtvýchvstalý a oslavený) Syn Boží je Kristus. *Vždyť Kristus je konec / cíl zákona, aby spravedlnosti došel každý, kdo věří.* (Ř 10,4); metafora plané olivy naroubované na kořen staré, ušlechtilé olivy: planá oliva jsou pohané, potažmo křesťané, a kořenem ušlechtilé olivy jsou Židé (Ř 11, 17-24); *Kristus se stal služebníkem židů, aby ukázal Boží věrnost a potvrdil sliby dané otcům a pohanské národy aby slavily Boha za jeho slitování.* (Ř 15,9); *Protože se v Písmu předvídá, že Bůh na základě víry ospravedlní pohanské národy, dostal už Abraham zaslíbení: „V tobě dojdou požehnání všechny národy.“ A tak lidé víry docházejí požehnání spolu s věřícím Abrahamem.* (Ga 3, 8n); *Abraham měl dva syny, jednoho z otrokyně a druhého ze ženy svobodné. Ten z otrokyně se narodil jen z vůle člověka, ten ze svobodné podle zaslíbení. Je to řečeno obrazně. Ty dvě ženy jsou dvě smlouvy: jedna z hory Sinaj, která rodí děti do otroctví; to je Hagar. Hagar znamená horu Sinaj v Arábii a odpovídá nynějšímu Jeruzalému, neboť žije*

Křesťané jsou tedy podle toho „novým neboli pravým Izraelem“ (*verus Israel*), na nějž přešlo Boží vyvolení a zaslíbení. Dokonce zavládlo přesvědčení, že se Hospodin od svého lidu odvrátil, a tak dopustil zkázu v podobě druhého zničení Chrámu v roce 70 n. l., krutou porážku všech židovských povstání proti římské nadvládě, posměšné pojmenování země izraelské na Palestinu¹³⁶ a rozeznání Židů do všech světových stran. Od té doby žilo židovské obyvatelstvo větší měrou v diaspoře než v zemi zaslíbené Hospodinem a jeho předky vybojované.

V rámci těchto představ se v křesťanských kruzích začal tvořit koncept kolektivní viny Židů (zde by se spíše hodilo napsat „židů“), kdy jim byl podsunut kardinální podíl na Kristově ukřižování. Toto provinění bylo chápáno jako zločin zločinů, totiž bohovraždu. Na základě této pomyslné viny pak byli Židé považováni za lidi „druhé kategorie“, kteří zasluhují jen opovržení a tvrdší životní podmínky než křesťané.¹³⁷ Nic nebylo Židům platné argumentovat tím, že Ježíšova poprava proběhla podle římského práva, nikoliv židovského náboženského, a tedy že úloha Židů v této věci nebyla rozhodujícím faktorem.¹³⁸ (Pomiňme v tuto chvíli fakt, že princip kolektivní viny je sám o sobě pofiderní a z dnešního právního hlediska naprosto neobhajitelný a neomluvitelný).

Přelom 4. a 5. století přinesl poněkud smířlivější stanovisko, tzv. augustiniánskou syntézu, vymezenou dvěma póly: směrem do minulosti, kdy Židé v Ježíši nepoznali svého mesiáše, a provinili se jeho usmrčením, a směrem do budoucnosti, kdy Židé naznají toto své zásadní nepochopení a provinění, přestoupí ke křesťanské víře, a tak dojdou opětovného smíření s Bohem a spásy v Kristu.¹³⁹ Mezi těmito dvěma póly pak balancuje i M. Jakoubek ze Stříbra ve svém traktátu o lichvě, a zejména pak v jeho dodatku.

3.3.1 Stanoviska křesťanských učenců ve věci lichvy

Vzhledem k zaměření této práce jsou zde nyní vybráni církevní otcové, v jejichž myšlenkách lze spatřovat logickou souvislost s Jakoubkovým traktátem „Contra usuram“. Jsou to: Augustinus Aurelius (sv. Augustin), Tomáš Akvinský a M. Jan Hus.

v otroctví i se svými dětmi. Ale budoucí Jeruzalém je svobodný, to je naše matka. (Ga 4, 22-26); Židé jako Izrael podle těla, křesťané podle ducha (1 K 10,18).

¹³⁵ Substituční teorie – substituce (z lat. substitutio - nahrazení); idea, že Izraelité – Židé se provinili proti svému Bohu, jsou jím opuštěni a náhradou za ně jakožto vyvolený lid jsou od doby Ježíše Krista jeho stoupenci, tj. křesťané. Židé jsou Izrael podle těla (starý Izrael), křesťané podle ducha (nový Izrael).

¹³⁶ Palestina – název podle Pelištějců, původních obyvatel oblasti Gazy, odvěkých nepřátel Izraelitů.

¹³⁷ Srov. MESSADIÉ, Gerald. *Obecné dějiny antisemitismu*. Praha: Práh, 2000. 1. vydání, s. 130.

¹³⁸ Srov. ARAVA-NOVOTNÁ, Lena, Geneze protižidovských mýtů a stereotypů ve středověkém křesťanském myšlení. In: ARAVA-NOVOTNÁ, L. – BUDIL, I. – TYDLITÁTOVÁ, V. *Nová doba, stará zloba. Soudobý antisemitismus v historickém kontextu*. Plzeň, ZČU 2010, str. 21.

¹³⁹ Augustiniánská syntéza – stanovisko na základě učení Augustina Aurelia. Srov. MESSADIÉ, Gerald. *Obecné dějiny antisemitismu*. Praha: Práh, 2000. 1. vydání, s. 121.

3.3.1.1 Augustinus Aurelius

Významný křesťanský myslitel, teolog a biskup z Hippo, Augustinus Aurelius (354-431), dospěl ke křesťanství jako zralý muž, a to z pohansko-křesťanského prostředí, tedy nikoliv ze židovského. Ve své autobiografické práci „De civitate Dei“ („O obci Boží“) se nejprve obecně zamýšlí nad tím, kdo jsou ti, *kdo umírají v Adamovi a kteří zase ožívají v Kristu*¹⁴⁰. Augustin odkazuje na apoštola Pavla a jeho listy do Říma a do Korintu. Cituje Pavlova slova: *Všichni, kteří jste byli v Kristu pokřtěni, Krista jste oblékli. (Ga 3,27)*¹⁴¹ Tímto bodem obratu, jímž je křest jako smrt starého člověka v nás a zrod člověka nového, je nastaven celý další způsob života křesťana. Augustin pak dále rozvádí, co znamená žít podle člověka, a co žít podle Boha.¹⁴² Také odkazuje na Pavlovy myšlenky o synech těla a o synech Ducha, tedy zaslíbení, jakož i o Hagar a Sáře.¹⁴³ Pokud se křesťan svým povinností zpronevěřuje, může očekávat trest v podobě Božího hněvu: *Hněv u Boha není znepokojením ducha, nýbrž soudem, jímž se hříchu ukládá trest. Jeho pomyšlení a rozmyšlení stran změny věcí je pak nezměnitelným důvodem.*¹⁴⁴

Augustin sdílí spolu s apoštolem Pavlem jeho mínění o tom, že Boží zaslíbení, jež náležela Židům pro jejich vyvolení Bohem, jsou už minulostí, neboť byla ukončena Kristovým příchodem a jeho obětí na kříži. Augustin říká, že Starý zákon v sobě skrývá i zákon Nový a zaslibuje dary nebeské i pozemské, jak *tehdy chápali duchovní muži (ačkoliv toho ještě ve zjeveních nehlásali), jaká se naznačuje oněmi časnými věcmi věčnost a v kterých Božích darech je pravá blaženost.*¹⁴⁵

Židé dostali od svého Boha hojnější a požehnanější úrodu, ale nyní o ni přišli: *A kdyby bývali proti němu nezhřešili tím, že odpadli k cizím Bohům i modlám, svedeni bezbožnou zvědavostí jako magickým kouzlem, a posléze tím, že zabili Krista, byli by zůstali v témže království, ne sice prostornějším, ale zato šťastnějším. A jsou-li nyní rozptýleni téměř po všech zemích a národech, v tom se jeví prozřetelnost toho jediného pravého Boha; (...)*¹⁴⁶

Podstatu židovského národa spatřuje Augustin skrze vtělení v Ježíši Kristu, jehož tělesná přirozenost pocházela z tohoto lidu. Na otázku, kde je člověk, nad nímž smrt nemá moc a který dokáže svou duši vytrhnout z pekel, odpovídá: *Kde je ten člověk, není-li to podstata Israele ze semene Davidova? O něm dí apoštol, že vstav z mrtvých už neumírá a smrt nad ním nebude panovati více (Řím. 6,9).*¹⁴⁷

¹⁴⁰ Srov. AUGUSTINUS AURELIUS. *O Boží obci*. Praha: Karolinum, 2007. Sv. I, kniha XIII/23, s. 440.

¹⁴¹ Ibidem, kniha XI., s. 442.

¹⁴² Srov. AUGUSTINUS AURELIUS. *O Boží obci*. Praha: Karolinum, 2007. Sv. II, kn. XIV/4, s. 26-28.

¹⁴³ Ibidem, sv. II, kniha XV/2, s. 60-62. Viz též poznámku pod čarou č. 20.

¹⁴⁴ Ibidem, sv. II, kniha XV/25, s. 94.

¹⁴⁵ Srov. AUGUSTINUS AURELIUS. *O Boží obci*. Praha: Karolinum, 2007. Sv. II, kniha XVII/9, s. 166.

¹⁴⁶ Ibidem, s. 166n.

¹⁴⁷ Ibidem, sv. II, kniha XVII/11, s. 169.

Tyto a další myšlenky se sice netýkají přímo lichvy, nýbrž dějinné úlohy Židů a křesťanů. Jak uvidíme dále, právě tyto otázky řeší M. Jakoubek ze Stříbra ve svém traktátu „Contra usuram“, neboť mu jde především o to, aby Židé – stejně jako křesťané – získali podíl na Božím milosrdenství, spáse a životě věčném.

3.3.1.2 Tomáš Akvinský

Středověký myslitel, dominikán Tomáš Akvinský (1225-1274) zvaný pro svou mírnou povahu *Doctor angelicus* (tj. Andělský učitel), patří k významným představitelům vrcholného období scholastiky. Dodnes je v římskokatolické církvi považován za jednoho z největších myslitelů, jehož autorita je nezpochybnitelná, a patří k učitelům církve. Tomáš se zajímal o teologii, ale také o filosofii – zejména o učení Aristotela. Spojení křesťanské teologie a aristotelovské filosofie je jeho největším přínosem. Teologický směr, který navázal na jeho učení, se nazývá tomismus, novověký pak novotomismus¹⁴⁸. Svou teologickou nauku shrnul Tomáš Akvinský do rozsáhlého díla, příznačně nazvaného „Summa theologiae“.

Tomáš Akvinský se zajímal o Aristotelovy myšlenky, také co se lichvy týče. Starořeční filosofové citlivě vnímali dvousečný fakt, že peněžní směna na jedné straně prospívá hospodářské prosperitě, na straně druhé však mívá demoralizující vliv na člověka a mezilidské vztahy. Toto napětí mezi hlediskem ekonomickým a etickým je patrné už ve starověku, ve středověku (zvláště pak pozdním) se však toto pnutí zvýšilo na kritickou mez. Aristoteles vnímal lichvu jako vrcholně nepřirozený a nemorální způsob používání peněz; domníval se, že peníze jsou jen oběživem sloužícím k ekvivalentní směně. Ten, kdo má platit úrok, je tím ochuzen o část svého majetku, což ho může přivést do finanční tísně, případně až ke krachu a k existenční nejistotě. Takové chování je proto nemorální, zavrženíhodné a trestuhodné.¹⁴⁹

Stejně pak chápe lichvu i velký Aristotelův obdivovatel, Tomáš Akvinský. Z děl, kde se explicitně vyjadřuje k lichvě, zde pro porovnání s dalšími náhledy středověkých učenců, vybíráme ukázkou z jeho „Výkladu Vyznání víry a Desatera“. V článku, který se věnuje sedmému přikázání Desatera, totiž *Nepokradeš! (Ex 20,15)*.¹⁵⁰, říká, že je Pánem zakázáno dopouštět se jakéhokoliv bezpráví na bližním. K tomuto bezpráví se řadí zabítí či smilstvo, ale také odcizení majetku druhého, tedy ke krádeži. K tomu dochází tajně nebo zjevně, v obou

¹⁴⁸ Tomismus – teologické hnutí, který spojuje učení Tomáše Akvinského a jeho následovníků. Za tomisty byli od 14. století označováni ti teologové či filosofové, kteří se hlásili k principům, které vytýčil Tomáš Akvinský. Novotomismus – novodobý tomismus 19. (potažmo 20. a 21.) století, teologicko-filosofický směr, který aplikuje principy učení Tomáše Akvinského na moderní dobu. Snaží se spojit katolickou teologii, aristotelovské myšlení a současnou vědeckou poznání.

¹⁴⁹ Srov. HOLMAN, Robert – HAVEL, Jiří – ŠEVČÍK, Miroslav. *Dějiny ekonomického myšlení*. Praha: C. H. Beck, 2005. 3. vydání, s. 32-40.

¹⁵⁰ Tímto přikázáním se T. Akvinský podrobně zabýval v *Summē theologiae* (STh II-II, q. 122, a. 6).

případech však jde o hanebný skutek¹⁵¹, vlastně jakousi formu zrady. Připomíná, že krádež lze provést také nevyplacením oprávněné odměny (mzdy).¹⁵²

Dále pak odvodem při obchodování. Sem patří mj. falešné váhy a nepoctivé míry¹⁵³ a hostinští, kteří míchají víno s vodou, jakož i lichva. *Rovněž se zakazuje lichva: ,kdo smí pobývat v tvém stanu, kdo smí pobývat na tvé svaté hoře?‘ (Žl 15,1) a dále: ,kdo nepůjčuje na lichvářský úrok?’ (Žl 15,5). Týká se to i směnárníků, kteří konají mnohé podvody; (...) je hřích, když se něco prodává dvakrát.*¹⁵⁴ Ke krádežím podle Tomáše patří také koupě hodnot, jak časných (tj. světských), tak i duchovních. Ohledně toho opět argumentuje Písmem¹⁵⁵ a podotýká, že všichni, kdo se dopouštějí svatokupectví, jsou zloději a lupiči.

Výklad příkázání pokračuje výčtem důvodů, proč je třeba se vyhnout krádeži, tj. i lichvě:

1. Krádež je těžký hřích, který lze přirovnat k vraždě.¹⁵⁶
2. Tento hřích je mimořádně těžký, neboť i když viník svého činu lituje, nemůže svou vinu lehko odčinit. *A to především proto, že je nejen povinen vrátit odcizenou věc, ale navíc musí nahradit škodu způsobenou vlastníku oné věci, a k tomu ještě musí litovat hříchu samotného.*¹⁵⁷ Tato situace je podobná tomu, když člověk uvízne v bahně, z něhož je nesnadné se vyprostit.¹⁵⁸
3. Kradené věci jsou neužitečné, neboť nemají duchovní hodnotu. *Kdo rozmnožuje svůj statek lichvou a úrokem, shromažďuje jej pro toho, kdo se smilovává nad nuznými.*¹⁵⁹
4. Krádež způsobuje další ztráty, a to nejen materiální: *Navíc věz, že zloděj ztratí nejen svoji duši, ale i duše svých dětí, protože na ně přechází zodpovědnost za vrácení majetku.*¹⁶⁰

Z výše uvedeného vyplývá, že lichva stojí na roveň krádeži a vraždě, ajde o mimořádně těžký hřích v očích Hospodinových. Vymanit z pokušení pochybně obchodovat a lichvařit je velmi těžké a vzdát se nekale nabytého majetku je stejně obtížné jako snažit se vylézt z hustého bahna, které jako by nechtělo člověka pustit.

3.3.1.3 M. Jan Hus

Významný představitel české reformace, M. Jan Hus (asi 1371-1415), byl knězem, kazatelem, myslitelem, univerzitním pedagogem a rektorem Karlovy university. Český národ vnímá „svého

¹⁵¹ Sir 5,17: *Nad zlodějem visí hanba.*

¹⁵² Lv 19,13: *Výdělek dělníka, kterého si najmeš, nesmí u tebe zůstat do rána.*

¹⁵³ Dt 25,13: *Nebudeš mít ve svém váčku dvojí závaží. Př 20,23: Dvojí závaží je Hospodinu ohavností, falešné váhy nejsou nic dobrého.*

¹⁵⁴ Srov. AKVINSKÝ, Tomáš. *Výklad Vyznání víry a Desatera*. Praha: Krystal OP, 2011, s. 203.

¹⁵⁵ Job 20,15: *Nahltal se majetku, ale vyzvrátil jej, Bůh mu jej vyžene z břicha. J 10,1: Kdo nevchází do ovčince dveřmi, ale přelézá ohradu, je zloděj a lupič.*

¹⁵⁶ Sir 34,21: *Chléb ubožáků, to je živobytí nuzných, a kdo je o něj připravuje, je vrah.*

¹⁵⁷ Srov. AKVINSKÝ, Tomáš. *Výklad Vyznání víry a Desatera*. Praha: Krystal OP, 2011, s. 205.

¹⁵⁸ Abk 2,6: *Běda tomu, kdo hromadí, co mu nepatří. Jak dlouho? Propadá se do hustého bahna. Viz Augustinův komentář: Vlastnictví cizího majetku nazývá prorok hustým bahnem, neboť je obtížné se jej zbavit. (...) Bez vrácení majetku není vina odpuštěna. In: AKVINSKÝ, Tomáš. *Výklad Vyznání víry a Desatera*. Praha: Krystal OP, 2011, s. 205.*

¹⁵⁹ Př 13,22.

¹⁶⁰ Srov. AKVINSKÝ, Tomáš. *Výklad Vyznání víry a Desatera*. Praha: Krystal OP, 2011, s. 205.

Jana Husa“ za mimořádnou osobnost svých dějin zejména pro jeho osobní příklad, co se pevného a statečného postoje týče, a pro jeho neochvějnost v názoru. Šestisté výročí jeho upálení v Kostnici¹⁶¹ opět vzbudilo velký zájem o jeho osobu, život, dílo a odkaz; bádání několika posledních let, které právě k tomuto jubileu směřovalo, přineslo své ovoce v podobě nejrozličnějších publikací, ať už vědeckých či populárně naučných, anebo pseudohistorických, které se seriózním bádáním nemají nic společného. To vše svědčí o tom, že M. Jan Hus je osobností stále živou, ať už branou kladně či naopak.

Doba posledních Lucemburků na českém trůně a období husitství, které mělo velký dopad nejenom na naše země, ale i na další země Evropy, je trvalým předmětem zájmu odborníků i veřejnosti. M. Jan Hus, M. Jakoubek ze Stříbra a další představitelé oné doby předešli ve svých reformních názorech a snahách zhruba o sto let reformaci evropskou, jejíž začátek je spojován se zveřejněním devadesáti pěti tezí Martina Luthera v roce 1517.¹⁶²

Co se týče konkrétně lichvy, M. Jan Hus ji (ještě jako myslitel pevně zakotvený ve středověkém myšlení) vnímá obdobně jako Augustin a Tomáš Akvinský. Lichva je podle něj zlořádem, který se z osobní roviny promítá do roviny společenské. Jako teolog ji posuzuje na základě Písma, kde nachází dostatek důkazů pro to, že lichva je těžký hřích. Tak jako u Tomáše Akvinského je i u Husa lichva řazena mezi hříchy proti sedmému přikázání Desatera: *Nepokradeš!*¹⁶³ Odkazuje přitom především na Augustina a apoštola Pavla. Výklad každého přikázání je dále dělen na tři oddíly, které jsou členěny na další tři.

M. Jan Hus nejprve vysvětluje, co je to krádež, aby bylo jasno, čeho se vyvarovat: *veškeré dotknutí věci cizí, z nespravedlivé žádosti pochodící*¹⁶⁴; (...) *znamenej, že dotknutí cizí věci může se dítí trojím způsobem dovoleně.*¹⁶⁵ Prvně je to povoleno z poslušnosti, jako např. Izraelité odnesli egyptské nádoby; za druhé je to z opatrnosti, např. je třeba odebrat meč bláznovi, aby nezranil či neusmrtil sebe nebo jiné; za třetí je to z nutnosti, *jako když by někdo k smrti lačen ukradl chléb*¹⁶⁶, *ježto v krajní nutnosti vše jest společné.*¹⁶⁷

M. Jan Hus všechna přikázání vykládá trojím způsobem, a to podle toho, kteří lidé se proti nim provinují. V případě sedmého přikázání jde o tyto lidi: *totiž vyšší, kteří kradou svým nižším, rovní svým rovným a nižší svým vyšším.*¹⁶⁸

První výklad přikázání *Nepokradeš!* směřuje proti pánům duchovním a světským, kteří nadměrně obírají níže postavené lidi o peníze i naturálie, a podílejí se tak na zbídačování.¹⁶⁹ *Toto*

¹⁶¹ 600. výročí upálení M. Jana Husa – 6. července 2015.

¹⁶² Vyhlášení 95 tezí Martina Luthera dne 31. října 1517 ve Wittenbergu. Letos (2017) se v protestantských církvích Německa mohutně slaví 500. výročí této události.

¹⁶³ HUS, Jan. *Výklad Desatera*. K vydání připravil Václav Flajšhans. Praha: J. Bursík, 1903, s. 24-26.

¹⁶⁴ Tzn. pramenící z neodůvodněné tužby; dychtit po čemkoliv, co náleží druhému, je přísně zapovězeno. Srov. závěrečná přikázání Desatera (Ex 20, 17; Dt 5,21)

¹⁶⁵ Srov. HUS, Jan. *Výklad Desatera*. K vydání připravil Václav Flajšhans. Praha: J. Bursík, 1903, s. 24.

¹⁶⁶ S tímto motivem a související etikou pracuje mj. Viktor Hugo ve svém slavném románu *Bídící* (1862).

¹⁶⁷ Srov. HUS, Jan. *Výklad Desatera*. K vydání připravil Václav Flajšhans. Praha: J. Bursík, 1903, s. 24.

¹⁶⁸ Srov. HUS, Jan. *Výklad Desatera*. K vydání připravil Václav Flajšhans. Praha: J. Bursík, 1903, s. 24.

příkázání přestupují předně svatokupeční kněží, lid o peníze a dočasné statky pokrytecky odírajíce nedovoleným vymáháním, vlídnými, pochlebnými slovy, falešnými odpustky a padělanými ostatky¹⁷⁰; po druhé násilní lupiči, kteří jsou neb předstírají, že jsou ze stavu pánů a rytířů (...). Třetí jsou páni světští, kteří provozují nedovolené vymáhání svých poddaných. Čtvrtí jsou ti, kdo mzdu služebníků svých povinnou nevyplácejí atd.¹⁷¹

Druhý výklad tohoto příkázání se týká přestupků, jichž se dopouštějí lidé sobě rovní. Do této kategorie řadí Hus zejména lichváře, a to veřejné, kteří jsou trestáni kanonickým právem, a soukromé. Trestem pro veřejné lichváře je klatba, zbavení společenství, vyloučení od eucharistie a zbavení církevního pohřbu. (Zde je nutno říci, že tyto tresty byly pro středověkého člověka opravdu velkou hrozbou). Soukromí lichváři jsou podle Husa ti, co půjčují peníze nebo jiné tajně, a to pod podmínkou, že dostanou zpět více, než půjčili. To se děje buď se smlouvou, nebo bez ní. Každopádně tak ti i oni činí se zjevným úmyslem obohatit se. *Takoví jsou před Bohem lichváři a na soudě svědomí jako takové je souditi jest.*¹⁷² Na tomto místě argumentuje Hus již zmíněným výrokem z Lukášova evangelia, a sice: *Proti těmto všem dí Pán: ...,půjčujte, nic se nenadějíte.*¹⁷³

M. Jan Hus cituje v této souvislosti provinciální statuta pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic, jenž vidí v lichvě špatnost, která ponejvíce poskvřňuje pověst obchodníků. Lichváři prý pod pláštěm obchodu vynalézají nejrůznější lsti, a tím způsobují druhému škodu. Aby zakryli tyto nepravosti, předstírají neznalost práva. Jejich záměrem je získat *nějaký časný užitek nad částku půjčenou, ať jest jakýkoliv malý, buď si plod nebo výnos věci zastavené, kterou v částku půjčenou nepočítá, za lichváře má býti pokládán. (...) Zpovědníci pak nechť takové při zpovědi mají účinně k navrácení, chtě-li se vyhnouti zatracení duší svých. Zajisté, upadl-li by kdo v onen blud, že by tvrdošíjně odvažoval se tvrditi, že provozovati lichvu není hřích, ten jako kacíř budiž zatracen.*¹⁷⁴

K těm, kdo přestupují zmíněné příkázání, patří dále *svatokrádci, kteří věci kostelní nebo posvátné berou* a ti, *kdo podvádějí obec*¹⁷⁵, např. padělají peníze, platí umenšenou daň obci a šidí různé zboží a výrobky (např. hostinští, řezníci atd.).

Ve třetím výkladu M. Jan Hus zmiňuje ty, kdo hřeší proti sedmému příkázání tím, že ze své nižší pozice obírají ty, kteří stojí ve společenské hierarchii nad nimi. Jsou to např. lidé, kteří

¹⁶⁹ Na takový náhled odkazovala marxistická husitologie, která si M. Jana Husa přetvořila k obrazu svému a prezentovala ho jako sociální ho reformátora, který brojí proti vykořisťování lidu. Srov. RANSDORF, Miloslav. *Kapitoly z geneze husitské ideologie*. Praha: Videopress MON, 1987, s. 53-81.

¹⁷⁰ M. Jan Hus se tímto tématem zabýval ve svých kázáních i traktátech, neboť prodávání odpustků, falešných ostatků a církevních úřadů považoval za jeden z nejpálčivějších problémů své doby. Jako příklad uveďme *Knížky o svatokupectví* (sepsané po zákazu kazatelské činnosti v Kapli betlémské 1412/1413).

¹⁷¹ Srov. HUS, Jan. *Výklad Desatera*. K vydání připravil Václav Flajšhans. Praha: J. Bursík, 1903, s. 24.

¹⁷² Ibidem, s. 25.

¹⁷³ Ibidem, s. 25. Srov. L 6, 34.

¹⁷⁴ Srov. HUS, Jan. *Výklad Desatera*. K vydání připravil Václav Flajšhans. Praha: J. Bursík, 1903, s. 25.

¹⁷⁵ Ibidem.

neplatí svým kněžím desátky a jiné povinné církevní poplatky; ti, kdo světským pánům odpírají platit daně (berně); služebníci a služky, kteří své pány okrádají nebo jejich majetku neoprávněně užívají; ti, kdo v nepřítomnosti svých pánů své práce špatně vykonávají; manželky, které jmění svých mužů rozhazují nebo almužny bez manželova vědomí rozdávají; neplatiči cla apod. Ti všichni by měli být vázáni k vrácení toho, co si neprávem osvojili. Jejich konání je hříšné a trestuhodné.

Výčet těchto eventualit, které se vztahují k porušení přikázání *Nezabiješ!*, je důležitý pro to, abychom pochopili vnímání lichvy v kontextu myšlení tehdejší doby. Novověk pak přinesl nejenom nový myšlenkový proud (humanismus) a období nového uměleckého slohu (renesance), ale také zcela jiné pohledy na úvěr a lichvu.

3.3.1.4 Historický exkurz: lichva a Martin Luther

V rámci naší úvahy o různém pojmání lichvy se nyní pro porovnání podívejme na to, jak na lichvu přibližně o sto let později nahlížel Martin Luther.¹⁷⁶ V té době již oproti době Husově a Jakoubkově došlo k proměně v oblasti peněžnictví. Středověká usurární doktrína¹⁷⁷ se stala brzdou pro další ekonomický rozvoj společnosti, neboť novověké hospodářství již počítalo se zúročeným kapitálem.

Martin Luther však byl ve věcech lichvy konzervativní, spolu se svými předchůdci upřednostňoval hledisko duchovní před ekonomickým. Hlavní důraz kladl na Kristovu svrchovanost, jež je nade vším, a svaté Písmo, jehož vrcholem je evangelium o Ježíši Kristu. Jeho víra v Slovo byla neochvějná: *Slovem byl přemožen svět, Slovem byla osvobozena církev, Slovem bude opět obnovena; a jako se Antikrist bez násilí ujal vlády, tak bez užití násilí Slovem bude rozdrčen.* (1521)¹⁷⁸ Je jisté, že lichva – nahlédnuto prismatem Písma, ať Starého či Nového zákona – je těžkým proviněním proti Bohu i bližním. (Připomeňme, že christocentrismus a vrcholná autorita Písma byly vlastní také české reformaci.)

Lutherovo pevné přesvědčení, že vertikálu Božího milosrdenství, jež se projevuje zejména v Písmu, se promítlo již do jeho raných spisů. Jednou z prvních prací, kterou napsal v roce 1520 v lidové němčině, byl traktát *Sermon von den guten werckenn - O dobrých skutcích*. Pro Luthera je základem pro dobré (správné) jednání víra – důvěra v Boha; naopak žádné lidské konání nelze nazvat dobrým, nepramení-li z víry, i kdyby jinak šlo hrdinské či zbožné činy. Dobré skutky tedy přirozeně následují neochvějnou víru v Boha; podobně jako v husitství byla

¹⁷⁶ Martin Luther (1483-1546) – významný německý teolog, reformátor (zakladatel luteránství), myslitel, autor mnohých spisů, katechismu (*Malý a Velký katechismus* -1529) a duchovních písní, překladatel (překlad Bible do němčiny). Jeho principy *sola Scriptura* (pouhým Písmem), *sola fide* (pouhou vírou) a *sola gratia* (pouho milostí) se položily základ protestantismu. Z jeho děl jmenujme např. *O dobrých skutcích* (1520), *O babylonském zajetí církve* (1520), *Křesťanské šlechtě německého národa* (1520), *O svobodě křesťanského člověka* (1520), *O světské vrchnosti* (1523), *Proti židům a jejich lžím* (1542), *Proti římskému papežství* (1545).

¹⁷⁷ Středověká usurární doktrína – bližší vysvětlení viz dále v textu.

¹⁷⁸ Srov. LUTHER, Martin. *O dobrých skutcích* (*Sermon von den guten werckenn*, 1520). S předmluvou Amedeo Molnára. Překlad: Jindřich Schiller, Jan Lukáš a B. B. Bašus. Praha: Kalich, 1987. 1. vyd., s. 15.

důležitým prvkem činná víra. Křesťan, který je pevně ukotven ve víře, pak prostě ví, co a jak má dělat; vše dělá ne proto, aby nashromáždil dostatek bohulibých skutků ke spasení, nýbrž proto, že je mu radostí, takto se líbit Bohu a sloužit bližním.

M. Luther je zklamán tím, že z jeho pohledu nejsou křesťanské povinnosti dostatečně plněny. Apeluje na německé zeměpány, aby zakročili proti dobovým nešvarům; jedním z nich byla i lichva, s níž by rád úplně skoncoval: *Učiňte přítrž lichvářským koupím na úrok, které po celém světě ničí celé země, města i lidi, a přivádí je na mizinu licoměrným zdáním, jako by tu ani nešlo o lichvu (...).*¹⁷⁹ Toto stanovisko je tedy vlastně ještě mnohem radikálnější, než jak jsme mohli vidět u M. Jana Husa.

Ve spise „O dobrých skutcích“ Luther rozebírá Desatero, aby bylo zřejmé, které skutky jsou dobré a které špatné, co je nařízení od Boha a co lidský prohřešek proti němu. Desatero člení tradičně podle desek Zákona na čtyři a šest přikázání, přičemž to druhé¹⁸⁰ je vynecháno. V úvodu výkladu Luther vysvětluje, že oblastí přikázání, uvedených na první desce Zákona, je duchovní podstata člověka, a to na rozdíl od přirozenosti pudové. Další přikázání, ta z druhé desky Zákona, jsou namířena proti lidským žádostem a usilují o jejich umrtvení v člověku. Jednotlivá přikázání řeší Luther komplexně, z hlediska křesťanské etiky.

Lichva je i zde prohřeškem proti sedmému Božímu přikázání. Nejprve Luther uvádí, že se toto přikázání nezaměřuje jen proti krádeži a loupeži, nýbrž i proti poškozování bližního ve věcech majetkových, tj. i proti lichvě, lakotě, předražování, obelhání, proti užívání falešných vah, závaží, měr a falšovaného či šizeného zboží.¹⁸¹

Za příčinu výše zmiňovaných jevů považuje Luther lidskou žádostivost a lačnickou chtivost, jakož i lakotu: *Neboť lakota kryje svou ostudnost takovým hezounkým, jemným a slušným slovem. Jde přece jen o obživu a zaopatřování rodiny, tedy o zcela přirozené nutnosti a potřeby, a pod touto zástěrkou se pak kšeftuje bez jakýchkoli mezí a bližní se odírají (...).*¹⁸² Člověku, jenž je puzen k výše popsaným špatným skutkům, Luther doporučuje, aby si člověk dal pozor, *aby se snad nezačal hodit za zlatem a aby svou důvěru nezačal skládat do peněz, ať raději počká, až zlato poběží za ním, a od Pána Boha očekává penízek z milosti, almužničku, a ani k té ať nepřilne srdcem svým!*¹⁸³ Zatímco příčinou lakoty je nedůvěra, dobrota a štedrost jsou důsledkem víry.

Luther tím nemá na mysli, že by se člověk neměl starat o obživu sebe a své rodiny, ale nemá k tomu upínat všechnu svoji pozornost, neboť ta především patří Bohu, a hlavní starost nemá spočívat v zabezpečení života, nýbrž v usilování o spásu duše a život věčný. V této

¹⁷⁹ Ibidem, s. 111.

¹⁸⁰ Ex 20,4 a Dt 5,8: *Nezobrazíš si Boha zpodobením ničeho, co je nahoře na nebi, dole na zemi nebo ve vodách pod zemí.*

¹⁸¹ Srov. LUTHER, Martin. *O dobrých skutcích* (Sermon von den guten werckenn, 1520). S předmluvou Amedeo Molnára. Překlad: Jindřich Schiller, Jan Lukáš a B. B. Bašus. Praha: Kalich, 1987, s. 122.

¹⁸² Ibidem, s. 122n.

¹⁸³ Ibidem, s. 123.

souvislosti pak připomíná Ježíšovo známé podobenství z Matoušova evangelia.¹⁸⁴ Znovu upomíná na to, že víra – důvěra je základem správného počínání, zatímco nedověra vede člověka ke zlým skutkům, které zarmucují Pána Boha a poškozují bližního. *Člověk přec nepochybuje o tom, že se ho Pán Bůh ujme a zastane. Proto nelpí na penězích; užívá jich s veselou dobrotivostí k prospěchu svých bližních a ví dobře, (...) Bůh, jemuž se svěřil, jistě jej neobelže ani neopustí.*¹⁸⁵

Na závěr svého výkladu o přikázání *Nepokradeš!* Luther říká, že právě na tomto přikázání lze skvěle rozpoznat, že se všechny dobré skutky, jsouce opakem těch špatných, musí dít ve víře v Pána Boha, neboť v takovém konání se každý člověk cítí naprosto bezpečně.

3.4 Lichva v období středověku

V období středověku došlo oproti starověku a antice k významnému posunu ve vnímání lichvy. Antagonismus úvěru a lichvy se vyhroutil natolik, že se z něj stal obecné působící vývojový činitel. Zatímco dříve byla lichva považována sice za negativní, ale spíše okrajový jev, středověk učinil z lichvy samostatný předmět zájmu: *lichva se nyní stala ústředním principem kreditních vztahů, jenž prostupoval vším, co s úvěrem tak či onak souviselo; (...) nejen právo a ekonomické myšlení, nýbrž celý středověký život, včetně kulturních hodnot, jež jej ovládaly, byly jím poznamenány. (...) Středověký pohled na lichvu a úvěr náležel k nejvýznamnějším ideologickým oporám feudálního společenského řádu; pokud jde o ideologické působení na ekonomiku, měl pak postavení zcela výjimečné.*¹⁸⁶

Středověký pohled na právo a jeho vztah k etice byl zcela jiný než dnes. Tehdejší představy o lichvě a úvěru byly začleněny do širšího kontextu morálních stanovisek. Základem církevně-scholastického pojetí byla představa, že právo pochází od Boha. Souhrn morálních zásad a etických maxim byl propracován v ucelenou lichevní neboli usurární doktrínu, jejíž etický princip pak byl aplikován při prosazování konkrétních právních předpisů. Jádrem této doktríny byly biblické výroky, které lichvu zapovídají. Věřitel, který v úvěrových vztazích požadoval více, než úvěrem poskytl, byl označen za lichváře. Lichvou tedy nebyl nepřiměřeně vysoký úrok, ale každý z úvěru placený úrok. Při vytváření této doktríny měla velký význam také recepce římského práva, zejména z oblasti práva obligačního. Římskoprávní prameny ve své původní podobě však ztělesňovaly jiné principy, než byla středověká usurární doktrína, a tak vedly postupně k jejímu rozvolňování, a v novověku dokonce k jejímu překonání.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Mt 6, 31-33: *Nemějte tedy starost a neříkejte: Co budeme jíst? Co budeme pít? Co si budeme oblékat? Po tom všem se shánějí pohané. Váš nebeský otec přece ví, že to všechno potřebujete. Hleďte především jeho království a spravedlnost, a všechno ostatní vám bude přidáno.*

¹⁸⁵ Srov. LUTHER, Martin. *O dobrých skutcích (Sermon von den guten werckenn, 1520)*. S předmluvou Amedeo Molnára. Překlad: Jindřich Schiller, J. Lukáš a B. B. Bašus. Praha: Kalich, 1987. 1. vyd., s. 123n

¹⁸⁶ Srov. URFUS, Valentin. *Právo, úvěr a lichva v minulosti*. Brno: PF University J. E. Purkyně, 1975. 1. vydání, s. 23.

¹⁸⁷ Ibidem, s. 24n.

Z hlediska právních předpisů spadala lichva do kompetence církve. Středověké usurární zásady byly formulovány na církevních koncilech 12. století; významná usnesení v této věci přinesl zejména III. lateránský koncil.¹⁸⁸ Církevní nauka o lichvě se opírala o biblické pasáže, zvláště pak o již zmiňovaný Ježíšův výrok z Lukášova evangelia¹⁸⁹, že ten, kdo půjčuje, nemá od dlužníka nic čekat zpět. Problematikou lichvy se pak zabývala celá řada dalších církevních koncilů a synod. Usurární učení bylo mj. zakotveno v nejvýznamnějším právním kodexu středověku, totiž v Gratianově dekretu.¹⁹⁰ Tento závazný předpis říká: *Cokoliv je požadováno nad jistinu, je lichva. (Quicquid ultra sortem exigitur usura est).*¹⁹¹

Důsledkem této usurární doktríny byly následující principy:

1. Lichva spadá pod smrtelný hřích lakomství (*avaritia*), který zahrnuje rovněž svatokupectví aneb *simonii*, totiž kupčení s nehmotnými statky, zejména úřady.
2. Lichva je krádeží času, který patří jen Bohu: lichvář si přivlastňuje čas mezi půjčkou a jejím splacením, dává si za něj platit, a tak vytváří svůj vlastní, totiž lichvářský čas.
3. Lichva je hříchem proti spravedlnosti¹⁹², zatímco spravedlnost je vlastností královskou.¹⁹³
4. Lichva je hříchem proti přírodě, neboť Tomáš Akvinský převzal Aristotelovu poučku: *Peníz neplodí peníze. (Nummus non parit nummos.)*¹⁹⁴ Lichvu je třeba posuzovat jako hřích proti přírodě, která je Božím dílem. Příkaz k plození a rozmnožování byl Bohem dán jen živým tvorům, a zvláště pak člověku.¹⁹⁵

Toto pojetí ilustruje např. anonymní rukopis, pocházející z Francie 13. století: *Lichváři hřeší proti přírodě tím, že chtějí, aby jim peníze plodily peníze stejně jako kůň koně či mezek mezka. Lichváři jsou zloději, neboť prodávají čas, který jim nenáleží (...). Dále též, jelikož prodávají naději na peníze, tj. čas, prodávají dny a noci. Prodávají tudíž světlo a odpočinek. A to tak spravedlivé, aby se jim dostalo věčného světla a věčného odpočinku.*¹⁹⁶

Lichevní předpisy se tedy staly nedílnou součástí kanonického práva, a to s celocírkevní působností; v tomto rámci vznikla všeobecně platná a aplikovatelná pravidla. Z etického

¹⁸⁸ III. lateránský koncil svolal roku 1179 papež Alexandr III.

¹⁸⁹ L 6,35.

¹⁹⁰ Gratianův dekret - *Concordia discordantium canonum (Soulad rozporných kánonů)* – kompendium předpisů kanonického práva, které byly vydány před rokem 1140, zakladatelské dílo církevního práva; autorem sbírky byl Gratianus, mnich a pedagog na universitě v Bologni, který dílo kompletoval jako učebnici.

¹⁹¹ Citováno in: *Le GOFF, Jacques. Peníze ve středověku. Historicko-antropologická studie.* Praha: Mladá fronta 2012, 1. vydání, s. 4.

¹⁹² Srov. AKVINSKÝ, Tomáš. *Summa theologická, IIa-IIae, qu. LXXVII, čl. 4, ad secundum.* Odkaz in: *Le GOFF, Jacques. Peníze ve středověku. Historicko-antropologická studie.* Praha: Mladá fronta 2012, 1. vydání, s. 74n.

¹⁹³ Srov. *Le GOFF, Jacques. Peníze ve středověku. Historicko-antropologická studie.* Praha: Mladá fronta 2012, 1. vydání, s. 74n.

¹⁹⁴ Srov. *Le GOFF, Jacques. Peníze ve středověku. Historicko-antropologická studie.* Praha: Mladá fronta 2012, 1. vydání, s. 75.

¹⁹⁵ Gn 1,22: 1,28, 9,1 a 9,7: *Plod'te se a množte se...*

¹⁹⁶ Paříž, Bibliothèque nationale de France. Ms latin, 13472, folio 3b. Citováno in: *Le GOFF, Jacques. Peníze ve středověku. Historicko-antropologická studie.* Praha: Mladá fronta 2012, 1. vydání, s. 76.

postulátu, jímž učení o lichvě původně bylo, se stala přesně formulovaná, pevná právní norma.¹⁹⁷

Scholastičtí učenci hledali kromě věroučných argumentů širší filosofické zdůvodnění pro odmítnutí lichvy a jedním z argumentů bylo tvrzení, že lichva není v souladu s přirozeným právem. Tento pojem byl přejat z antiky, avšak scholastické pojetí začlenilo tyto myšlenky do rámce představ o božském původu práva. To umožnilo racionální analýzu úvěrových vztahů; přitom bylo potřeba vysvětlit, v čem lichva odporuje přirozenému právu: *K nejčastěji uváděným důvodům tu náleželo tvrzení, že u věcí, které jsou zužitvatelné, nelze od sebe oddělovat jejich užití a vlastnický vztah k nim; (...) hodnota zastupitelných věcí je fixní, a nelze tedy těžit z peněz plody v právním smyslu, tzn., že nelze tedy úrokovat; v těchto souvislostech se objevují najednou i náběhy k sociální kritice.*¹⁹⁸

Etické problémy související s úvěrem a lichvou se staly ustálenou tematikou středověké literatury. O tom, jak velký význam mělo téma lichvy pro tehdejší společnost, nalézáme doklady nejen v právnických záznamech, ale také v dobové církevní literatuře. Mimořádným zdrojem poučení jsou v tomto smyslu *summae de poenitentia* neboli sumy či souhrny zpovědí. V těchto literárních památkách se věrně zrcadlí obraz středověku a mentalita lidí tehdejší doby; jsou v nich zachyceny nejrůznější podrobnosti ze soudobého života, a to včetně údajů o technice platebního a úvěrového styku.¹⁹⁹

V jedné z nejstarších zpovědních příruček²⁰⁰ středověku je uvedeno, že lichvář chce vydělat bez práce i ve spánku, což se přičií Božímu přikázání, které praví: *V potu své táře budeš jíst chléb, dokud se nevrátíš do země, z níž jsi byl vzat.*

Dalším zdrojem poznání dobového myšlení a způsobu života (včetně lichvy) jsou tzv. *exempla*²⁰¹, která se stala významným nástrojem středověkého kazatelství. Lichva, která byla středem zájmu křesťanského moralizování, se tak brzy dostala také do exemplů, a to za účelem snadnějšímu porozumění jinak odtažitého či nezáživného teologického výkladu. Ilustrace a konkretizace napomáhá srozumitelnosti a zapamatovatelnosti určité poučky. Exempla byla srozumitelná jak v rovině výkladu doslovného, tak i přeneseného.

¹⁹⁷ Srov. URFUS, Valentin. *Právo, úvěr a lichva v minulosti*. Brno: PF University J. E. Purkyně, 1975. 1. vydání, s. 31.

¹⁹⁸ Srov. URFUS, Valentin. *Právo, úvěr a lichva v minulosti*. Brno: PF University J. E. Purkyně, 1975. 1. vydání, s. 32.

¹⁹⁹ Srov. URFUS, Valentin. *Právo, úvěr a lichva v minulosti*. Brno: PF University J. E. Purkyně, 1975. 1. vydání, s. 26-28.

²⁰⁰ Srov. Penitenciář Thomase z Chobhamu, Angličana a absolventa pařížské university, 13. století. Odkaz in: *Le GOFF, Jacques. Peníze ve středověku. Historicko-antropologická studie*. Praha: Mladá fronta 2012.

1. vydání, s. 76.

²⁰¹ Exemplum (lat. příklad, vzor) - původně antická rétorická jednotka, zpravidla humorná historka, kterou řečník zařazoval do svého projevu jako ilustraci podporující jeho argumentaci. Při disputacích měla přispět k přesvědčení protivníka. Ve středověku se exemplum v podobě krátkého příběhu ze života stalo nástrojem vzdělání nebo poučení. Exempla se hojně vyskytují také v orientálních literaturách.

Postupně začala být exempla sbírána do celků podle jednotlivých témat, aby kazatelům usnadnila hledání adekvátního příkladu pro jejich homiletický záměr. Kontext, který původně dával jasnou moralizaci či spiritualizaci, však tímto způsobem vymizel.²⁰²

Příkladem takového exempla, které mělo odradit od nevracení nespravedlivě získaných úroků, je krátký příběh lichváře, který nevrátil včas úroky z půjčeného. Veškeré své jmění odkázal třem vykonavatelům, ovšem za podmínky, že oni místo něj tyto úroky vrátí. Ptal se jich, čeho se nejvíce bojí. Jejich odpověď zněla: je to chudoba, malomocenství a oheň sv. Antonína. Lichvář zemřel, ale jeho dědici peníze nevrátili, ač mu to na smrtelném loži slíbili. *A neprodleně se na ně sneslo vše, co na ně mrtvý klatbou přivolal: chudoba, malomocenství a svatý oheň.*²⁰³

V našem prostředí se vzácnou ukázkou středověkých exemplů sborník Mistra Klareta²⁰⁴ „*Exemplarius auctorum*“ („Vzorník autorů“). Sbírka, která obsahuje celkem dvě stě položek, je rozdělena do čtyř oddílů (lidé a mytologické bytosti; ptáci a jiní létavci; zvířata, věci). Sborník není zcela dokončen, neboť práci na něm zastavila autorova smrt. Každé exemplum je tvořeno latinským čtyřverším, kde první část stručně vypráví děj a v druhé části je obsaženo morální poučení, tzv. *moralisatio*. Děj je kontrahován proto, aby se mohla plně aplikovat moralizace. Mistr Klaret sepsal „*Exemplarius auctorum*“ jako učebnici pro své žáky. Hned úvodu vysvětluje, k čemu exempla slouží: *Exemplum používej, učenče, z toho důvodu, že exemplum posiluje a ten, kdo si ho pamatuje, si dokáže lépe poradit.*²⁰⁵

Jednou z hlavních postav, která se vyskytovala v exemplech zařazených do moralizujících kázání, byl lichvář (zpravidla Žid) s měšcem plným peněz.²⁰⁶ Také tímto způsobem se rodily antijudaistické stereotypy a představa, že Žid a lichvář je totéž, zapouštěla své kořeny.²⁰⁷

²⁰² Srov. Le GOFF, Jacques. *Středověká imaginace*. Přeložila I. Murasová. Praha: Argo, 1998. 1. vydání, s. 91.

²⁰³ Sbírka *Tabula exemplorum, konec 13. století*. In: Le GOFF, Jacques. *Peníze ve středověku. Historicko-antropologická studie*. Praha: Mladá fronta 2012. 1. vydání, s. 77.

²⁰⁴ Mistr Klaret neboli Bartoloměj z Chlumce (asi 1320-1370) - učenec doby Karla IV., lékař, literát, kanovník svatovítské kapituly, mistr Karlovy university. Z jeho děl jmenujme: terminologické slovníky *Bohemarius a Glossarius*, naučné spisy *Complexionarius* o čtyřech lidských temperamentech, *Astronomarius* o vlivu hvězd na osud člověka; sbírku exemplů *Exemplarius auctorum*.

²⁰⁵ Srov. z CHLUMCE, Bartoloměj. *Exemplarius auctorum* (1366-69). Úvod, v. 3-4. In: SVOBODOVÁ, Lenka. *Exemplarius M. Klareta*. Článek [online]. [citováno dne 2014-05-27] Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/clanek.asp?polozkaID=16279/>.

²⁰⁶ Le GOFF, Jacques. *Peníze ve středověku. Historicko-antropologická studie*. Praha: Mladá fronta 2012, 1. vydání, s. 14.

²⁰⁷ Srov. ARAVA – NOVOTNÁ, Lena. Geneze protijidovských mýtů a stereotypů ve středověkém křesťanském myšlení. In: ARAVA-NOVOTNÁ, Lena - BUDIL, Ivo – TYDLITÁTOVÁ, Věra. *Nová doba, stará zloba: soudobý antisemitismus v historickém kontextu*. Plzeň: ZU 2010. 1. vydání, s. 24n.

4 Jakoubkův traktát *Contra usuram*

4.1 Traktát *Contra usuram* v kontextu Jakoubkových spisů

Na Jakoubkův traktát proti lichvě je třeba nahlížet v kontextu polemik a debat, které tehdy „hýbaly dobou“. Šlo zejména o počínající utrakvismus (laické přijímání pod obojí), které Jakoubek inicioval, dále o přijímání dětí, svobodné kázání Božího slova, světské panování církve, pojetí závažných hříchů a jejich postihy, hmotné statky a jeho rozmnožování nebo svatokupectví. Jakoubka z těchto témat nejvíce zajímala, ať už jako učence nebo zbožného člověka (muže veliké tichosti, postavy posvátné)²⁰⁸, otázka laického přijímání z kalicha, spásy a posledního soudu. Jestliže je eucharistie lékem a prostředkem spásy, pak konání, které není v souladu s Písmem, jde jednoznačně proti těmto spásným snahám.

Postoje husitských moralistů, k nimž patřil i Jakoubek ze Stříbra, které jsou obsažené v jejich dílech a jež zaznívaly v jejich kázáních, byla ideálem, resp. normou, od níž se život vždy více či méně lišil. Tenze mezi ideální představou o chování křesťanů na dočasném pozemském světě a každodenní realitou však existovala (...).²⁰⁹ Princip, že Boží zákon je nadřazený církevnímu i světskému právu (*ius ecclesiasticum* a *ius civile*), tedy že toto právo je platné pouze tehdy, je-li v souladu se zákonem Kristovým (*lex Christi*), pak považovali husité za zásadní.²¹⁰

Jak již bylo řečeno, M. Jakoubek ze Stříbra se jako universitní učenec zabíral různými tradičními tématy, mezi než patřila i lichva. Byla považována za nečistě, zavrženíhodné povolání, jemuž se převážně věnují Židé a k němuž svádějí i křesťany. Jakoubek navazuje na církevní otce, z nichž také hojně cituje, ale v dodatku traktátu obvyklý náhled překračuje: navrhuje, aby Židé vyšli ze sociální izolace a zapojili se ve svých činnostech do křesťanské společnosti. Jakoubek přitom doufal, že taková asimilace, společenská a ekonomická, postupně přivede Židy ke konverzi.

Jakoubkův výběr lichvy jakožto důležitého dobového tématu je třeba chápat v souvislosti s naléhavými reformními snahami po nápravě společnosti. Nešvary, které v celoevropském měřítku zachvátily církev a potažmo se promítly i do každodenního člověka, již dostoupily takového stupně, že nad nimi nebylo možno zavřít oči, uši a svědomí. Lichva byla jednou z těchto nepravostí, a tak není divu, že stála nejen za úvahou, ale i za podrobný rozbor. Jakoubek tento nešvar nejen kritizuje, odvolává se na Písmo a starší duchovní autority, ale s poctivostí

²⁰⁸ Srov. CHELČICKÝ, Petr: *Spisy z Pařížského sborníku*. K vydání připravil Jaroslav Boubín. Praha: Historický ústav AV, a2008, s. 85. Chelčického hodnocení odpovídalo Jakoubkově pověsti, jeho zálibě v soustředěném studiu Písma. Odkaz in: *Husitské století*. Eds. CERMANOVÁ, P. – NOVOTNÝ, R. – SOUKUP, P. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2014. 1. vydání, s. 429.

²⁰⁹ Srov. ČORNEJ, Petr. *Světla a stíny husitství*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2011. 1. vydání, s. 221.

²¹⁰ Srov. KEJŘ, Jiří. *Stát, církev a společnost na pražské universitě v době Husově a husitské. Rozpravy ČSAV – Řada společenských věd 74, sešit 14*. Praha: ČSAV, 1964. 1. vydání, s. 11-16. Odkaz in: ČORNEJ, Petr. *Světla a stíny husitství*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2011. 1. vydání, s. 209.

sobě vlastní hledá také východisko. Tím se jeho traktát „Contra usuram“ (včetně dodatku „De usura judeorum et christianorum“)²¹¹ zcela vymyká podobné literární produkci, zaměřené proti lichvě či proti Židům.

4.2 Rukopisy traktátu Contra usuram

Latinský spis M. Jakoubka ze Stříbra „Contra usuram“ („Proti lichvě“) byl napsán asi v roce 1415 v Čechách, konkrétně v prostředí pražské university. Jde o církevní traktát, jehož hlavním tématem byla ekonomická etika v souvislosti s Židy, lichvou a křesťanskou usurární doktrínou. Toto dílo tedy bylo namířeno proti lichvě jakožto častému dobovému nešvaru. M. Jakoubek zde popisuje své stanovisko k roli Židů při půjčování peněz.

Přesná doba napsání tohoto díla není známa, odhaduje se asi rok 1415. Vodítkem pro toto určení je podobný spis Mikuláše z Drážd'an pojednávající taktéž o lichvě. Spis tento vypadá jako pokračování projevu Jakoubkova, zabývá se především druhy lichvy, a to jako by rozvíjel dále myšlenky Jakoubkovy na obranu proti projevu opačnému. Je-li tomu tak, náležejí oba do poč. 1415 nebo do doby o něco dřívější.²¹²

Jakoubkův traktát proti lichvě se do dnešní doby dochoval ve čtyřech rukopisech; dva z nich se nalézají v Universitní knihovně v Praze²¹³ a dva v Rakouské národní knihovně ve Vídni (Österreichische Nationalbibliothek Wien)²¹⁴. Plný název spisu je „M. Jacobelli contra usuram“ nebo „M. Jacobi de Misa tractatus de usura“.

Text tohoto latinského traktátu publikoval poprvé Paul de Vooght ve své monografii o M. Jakoubkovi ze Stříbra z roku 1972. Podkladem této kritické edice byl rukopis sign. 4749, který se nachází ve Vídni.²¹⁵

Z českých historiků se tomuto spisu v kontextu soužití křesťanů a Židů explicitně věnoval František Kavka v jedné studii, která vyšla tiskem roku 2000.²¹⁶

4.3 Traktát Contra usuram v kontextu soudových polemik o lichvě

Ze studia antiusurárních traktátů 14. až 16. století vyplývá, že navzdory tradovaným představám neexistoval ve vrcholném a pozdním středověku jednotný názor na to, co je to lichva. V tomto

²¹¹ Srov. ze STRÍBRA, Jakoubek. *Contra usuram*. (asi 1415) In: de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 351-386.

²¹² Srov. BARTOŠ, F. M. *Literární činnost M. Jakoubka ze Stříbra*. Praha: ČAVU 1925, s. 47.

²¹³ Rukopisy v Praze: III G 8, folio 158-173, a 5 G 15, folio 41-54.

²¹⁴ Rukopisy ve Vídni: 4749, folio 168-199, a 4938, folio 81-92.

²¹⁵ Srov. de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 371.

²¹⁶ Srov. KAVKA, František. Jakoubkův spis „Contra usuram“ a židovská otázka (s německým resumé). In: *Historia Universitatis Carolinae Pragensis*. 40/2000, s. 17-24.

ohledu lze rozeznat dva základní názorové směry: ten první ztotožňoval lichvu v podstatě se všemi peněžními transakcemi a pohlížel na ni jako na hřích lakoty (avaritia), druhý, liberální směr však za lichvu považuje jen ty peněžní transakce, které jsou násilné, respektive klamné. To znamená, že připouští jak braní úroku nad jistinu, tak i tzv. spravedlivou cenu (dnes bychom řekli tržní cenu).²¹⁷

V bouřlivých letech 1414-1419 probíhala u nás, zejména v universitním prostředí, vášnivá polemika o tehdy důležitých tématech, mezi nimiž byla i lichva. K významným spisům na toto téma patřily traktáty Jakoubka ze Stříbra, Mikuláše z Drážďan a Jana z Příbrami. Jejich předchůdcem byl také dosud málo probádaný spis Theodorica de Errich.

4.3.1 Traktát Theodorica de Errich

Prvním relevantním spisem o lichvě ve 14. století byl traktát švábského teologa Theodorica de Errich (nebo Elrich).²¹⁸ Má se za to, že tento spis celkem věrně odráží obvyklé myšlení své doby. Autor za lichvu nepovažuje nespravedlivý, tj. nadměrný úrok, nýbrž ekonomické aktivity založené na násilí, nátlaku nebo podvodu. Právě takové peněžní transakce nazývá Theodoricus lichvou (usura) a hodnotí je jednoznačně jako negativní. Bohatství a finanční operace byly prismatem křesťanského středověku odmítány a priori jako protibiblické.²¹⁹ Stanovisko církve k lichvě v té době bylo jednoznačné: půjčka na úrok je těžký hřích, který je zapovězen jak Starým, tak i Novým zákonem; dokonce i očekávání čehokoliv nad půjčenou částkou je již samo o sobě hříšné; úrok získaný lichvou musí být vrácen, a to v plné výši (pokud tak neučiní věřitel, povinnost přechází na jeho potomky); zapovězen je rovněž jakýkoli prodej na úvěr.²²⁰ Také pro tato tvrzení byla opora v Písmu.²²¹

Přesto, jak dokládá též Theodoricův traktát o lichvě, jedna věc byla teorie, a druhá praxe. Striktní odmítání finančních transakcí a půjčování na úvěr bylo už v jeho době na pokraji životnosti. Ve skutečnosti k půjčkám a následnému zadlužení docházelo běžně, ať se to učencům – teoretikům líbilo nebo ne.²²² Proto již bylo třeba rozlišovat, co je ještě únosné a co už nikoliv. Běžným míněním ve 14. století tedy nebylo odmítání úroku, protože ten se začal

²¹⁷ Srov. UHLÍŘ, Zdeněk. Lichva v českých předhusitských a husitských polemikách. In: MAREŠ, J. – HAVRLANT, J. – VOSTŘEL, M. (eds.) *Poohří 4. Peníze a život. Sborník z konference konané v Lounech dne 4. října 2013*. Louny: Historie a současnost Poohří, o. s., 2014, s. 9n.

²¹⁸ Bližší údaje o tomto autoru se mi nepodařilo zjistit. Zmínka in: UHLÍŘ, Zdeněk. Lichva v českých předhusitských a husitských polemikách. In: MAREŠ, J. – HAVRLANT, J. – VOSTŘEL, M. (eds.) *Poohří 4. Peníze a život. Sborník z konference konané v Lounech dne 4. října 2013*. Louny: Historie a současnost Poohří, o. s., 2014, s. 10-12.

²¹⁹ Např. Ježíšův výrok adresovaný bohatému člověku viz Mt 10,25: *To spíše projde velbloud uchem jehly než boháč do Božího království* (též u Mk 10, 23-24 a L 18,24n). Dále Podobnoství o boháči a Lazarovi, kdy boháč skončí v pekle, zatímco chudák Lazar v nebi v přítomnosti otce Abrahama (L 16, 19-31).

²²⁰ Srov. Le GOFF, Jacques. *Peníze ve středověku*. Historicko-antropologická studie. Praha: Mladá fronta, 2010. 1. vydání, s. 74.

²²¹ Např. Sir 31,5: *Kdo peníze miluje, stěží hříchu unikne*. Dále: Mt 6,24b: *Nemůžete sloužit Bohu i mamonu*. Dále Ježíš nabádá: *Prodejte, co máte, a rozdělte to. Opatřete si měšce, které se nerozpadnou, nevyčerpatelný poklad máte v nebi (...)* (L 12,33).

²²² Srov. Le GOFF, Jacques. *Peníze a život*. Praha: Argo, 2005. 1. vydání, s. 23-42.

chápat jako způsob lidského hospodaření s časem, ale aktivity, které toto hospodářství ztěžují, to jest násilí a nátlak na jedné a podvod a zastírání informací na druhé straně. Jelikož však následkem prvotního hříchu je nutnost, aby člověk volil mezi dobrem a zlem, existuje vždy – a jistě existoval i tehdy – protipól běžného dominantního smýšlení. To dodává lidskému životu a dějinám dynamiku.²²³

Theodoricus de Errich nemá největší výhrady proti úročeným půjčkám, neboť zcela věcně dělá rozdíl mezi depozitem a půjčkou na jedné straně a mezi úrokem a ziskem či rentou na straně druhé. Svoji kritiku zaměřuje především proti tomu, aby dlužník půjčoval peníze, které získal od věitele, třetím stranám, tedy aby na půjčce nevydělával.²²⁴

4.3.2 Traktát M. Jana z Příbrami

Traktát o lichvě „De usura“ M. Jana z Příbrami²²⁵ je pouze malou částí jeho rozsáhlého díla přímo navazuje na spis Theodoricův, dokonce do té míry, že M. Jan v podstatě převzal vstupní text, který však doplnil více odkazy a dokladovými citacemi. Zajímavá je rovněž krátká kapitola, v níž autor srovnává lichvu a krádež, čímž doplnil přehled žádoucích a nežádoucích jevů, které plynou z transakcí finančních a zbožně peněžních. Podání M. Jana z Příbrami je tak významným, stručným shrnutím středověkého ekonomického smýšlení. Pozdně středověká scholastika, tak jak ji v tomto spisu prezentuje M. Jan, nemá zásadní výhrady proti zisku (*lucrum*), úroku (*interesse*) ani rentě (*census*), pokud se jich nedosahuje násilnou či podvodnou cestou. Násilné a podvodné způsoby jsou zde naopak označeny za lichvu (*usura*). Takové jednání se pak má považovat buď za delikt ve smyslu právním (zločin), anebo přečin ve smyslu morálním (hřích), případně v obojím smyslu. Spravedlivou cenou (*iustum precium*) nazývá autor vždy cenu jen tržní, tj. neregulovanou nějakou veřejnou autoritou. Lichva (*usura*) a krádež (*rapina*) jsou podle něj jevy, které narušují prostředí volného trhu, je však těžko posoudit, který z nich má ničivější důsledky. Někteří lidé pravidelně provozují různé podvody, které jsou cílené

²²³ Srov. UHLÍŘ, Zdeněk. Lichva v českých předhusitských a husitských polemikách. In: MAREŠ, J. – HAVRLANT, J. – VOSTŘEL, M. (eds.) *Poohří 4. Peníze a život. Sborník z konference konané v Lounech dne 4. října 2013*. Louny: Historie a současnost Poohří, o. s., 2014, s. 12.

²²⁴ *Ibidem* s. 14.

²²⁵ M. Jan z Příbrami (asi 1378-1448) – mistr pražské university (od 1413) a děkan artistické fakulty (1420); v husitském hnutí byl zástupcem pražského konzervativního křídla. Spolupracoval s M. Jakoubkem ze Stříbra (např. při přípravě teologických argumentů ve sporech s pikartou r. 1421), zastával však opatrnější stanoviska. V letech 1427-36 žil mimo Prahu, neboť pražané nastoupili radikálnější směr. Později byl členem poselstva českých utrakvistů na koncilu v Basileji; kompromisní řešení ve věci obhajoby kompaktát považoval za neúspěch. Po smrti M. Křišťana z Prachatic zastával funkci administrátora české kališnické církve (1439-48). Po r. 1442 podporoval ideové a diplomatické snahy Mistra Jana Rokycany. Řada jeho děl je odrazem dobových sporů a polemik: *Apologia*, *Postilla*, *Contra articulos Picardorum* (*Proti článkům pikartů*), *De ritibus missae* (*O mešních obřadech*); *Život kněží tábořských* (kritika táboritů), píseň *De Corpore Christi* (*O těle Kristově*). Spis *Knihy o zarmoucení velkých církve svaté i každé duše věrné* (1499) odráží zklamání z násilného vývoje

a organizované. Takovéto aktivity M. Jan z Příbramě pochopitelně přísně odsuzuje, stejně jako zapojení třetí osoby (dalších osob) v procesu půjčování peněz či jiných komodit.²²⁶

4.3.3 Traktáty M. Jakoubka ze Stříbra a Mikuláše z Drážďan

Jak již bylo výše zmíněno, traktáty proti lichvě M. Jakoubka a M. Mikuláše vznikly zřejmě ve stejné době, asi počátkem roku 1415. Oba traktáty jsou zhruba stejně rozsáhlé a oplývají hojnými biblickými citacemi a argumenty církevních otců a učitelů, jak v té době bylo zvykem. Jakoubek sice také ztotožňoval lichvu s úročenou půjčkou, byl však nucen akceptovat, že takové transakce v praxi probíhají a že existují i výjimky z pravidla. S touto nesrovnalostí se pokoušel vyrovnat; opíral se přitom o spisy teologů, kteří se lichvou zabývali z hlediska církevního práva. Zvláštností jeho pojednání je, že lichvaření spojuje přímo s Židy.²²⁷

M. Mikuláš z Drážďan²²⁸, představitelem tzv. drážďanské teologické školy²²⁹, byl ve svém postoji vůči lichvě ještě vyhraněnější než Jakoubek. Na pražské universitě působil do vydání Dekretu kutnohorského²³⁰ a spolu s dalšími německými kolegy z university založil v domě U černé růže Na Příkopech soukromou školu, která sympatizovala mj. s učením valdenských²³¹. Tento okruh se stal rovněž podporovatelem M. Jana Husa. Mistr Mikuláš spolupracoval s M. Jakoubkem ze Stříbra a aktivně se podílel na jeho úsilí o obnovení laického

²²⁶ Srov. UHLÍŘ, Zdeněk. Lichva v českých předhusitských a husitských polemikách. In: MAREŠ, J. – HAVRLANT, J. – VOSTŘEL, M. (eds.) *Poohří 4. Peníze a život. Sborník z konference konané v Lounech dne 4. října 2013*. Louny: Historie a současnost Poohří, o. s., 2014, s. 17.

²²⁷ Srov. de VOOHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 51-73.

²²⁸ Mikuláš z Drážďan (†1417) neboli Nicolaus de Dresda - německý teolog, kazatel a právník. Působil v Praze, stál na straně utrakvistů. Spolupracoval s M. Jakoubkem ze Stříbra, ale rozcházel se s ním např. v otázce existence očiště (Mikuláš ji popíral, Jakoubek ji hájil). Do českého prostředí (potažmo husitství) vnesl učení valdenských; spolu s nimi zastával názor, že církevní moc se datuje až od doby Konstantinovy a nemá mít nadvládu nad mocí světskou. Opíral se přitom hlavně o Ježíšovo Kázání na hoře (Mt 5-7).

²²⁹ Drážďanská teologická škola – praereformační proud německé teologie, zastoupený např. M. Mikulášem z Drážďan, M. Petrem z Drážďan a Friedrichem Eppingem. Byli považováni za wiklefisty a kacíře, někteří se přidali na stranu české reformace. Podrobněji viz: MUTLOVÁ, Petra. Vybrané prameny k existenci drážďanské školy. In: KRMÍČKOVÁ, Helena et al. *Querite primum regnum Dei*. Brno: Matice moravská, 2006. 1. vydání, s. 553-560.

²³⁰ Dekret kutnohorský, vydaný 18. ledna 1409 se souhlasem Václava IV. – listina, která zajišťovala českému národu na pražské universitě 3 hlasy, zatímco ostatním národům, tj. polskému, saskému a bavorskému, hlas 1. Tím se poměr hlasů obrátil oproti předchozímu stavu, kdy měl český národ hlas. jen 1. Dekret se netýkal právnické fakulty. O prosazení tohoto dekretu se zasadili zejména Jan Hus a Jeroným Pražský. Srov. ŠMAHEL, F. – NODL, M. Dekret kutnohorský po 600 letech. *Bilance dosavadního bádání. Český časopis historický*. Praha: 2009, roč. 107, č. 1, s. 1-45.

²³¹ Valdenští (franc. vaudoises) - proud lidového náboženského hnutí, které vzniklo na konci 12. století ve francouzském městském prostředí (Lyon, Petr Valdes) a rozšířil se do severní Itálie a pak i do dalších zemí. Vstupní ideou byla myšlenka života po způsobu prvotní církve, kdy se i bohatí mají vzdát svého bohatství ve prospěch potřebných. V tomto duchu byla požadována tzv. apoštolská chudoba, uznání naprosté závaznosti evangelia obroda křesťanského způsobu života. Valdenští žádali svobodu kázání Božího slova i laiky, žádali kázání v národním jazyce; naopak odmítali institucionální církev jako zkaženou, vojenskou službu (použití násilí), zamítali též odpustky, učení o očištění, zvláštní uctívání svatých i matky Boží. Katolickou církvi byli shledáni heretiky, a jako takoví byli pronásledováni. Srov. MOLNÁR, Amedeo. Valdenští. *Evropský rozměr jejich vzdoru*. Praha: Kalich, 1991. 1. vyd., s. 105-140.

přijímání pod obojí²³². Stejně jako Jakoubek, také on působil jako kazatel v kostele sv. Michala na Starém Městě. Ovlivněn učením valdenských byl v názorech zřejmě radikálnější než Jakoubek, a tak bylo jeho učení nakonec bližší teologii táboritů. Prosazoval právo laiků, dokonce i žen, na svobodné zvěstování slova Božího, vnímal tedy kazatelskou úlohu laiků jako hybný proud obrody křesťanského a nápravy církve. V Praze setrval do roku 1416.²³³

Traktát M. Mikuláše z Drážďan o lichvě nazvaný „De usuris“ se opírá o právnické znalosti, jimiž autor vzhledem ke svému vzdělání disponoval. Dokládá to mj. rozsáhlý dokladový aparát kanonického práva. Ačkoliv je spis napsán mnohomluvným stylem, základní poselství je jednoduché: za lichvu M. Mikuláš považuje nejenom úrok nad jistinu, ale vůbec všechny finanční transakce a zbožně-peněžní vztahy. V tom tedy zastává mnohem radikálnější postoj než ostatní autoři traktátů o lichvě, které nyní porovnáváme. Jeho nekompromisní stanovisko, přísně biblické, nebere v úvahu společenskou realitu, kdy jsou (zvláště pak ve městech) peněžní transakce běžnou praxí.²³⁴ Takový náhled je později velmi blízký Petru Chelčickému, jehož myšlenky, zejména prostý život podle evangelia (nejlépe na venkově, mimo hříšné městské prostředí, daly základ pro vznik Jednoty bratrské).²³⁵

Ve spise „De usuris“ M. Mikuláše z Drážďan je uvedeno málo kazuistik, neboť autor spíše kritizuje lichvu jako celek, než aby se zabýval jednotlivými případy. Pro něho je lichvaření těžkým prohřeškem proti Písmu, a to samo o sobě stačí. Mistr Mikuláš se obává překotného společenského vývoje, rozmanitých praktik, které s sebou přinášela městská civilizace na počátku 15. století a ke změnám společenských a finančních vztahů přistupoval a priori s nedůvěrou. V tomto ohledu zůstával plně člověkem středověkým.

4.3.4 Traktát Mikuláše Korandy ml.

Pro toto srovnání traktátů o lichvě se nyní zaměříme ještě na jeden pozdější, a to česky psaný spis „O lichvě“, který sepsal asi v sedmdesátých letech 15. století Václav Koranda mladší

²³² Obnovení přijímání pod obojí způsobou (*sub utraque species*) pro laiky proběhlo v říjnu r. 1414 v Praze, a to především z iniciativy M. Jakoubka ze Stříbra. Letos uplynou 603 roky od události, kdy po vzoru prvotní církve v kostele sv. Martina ve zdi na Starém Městě začal kněz Jan z Hradce podávat shromážděnému lidu nejen chléb, ale i víno, tedy tělo Kristovo a krev Kristovu, a to jako duchovní lék: *Amen, amen, pravím vám, nebudete-li jíst tělo Syna člověka a pít jeho krev, nebudete mít v sobě život. Kdo jí mé tělo a pije mou krev, má život věčný a já ho vzkřísím v poslední den* (J 6,53n). Tzv. zavedení kalicha se stalo osou husitského hnutí a jako 2. bod bylo zakotveno ve Čtyřech pražských artikulech. Srov. DOVALA, J. J. Rok večere Páně. Článek v týdeníku CČSH ze dne 5. 1. 2014. In: Praha: *Český zápas*, roč. 93, č. 1, s. 1.

²³³ Srov. NECHUTOVÁ, Jana. *Místo Mikuláše z Drážďan v raném reformačním myšlení*. Praha: Academia, 1967. 1. vydání, s. 20-67.

²³⁴ Srov. URFUS, Valentin. Jakoubek ze Stříbra a Mikuláš z Drážďan jako teoretikové lichvy. In: Jihočeský sborník historický, 35/1966, s. 199-204.

²³⁵ Srov. ŠMAHEL, František. Antiideál města v podání Petra Chelčického. In: *Československý časopis historický*, 20/1972, s. 71-94. Odkaz in: UHLÍŘ, Zdeněk. Lichva v českých předhusitských a husitských polemikách. In: MAREŠ, J. – HAVRLANT, J. – VOSTŘEL, M. (eds.) *Poohří 4. Peníze a život. Sborník z konference konané v Lounech dne 4. října 2013*. Louny: Historie a současnost Poohří, o. s., 2014, s. 16.

z Nové Plzně²³⁶. Autor zastává stanovisko, že lichva znamená všechny bezpracné zisky, a dokládá to pádnými argumenty, totiž biblickými a patristickými výroky. Kromě toho uvádí i četné kazuistiky, z nichž je patrné, jaké transakce má na mysli: např. půjčení obilí, oleje či vína na úrok. Terčem jeho kritiky jsou také podnikatelské aktivity, kdy je do hry zapojena třetí strana; jsou to ty případy, kdy dlužník použije půjčené peníze nebo jiné aktivity pro zisk. S podobnou kritikou jsme se setkali již ve spisu proti lichvě M. Jana z Příbrami. Oba autoři považují podobné machinace, jejichž důsledkem je neoprávněný zisk, za Písmem zapovězené, a tudíž hříšné.²³⁷

4.3.5 Stručné shrnutí komparace traktátů proti lichvě

Výše zmíněné traktáty nám dávají nahlédnout na to, jak v hlavních rysech fungovala ekonomika v českých zemích na přelomu 14. a 15. století (potažmo dále v 15. století) a jaké bylo teologické myšlení, které ekonomické vztahy reflektovalo. V porovnávání spisů proti lichvě můžeme vysledovat různé přístupy autorů k této otázce. Kromě spisu Václava Korandy ml. jsou ostatní pojednání napsána v latině.

První z teologů, Theodoricus de Errich, považuje za lichvu peněžní transakce, které se zakládají na nátlaku, násilí či podvodu, a hodnotí je negativně; úrok nad jistinu však explicitně nezavrhuje. Podobně M. Jan z Příbrami akceptuje existenci zisku, úroku a renty při finančních transakcích, nesmí však jich být dosaženo cestou násilí nebo podvodu. Právě takové způsoby považuje M. Jan za lichvu, tedy jednání zločinné či hříšné. Tržní cenu považuje za spravedlivou. Rozlišuje mezi lichvou a krádeží a přísně odsuzuje cílené a organizované podvody. Také brojí proti zapojení třetích (dalších osob) v procesu půjčování. Rovněž Jakoubek ze Stříbra, jako teolog a moralista, trval na tom, že úročená půjčka odporuje Písmu, a je tudíž neetickým jevem, zároveň však dobře věděl, že brání úroku za půjčku je běžnou realitou. Specifikem jeho spisu je, že lichvaření spojuje s Židy, a tak se v dodatku svého traktátu věnuje výhradně této otázce.

Jakoubkův spolupracovník na eucharistickém díle, M. Mikuláš z Drážďan, zaujímá k lichvě jiný, radikálnější postoj. Opírá se o Písmo, a z toho vyplývá, že lichvu ve smyslu brání úroku nad jistinu, je třeba a priori zamítnout. Na změně společenské a ekonomické vztahy, které přinesl bouřlivý přelom 14. a 15. století, pohlížel s nedůvěrou a obavami. Posledním

²³⁶ Václav Koranda ml. z Nové Plzně (1424-1519) – mistr, děkan a pak i rektor pražské university; kališnický teolog, administrátor české utrakvistické církve; stál v čele pražské utrakvistické konzistoře. Byl také členem poselstva Jiřího z Poděbrad do Říma (neúspěšné jednání s papežem Piem II. ve věci uznání basilejských kompaktát). Své zkušenosti shrnul v tzv. *Korandově manuálu*. Srov. ZILYNSKÁ, Blanka. Václav Koranda ml. z Plzně. In: Časopis UK Forum, 1/2006. Praha: Univerzita Karlova, 2006, s. 26n.

²³⁷ Srov. UHLÍŘ, Zdeněk. Lichva v českých předhusitských a husitských polemikách. In: MAREŠ, J. – HAVRLANT, J. – VOSTŘEL, M. (eds.) *Poohří 4. Peníze a život. Sborník z konference konané v Lounech dne 4. října 2013*. Louny: Historie a současnost Poohří, o. s., 2014, s. 22.

srovnávaným spisem je česky psaný traktát M. Václava Korandy ml., jenž za lichvu prostě považuje bezpracné zisky. Jeho pojetí se nejvíce blíží náhledu M. Mikuláše.

4.4 Předmět spisu *Contra usuram*

Předmětem tohoto spisu je výklad lichvy a v dodatku pak úloha Židů v lichevním procesu; přitom však je třeba zdůraznit, že jde v první řadě o traktát teologický. Lichva tedy není záležitost ekonomická, nýbrž etický problém, a proto je na ni tak pohlíženo. Jakoubek ze Stříbra byl universitním mistrem, zdatným teologem, kazatelem a učením své doby. Jak již bylo výše řečeno, z teologického hlediska byla lichva těžkým hříchem proti Božím přikázáním, a tak ten, kdo ji koná, zatíží svou duši velkou vinou a jeho cesta ke spasení je tím ohrožena. Pro celý středověk bylo typické chápat používání peněz jako nebezpečí pro duši: lakomství patřilo k sedmi smrtelným hříchům, zatímco milosrdenství (potažmo dobročinnost) bylo velebno a chudoba byla prezentována jako ideál, který ztělesnil a naplnil Ježíš Kristus. Naděje na spásu a život věčný v Kristu měla pro muže a ženy středověku zásadní význam.²³⁸ Jakoubek byl přesvědčen, že skutečný křesťan, který má nárok na toto označení, nosí Boha ve svém srdci a řídí se příkladem Ježíšovým.²³⁹

4.4.1 M. Jakoubek a lichva

V rámci svých úvah o nápravě stavu společnosti a kléru se M. Jakoubek zaměřil také na lichvu, čímž překročil svou obvyklou roli teologa a vstoupil do sféry ekonomie a práva. Ovšem i tam aplikoval „zákon evangelia“, který stojí nad všemi zákony. Žil a působil v Praze, v centru Evropy, křižovatce směnných obchodů, a tak nemohl (a ani nechtěl) nad lichvou zavírat oči.

Jakoubek byl zvyklý opírat se ve svých traktátech zejména o Bibli, výroky církevních otců a učitelů a Filosofova, totiž Aristotela, a ani v pojednání proti lichvě tomu není jinak. Spolu s těmito autoritami je zajedno: lichva je zvláštní formou hříchu, a to proti samotné podstatě křesťanské etiky, což je důvod, proč za ni přísně trestat.²⁴⁰ Křesťanství učí člověka, aby se choval tak, jak si přeje, aby se druzí chovali k němu, a to je v případě lichvy hrubě porušeno.

Jakožto duchovnímu pastýři záleželo Jakoubkovi zejména na tom, aby lidé (nejenom křesťané) měli otevřenou cestu ke spáse duše, a tak hledal i způsoby a praktické návody, jak k tomu přispět. V tomto ohledu můžeme vidět spojnice nejen s M. Janem Husem, ale i s dalšími představiteli české reformace. Ostatně snaha očistit a obrodit společnost po vzoru prvotní církve, tj. v souladu s evangeliem, byla vlastní nejen husitskému hnutí, ale i evropské reformaci.

²³⁸Srov. Le GOFF, Jacques. *Peníze ve středověku*. Historicko-antropologická studie. Praha: Mladá fronta, 2010. 1. vydání, s. 14.

²³⁹Srov. ČORNEJ, Petr. *Světla a stíny husitství*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2011. 1. vydání, s. 208.

²⁴⁰Srov. de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 51.

Lichva podle Jakoubka spočívá v tom, že půjčovatel vyžaduje od dlužníka vrácení vyššího obnosu, než půjčil. Pokud jedna strana profituje na druhé, jde o nečestné jednání, velmi vážný hřích, v jehož důsledku pak lichvář nemůže dojít spásy. Tak je tomu i v případě, že jde pouze o úmysl získat z jistiny úrok. Rovněž není podstatné, zda jde o půjčku se smlouvou nebo bez ní.

Potud se Jakoubek pohybuje na půdě scholastické usurární doktríny, dále se však snaží také o upřesnění této problematiky. Hřích lichvy může mít různou formu více či méně vážnou a některé okolnosti ho dělají obzvláště hodným nenávisti: výška požadovaného úroku, hodnota zástavy, jejíž ztráta může způsobit zruinování nešťastného dlužníka, jeho chudoba, bohatství půjčovatele a fakt, že jeho zpronevěra zasáhne přítele.²⁴¹

4.4.2 M. Jakoubek a renty

Podle Jakoubka i prodej na splátky, jak bychom řekli dnešní terminologií, je druhem lichvy, neboť se pro toho, kdo neplatí na místě hotově, se navyšuje cena. Peníze, které jsou získané prostřednictvím peněz, jsou schopné přinést výnosy, ale s tím Jakoubek nesouhlasí.

K tomuto druhu nešvaru se řadí také snaha vydělat peníze prostřednictvím rent (důchodů); rentiér je podle Jakoubka jednoznačně lichvář. Tématu dědičných rent (tzv. věčných platů)²⁴² věnuje autor tohoto pojednání nejvíce místa. Rentiéři jsou ti, co své majetky předali svým dědicům, a na oplátku dostávají rentu, z níž žijí. To se jeví být stavem, který není odsouzeníhodný, pokud tito rentiéři už kvůli věku či nemoci nemohou pracovat. Jakoubek však dále rozlišuje: uznává nárok, aby byl zvýšen příspěvek pro ty lidi, na nichž spočívá hlavní starost o společný majetek (jde např. o soudce či světské pány). Starají-li se tito o spoluobčany, nejde o lichvu. Odmítají-li však pracovat a žijí pouze z rent, kupř. z ročních výnosů polí a vinic, prohřešují se proti sedmému Božímu přikázání. Neomlouvá je ani šlechtický stav.²⁴³ Vlastní-li pozemky, pak proto, aby je dobře spravovali, nikoliv proto, aby žili z práce druhých, a s pozemky dědí rovněž náklady. Je špatnou politikou zvětšovat počet zahálčů, protože všichni by chtěli vše vlastnit bez jakékoliv námahy.²⁴⁴

Ten, kdo je zatížen přílišnými daněmi či úroky, je nucen prodávat pod cenou. Jakoubek to vše shrnuje: takové jednání je křesťana nehodné, je bezbožné a zapovězené; křesťané naopak mají sami od sebe jednat se zbožností a milosrdenstvím, a tím přijít na pomoc potřebným a

²⁴¹Srov. de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 51nn.

²⁴²Srov. UHLÍŘ, Zdeněk. Lichva v českých předhusitských a husitských polemikách. In: MAREŠ, J. – HAVRLANT, J. – VOSTŘEL, M. (eds.) *Poohří 4. Peníze a život. Sborník z konference konané v Lounech dne 4. října 2013*. Louny: Historie a současnost Poohří, o. s., 2014, s. 17n.

²⁴³Srov. ze STŘÍBRA, Jakoubek. *Výklad na Zjevení sv. Jana (1421)*. Vydání připravil František Šimek. Tiskem vydala Česká akademie věd a umění v Praze, 1932-33.II,87, s. 249nn.

²⁴⁴Srov. de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 54, ad: ze STŘÍBRA, Jakoubek. *Magistri Iacobelli contra usuram (asi 1415)*. In: de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 358.

zadluženým. Křesťan má jednat v souladu s vírou a rozumem, ale výše zmíněné praktiky nejen že odporují evangeliu, ale jsou i proti zdravému rozumu. Jako argument Jakoubek připomíná základní myšlenku Filosofova ohledně funkce peněz: peníze jsou pouze prostředkem směny.

Za obzvlášť odpudivou praktiku považuje Jakoubek transakci, kdy lichvář požaduje nejen vrácení půjčené částky plus úroky, ale kdy navíc na dobu, než to vše bude splaceno, požaduje zástavu, z níž bude mít užitek (např. dům, který pronajme). Tím získá tzv. dvojí lichvářský užitek – a také nejméně dvojnásobně hřeší. Smlouvu, která umožní lichváři disponovat zástavou, aniž by byl jejím vlastníkem, nelze nazvat legitimní smlouvou. Jakoubek nenachází dostatek přísných slov, aby odsoudil tyto praktiky. Nejen, že jsou popřením křesťanského milosrdenství, ale jsou také v protikladu k pravidlům obchodní činnosti. Smlouvy o nákupu a prodeji musí odpovídat potřebě společnosti, ne sloužit k zničení slabého silným.²⁴⁵

Podle Jakoubka ten, kdo má nějaké jmění, je má užít ve prospěch druhého; jeho úkolem je nezištně pomoci bližnímu, který je v nouzi a pomoc potřebuje. To je naplněním křesťanského způsobu života. Je třeba podpořit chudáka a konat dobročinnosti, což se týká také šlechticů a krále.²⁴⁶

4.5 Argumentační a formální stránka spisu *Contra usuram*

Jakoubkova argumentace proti lichvám a doživotním rentám je čistě biblická, resp. evangeliijní. Kdo chce žít z důchodů, na úkor druhých, a nepracuje, nemá dostatečnou důvěru v Boha. Nevěří totiž, že Bůh přispěchá na pomoc těm, kdo pracují, kdo jsou nuzní a potřební. Tzv. věčný důchod je popřením přikázání, jež dal člověku Bůh při vyhoštění ze zahrady Eden: V potu své tváře budeš jíst svůj chléb, dokud se nenavrátiš do země, z níž jsi byl vzat.²⁴⁷ Kdo toto přikázání nedodržuje, prohřešuje se leností, a přispívá ke snižování produkce a k vytváření nouze a hladomoru.

M. Jakoubek opakovaně zdůrazňuje, že bohatství bez práce a nákladů odporuje duchu křesťanství. Zajedno s Apoštolem²⁴⁸ tvrdí, že ti, kdo nepracují, si nezaslouží jíst, ale naopak mají být potrestáni za svou zahálku: zisky zahálečů, boháčů a rozmazlenců narazí na kámen.²⁴⁹

²⁴⁵ Ibidem, s. 359.

²⁴⁶ V této souvislosti si dovoľme malý exkurs do rabinského judaismu. Jedním z komentátorů verše Př 28,8 – *Kdo rozmnožuje své jmění úžerou a úrokem, shromažďuje jej pro toho, kdo je laskavý k chudákům* – je mj. významný židovský učenec, respektovaný i v nežidovském prostředí, totiž rabi Šlomo ben Jicchak, známý též pod akronymem RaŠI (1040-1105): *Vláda se doslechne, že /lichvář/ bohatne nezákonnými prostředky a zabaví mu peníze. Díky nim /pak/ buduje mosty a opravuje cesty, což znamená být laskavý k chudému*. Vládou je míněn vykonavatel, či spíše zprostředkovatel obecného dobra. (Překlad ThDr. Markéta Holubová, ThD.) Srov. KANTROWITZ, David (ed.). *Judaic Classic Library* (CD-ROM). Version II f. Institute for Computers in Jewish Life. Davka Corporatin& Judaica Press Inc., Copyright 1991-99.

²⁴⁷ Gn 3,19.

²⁴⁸ Míněn je apoštol Pavel.

²⁴⁹ Srov. de VOOHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro* (†1429), *premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 63, ad: ze STŘÍBRA, Jakoubek. *Magistri Iacobelli contra usuram* (asi 1415). In: de VOOHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro* (†1429), *premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 358.

Ačkoliv se toto pojednání týká lichvy, která je spíše ekonomickým a právním problémem, Jakoubek a věc nahlíží pouze teologicky a filosoficky, aby (v duchu Tomáše Akvinského) byla v souladu víra s rozumem. Opakuje, že přirozenou funkcí peněz je usnadnit směnu, nikoliv vydělávat další peníze. Jiné chápání a používání peněz je odsouzeníhodné. Shrnuje tedy takto: ať se smlouvou nebo bez ní, úročená půjčka je vždy lichvou. Princip zůstává stále stejný. Je dovoleno prodávat a znovu odkupovat půdu. Není však dovoleno dělat obchod s penězi.²⁵⁰

Traktát „Contra usuram“ M. Jakoubka ze Stříbra je po formální stránce dílo nedokonalé.²⁵¹ Oplývá mnoha odkazy na Bibli (70 citátů), církevní autority a Aristotela (citáty jsou přiznané i nepřiznané). Osou spisu je biblický a aristotelský princip, přičemž Písmo je rozhodující. Jakoubek se opírá o myšlenky apoštola Pavla, církevních otců Ambrože, Augustina a Jeronýma, církevních učitelů Jana Zlatoústého a Tomáše Akvinského, filosofa Aristotela, ale inspirací mu byly též názory jiných teologů, kteří psali proti lichvě. Byli to zejména: Henri de Gand, Godefroid de Trano, Henri de Séguse, Raymond de Penafort, Henri de Gand a Gilles de Rome.

Všech pět učenců svorně tvrdí, že lichva je něco vyžadovaného ultra sortem, to znamená navíc, nad to, co bylo půjčeno. Myšlenka zahalečů, kteří žijí z lichvy, jakož i rozlišení mezi lichvou světskou a duchovní, je přejata od Henriho de Ganda. Nejdelší pasáž Jakoubkova traktátu, která se zabývá doživotními rentami, je inspirována názory Henriho de Ganda, Henriho de Séguse a Gillese de Rome. Titíž teologové a církevní právníci, k nimž můžeme přiřadit i Godefroida de Trano, posloužili Jakoubkovi jako průvodci v otázce rent získaných církví nebo klášterní komunitou.²⁵² Všichni zmínění teologové včetně Jakoubka svými postoji dokládají věrnost scholastické tradici.

Ačkoliv Jakoubek ve svém pojednání přímo necituje Tomáše Akvinského, podle první části traktátu „Contra usuram“ měl jako literární předlohu jeho „Sumu teologickou“ nebo její část a často se s Tomášovými názory na lichvu ztotožňuje. Spolu s Akvinským a dalšími mistry své doby si Jakoubek kladl otázky, které řešili i jiní soudci a moralisté.

Na základě výše uvedených skutečností by se mohlo zdát, že tento traktát je pouhým kompilátem a postrádá jakoukoli originalitu. Opak je však pravdou: zmíněný Jakoubkův text se liší zejména pojetím. Ačkoliv psal o věcech, které spadaly pod církevní právo, nenapsal pojednání právnícké, nýbrž teologické. Jakoubkova metoda není ta od právníka, který rozhoduje podle právních norem, ale od moralisty, který hledá rozdíl mezi dobrem a zlem v lidském konání, a navíc je to duchovní metoda, která soudí chování křesťana podle jeho větší či menší

²⁵⁰ Ibidem, s. 359.

²⁵¹ Dle názoru Paula de Vooghta. Srov. de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 63.

²⁵² Srov. de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 67.

věrnosti Písmu. Pro Jakoubka není podstatné právo, ale spravedlnost. Není to zákon, který ho zajímá, ale evangelium.²⁵³

Jakoubek téma lichvy probírá z různých úhlů, k tomu, co považuje za největší nešvar, se vrací opakovaně. Autory, které si vybral jako inspiraci, a argumenty, které uvážlivě zvolil, využil pro své duchovní vidění světa. Převzal sice teoretická východiska, ale aplikoval z hlediska všeobecné křesťanské tradice. Uvedl sice ilustrační kazuistiky, ale nemínil se ztratit v labyrintu příkladů, neboť ho to přivádělo k otázkám, na něž neznal odpověď. Bylo to zejména v těch případech, kdy realita neodpovídala doktríně.

Paul de Vooght Jakoubkův postoj hodnotí tak, že Jakoubek nebral v potaz kompromisní názory teologů a právníků své doby a nebyl otevřen novým problémům způsobeným vývojem společnosti. Ve svých postojích zůstal nekompromisní: kritizoval duch podvodného zisku a obchodnické lstivosti při nákupu, prodeji, pronájmu, půjčkách a peněžních operacích všeho druhu. V těchto jevech spatřuje jen různé druhy lichvy, která sleduje obohacení na straně jedné a obírání na straně druhé. Správný křesťan však by se měl naopak zabývat získáním věčného života, a to tak, že bude pracovat, nezištně dávat a půjčovat bez úroků.²⁵⁴

4.6 Dodatek spisu *Contra usuram*

4.6.1 Obecně o dodatku *De usura christianorum et judeorum*

Traktát „*Contra usuram*“ je uzavřen dodatkem, jenž nese název „*De usura christianorum et judeorum*“ („O lichvě křesťanů a židů“). Analýza této pasáže vychází z latinského textu, který je otištěn v jakoubkovské monografii Paula de Vooghta a jenž byl pro tyto studijní účely autorsky přeložen; korekturu překladu provedla PhDr. Drahomíra Tesařová. Překlad vznikl s přihlédnutím ke studii²⁵⁵ Františka Kavky k tomuto tématu.²⁵⁶

Paul de Vooght ve své kritické edici zmíněného traktátu nabídl poprvé příležitost poznat tento Jakoubkův text a nahlédnout na Jakoubkův význam při formování teologie utrakvismu. Belgický husitolog v této monografii uvádí celkem tři Jakoubkovy traktáty, a to: „*Tractatus de remanencia*“, „*Contra usuram*“ a „*Ihesus Christus Dominus et Salvator*“²⁵⁷. Již tento výběr napovídá, která témata byla pro M. Jakoubka ze Stříbra stěžejní a byla také určující pro vznikající husitskou teologii.

²⁵³Srov. de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 70.

²⁵⁴Ibidem, s. 71.

²⁵⁵Srov. KAVKA, František. Jakoubkův spis „*Contra usuram*“ a židovská otázka (s německým resumé). In: *Historia Universitatis Carolinae Pragensis*. 40/2000, s. 17-24.

²⁵⁶Redakční poznámka ke Kavkově studii: *Stat' vznikla v roce 1975 a nemohla být ve své době otištěna. Byla použita pouze pro strojopisný sborník k 60. narozeninám Amedea Molnára „Tavola rotonda“ v roce 1983, s. 70-84. Tiskem tato studie vyšla až v roce 2000*. Srov. KAVKA, František. Jakoubkův spis „*Contra usuram*“ a židovská otázka (s německým resumé). In: *Historia Universitatis Carolinae Pragensis*. 40/2000, s. 23.

²⁵⁷Srov. de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 319-350; s. 351-386; s. 389-404.

Jak již bylo výše zmíněno, spis „Contra usuram“ je dnes znám celkem ve čtyřech rukopisech, z nichž ve třech exemplářích je dodatek označen zvláštním nadpisem, a to „De usura christianorum et judeorum“.

Středověké traktáty proti lichvě obvykle obsahovaly pasáž, která pojednávala o podílu Židů na tomto jevu. Jakoubek se však nespokojil s pouhou charakteristikou této části, nýbrž se pustil do obsírnějšího exkurzu postavení Židů v křesťanské společnosti vůbec. Na význam této pasáže poprvé (...) upozornil František Michálek Bartoš, který ocenil novost pohledu zasazeného do jinak tradičního rámce.²⁵⁸

Ve zmíněném dodatku obrací M. Jakoubek ze Stříbra svoji pozornost k Židům, které považuje za hlavní strůjce lichvaření. Nejprve argumentuje Starým zákonem, který zapovídá Židům, aby praktikovali půjčování peněz nebo naturálií na úrok mezi sebou (tj. mezi svými soukmenovci), zato je jim dovoleno takto půjčovat cizincům. Z toho vyplývá, že lichva je zlo, tolerované Bohem jen do určité míry; to se však týká pouze doby starozákonní. Nový zákon, který v Kristu přináší nová nařízení, však již lichvu zakazuje zcela, neboť všichni lidé jsou si navzájem bratry a bližními. Zkrátka, tím je Starý zákon překonán, a poskytovat půjčku s úrokem nesmí nikdo nikomu. Tuto základní myšlenku převzal M. Jakoubek ze Sumy teologické Tomáše Akvinského²⁵⁹, s tím se však nespokojil. Jeho bližší zájem o tuto otázku dokládá to, že ke svému traktátu o lichvě přiložil zvláštní dodatek, kde se pokusil problém specifikovat.

4.6.2 Židé mezi křesťany

Text dodatku tedy vychází z premisy: Protože byl Starý zákon zrušen Kristem, praktika lichvy není (ani) Židům povolena. Když se jí dopouštějí, hřeší obzvláště vůči křesťanům a těm, kteří je napodobují.²⁶⁰ Jakoubek se ptá, jak je možné, že tolik Židů nadále praktikuje lichvu ve všech možných formách. V křesťanských zemích i dřívější pohané přistoupili na víru v Krista, ale Židé ne, ti zůstali nevěřící. Ze své vlasti byli Židé vyhnáni kvůli své proradnosti a uchýlili se do krajin, kde žijí křesťané, a ti je přijali lépe než jiní. Židé nejprve pracovali (stejně jako ostatní), pak ale si zvykli nepracovat²⁶¹, nadmíru se rozmnožili, a oddávají se lichvaření. A nedosti na tom – k těmto nekalým praktikám navádějí i křesťany, čímž se ještě více provinují: Stejná vina, která je postavila proti Kristu, je staví do opozice vůči křesťanům.²⁶²

²⁵⁸ Srov. KAVKA, František. Jakoubkův spis „Contra usuram“ a židovská otázka (s německým resumé). In: *Historia Universitatis Carolinae Pragensis*. 40/2000, s. 17.

²⁵⁹ Na doslovné převzetí tohoto místa (AKVINSKÝ, Tomáš. *Summa theologická*, IIa IIac, q. 78 a. 1 ad 2) upozornil editor. Srov. de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 319-350; s. 351-386; s. 382.

²⁶⁰ Ibidem, s. 61, ad: ze STRÍBRA, Jakoubek. *Magistri Iacobelli contra usuram (asi 1415)*. In: de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 358.

²⁶⁰ Ibidem, s. 383.

²⁶¹ Jakoubek nebere v potaz, že si Židé tuto situaci nezpůsobili sami. Podrobněji viz 5. kapitola.

²⁶² Srov. ze STRÍBRA, Jakoubek. *Magistri Iacobelli contra usuram (asi 1415)*. In: de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 358.

Křesťané jsou duchovními potomky Židů, kteří jsou ale Židy jen podle těla, a proto se zákaz brát úroky z půjček vztahuje i na křesťanské obyvatele. Když tímto způsobem hřeší Židé, je to zlé, ale když tak činí křesťané, je to ještě mnohem horší: Jaký to zločin!²⁶³ Jakoubek tak vznáší důležitou otázku, jaká je tedy spoluzodpovědnosti křesťanů na lichvě: vždyť vinen není jen ten, kdo na úrok půjčuje, ale i onen, kdo je iniciátorem takové transakce. V tomto směru jsou za lichvu odpovědni rovněž vrchnostenští paní, jakož i panovník. Tato kritika je velmi ostrá a adresná.²⁶⁴

Jakoubek se snaží vzbudit ve čtenáři dojem, že je třeba se navrátit k pořádkům doby apoštolské, kdy se ke křesťanství přikláněli kromě pohanů i někteří Židé. Většina z nich však se této příležitosti nechopila a setrvává ve svém omylu; ty pak Jakoubek označuje za plevy či kvasnou sedlinu, tedy za odpad. Tyto obrazy ještě dále expresivně stupňuje, např. Židy přirovnává k holubímu trusu, který dobrou půdu ničí a činí ji neúrodnou; jsou prý jako forma z hlíny či bláta, která je určena k odlévání bronzových zvonů s jasným zvukem, jimiž jsou křesťané. Kořeny těchto Jakoubkových představ tkví v domněnce, že zatímco pohanské národy se postupem času pokřesťanstvěly, Židé se křesťanské společnosti nepřizpůsobili.²⁶⁵

Proč tedy křesťané za těchto okolností povolili soužití se Židy? Na tuto zásadní otázku Jakoubek odpovídá takto: křesťané se řídí Ježíšovým zákonem milosrdenství²⁶⁶ – i ke svým protivníkům se chovají vstřícně. Kdyby však si někteří pohané přáli žít spolu s křesťany, odhodláni žít se vlastní prací, neměli by být odmítáni, vždyť jsou milejší než nejvěrolomnější židé. Někteří se s křesťanským lidem smísili, poté co byli ze své krajiny kvůli své trestuhodné nepravosti vyhnáni, zaprodávali se do všech končin národů, žádným národem však nebyli přijati s tak znamenitou zbožností a lidskostí jako lidem křesťanským.²⁶⁷

Poté co byli Židé vyhnáni ze své domoviny a rozptýlili se do krajín křesťanských, museli nejprve konat těžké práce, zatímco nyní, v moderní době, se uchylují k bezpracnému lichvaření. To jim ovšem dovolují především křesťanští vládci. Dříve bylo křesťanům vlastní pohrdání pozemskými statky, zatímco nyní jim vládne lakota. Je to právě lakota soudobých křesťanů, co zapříčiňuje neblahé postavení Židů, jejichž počet se nadmíru zvýšil. A lakota to byla, nikoli autorita Písma či podobnost zákonů, která přivedla Židy ke křesťanům, k nimž se však chovají jako hadi k těm, kdo je živí, nebo myši vůči hospodářům.²⁶⁸

²⁶³ Srov. ze STRÍBRA, Jakoubek. *Magistri Iacobelli contra usuram*(asi 1415). In: de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro* (†1429), *premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 383.

²⁶⁴ Ibidem.

²⁶⁵ Ibidem, s. 384.

²⁶⁶ Mt 5,44: *Milujte i své nepřátele a dobře číňte těm, kteří vás nenávidí.*

²⁶⁷ Srov. ze STRÍBRA, Jakoubek. *Magistri Iacobelli contra usuram*(asi 1415). In: de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro* (†1429), *premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 384.

²⁶⁸ Ibidem.

4.6.3 Teologická argumentace

M. Jakoubek se nespokojuje s tím, že by tyto skutečnosti stačilo vysvětlit pouhým lidským chtěním, a hledá vyšší teologické zdůvodnění. V dodatku traktátu „Contra usuram“ vyjmenovává celkem sedm důvodů.²⁶⁹

1. Někteří Židé se časem přikloní ke křesťanství (snad ještě zůstává nějaké zrna přimíseno mezi plevami).
2. Židé byli rozeznáni mezi křesťany kvůli zavraždění Krista²⁷⁰, a proto jejich přítomnost upevňuje křesťanskou víru.
3. Ve světle toho, kolik Židů se protiví vůči křesťanům, je víra o to záslušnější.
4. Písmo je vyznáváno jako neporušené; ukazuje se, že Písma Židů souhlasí s latinskými křesťanskými překlady.
5. Praotcové Abraham, Izák a Jákob jsou společní jak pro Židy, tak pro křesťany. Zatímco Židé se od nich odvozují tělesně, křesťané pak duchovně (a někteří tak i tak).
6. Důležitá je připomínka, že spása světa přišla od Židů, jak praví Apoštol. Po vzoru Ježíše Krista je třeba být milosrdný i k nim, ač toho nejsou hodni.
7. Platí Ježíšovo přikázání dokonalé lásky, které se týká také vztahu k nepřítelům (Mt 5,44).²⁷¹

Jakoubek tedy shledává jediný relevantní důvod pro soužití křesťanů s Židy, a to naději na jejich konverzi ke křesťanství, aby se jim tím mohla otevřít cesta ke spáse. Vskutku však není křesťanům povoleno, aby žili spolu se zbytky židovskými, leč pouze kvůli naději na následnou spásu, ne však pro získané peníze.²⁷² Toto stanovisko má svoji oporu ve slovech apoštola Pavla: Bratří, toužím z celého srdce a modlím se k Bohu, aby Izrael došel spásy. Vždyť jim mohu dosvědčit, že jsou plni horlivosti pro Boha, jenže bez pravého poznání.²⁷³

Dále se Jakoubek - teolog zamýšlí nad stávajícím a možným uspořádáním soužití Židů a křesťanů. Rozlišuje trojí způsob:

1. Židé, kteří žijí v křesťanské společnosti, pracují. Tento způsob soužití je nejstarší a z hlediska spásy nejvhodnější.
2. Židé žijí z práce a z lichvy.
3. Židé žijí pouze z lichvy. Tento způsob považuje Jakoubek za nejhorší a spáse nejvíce překážející.

Práce je podle Jakoubka i jiných scholastických autorit základem lidské existence. Hlavním argumentem pro to je, jak Jakoubek několikrát opakuje, Boží přikázání: V potu tváře

²⁶⁹ Srov. KAVKA, František. Jakoubkův spis „Contra usuram“ a židovská otázka (s německým resumé). In: *Historia Universitatis Carolinae Pragensis*. 40/2000, s. 19.

²⁷⁰ Mýtus o bohovraždě patří k základním antijudaistickým stereotypům. Podrobněji viz 5.kapitola.

²⁷¹ Srov. ze STRÍBRA, Jakoubek. *Magistri Iacobelli contra usuram*(asi 1415). In: de VOOCHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 384n.

²⁷² *Ibidem*, s. 384.

²⁷³ Ř 10,1n.

budeš jíst svůj chléb...²⁷⁴ Naproti tomu nepravost lichvářská je toho pravým opakem. Židé ji už tak dlouho konají pod záštitou mocných, vrchnosti a vladařů, že i sami křesťané již přestali lichvu považovat za hřích, a naopak se jí začali věnovat i oni. Tímto nešvarem se nakazili jak laici, tak i klerici; tuto vinu Jakoubek Židům vyčítá nejvíce. Křesťanská lichva je ještě větší hřích než židovská, a proto jsou křesťanští lichváři většími hříšníky než ti židovští. Jsou prohnanejší a obratnější ve svém lichvaření, které se – u vědomí toho, že je zakázané – snaží důmyslně zastříť.²⁷⁵ Tento podrobný přehled Jakoubkových úvah ukazuje, že se autor tohoto textu opětovně vrací ke čtyřem okruhům otázek, jimiž jsou tyto:

1. soužití Židů a křesťanů;
2. zavrženíhodnost lichvy;
3. zodpovědnost za lichvu Židů;
4. změna postavení Židů v křesťanské společnosti.²⁷⁶

4.6.4 Snaha o nápravu

Z výše uvedeného vidíme, že kritizovat stav věcí však Jakoubkovi nestačí, ale že hledá řešení, které by bylo dobré pro všechny, tak jak je to vlastní evangeliu. Jeho stěžejním zájmem byla spása duše těch i oněch lidí; proto hledal východisko i pro Židy, ač o nich nemluví právě lichotivě. Jeho stanovisko je misijní – spasení a život věčný v Kristu mají absolutní prioritu. Pomineme-li vášeň a patos, s níž se Jakoubek jako literát vyjadřuje, můžeme konstatovat, že jeho postoj k lichvě je ortodoxní, tedy plně v souladu s postuláty scholastiky, zejména Tomáše Akvinského.

Významný posun lze spatřovat v Jakoubkově názoru na lichevní spoluzodpovědnost křesťanských vládců. Tuto otázku řeší i *Doctor communis*²⁷⁷, ale jiným způsobem. V jednom ze svých příležitostných spisků se zamýšlí nad tím, jak by měla vrchnost naložit s penězi získanými od Židů (z daní, pokut, darů), jež očividně pocházely z lichvy. Podle Tomáše mají být tyto prostředky buď navráceny tomu, od koho byly získány, a nebo použity na zbožné účely. Takové peníze se rozhodně nemají použít běžným způsobem, jinak by se vrchnostenský pán stal za lichvu spoluzodpovědným. V tomto bodě je Jakoubek s Tomášem zajedno, jde však ve své úvaze ještě dál.²⁷⁸

²⁷⁴ Gn 3,19.

²⁷⁵ Srov. ze STRÍBRA, Jakoubek. *Magistri Iacobelli contra usuram* (asi 1415). In: de VOOCHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro* (†1429), *premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 385n.

²⁷⁶ Srov. KAVKA, František. Jakoubkův spis „Contra usuram“ a židovská otázka (s německým resumé). In: *Historia Universitatis Carolinae Pragensis*. 40/2000, s. 20n.

²⁷⁷ Tomáš Akvinský.

²⁷⁸ Srov. KAVKA, František. Jakoubkův spis „Contra usuram“ a židovská otázka (s německým resumé). In: *Historia Universitatis Carolinae Pragensis*. 40/2000, s. 22.

Jakoubkův postoj k lichvě lze nazvat radikálním moralismem²⁷⁹. Přitom je třeba mít na paměti, že oficiální církevní usurární doktrína, jak ji Jakoubek zastával, zůstala etickým principem, nikoliv závaznou právní normou, a tak byla vymahatelnou pouze apelací na lidské svědomí. Odsouzení jakékoliv lichvy bylo tedy odsouzením bezpracného života.²⁸⁰ V dodatku spisu „Contra usuram“ Jakoubek hledá i řešení, jak vyladit soužití Židů a křesťanů: Možná mezi nimi zůstalo dobré zrno, můžeme v to doufat v den sklizně, nebo jejich rozptýlením po celé zemi. Boží prozřetelnost je chtěla ukázat jako výstražné potrestání nepřátel Krista. Navíc a paradoxně písmo Starého zákona, zachovaného židy, potvrzují verze, které máme. Uctíváme jako oni naše Otce, Abraháma, Izáka a Jákoba.²⁸¹

4.6.5 Myšlenka hospodářské asimilace Židů

Podle Jakoubka křesťané nechávají pobývat Židy ve svých městech, aby získali pro sebe majetkové výhody, nepomýšlejí však nikterak na to, že by jim mohli nabídnout stejné možnosti jako sobě. Dokud Židé přinášeli svůj díl k všeobecnému rozkvětu, byli přívětiví a křesťany oblíbení. Situace se však od té doby změnila: Dnes se Židé uchylují často a pouze k lichvě, jsou všeobecně nenáviděni a opustili cestu ke spasení. Živí se z majetku chudých, žijí v nečinnosti, jsou pyšní, bezbožní, zkažení všemi neřestmi a přenášejí svou korupci na křesťany. Tito následují jejich příkladu a stávají se často horšími.²⁸² Právě absence práce je podle Jakoubka příčinou toho, že jsou židovští obyvatelé zatvrzelí a neúčastní se života křesťanské společnosti takovou měrou, jak by se slušelo a patřilo.

Řešením by tedy jednoznačně bylo, kdyby Židé mohli vyjít ze své izolace a zapojili se do práce a do činností, které vykonávají křesťané. Zrovnoprávnění práce křesťanů a Židů je prý tím klíčem, který jim otevře dveře na cestě ke spáse.²⁸³ Což chudí Kristovi nepracují v potu tváře dnem i nocí, tito na polích, tito na vodách, tito na vinicích, oni v zahradách, jiní v řemeslech, jiní v obchodech? Jiní krmí dobytek a jiní rozličné práce dělají, aby ulehčili bídě tohoto lopotného života. Jedině Židé nejsou účastni na pracích lidí. Jedině oni jsou vyňati z podmínky dané smrtelníkům, kterou obecně určil ten, jenž pravil: „Člověk je zrozen k práci jako pták k letu.“²⁸⁴ Vztahují se na ně slova žalmu: „V práci lidské nejsou účastni a s lidmi

²⁷⁹ Srov. URFUS, Valentin. Jakoubek ze Stříbra a Mikuláš z Drážďan jako teoretikové lichvy. In: *Jihočeský sborník historický*, 35/1966, s. 203. Odkaz in: KAVKA, František. Jakoubkův spis „Contra usuram“ a židovská otázka (s německým resumé). In: *Historia Universitatis Carolinae Pragensis*. 40/2000, s. 21.

²⁸⁰ Srov. 2 Te 3,6: *Kdo nepracuje, ať nejí!* Tento biblický výrok si přisvojili radikální husité i komunisté.

²⁸¹ Srov. de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 62, ad: ze STŘÍBRA, Jakoubek. *Magistri Iacobelli contra usuram (asi 1415)*. In: de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 384.

²⁸² Srov. ze STŘÍBRA, Jakoubek. *Magistri Iacobelli contra usuram (asi 1415)*. In: de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 386.

²⁸³ Srov. KAVKA, František. Jakoubkův spis „Contra usuram“ a židovská otázka (s německým resumé). In: *Historia Universitatis Carolinae Pragensis*. 40/2000, s. 20.

²⁸⁴ Job 5,7.

trestání nebývají. Zmocnila se jich pýcha, pokryti jsou nepravostí a bezbožností, z tučnosti vznikla jejich nepravost²⁸⁵

Termín hospodářské čili ekonomické asimilace Židů je novodobý; nesmíme však zapomínat na to, že celkový rámec této Jakoubkovy novátorské myšlenky je teologický. Rozeznáváme zde dva cíle, a to misijní a teologický:

1. Zrovnoprávnění, které Židé nadobudou stejnou prací, jakou vykonávají křesťané, vede k naději, že se židovští obyvatelé snáze a rychleji obrátí ke křesťanství.
2. Jakmile budou Židé pracovat, nebudou mít tolik času, aby studovali svá Pisma a podvraceli křesťanské učení.

Cíl první sice nebyl nevyhnutelně nutný (...), Jakoubek jej však považuje změnou hospodářských poměrů za ulehčený, a to je na středověk ojedinělé svědectví o víře v moc hospodářského faktoru. Cíl druhý, jinak zajímavý svědectvím o intelektuální aktivitě židovského obyvatelstva a jejím vlivu dokonce i na kruhy duchovenstva, není vysloven tak kategoricky, aby vylučoval studium vůbec.²⁸⁶

Ačkoliv se M. Jakoubek pevně opíral o názory Tomáše Akvinského a často na něj odkazoval, tezi o hospodářské asimilaci Židů lze právem považovat za jeho originální myšlenku. Svoji představu o nápravě postavení židovského obyvatelstva v křesťanském společenství vystavěl na názoru, že toho lze dosáhnout prací. Člověka, který poctivě pracuje, považoval za pilíř evangelické nápravy společnosti. „Hospodářská asimilace“ Jakoubkova tak – na rozdíl od Tomáše Akvinského – implikovala zásadní změnu celospolečenských poměrů.²⁸⁷

²⁸⁵ Ž 72, 65n.

²⁸⁶ Srov. KAVKA, František. Jakoubkův spis ‚Contra usuram‘ a židovská otázka (s německým resumé). In: *Historia Universitatis Carolinae Pragensis*. 40/2000, s. 22.

²⁸⁷ Ibidem, s. 23.

5 Soužití křesťanů a Židů

5.1 Křesťané vůči Židům

Vzhledem k tomu, že se v dodatku svého pojednání „Contra usuram“ M. Jakoubek věnuje Židům jakožto hlavním strůjcům lichvaření, z něhož hledá východiska, zaměříme nyní svoji pozornost na postavení židovských obyvatel v křesťanské společnosti.

Základní stanovisko křesťanské církve se zformovalo již v prvních staletích po Kristu: Židé nepřijali Ježíše jako Mesiáše a zapříčinili jeho smrt, čímž ztratili Boží přízeň a prioritu vyvoleného národa. Tato zaslíbení přešla na křesťany a Starý zákon byl překonán Kristem a evangeliem. Proto byli Židé, kteří se po pádu jeruzalémského chrámu v r. 70 usadili v různých zemích, vůči křesťanům v podřízeném postavení. Na druhou stranu však byli Židé považováni za živé svědky Bible, z nichž přišla spása²⁸⁸, a jako takoví byli společností tolerováni. Církev si však osobovala právo křesťanské misie mezi židovským obyvatelstvem, neboť naděje na konverzi „k pravému náboženství“ se jevila reálnou.²⁸⁹

Ve středověké Evropě dosáhla církev vrcholu svého postavení a určila ráz křesťanské společnosti, tzv. *Corpus christianum*²⁹⁰; téměř všechny aspekty života měly co do činění s pravomocemi církve. Prakticky to znamenalo, že každodenní koloběh života lidí byl církví podřízen a velkou měrou jí byl i vydán na pospas.

Postavení Židů mezi křesťany, které bylo v prvním století po Kristu relativně únosné, se začalo radikálně zhoršovat v 11. a 12. století. Církevní koncily, zejména II., III. a IV. lateránský koncil²⁹¹, přinesly nová ustanovení, která přivedla Židy do izolace od ostatní společnosti. Židé byli nuceni žít odděleně od křesťanů, a to ve zvláštních ulicích nebo čtvrtích (tzv. židovských městech²⁹²) a museli nosit oděv nebo znamení na oděvu, které by je odlišovalo od

²⁸⁸ J 4,22: Vy uctíváte, co neznáte, my uctíváme, co známe, neboť spása je ze Židů.

²⁸⁹ Srov. COHEN, M. R. *Pod křížem a půlměsícem. Židé ve středověku*. Praha: Vyšehrad 2013, 1. vydání, s. 110-116.

²⁹⁰ Doslova: křesťanské tělo.

²⁹¹ II. lateránský koncil (1159) v kánonu 13 a III. lateránský koncil (1179) v kánonu 25 stanovily, že lichva je zločin zakázaný jak Starým, tak novým zákonem, a proto má být lichvář vyloučen od přijímání večeře Páně a zbaven možnosti křesťanského pohřbu. IV. lateránský koncil (1215) v kánonu 67 definuje lichvu jako těžké provinění Židů, která směřuje k finančnímu útisku a vykořisťování křesťanů. Křesťané se mají zdržet veškerých obchodních styků s Židy a knížata mají bránit Židům v lichvě pokutami a hrozbami zákazem činnosti. Další koncily v restrikcích pokračovaly: II. lyonský koncil (1274) kánonom 26 vytyčil cíl překonat propast lichvy; jež pohlcuje majetek a stravuje duši. Viennský koncil (1311) v kánonu 29 stanoví, že jako s heretiky má být zacházeno s těmi, kdo lichvaří, i s těmi, kdo lichvu nepovažují za hříšnou. Odkaz in: HEŠÍKOVÁ, Veronika. *Lichva a Shakespearův Kupec benátský*. Bakalářská práce. Praha: HTF UK, 2013, s. 13n.

²⁹² Dnes převládá označení ghetto; tento pojem se však začal používat až v 16. století podle benátské židovské čtvrti „ghetto nuovo“ („nová slévárna“), neboť Židé osídlili místo, kde původně stávala slévárna kovů.

křesťanů.²⁹³ Nesměli obdělávat půdu ani ji vlastnit, v křesťanské společnosti nesměli pracovat jako řemeslníci ani obchodníci.²⁹⁴

Panovníci, vedeni ekonomickými zájmy, měli k Židům poměrně vstřícný vztah. *Židé v Českých zemích byli pod ochranou knížete (později krále²⁹⁵) a jeho výlučným majetkem, tzv. regálem. Statuta krále Přemysla Otakara II. (1254) zaručovala Židům určitý, byť omezený právní prostor, v němž se mohli dovolávat ochrany i plnění závazků. Specifikem Židů bylo zejména půjčování na vysoký úrok středním a nižším městským vrstvám. Nárůst zadlužení, z něhož měla ovšem zisk královská komora, však tyto vztahy opětovně vyhrocoval.*²⁹⁶ Židé se tedy ve 13. století stali služebníky královské komory (*servi camerae regiae*)²⁹⁷, spadali tedy přímo do jurisdikce krále. Za to mu platili vysoké daně, které se staly vítaným příspěvkem pro královskou pokladnu²⁹⁸. Král se zavazoval poskytovat Židům ochranu, ale ta v praxi nebyla vždy dosti účinná, zejména při náhlých poryvech protižidovských nálad.

Evropské židovské obyvatelstvo ztratilo během 12. a 13. století svou původní autonomii a relativně svobodné postavení a v přísně hierarchizované společnosti zaujali místo služebníků své vrchnosti. Anglický středověký právník Henry of Bracton²⁹⁹ situaci Židů popsal takto: *Žid nemůže nic vlastnit a vše, čeho nabyt či co získal, se stává majetkem krále. Židé nežijí pro sebe, ale pro ostatní... pro ostatní vše získávají, a nikoliv pro sebe.*³⁰⁰ Z těchto slov je jasné, že pro Židy bylo možné žít a přežít mezi křesťany pouze díky penězům. Restrikcí v sociální a ekonomické sféře došlo k tomu, že byli Židé vyloučeni jak z tržních mechanismů, tak z profesního uplatnění. Praktickým důvodem ze strany křesťanů bylo, že tak eliminovali Židy ze svého konkurenčního prostředí. Hlavním, či lépe řečeno jediným, způsobem obživy se tak pro židovské muže, živitele svých rodin, na několik staletí stal peněžní obchod – lichva.³⁰¹ Jestliže tedy křesťané předhazovali Židům lichvaření, bylo to z jejich strany pokrytecké a alibistické jednání. Toto latentní napětí se pak neblaze přispívalo ke vzájemné nevraživosti.

²⁹³ Nejčastěji je od ostatních odlišovala žlutá barva (např. kolečko našité na oděvu) jako symbol odpadlictví od Boha nebo klobouk podivného, zpravidla špičatého tvaru.; jako známka dehonestace už na první pohled.

²⁹⁴ Existovaly však výjimky z pravidla: Pro vyšší kruhy směli Židé pracovat např. jako lékaři, Židovky jako porodní báby; na královském dvoře byli také židovští zlatníci a brusiči kamenů.

²⁹⁵ Jako první poskytl právní ochranu Židům v Českém království Václav I.

²⁹⁶ DOLEŽALOVÁ, Eva. Židé v politice Karla IV. Seriál článků Historického ústavu AV u příležitosti 700. výročí narození Karla IV. Praha: *Lidové noviny*, 27. 4. 2016, s. 18.

²⁹⁷ Služebníci královské komory - *servi camerae regis* - jimiž se Židé stali díky právní úpravě Přemysla Otakara II. (Statuta judaeorum, kol. 1260). Tento právní předpis potvrdili i další panovníci, Karel IV. roce 1356 a Václav IV. roce 1393. Navzdory tomu došlo v Praze na Velikonoce 1389 k velikému pogromu.

²⁹⁸ Tzv. židovský regál, který se platil z hlavy, tedy na osobu.

²⁹⁹ Henry of Bracton (asi 1210-1268) – anglický klerik a právník, který významně ovlivnil tehdejší právní praxi svou aplikací římského práva do soudobého práva kanonického. Zapsal kazuistiku tehdejších právních sporů (*Narrationes*), některé jeho traktáty byly určeny pro výuku studentů práva.

³⁰⁰ Srov. POLIAKOV, Léon. Histoire de l'antisemitisme, I. L'âge de la foi. Paris: Calmann-Levy. 1. vydání, s. 281. Odkaz in: ARAVA-NOVOTNÁ, Lena - BUDIL, Ivo – TYDLITÁTOVÁ, Věra. *Nová doba, stará zloba: soudobý antisemitismus v historickém kontextu*. Plzeň: ZU 2010. 1. vydání, s. 14.

³⁰¹ Srov. ARAVA-NOVOTNÁ, Lena - BUDIL, Ivo – TYDLITÁTOVÁ, Věra. *Nová doba, stará zloba: soudobý antisemitismus v historickém kontextu*. Plzeň: ZU 2010. 1. vydání, s. 14.

5.1.1 Středověký antijudaismus

Křesťanské obyvatelstvo mělo vůči Židům ambivalentní vztah. Na jednu stranu měli být Židé ve společnosti zachováni jako svědecký lid, na druhou stranu křesťané zaujímalí vůči židovským sousedům spíše negativní, antijudaistický postoj³⁰². Židé byli považováni za Kristovy vrahy³⁰³, kteří se neštítí zneuctit hostii nebo přimíchávat do těsta na macesy krev křesťanských panen nebo dětí. Byli obviňováni z rituálních vražd, ze spojení s ďáblem, z otravování vody ve studních, z přivolávání pohrom na křesťany, jako hladomoru a moru apod. Považovalo se za pravdivé tvrzení, že Židé přinášejí zlo, nepracují a jen lichvaří.³⁰⁴

V Praze se Židé, a to hlavně obchodníci, usazovali již od 10. století, a to na několika místech. Souvislé osídlení pak vzniklo na Starém Městě a bylo nazváno V Židech (Inter Judeos). Pražské židovské město mělo mezi ostatními židovskými osadami zvláštní postavení: mělo své hradbami chráněné území, synagogy, školy, vlastní soudní tribunál a vězení, později i radnici. Přesto ani tato privilegia nedokázala uchránit Židy před pověrami a nenávistí.³⁰⁵

Na jaře roku 1389 došlo k výbuchu hněvu pražských křesťanů vůči Židům: *Toho dne, na který tehdy připadla slavnost přesvatých Velikonoc, v hodinu nejbližší následující zpívání žalmů, byli pražští Židé od sročeného a rozvášněného množství lidu bídně pobiti, jejich majetek rozchvácen; jejich příbytky a čtvrť, kterou nazýváme V Židech, vypálena. Této bouři dali příležitost sami Židé, jak je psáno: kněze z farnosti sv. Mikuláše, když se slavným procesím, jak se uvádí, procházel městem k nemocnému, nejprve slovy potupnými a brzy pak i kameny*

³⁰² Antijudaismus – paušální odmítnutí judaismu z převážně náboženských a pseudonáboženských důvodů. Středověký antijudaismus zahrnuje protizidovské názory a postoje majoritní křesťanské společnosti, založené na teorii Božího trestu za údajné znevážení Boha ze strany Židů (zneuznání a smrt Ježíše Krista). Tento pojem bývá často zaměňován s antisemitismem.

Antisemitismus – *takový způsob nazírání na Židy, který ústí v nenávist proti nim. Slovní a fyzický antisemitismus je namířen proti Židům i nežidovským osobám, případně jejich majetku, společností, institucím a náboženským komunitám.* Odkaz in: *European Forum on Antisemitism*. [online]. [citováno dne 2017-04-17] Dostupné z: <http://www.european-forum-on-antisemitism.org/working-definition-of-antisemitism/cestina-czech/>. Protizidovská propaganda raného kapitalismu Židům vyčítala věrnost jejich víře a tradici, slabé zapojení do křesťanské společnosti a rozhodující vliv na oblast peněznictví. Voltaire ve Filosofickém slovníku (1757) o Židech uvádí, že nijak nepřispěli k rozvoji kultury a vědy a nejsou s to vytvořit vlastní stát. Srov. VOLTAIRE. *Filosofický slovník*. Přeložila Emma Horká. Praha: J. Laichter, 1929.

Rasový antisemitismus – pseudovědecká rasová teorie, která je založena na myšlence, že Židé jsou méněcennou rasou, podřízenou rase árijské, která se honosí tzv. čistou krví (viz Arthur Gobineau - *Esej o nerovnosti lidských plemen*, 1853; česky v překladu F. X. Lánského, Praha: Orbis, 1942). Těchto rasových myšlenek se chopil Adolf Hitler a na základě této teorie postavil genocidu Židů (holokaust, šoa). Srov. BUDIL, Ivo – TYDLITÁTOVÁ, Věra – ARAVA-NOVOTNÁ, Lena. *Encyklopedie antisemitismu*. Plzeň: FF ZU 2013, 1. vydání, s. 190-200.

³⁰³ *Věru pozdvižena jest ruka vaše k činění zlého, ježto Krista usmrtivše, ani tak pokání nečiníte.* In: Justin Martyr: Rozhovor s Židem Tryfónem, 133,3. Přeložil František Sušil. Srov. SUŠIL, František. *Spisy sv. Otcův apoštolských a Justina mučenníka*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1874. 1. vydání, s. 437.

³⁰⁴ Srov. ARAVA-NOVOTNÁ, Lena. Geneze protizidovských mýtů a stereotypů ve středověkém křesťanském myšlení. In: ARAVA-NOVOTNÁ, Lena - BUDIL, Ivo – TYDLITÁTOVÁ, Věra. *Nová doba, stará zloba: soudobý antisemitismus v historickém kontextu*. Plzeň: ZU 2010. 1. vydání, s. 5-43.

³⁰⁵ Srov. *Židovské Město v Praze*. [online]. [citováno dne 2017-04-17] Dostupné z: <http://www.jewishmuseum.cz/informace/navstivte-nas-rozcestnik/>.

napadli.³⁰⁶ Tento masakr se krvavým písmem zapsal do kolektivní paměti Židů, a pro jejich protivníky se na dlouhá léta stal „vzorem“ pro další pogromy.³⁰⁷

Nízká vzdělanost prostých lidí a vulgarizované teologické závěry přispěly k tomu, že v lidové mentalitě zapustily kořeny mýty o rituálních vraždách a jiných domnělých zločinech Židů. Tyto fixní představy pak vedly k masovému vyhlazování či vyhánění Židů v celoevropském měřítku.³⁰⁸

5.2 Postoje církevních otců a učitelů

Křesťanská církev vždy hledala oporu pro svá stanoviska nejprve v Písmu, zejména v Novém zákoně. Co se týče Židů, nacházíme v novozákonním kánonu několik míst, která nahlízejí na Židy velmi negativně.³⁰⁹ Tyto citace pak poskytly pevný teoretický základ pro nenávistné postoje křesťanů vůči židovským obyvatelům.

Pro pochopení středověkého antijudaismu je dobré pohlédnout do prvních staletí existence křesťanské církve. Již ve 2. století začala vznikat pojednání „Adversus Iudaeos“ („Proti Židům“); byly to dlouhé traktáty, které vyvracely postuláty židovské víry a praxe. Justin Martyr³¹⁰ vytvořil svým spisem „Dialog s Židem Tryfónem“ typologickou předlohou traktátů, které měly formu fiktivního rozhovoru Žida s křesťanem, jenž přesvědčuje druhého o výhodách svého náboženství.

Křesťané měli pro svá stanoviska rovněž k dispozici seznamy textů, které měly dokázat správnost křesťanského čtení Písma, překonanost a zbytečnost židovství, jakož i jeho neslučitelnost s „pravou vírou“. Nejstarším takovým dochovaným soupisem je pojednání

³⁰⁶ LUPÁČ Z HLAVÁČOVA, Prokop. Historický kalendář, 18. duben. Odkaz in: SOUKUP, Daniel. *Zraněná těla Protižidovské násilí v profanačních legendách českého středověku*. Disertační práce. Olomouc, UJEP, FF, katedra bohemistiky, 2013. s. 84.

³⁰⁷ Pogrom – nenávistné bouře zaměřené proti Židům. Slovo ruského původu (громить – gromit’ = udeřit jako hrom, ničit, drtit, pustošit), které se vžilo po obrovských masakrech židovského obyvatelstva na Ukrajině, v Polsku, Bělorusku a Litvě, jež se svými kozáky provedl Bogdan Chmelnickij v letech 1648–1656. Záznam Filóna Alexandrijského ve spise *Flaccus*, který popisuje hromadné vraždění Židů v Alexandrii v r. 38 po Kr., je považován za první zmínku o protižidovském pogromu. Zamýšlená genocida Židů též v bibl. knize Ester.

³⁰⁸ Srov. ARAVA-NOVOTNÁ, Lena. Geneze protižidovských mýtů a stereotypů ve středověkém křesťanském myšlení. In: ARAVA-NOVOTNÁ, Lena - BUDIL, Ivo – TYDLITÁTOVÁ, Věra. *Nová doba, stará zloba: soudobý antisemitismus v historickém kontextu*. Plzeň: ZU 2010. 1. vydání, s. 19n.

³⁰⁹ Např. Zj 2,9: *Vím o tvém soužení, ale jsi bohat; vím, jak tě urážejí ti, kdo si říkají židé, ale nejsou, nýbrž je to spolek satanův!* Dále Zj 3,9: *Hle, dávám do tvých rukou ty, kdo jsou ze synagógy satanovy; říkají si židé, ale lžou. Hle, způsobím, že přijdou a padnou ti k nohám; a poznají, že jsem si tě zamiloval.*

³¹⁰ Justin Martyr (asi 100-165) – filosof, teolog, apologeta, církevní otec. Jeho spis *Dialog s Židem Tryfónem* nese autobiografické rysy: muž, který lačnící po pravém poznání a moudrosti, se vzdělává v klasických filosofických směrech (stoicismus, pythagorismus, platónismus), ale nenachází v nich uspokojení. Po setkání s prostým, leč moudrým starcem uznává jeho argumenty ve prospěch křesťanství a obrací se na víru. Justin se odebral do Říma a nadále se věnoval šíření a obraně „jediné pravé filosofie“, totiž křesťanství. Dochovaly se dva jeho apologetické spisy („První apologie“, „Druhá apologie“), kde je mj. zachycena starokřesťanská eucharistie. Z této zmínky je patrna mimořádná úcta k bohoslužebnému chlebu. Významná je také Justinova teologická myšlenka o Ježíši jako vtěleném Logu (*logos spermatikos*). Tato idea spojuje dědictví judaismu a platónismu s křesťanskou naukou, a proto ji lze považovat i za bránu mezináboženského dialogu.

Cypriána z Kartága³¹¹ „Testimonium adversus Judaeos“ („Svědectví proti Židům“). Autor textu ve dvaceti čtyřech článcích předkládá křesťanské argumenty proti Židům, jako např.: na Židy padl hněv Boží, jelikož ho opustili a uctívali modly (čl. 1); svým prorokům nevěřili, a zabíjeli je³¹² (čl. 2); bylo prorokováno, že nepoznají, nepochopí a nepřijmou Pána (čl. 3); svatá Písma nejsou s to pochopit a porozumět jim teprve na konci časů, až znovu přijde Pán (čl. 4); dokud nepřijmou Krista, smysl Písem jim zůstane utajen (čl. 5); světlo Páně se jim ztratí (čl. 7); obřizka těla je nahrazena obřizkou ducha (čl. 8); Mojžíšův zákon je zrušen (čl. 9); byl prorokován dvojitý lid - starý lid Židů a nový lid nás, totiž křesťanů (čl. 19), církev dřív neplodná bude mít z pohanů mnohem více dětí, než předtím měla synagoga (čl. 20); Židé přicházejí o chléb a kalich Kristův, a tím o milost Pána, avšak křesťanům bude požehnáno (čl. 22); království nebeského nedosáhnou Židé, nýbrž pohané (čl. 23); Židům bude odpuštěno až tehdy, když se křtem očistí od krve Kristovy, vstoupí do jeho církve a budou plně poslušní jeho učení (čl. 24).³¹³

Z církevních otců, kteří ve svých spisech zaujali vyhraněné negativní stanovisko vůči Židům, můžeme jmenovat např. Oriгена, Eusebia z Caesareje, kappadocké otce Řehoře Naziánského a Řehoře Nysského, Jana Zlatoústého či Augustina Aurelia.³¹⁴

Některé Augustinovy myšlenky jsme v souvislosti s lichvou citovali již ve 3. kapitole této práce; tzv. augustiniánská syntéza nastavila křesťanské vnímání Židů na dlouhá staletí. Teologické zdůvodnění soužití křesťanů s Židy položilo základ pro legitimní židovskou existenci ve státech, kde byli křesťané majoritní skupinou.³¹⁵ *Proto byli Židé vyhnáni ze svého království a rozptýleni po zemi, aby se mohli stát svědky víry, již nenáviděli. Vskutku i poté, co ztratili svůj Chrám, své oběti, své kněze a své království, se drží svého jména a původu v několika starobylých rituálech, aby snad, byvše nedobrovolně smíseni s pohany, neztratili svědectví pravdy. (...) Překvapivě právě skrze tento lid, nepřátele křesťanské víry, byl*

³¹¹ Cyprián z Kartága († 258) – kartaginský biskup, teolog, rétor, církevní Otec. Traduje se, že po svém křtu rozdal část svého majetku potřebným. Aktivně se účastnil sporů o odpadlíky od víry, vůči nimž zastával přísné stanovisko, a sporů o platnost křtu mimo církev. Své pevné postoje Cyprián ztvdil mučednickou smrtí při pronásledování křesťanů za císaře Valeriána. Dochovaly se některé jeho dopisy a spisy, např. *De lapsis (Opadlých)* nebo *De unitate catholicae ecclesiae (O jednotě církve všeobecné)*.

³¹² Srov. 1 Te 2,14b-16: *Vytrpěli jste stejné věci od svých vlastních krajanů jako církve v Judsku od židů. Ti zabili Pána Ježíše a proroky a také nás pronásledovali; nelíbí se Bohu a jsou v nepřátelství se všemi lidmi, když nám brání kázat pohanům cestu spásy. Tak jen dovršují míru všech hříchů. Už se však na nich ukazuje nekonečný hněv Boží.*

³¹³ Srov. z KARTÁGA, Cyprián. *Testimonium adversus Judaeos (Svědectví proti Židům)* – 24 článků. Citace in: PLZÁK, Michal. *Jak antijudaismus formoval křesťanské zákonodárství 1. tisíciletí*. [online]. [citováno dne 2014-10-03] Dostupné z: <http://getsemany.cz/node/2597>.

³¹⁴ Srov. POLIAKOV, Léon. *Histoire de l'antisemitisme, I. L'age de la foi*. Paris: Calmann-Levy. 1. vydání, s. 26-43. Odkaz in: ARAVA-NOVOTNÁ, Lena. *Geneze protižidovských mýtů a stereotypů ve středověkém křesťanském myšlení*. In: ARAVA-NOVOTNÁ, Lena - BUDIL, Ivo – TYDLITÁTOVÁ, Věra. *Nová doba, stará zloba: soudobý antisemitismus v historickém kontextu*. Plzeň: ZU 2010. 1. vydání, s. 7.

³¹⁵ Srov. STOW, Kenneth R. *Alienated Minority. The Jews of Medieval Latin Europe*. London: Harvard University Press, 1992. 1. vydání, s. 55-61. Odkaz in: ARAVA-NOVOTNÁ, Lena - BUDIL, Ivo – TYDLITÁTOVÁ, Věra. *Nová doba, stará zloba: soudobý antisemitismus v historickém kontextu*. Plzeň: ZU 2010. 1. vydání, s. 12.

dle Kristovy předpovědi dán důkaz pohanům, aby snad nedošlo k tomu - kdyby pohané viděli, jak očividně byla ta prorocká naplněna – že by se mohli domnívat, že si tato Písma sestavili křesťané sami (...). Proto jsou svatá Písma předávána Židy. Tak nám Bůh skrze naše nepřátele činí jasným to, že On je nezabil, nevyhladil z tváře země, aby nemohli zapomenout Jeho zákon, neboť tím, že jej čtou a dodržují, byť jen navenek, jej udržují v paměti, a tak na sebe přivolávají soud a nám poskytují svědectví.³¹⁶

Augustin četl starozákonní knihy optikou Nového zákona; proroci předpověděli nejenom příchod Ježíše Krista, ale i zavržení Židů a vyvýšení pohanů, potažmo křesťanů, na jejich úkor. Zmínky o budoucím Božím soudu chápal jako předznamenanou příležitost pro to, aby se v plné síle a moci uplatnila autorita Kristova.³¹⁷

O Augustinovy teologické názory se opíral také M. Jakoubek ze Stříbra, když rozvažoval nad smísením toho a onoho lidu.³¹⁸ S tímto církevním otcem se shodoval i v názoru, že křesťané jsou povinni dbát na to, aby i Židé mohli dojít spásy, která je – z křesťanského pohledu – možná pouze skrze Ježíše Krista. Tak to vnímal M. Jakoubek, když chtěl židovské obyvatele asimilovat mezi křesťany.³¹⁹

Na tomto místě je třeba vysvětlit, jaký je rozdíl mezi asimilací a integrací menšiny do většinové společnosti. Asimilace znamená v původním významu připodobnění³²⁰, potažmo přizpůsobení. Z pohledu sociologie jde o *proces postupného splyvání kulturních, sociálních, etnických a jiných skupin, v němž jedna ze skupin ztrácí své jazykové, specifické kulturní a sociální rysy a přejímá rysy skupiny druhé. Proces asimilace vrcholí formálním zánikem určité skupiny.*³²¹ Existuje však rovněž představa o tzv. přirozené asimilaci, kdy se menšinová skupina postupně dobrovolně vzdává své identity a splyne s většinou.³²²

³¹⁶ Srov. AUGUSTIN AURELIUS. Sermon no. 201. The Fathers of the Church, vol. 38, Saint Augustine, Sermons on the Liturgical Seasons. New York, 1959, s. 70n. Citát in: COHEN, Mark R. *Pod křížem a půlměsícem. Židé ve středověku*. Praha: Vyšehrad, 2013. 1. vydání, s. 67.

³¹⁷ Srov. AUGUSTINUS AURELIUS. *O Boží obci*. Praha: Karolinum, 2007. Přeložila Julie Nováková. Přetisk 1. vydání. Kniha XX/ 30. Díl 2, s. 333.

³¹⁸ Srov. ze STŘÍBRA, Jakoubek. *Magistri Iacobelli contra usuram (asi 1415)*. In: de VOOCHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 358.

³¹⁹ Ibidem, s. 386.

³²⁰ Asimilace – z lat. *ad-similo, are* → *assimilo, are* = připodobňuji, od slova *similis* = podobný. Srov. PRAŽÁK, J. M. – NOVOTNÝ, F. – SEDLÁČEK, J. *Latinsko-český slovník*. 2. díl. Praha: SPN 1980, 1. vydání, s. 466.

³²¹ Srov. *Malá čs. encyklopedie*. Kolektiv autorů ČSAV. I. díl. Praha: Academia, 1984. 1. vydání, s. 251.

³²² Výše zmíněný citát pokračuje: (...) *dochází k jinému druhu asimilace, k tzv. přirozené asimilaci, při níž jednotlivé malé etnické skupiny a názory, překonávající svou předchozí ekonomickou a kulturní izolovanost, se postupně sblíží s většími etnickými skupinami*. Ibidem, s. 251. Je smutným paradoxem, že právě tato definice je citována na webových stránkách, které se věnují otázkám soužití Romů a Čechů v dnešní době, a pokračuje: *Podstatným znakem asimilace je to, že jde o jednostranný proces, kladoucí nemalé požadavky jen na ty, kteří hodlají asimilovat. Asimilující se jedinec či skupina se úplně přizpůsobí, aniž je nezbytně nutné, aby společnost vytvářela jakékoliv zvláštní a vědomé podmínky, aby se tento proces zdařil. Někdy si tohoto procesu není ani vědoma, prostě si těch, kteří se jí přizpůsobují, nevšimla. A to je případ asimilace jednotlivých příslušníků romských komunit. Sociálně vyloučené komunity*. [online]. [citováno 2017-06-13].

Naproti tomu integrace³²³ je *proces sjednocení prvků a činností v nový celostní systém se specifickými cíly. V sociologii rozlišujeme např. kulturní integraci, kdy jsou ve vzájemném souladu jednotlivé normy a vzorce chování, normativní integraci, kdy je v souladu norma a motivace duchovní.*³²⁴ Integrace malé etnické skupiny do majoritní společnosti prakticky znamená začlenění menšiny, aniž by její příslušníci ztratili vlastní identitu; v tomto ohledu se integrace naprosto liší od asimilace. Jde o oboustranný, dobrovolný a nenásilný proces. Zásadní podmínkou je, aby většinová společnost akceptovala odlišnosti menšinové skupiny.

Vizi M. Jakoubka ze Stříbra ohledně začlenění Židů do křesťanské společnosti můžeme označit za myšlenku tzv. přirozené asimilace: židovské obyvatelstvo – pokud by mu to bylo umožněno – by vyšlo ze své nedobrovolné izolace a spolu s křesťany se podílelo na pracovních činnostech. Postupně by přišlo na to, jaké jsou výhody příslibu spásy v Kristu a konvertovalo ke křesťanství.

Ve svém „Výkladu na Zjevení sv. Jana“ M. Jakoubek takto na Židy apeluje: *„I viděl jsem kuoně bílého.“ Kuoň tento vyznamenává lid boží. Všecken křesťanský lid, zvláště stav prvotnie cierge, pro sílu Ducha svatého, kterůž sú měli a spolu byli spojeni jako koňové spojeni bývají a spolu běhali jako koňové ke skutkuom milosrdným, k dobrému životu, den ote dne prospievajíce. (...) A řeklo zviera první, hlasitě, hrozně, jako hlasem hromovým: Pohled! Tj., že křesťané mají mieti sílu a odpierati hříechuom a trváti v dobrém. (...) Neboť jako kuoň v uzdu pojatý veden bývá, kde se líbí, tak též Kristus, Beránek, lid cirkvie prvotnie v uzdu pojal, že Krista ve všem poslúchal; (...) Jakož i apoštol k židóm píše, aby starších poslúchali a skrz to poslúšenstvie utvrzovali se v dobrém. A tak byli svázáni, že všickni spolu byli jako kuoň silný. (...) maličko nám se ukazuje, jaký lid byl cirkvie prvotnie, kterak byl kuoň bílý pro čistotu svědomie, život zevniřní a úmysl dobrý, takže byli sobě všickni vespolek ku příkladu. Těmi pán vládl a v svú uzdu je pojal. Neboť bělost se táhne k světlosti. A vyznamenává se, múdrost že jest v nich byla. A která lepšie múdrost než Boha milovati, báti se, ctíti a hříechuov se varovati?“³²⁵*

Jakoubek se kromě Augustina opíral také o teologické názory Tomáše Akvinského, ačkoliv ho – jak již bylo výše řečeno – ve svém spise „Contra usuram“ ani jednou necitoval. Tomáš, veden poctivou snahou propojit křesťanskou teologii s aristotelskou filosofií, postupoval logicky, systematicky a pevně ve víře. Vycházel na prvním místě z novozákonních textů, a nejinak tomu bylo i v případě jeho vztahu k Židům³²⁶.

³²³ Integrace – z lat. *integrare*, *are* = doplňovat, obnovovat, scelovat, sjednocovat, od slova *integer* = netknutý, neporušený, úplný. Srov. PRAŽÁK, J. M. – NOVOTNÝ, F. – SEDLÁČEK, J. *Latinsko-český slovník*. 1. díl. Praha: SPN 1980. 1. vydání, s. 712.

³²⁴ Srov. *Malá čs. encyklopedie*. Kolektiv autorů ČSAV. III. díl. Praha: Academia, 1986. 1. vydání, s. 69.

³²⁵ Srov. ze STŘÍBRA, Jakoubek. *Výklad na Zjevení sv. Jana* (1421). 2. díl, VI/87b. Vydání připravil František Šimek. Tiskem vydala Česká akademie věd a umění v Praze, 1932-33. 1. vydání, s. 250n.

³²⁶ Mt 27, 22-25: *Když Pilát viděl, že nic nepořídí, (...) omyl si ruce pře očima zástupů a pravil: „Já nejsem vinen krvi toho člověka, je to vaše věc.“ A všecken lid mu odpověděl: „Krev jeho na nás a na naše děti!“*

Ve shodě s Augustinem je považoval za lid, který se sám svou vinou připravil o Boží zaslíbení. Domníval se, že je přípustné, aby byli Židé drženi v trvalém poddanství kvůli svému zločinu, totiž vraždě Božího syna.³²⁷ S touto myšlenkou pak plně korespondoval koncept služebného (či přímo otrockého) postavení Židů, jak jej ze své moci uplatňovali křesťanští panovníci.³²⁸ Žid jako soukromý majetek krále, to bylo zvláštní postavení, které bylo ambivalentní směsicí ochránářského a zároveň vykořisťovatelského principu.³²⁹

5.3 Židé v době husitské

5.3.1 Židé a husité

Židé s husity zpočátku sympatizovali, neboť je – stejně jako sebe – považovali za odpůrce hlavního proudu katolické církve a německých křižáků. Husitské bouře na jednu stranu narušily stávající feudální vztahy, takže svítala naděje na lepší časy i pro židovské obyvatelstvo, ale na druhou stranu na českém trůně neseděl král, který by potvrdil Statuta Iudeorum a garantoval jim ochranu a bezpečí. Husitské bouře nejenom oslabily moc církve a krále ve prospěch šlechty (zejména nižší) a měst. Katolíci dokonce zprvu husity považovali za judaizující sektu, která se identifikuje s biblickým Izraelem. Židé pomáhali husitům v boji (např. při obléhání Vyšehradu roku 1420), podporovali je penězi i zbraněmi. Dokonce se má za to, že Avigdor Kara³³⁰, tehdejší pražský rabín, spatřoval v husitském hnutí určité rysy, které mohly odpovídat mesianistickým představám judaismu.³³¹

Naděje, které Židé vkládali do husity deklarované nápravě společnosti, se pro ně nevyplnily. Ačkoliv husitům pomáhali a podporovali je v jejich boji proti společným nepřátelům, nebyli z jejich strany ušetřeni násilností. Ve dvacátých letech 15. došlo k několika masakrům židovského obyvatelstva, jako např. roku 1421 ve Valticích a ve Vídni nebo o rok později v Praze.

Židé do dostali do soukolí znepřátelených stran a často i obětním beránkem v případě, že se nad protivníkem nepodařilo zvítězit. Padali za obět' výlevům rozněvaných křižáků, jimž se ani v opakovaných výpravách do Čech nepodařilo zdejší heretiky přemoci. Také města

J 7, 42-44: Ježíš jim řekl: „(...) Proč mou řeč nechápete? Protože nemůžete snést mé slovo. Váš otec je d'ábel a vy chcete dělat, co on žádá. (...) Ř 11,2b-3: Nevíte z Písma, jak si Eliáš Bohu nařiká na Izrael? „Hospodine, proroky tvé pobili a oltáře tvé pobořili, já jediný jsem zůstal, a také mně ukládají o život!“

³²⁷ Srov. AKVINSKÝ, Tomáš. *De regimine Iudaeorum*. Odkaz in: MESSADIÉ, Gerald, *Obecné dějiny antisemitismu*. Přeložila Hana Müllerová. Praha: Práh, 2000. 1. vydání, s. 142.

³²⁸ Srov. s pozn. 7 – *servi camerae regis* (služebníci královské komory) či *servi camerae nostrae* (služebníci naší komory). Latinské slovo *servus* znamená otrok či služebník.

³²⁹ Srov. COHEN, M. R. *Pod křížem a půlměsícem. Židé ve středověku*. Praha: Vyšehrad 2013, 1. vydání, s. 108.

³³⁰ Avigdor ben Jicchak Kara († 1439) – pražský rabín, židovský učenec, mystik. Zažil pogrom o Velikonocích 1389, který jako jeden z mála přežil. Jeho slavná elegie *Et kól ha-tela 'á* (*Všechny ty pohromy*), upomínka na tyto smutné události, se dodnes čte na Den smíření (Jom kipur) v pražské Staronové synagoze. Polemizoval s křesťanstvím, je rovněž autorem mnoha duchovních básní (píjůtů) a liturgických textů. Na pražském židovském hřbitově je jeho náhrobek nejstarším dochovaným.

³³¹ Srov. FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 1992. 1. vyd., s. 9.

nebyla vždy Židům příznivě nakloněna, jak už tomu tak bylo vždy ve vyhrocených situacích a krizových obdobích. Tak byli například Židé v Jihlavě, Chebu a Českých Budějovicích vyhnáni ze svých domovů; jako praví „nevěděčníci“ byli osočeni, že se plánují spojit s husity a napomoci jim dobýt město, které jim skýtalo útočiště.

Pro údajnou spolupráci s husitskými kacíři byli Židé vypovězeni z Rakouska (1421) a Bavorska (1422), z Jihlavy (1426) a Chebu (1430). Velký pogrom v Praze, který připomněl neblaze proslulé události Velikonoc roku 1389, se odehrál u příležitosti dobytí města Jiřím z Poděbrad v roce 1448.³³²

Jakmile se svářily dvě nebo více stran, stávali se Židé snadno jakýmsi hromosvodem zjitřených nálad. Najednou byli zrnem³³³ mezi mlýnskými kameny, nikoliv plevou a odpadem, jak byli často nazýváni. Ač nejmenováni, umírali mučednickou smrtí pro svou víru a pro svůj židovský způsob života, stejně jako tomu bývalo už v dobách jejich předků: *Já pak, stejně jako moji bratři, vydávám své tělo i svou duši za zákony otců a prosím Boha, aby se smíloval nad národem, a tebe aby utrpením a tresty donutil vyznat, že On je jediný Bůh. Kéž by se u mne a mých bratrů zastavil hněv všemohoucího (...). A tak i tento skončil a neposkrvnil se, zcela oddán důvěře v Hospodina. Nakonec po svých synech zemřela také jejich matka. Tolik bylo třeba říci o obětních stavnostech a nepředstavitelném mučení*³³⁴.

5.3.2 Husité a Židé

M. Jakoubek ze Stříbra ještě před začátkem vlastní husitské revoluce nastínil perspektivu, která mohla znamenat zásadní změnu v dosud podřadném postavení židovského obyvatelstva v křesťanském prostředí. Jeho vize ekonomické asimilace Židů - zemědělství a řemeslo, nikoliv peněžní obchod - mělo přinést kýžené zlepšení situace. V bouřlivých časech, které však následovaly, nemohla jeho představa dojít naplnění.

Husité měli k Židům ambivalentní vztah: na jednu stranu se hlásili k starozákonnímu dědictví, které je židovskými obyvateli mezi křesťany živě dosvědčováno, a hodilo se jim přijímat finanční i materiální podporu pro své aktivity, na druhou stranu se však nedokázali povznést nad tehdy obvyklé antijudaistické smýšlení.

³³² Srov. FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 1992. 1. vydání, s. 10.

³³³ Paralela: *List Římanům* (3,2) Ignáce z Antiochie, biskupa a prvomučeníka začátku 2. století: *Jsem pšenice Boží, a když budu rozemlet zuby šelem, budu shledán čistým chlebem Kristovým*. IGNATIOS ANTIOCHIJSKÝ. *Listy Ignatia Antiochijského*. Přeložil Jan Sokol. In: Varcl, L. – Drápal, D. – Sokol, J. *Spisy apoštolských otců*. Praha: Kalich 1986. 1. vydání, s. 162.

³³⁴ 2 Mak 7, 37-42: v textu jsou zachyceny události, jež se odehrály za vlády syrského krále Antiocha IV. Tento panovník svou násilnou helenizací a pokusem o zavedení Diova kultu v Jeruzalémě vzbudil u Židů velkou nevoli, otevřený odpor a nakonec povstání Makabejců. Zápisy jsou svědectvím o těch, kdo zůstali věrni víře svých otců. Důvěra v Hospodina a jeho vedení ve všech situacích života je základním kamenem. Rozhodujícím činem víry je pevné spolehnutí na jediného Boha, i kdyby to člověka mělo stát život.

5.3.3 Záznamy dobových kronik

Nejznámější záznam o událostech tehdejší doby podal M. Vavřinec z Březové³³⁵ v latinsky psané tzv. „Husitské kronice“. Vavřinec byl, stejně jako Jakoubek ze Stříbra, představitelem umírněného křídla husitství, takže je jeho nedokončená kronika psána právě z těchto pozic. Byly mu proti mysli radikální názory a postoje jak pražanů, tak i táboritů.³³⁶ Vavřincovo kronikářské dílo, které patří k zásadním pramenům o první fázi husitství, začíná událostmi podzimu 1414, kdy se o obnovení přijímání pod obojí způsobou zasadil právě M. Jakoubek, a končí rokem 1421, tedy vítězstvím husitů v bitvě na Vítkově³³⁷. V kronice je mj. zachyceno také rozložení husitského vojska při obléhání Vyšehradu v roce 1420³³⁸, o němž už byla řeč v souvislosti s pomocí Židů husitům.

Explicitních zmínek o Židech není v kronice M. Vavřince mnoho. Ve výše zmíněných souvislostech zde můžeme zmínit záznam o událostech konce února roku 1421, kdy byl do Prahy přinesen list Mikuláše, tábořského biskupa, a M. Jičina, *obsahující věci žalostné a v náboženském světě neslýchané, (...) že v svátosti oltářní není pravé tělo Kristovo a pravá jeho krev, nýbrž jen chléb, který, když se přijímá, je toliko znamením těla a krve Krista. A tak se ani nemá před svátostí klekati, ani se jí nemá prokazovati žádná úcta ani se nemá uchovávat do druhého dne. Proto rozbíjeli všechny monstrance, v kterých bylo tělo Kristovo vystavováno lidu, a jako pohané a nejvěrolomnější židé, vyhazujíce svátost těla Kristova z monstrancí, pálili ji a nohama pošlapávali.*³³⁹

Pražané a táborité, ač měli mezi sebou teologické spory, v bojích spojovali své síly. Příkladem toho je jiná přímá zmínka o Židech, totiž zápis o obležení a dobývání Chomutova dne 15. března roku 1421. Husité tehdy právě na Květnou neděli zaútočili na příkopy a hradby kolem města; a přestože na ně obyvatelstvo (převážně německého původu) shora lilo

³³⁵ Vavřinec z Březové (asi 1370 - asi 1437) – právník a historiograf doby husitské, který psal jak latinsky, tak i česky. Studoval a působil v Praze, nejprve na dvoře Václava IV. a pak v kanceláři Novoměstské radnice; město však musel r. 1527 opustit, neboť nesouhlasil s tím, aby se polsko-litevský kníže Zikmund Korybutovič stal českým zemským správcem. K nejznámějším Vavřincovým literárním dílům patří tzv. *Husitská kronika* a veršovaná skladba *Píseň o vítězství u Domažlic* (*Carmen insignis Coronae Bohemiae*); účastníci 4. křížové výpravy proti husitům se prý u Domažlic a Kdyně (1431) natolik zalekli husitského vojska natolik, že pořádná bitva ani nebyla svedena. K Vavřincovým zásluhám patří rovněž překlad oblíbeného středověkého cestopisu Johna Mandevilla.

³³⁶ Dokladem toho, že radikální husitství nebylo jednotné, svědčí např. spis Mikuláše Biskupce z Pelhřimova *Kronika obsahující při tábořských kněží a její napadání ze strany pražských mistrů*. Spor se týkal rozdílného pojetí eucharistie. Biskupcova kronika zahrnuje léta 1419-1444. Srov.

z PELHŘIMOVA, Mikuláš zvaný Biskupce. *Chronicon continens causam sacerdotum Taboriensium* (1435-1444). In: *Ze zpráv a kronik doby husitské*. Sestavil Ivan Hlaváček. Text Mikuláše Biskupce z latiny přeložili Eva Kamínková a Rudolf Urbánek. Praha: Svoboda, 1981. 1. vydání, s. 291-417.

³³⁷ Srov. *Chronikon Laurentii de Brzezowa* (tzv. *Husitská kronika Vavřince z Březové*). [online]. [citováno dne 2017-06-17]. České vydání: *Husitská kronika. Píseň o vítězství u Domažlic*. Přeložili František Heřmanovský a J. B. Čapek. Sestavila Marie Bláhová. Praha: Svoboda, 1979. 2. vydání, s. 5-425.

³³⁸ Srov. z BŘEZOVÉ, Vavřinec. *Chronikon Laurentii de Brzezowa*; Anno domini MCCCCXX, odst. 17.). [online]. [citováno dne 2017-06-17].

³³⁹ Srov. z BŘEZOVÉ, Vavřinec. *Husitská kronika. Píseň o vítězství u Domažlic*. Přeložili František Heřmanovský a J. B. Čapek. Sestavila Marie Bláhová. Praha: Svoboda, 1979. 2. vydání, s. 162 (č. 86).

rozpuštěnou smůlu a vroucí vodu, zmocnili se chomutovského hradu a města: *vtrhnuvše do něho, provedli veliké loupení, takže nikdy nenašli nic podobného na bohatství, a zahubili všechny muže města mečem a ohněm, ponechavše jich na živu sotva 30, aby pochovali těla mrtvých. A ti jich pochovali přes 2000, a to 1500 po odečtení přemnohých upálených panoší, měšťanů, kněží a židů.*³⁴⁰ V Chomutově tehdy tedy zahynuli bez rozdílu jak Židé, tak i křesťané (katolíci).

Další záznamy o husitech a Židech nalézáme v tzv. Rukopisu křižovnickém.³⁴¹ Soubor historiografických zápisů, jejichž záběr je od roku od smrti Karla IV. až do nástupu Habsburků na český trůn, obsahuje mj. zmínku o pogromu na Židy roku 1389. Jde však spíše o vzpomínku na tuto událost, neboť noticka je uvedena až k roku o čtyři roky pozdějšímu, a to navíc jedním dechem s informací o smrti Jana z Pomuku: *Předtiem čtyři léta židé v Praze, kteříž se křtíti nechtěli, všickni spáleni na veliku noc ten den. Pak léta nahoře psaného, MCCCXCIII.*³⁴², *utopen jest slavný doktor, kněz Johánek, vikář arcibiskupství pražského, pod mostem pražským krále Václavovým rozkázáním, (...)*³⁴³.

V tomto rukopise jsou zmíněni Židé rovněž v souvislosti s peněžními operacemi na zemském sněmu v červenci roku 1436 v Jihlavě³⁴⁴, kdy byla za účasti šlechty, krále Zikmunda a zástupců katolické církve slavnostně vyhlášena tzv. basilejská kompaktáta.

Další zmínka, která však již je na hranici námi sledovaného období, je o vyhnání Židů z Míšně roku 1440: *Téhož roku markrabě míšeňský přikázal po vsi své zemi všem židuom, aby i s ženami a dětmi a vším statkem svým vyšli pryč.*³⁴⁵

5.4 Další vývoj vztahů křesťanů a Židů

5.4.1 Novověk a renesance

Husitství u nás udělalo pomyslnou hranici mezi pozdním středověkem a novověkem. Po skončení husitských válek nastalo ulehčení; lidé se už nechtěli zabývat (převážně či výhradně) „těžkými tématy středověku“, ale chtěli si užívat pozemského života a bavit se. Nastupující

³⁴⁰ Ibidem, s. 164 (č. 87).

³⁴¹ Tzv. Rukopis křižovnický (Staré letopisy české) - kolektivní historiografické dílo většinou anonymních tvůrců několika generací; které popisuje události z let 1378 až 1526. Je významným pramenem o vládě Václava IV., o době husitské a mocenském boji mezi městy a šlechtou za vlády Jiřího z Poděbrad a Vladislava Jagellonského. Některé historické události se v letopisech opakují. Rukopis je napsán latinsky a česky, srozumitelným hovorovým jazykem, a proto je důležitým lingvistickým dokladem své doby. Název má podle toho, že se nacházel mezi rukopisy knihovny kláštera křižovníků s červenou hvězdou v Praze.

³⁴² Václav Hájek z Libočan tento masakr Židů přiřadil k r. 1390. Barvitě (formou dialogu) líčí, jak Židé kamením zaútočila na kněze nesoucího hostii – tělo Boží a volali na něj: *Nepřestaneme! Však máš s sebou Boha, nechť tedy tebe chrání!* Proto prý byli po právu křesťany potrestáni pogromem, a dokonce Václav IV. byl s tímto postupem srozuměn. Srov. HÁJEK Z LIBOČAN, Václav. *Kronika česká* (1541). LINKA, Václav (ed.) Praha: Academia, 2013. 1. vydání, s. 831.

³⁴³ Srov. *Staré letopisy české. Z rukopisu Křižovnického*. KAŇÁK, Miloslav – ŠIMEK, František (eds.) Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959. 1. vydání, s. 37.

³⁴⁴ Ibidem, s. 124.

³⁴⁵ Ibidem, s. 160.

renesance (tj. obrat k antickým ideálům) přinesla i humanistické smýšlení. Součástí toho byl např. zájem o čtení biblických textů v originále, tedy i v hebrejštině. Nesmíme přitom zapomenout ani na evropskou reformaci, která jako vichr vpadla do dějin, zrušila monopol katolické církve a zcela ji desakralizovala.

5.4.1.1 Martin Luther a Židé

Významnou postavou, která se na prahu novověku významnou měrou zapsala do dějin církve také postojem k Židům, byl reformátor církve Martin Luther: *Jeho zápas o nové, osvobodivé pochopení evangelia je pro protestantskou teologickou tradici přímo programový; neméně určující jsou pro reformační církev i důsledky, které z pozice svého nově utvářeného křesťanství vyvodil Luther pro vztah křesťanů k Židům.*³⁴⁶ U Luthera v mladém věku ještě nelze hovořit o antijudaismu (Ježíše považoval za roditelého Žida), s postupujícím věkem však u něj došlo ke změně náhledu na Židy, které měl za lidi, jež se vzepřeli Bohu (archetyp rebela v dějinách spásy). Lutherova teologie, vystavěná na učení o spáse, nenacházela pro Židy pozitivní stanovisko: *Kristus svým dílem naplnil Boží spravedlnost, a člověk proto už není podroben Zákonu; je povolán (...) k životu přijímajícimu nezaslouženou milost – za něž sám Pán zaplatil.*³⁴⁷

Martin Luther se domníval, že jeho výklad Starého i Nového zákona osloví nejenom křesťany, ale i Židy; očekával, že židovské obyvatelstvo přijme za své evangelium o Ježíši Kristu a obrátí se ke křesťanství. Když se tyto jeho naděje nenaplnily, zaujal vůči Židům nenávislný postoj: v roce 1543 vydal spis „*O Židech a jejich lžích*“ („*Von den Juden und ihren Lügen*“)³⁴⁸. V tomto pojednání se vši svou vášní nabádal křesťanské zeměpány, aby dali vypalovat synagógy jako školy lživého výkladu Písma, pálit židovské věroučné knihy (zejména Talmud) a vyvlastňovat židovský majetek. Židé pak měli být odvezeni ze svých původních domovů a nuceni konat určené práce.

Na tomto příkladu dobře vidíme, jak na hony vzdálené tomuto pojetí „židovské otázky“ byl návrh M. Jakoubka ze Stříbra, který vznikl o plných sto dvacet osm let dříve.

³⁴⁶ Srov. PRUDKÝ, Martin. Záhuba Židů a postoje křesťanů. In: *Dialog křesťanů a Židů. Výbor textů ze Zpravodaje Společnosti křesťanů a Židů z let 1991-1998*. DIVIŠOVÁ, M. – DOLEŽALOVÁ, J. – KRÍŽKOVÁ, M. R. (eds.) Praha: Vyšehrad, 1999. 1. vydání, s. 145.

³⁴⁷ Srov. PRUDKÝ, Martin. Záhuba Židů a postoje křesťanů. In: *Dialog křesťanů a Židů. Výbor textů ze Zpravodaje Společnosti křesťanů a Židů z let 1991-1998*. DIVIŠOVÁ, M. – DOLEŽALOVÁ, J. – KRÍŽKOVÁ, M. R. (eds.) Praha: Vyšehrad, 1999. 1. vydání, s. 146.

³⁴⁸ Tento spis posloužil jako teologická základna německého antisemitismu 20. století: *10. listopadu 1938, v den Lutherových narozenin, hoří v Německu synagógy... Tím je korunován Bohem požehnaný boj našeho vůdce za plné osvobození národa*. Srov. BROSEDER, J. *Luthers Stellung zu den Juden im Spiegel seiner Interpreten*. München, 1972, s. 208. Citováno in: Srov. PRUDKÝ, Martin. Záhuba Židů a postoje křesťanů. In: *Dialog křesťanů a Židů*, s. 147.

5.4.1.2 Habsburkové na českém trůně a Židé

Od dob husitských válek platili pražští Židé daně staroměstské obci, a ačkoliv byly jejich finanční příspěvky nemalé, požadovali na začátku 16. století konšelé několikrát jejich vypovězení z Prahy.³⁴⁹ Židé vkládali naděje do Ferdinanda I. Habsburského, který nastoupil na český trůn roku 1526; očekávali, že nový panovník znovu potvrdí Statuta judeorum a zaručí židovskému obyvatelstvu stabilitu a ochranu. Opakované stížnosti Pražanů však císaře donutily k protižidovským opatřením.³⁵⁰ Jeho nástupce, Maxmilián II. Habsburský, byl vůči Židům vstřícnější: roku 1567 stvrdil stará židovská privilegia a vydal císařský majestát, jímž bylo částečně uvolněno židovské podnikání a obchodování. O čtyři roky později navštívil pražské Židovské Město, a dokonce přijal rabínské požehnání.

Opravdový rozkvět však Židům nastal v době Rudolfa II. Nejenže opět potvrdil Statuta Judeorum, ale také se zaručil, že k žádnému dalšímu vypovězení židovského obyvatelstva nesmí dojít. Kromě toho pražské Židy vyvázal z područí staroměstské obce a podřídil je opět císařské pravomoci. *Židovská obec získala svoji dřívější samostatnost. Rozvoj obchodu, peněžnictví a řemesel způsobil nebyvalé uvolnění života v ghettu a počet jeho obyvatel několikanásobně vzrostl.*³⁵¹

Císařský protekcionismus poskytl rovněž dobré podmínky k činnosti významným židovským osobnostem, jako byl rabi Jehuda Liva ben Becalel (rabi Löw)³⁵² nebo Mordechaj Maisel³⁵³. Stručně můžeme shrnout, že rudolfínská doba byla pro Židy renesancí v pravém slova smyslu.³⁵⁴

Události pobělohorské zasáhly židovské obyvatelstvo jinak než české protestanty. Ferdinand II. na jednu stranu uvalil na Židy vysoké finanční sankce, aby měl dostatek prostředků pro válečné operace, na druhou stranu jim však roku 1626 a 1627 znovupotvrdil stará práva, včetně obchodních svobod z doby vlády Rudolfa II. Došlo také k jedné významné události: do šlechtického stavu byl jako první Žid v habsburské říši povýšen Baševi

³⁴⁹ V roce 1502, 1507 a 1509.

³⁵⁰ Vypovězení Židů z Prahy – vyhlášeno roku 1541, dvakrát odloženo, realizováno 1543, 1545 odvoláno; povinné označení oděvu Židů žlutým kolečkem; nové vypovězení Židů roku 1557 a 1563; jednotlivým osobám byly za vysoké poplatky umožněny výjimky (ochranné glejty)

³⁵¹ Srov. PAŘÍK, Arno. Historie Židovské Prahy. In: Časopis *Dingir* 1/2001. *Monotematické číslo na téma Současný judaismus*. Šéfredaktor: Zdeněk Vojtíšek. Praha: Dingir, 2001, s. 20.

³⁵² Rabi Jehuda Liva ben Becalel, známý jako rabi Löw (1512-1609) – duchovní vůdce pražské židovské obce, učitel, mudrc, mystik, spisovatel; v židovství je označován akronymem MaHaRaL (Morenu ha-Rav Liva = náš učitel Liva); 20 let působil v Mikulově, poté v Praze na dvoře Rudolfa II. Vedl pražskou talmudickou školu, vychoval vynikající učence (např. historika Davida Ganse či rabiho Lipmana Hellera. S jeho postavou se pojí mnoho legend, zejména o jeho moudrých soudních rozhodnutích a o údajném stvoření umělé bytosti (golema). Je znám i v nežidovském prostředí.

³⁵³ Mordechaj Maisel (1528-1601) – finančník na dvoře Rudolfa II., mecenáš i primas pražské židovské obce; jeho zásluhou byla vystavěna Vysoká synagoga, radnice v centru Židovského města a zcela nová synagoga, jež nese jeho jméno, dále byla zřízena rituální lázeň (mikve) a talmudická škola (ješiva) a byl rozšířen starý židovský hřbitov, k němuž byla přistavěna budova hřbitovního bratrstva (Chevra kadiša).

³⁵⁴ Srov. FLUSSER, David. Zlatá Praha. In: *Na křižovatce kultur. Historie československých Židů*. BERGEROVÁ, Natalia (ed.) Praha: Mladá fronta, 1992. 1. vydání, s. 18-22.

z Treuenburgu, dvorský finančník. Jeho nákupy nových domů na Starém Městě se židovské ghetto rozšířilo za svoje hranice.

Počet židovských obyvatel nadále rostl, také zásluhou nově příchozích – uprchlíků z Polska a Ukrajiny v důsledku Chmelnického povstání v letech 1648-1649. Na druhou stranu však bylo osazenstvo pražské obce zdecimováno velkým morem, který vypukl roku 1680, a také požárem, který vypukl v roce 1689.³⁵⁵

Majoritní křesťanské společnosti se zdálo, že se židovské obyvatelstvo rozmnožilo nad míru³⁵⁶, a tak opět došlo na restriktce. Císař Karel VI. vydal roku 1724 tzv. familiantský zákon³⁵⁷, jehož cílem bylo udržet i do budoucna židovskou populaci v určitých mezích. V otcově protižidovské politice pokračovala také Marie Terezie, která v prosinci roku 1744 vypověděla z celé země všechny Židy, neboť se mylně domnívala, že podporovali pruské vojsko při obsazování Prahy. Realizace tohoto nařízení se o rok oddálila, pak došlo „jen“ na vypovězení pražských Židů z města, a na ostatní už nedošlo. Také Praha však brzy začala přítomnost židovských obchodníků a peněžníků postrádat, a tak se po opakovaných protestech zástupců měst a cechů směli v roce 1748 Židé vrátit domů. Byla však na jejich obec uvalena obrovská daň, která se pak pravidelně navyšovala a vedla k zadlužení obce.

5.4.2 Osvícenství a haskala

Josef II., syn a nástupce Marie Terezie, však již byl panovníkem nové doby, totiž osvícenské. Veden logikou, rozumem a z toho plynoucího pragmatismu přistoupil k určitým změnám, které měly nadobro uzavřít středověké i barokní zvyklosti. Monarchii, již vládl, směřoval už do moderního věku, tedy od feudalismu k ranému kapitalismu. Císař navázal na politiku své matky; Židé byli za Josefa II. akceptováni (či spíše trpěni) a tzv. Toleranční patent³⁵⁸ se na ně nevztahoval. Familiantský zákon dále platil, ač byl koncem Josefovy vlády změkčen (byl povolen určitý nárůst počtu židovských rodin). Občansky si Židé polepšili: měli povoleno kupovat domy mimo ghetto a usazovat se mimo jeho území, vlastnit zemědělskou půdu a hospodařit, vykonávat řemesla, studovat na vyšších školách a univerzitách (s výjimkou teologie); platili daně a podléhali státním soudům jako všichni ostatní; směli sloužit v armádě (ba i stát se důstojníky); nemuseli být označeni žlutým kolečkem a platit mýto v branách ghetta. Šlo o pragmatická rozhodnutí ohledně zrovnoprávnění občanského, nikoliv náboženského.

³⁵⁵ Při požáru dne 21. června 1689 lehl v Židovském Městě popelem celkem 318 domů a 11 synagog; ohni padli za oběť také mnozí obyvatelé ghetta.

³⁵⁶ Obdobnou myšlenku vyslovil M. Jakoubek ze Stříbra v traktátu *Contra usuram* – viz: Srov. ze STRÍBRA, Jakoubek. *Magistri Iacobelli contra usuram* (asi 1415). In: de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 384.

³⁵⁷ Tzv. familiantský zákon (něm. Familie = rodina) – císařské nařízení pro Židy: pouze nejstarší syn z každé rodiny se směl oženit a založit rodinu vlastní; ostatní synové měli zůstat svobodní nebo odejít ze země.

³⁵⁸ Toleranční patent – patent o náboženské toleranci vydaný císařem Josefem II. v říjnu 1781; týkal se konfese luteránské, helvétské a řecko-pravoslavné.

*Císař chtěl oslabiti židovstvo, jež si protivil, asimilací a časem je úplně překonati. Proto bylo zrušeno ghetto a cesta do veřejnosti židům všemožně ulehčena. Židé proto vždy velebili josefinismus, ačkoliv jim nebyl neznám císařův odpor proti nim.*³⁵⁹

Občanské a hospodářské začlenění Židů do křesťanské společnosti nastalo tedy až tehdy. Ač se to zdá k nevíře, *Židům skončil středověk až v posledních desetiletích 18. století.*³⁶⁰

Tzv. židovské reformy měly však i své stinné stránky, např. zákaz používání jidiš a hebrejštiny v obchodním a úředním styku, omezený pohyb Židů ve Vídni i jiných městech monarchie a velkou nevstřícnost rakouských byrokratů. Při realizaci tohoto souboru opatření šlo vídeňské vládě především o usnadnění výběru daní od Židů a odvody do armády. Nově totiž přibyla židovským mužům vojenská povinnost. Kromě toho bylo od roku 1787 nutné mít německá příjmení.³⁶¹

Židovské osvícenství nese označení *haskala*, jeho stoupencům se říká *maskilim*.³⁶² Toto hnutí mělo za cíl přiblížit nejen Židy, ale judaismus vůbec, profánnímu nežidovskému světu a k jeho snahám patřila akulturace, asimilace a integrace³⁶³ Židů do majoritní společnosti.³⁶⁴ K výrazným osobnostem *haskaly* patřil např. Moses Mendelsson, který se mj. snažil vysvětlit, jaká je úloha Židů ve společnosti.³⁶⁵ Rozvíjející se kapitalistický způsob života totiž ještě více vyostřil všeobecně přijímaný náhled, že *Židé mají přehnaný sklon usilovat o zisk jakýmkoliv způsobem a zejména milují lichvu.*³⁶⁶

Významným centrem židovského osvícenství se od konce 18. století stala Praha. Inteligence, která vyšla z prostředí ghett, se začala prosazovat v medicíně, právu a humanitních

³⁵⁹ Srov. WINTER, Eduard. *Josefinismus a jeho dějiny*. Praha: Nakladatelství Jelinek, 1945. 1. vydání, s. 145.

³⁶⁰ Srov. PAŘÍK, Arno. Historie Židovské Prahy. In: *Časopis Dingir 1/2001. Monotematické číslo na téma Současný judaismus*. Šéfredaktor: Zdeněk Vojtíšek. Praha: Dingir, 2001, s. 21.

³⁶¹ Za „hezké“ příjmení (např. Rosenthal, Kluger, Fröhlich) museli Židé platit; obyčejní lidé byli úředníky rozděleni do 4 skupin: Gross, Klein, Schwarz a Weiss. Byla však přidělována i příjmení hanlivá, např. Eselkopf (= oslí hlava) či Borgenicht (= Nepůjčuj!). Posledně jmenované příjmení přímo souvisí se stereotypní představou: co Žid, to lichvář. Srov. JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Praha: Rozmluvy, 1995. 1. vydání, s. 243n.

³⁶² Haskala, maskilim – z hebrejského kořene שכל (= mít rozum, být rozumný, jednat rozumně – smysluplně – obezřetně). Srov. PÍPAL, Blahoslav. *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu*. Praha: Kalich, 2006. 4. vydání, s. 160.

³⁶³ Akulturace – proces sociálních a kulturních změn, který je důsledkem trvalého kontaktu rozdílných kultur; v něm se buď přejímají prvky převážně jedné (dominantní) kultury, nebo dochází k jejich vzájemnému přejímání a splývání (...). V západní etnografii se tento termín užívá jako synonymum pro pronikání a upevňování prvků evropské kultury v kultury jiných národů. Srov. *Malá čs. encyklopedie*. Kolektiv autorů ČSAV. I. díl. Praha: Academia, 1984. 1. vydání, s. 84.

Asimilace a integrace – viz výše.

³⁶⁴ Srov. ARAVA-NOVOTNÁ, Lena. Příspěvek k historiografii dějin židovského národa I. Od starověku k osvícenství a haskale. *Acta Filozofické fakulty Západočeské univerzity v Plzni*, 2/2011. BUDIL, Ivo (ed.), s. 93n.

³⁶⁵ Moses (Moše) Mendelsson (1726-1786) – německý předkantovský filosof, teoretik a předchůdce židovské emancipace, duchovní vůdce německé *haskaly*, učenec překladatel (přeložil do němčiny hebrejskou Bibli).

³⁶⁶ Srov. JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Praha: Rozmluvy, 1995. 1. vydání, s. 291n.

vědách. Židovští podnikatelé se dobře uplatnili také v průmyslových odvětvích, např. v textilním průmyslu a obchodu.

5.4.3 Židovská emancipace

Někteří Židé, kteří toužili po stejném uplatnění, jako měli křesťané, hlavně co se týče zastávání předních společenských či politických postů. K tomu využili ještě jiný způsob, a to křest; nešlo přitom o vynucený, nýbrž dobrovolný obřad, který sloužil jako *vstupní lístek do evropské společnosti*.³⁶⁷ Jejich děti už pak byly automaticky pokřtěny a měly všechny možnosti, jaké byly otevřené křesťanům.³⁶⁸ Příklon ke křesťanství byl jednou z cest, jak Židé reagovali na svět ve věku emancipace.³⁶⁹ *Už nešlo o dramatický akt zrady, o přechod z jednoho světa do druhého. Náboženství jako celek přestalo hrát ve společnosti první housle a konverze už nebyla ani tak religiózní, jako spíš světskou záležitostí.*³⁷⁰

Emancipovaní Židé, kteří si otevřeli dveře do společnosti křtem, však často prožívali krizi své identity a jejich potomci mnohdy zaujímalí až protižidovské postoje: *Zamysleme se nad skutečným Židem. Ne nad Židem, co ctí šabat, ... ale nad obyčejným Židem. Co je pohanskou základnou judaismu? Praktické potřeby, vlastní zájmy. Co je světským kultem Žida? Šejdiřství. Co je jeho pozemským Bohem? Peníze.*

*Provedeme-li konečnou analýzu, emancipace Židů je emancipací lidstva od judaismu. (...) Když náš věk osvobodí sebe sama od šejdiřství a peněz, a tím od reálného a praktického judaismu, dosáhne tak své vlastní emancipace.*³⁷¹

Tato slova napsal Karel Marx.³⁷² Jeho úvaha (a později celá teorie) o obrodě lidské společnosti na základě ekonomických změn nás dostává na protilehlý konec myšlenkového spektra oproti představě M. Jakoubka ze Stříbra o hospodářském zapojení Židů do společnosti. Tam, kde byl na prvním místě Bůh a spása člověka, je nyní člověk bez Boha.

³⁶⁷ Údajný výrok Heinricha Heina. Srov. JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Praha: Rozmluvy, 1995. 1. vydání, s. 304.

³⁶⁸ Např. Benjamin Disraeli (1804-1881), který v mládí konvertoval k anglikánské církvi, se dokonce stal britským premiérem; Heinrich Marx (1777-1838), otec Karla Marxe, skrze křest umožnil svému synovi nejenom vystudovat práva, ale též je praktikovat; básník Heinrich Heine (1797-1856) se jako křesťan mohl naplno uplatnit v německé kultuře. Srov. JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Praha: Rozmluvy, 1995. 1. vydání, s. 304.

³⁶⁹ Emancipace – z lat. emancipatio (v řím. právu) – osvobození, vymanění, zrovnopr., vymanění z nedůstojného, nerovnopr. postavení a různých omezujících vlivů (em. žen, černochů, Židů, katolíků v Anglii apod.) – II. díl, s. 308.

³⁷⁰ Ibidem.

³⁷¹ Výrok Karla Marxe v polemice s Bruno Bauerem. *Esej o židovské otázce*. Paříž, 1844. Citováno in: JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Praha: Rozmluvy, 1995. 1. vydání, s. 338n.

³⁷² Karel Marx, celým jménem Karl Heinrich Marx (1818-1883) – německý filosof, zakladatel tzv. marxistické filosofie (potažmo marxismu-leninismu), teoretik socialismu a komunismu, publicista, literát. Spolu se svým přítelem Friedrichem Engelsem vypracoval teorii historického materialismu; věřil ve zrušení soukromého vlastnictví a v uskutečnění beztřídní společnosti. Jeho nejznámější díla *Komunistický manifest* (1848) a *Kapitál* (1867, 1885, 1894, spolu s F. Engelsem) měla zásadní vliv na rozvoj mezinárodního dělnického hnutí.

5.4.4 Židé v 19. století

V našich zemích byla Židům úplná rovnoprávnost s ostatními občany zaručena až prvními ústavními listinami rakouského císařství z roku 1848 a 1849³⁷³. V dalších letech byl postupně zrušen povinný pobyt v ghettech, zákaz vycházení z něj po setmění, jakož i familiantský zákon. Od padesátých let 19. století směli Židé svobodně nabývat domovní majetek, a dokonce i vlastník půdu. Ústavním zákonem z roku 1867 pak byla Židům přiznána stejná občanská a politická práva jako ostatním občanům Rakousko-uherské monarchie. Na tomto staletém a bolestném vývoji je vidět, že Jakoubkova představa došla naplnění až po dlouhých čtyř stech padesáti letech.

Na základě toho, co bylo výše řečeno, bychom se mohli domnívat, že pro Židy už bylo vše v pořádku: nebyli vázáni výhradně na ghetto a pouze svoji komunitu, mohli studovat na universitách, zapojovat se do všech činností, pracovat ve státní správě, zastávat významné posty, byli rovnoprávními občany. Francouzští i němečtí myslitelé byli zastánci stanoviska, že z judaismu je nejprve třeba odstranit jeho diskutabilní prvky, a teprve pak se Židé doopravdy osvobodí. Emancipovaní Židé pak svoji sebenávisť pramenící z toho, že stále ještě nemohou dosáhnout takového adekvátního uplatnění, směřovali proti konzervativním soukmenovcům.³⁷⁴

Mnozí Židé, kteří vstoupili do politiky, se orientovali buď liberálním, nebo levicovým směrem. „Kapitál“ Marxe a Engelse se pak pro levicově orientované intelektuály (převážně ve východní Evropě) stal zásadní knihou, *novým druhem Tóry*³⁷⁵. Sociální cítění, empatické vnímání útlaku chudých a opovržených, odhalování společenských křivd a hájení zájmů obce je vlastní jak biblické, tak talmudické tradici. (To vše dalo později základ pro novodobý státní kolektivismus ve státě Izrael.)

Museli se však mít na pozoru, neboť Marxovo učení bylo jako dvousečný meč: *židovský archetyp byl nahrazen kapitalistickým archetypem*.³⁷⁶ Lichvář je podle Marxe stále se obnovující podoba kapitalisty; tehdy stále živá představa, že lichvář a Žid jedno jsou, pak vedla k paušalizaci, že kapitalista a Žid jsou zaměnitelné osoby. Karel Marx tak přímo navázal na protižidovské invektivy Martina Luthera, jehož jsme již výše zmiňovali: lichvář je prohnáný zloděj a vrah, který je hned po ďáblu člověku největším nepřítelem, a proto je třeba lichváře, totiž Židy, dopadat, proklínat a popravovat nebo z obcí a měst vyhánět.³⁷⁷

Je na snadě, že zmíněná ambivalence nemohla vést k ničemu dobrému. Konec 19. století přinesl velké antisemitistické procesy, které vstoupily dějin – zejména Dreyfusovu

³⁷³ Tzv. první rakouská ústava z dubna 1848, kterou udělit ve Vídni císař Ferdinand I. Druhou rakouskou ústavu vydal o rok později v Olomouci již nový císař, František Josef I. Těmto ústavám se říká oktrojované.

³⁷⁴ Srov. BRENNER, Michael. *Malé dějiny Židů*. Praha: Paseka, 2014. 1. vydání, s. 155-160.

³⁷⁵ Srov. JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Praha: Rozmluvy, 1995. 1. vydání, s. 341.

³⁷⁶ Ibidem, 340.

³⁷⁷ Srov. JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Praha: Rozmluvy, 1995. 1. vydání, s. 239 a 341.

aféru³⁷⁸ ve Francii a polenský proces (tzv. hilsneriádu)³⁷⁹ u nás. Na základě domněnek byl odsouzen nevinný člověk, a dokonce vznikla lidová písnička, která nabádala ostatní, aby nekupovali zboží u židovských obchodníků:

*Nekupujte z Židů cukr, kávu, mouku, oni nám zavraždili modrookou holku. Anežka Hrůzová byla zavražděná, od Poldy Hilsnera byla podřezaná.*³⁸⁰

Na těchto případech se jasně ukázalo, že stará nenávist vůči Židům není mrtva a že opravdové začlenění židovské populace do majoritní společnosti bylo pouze iluzorním.

5.4.4 Židé v první polovině 20. století

Opakující se historii pronásledování, kdy relativní klid střídaly výbuchy protižidovských nálad, zažili Židé znovu naplno opět ve 20. století. Německý antisemitismus, podložený pseudovědeckými teoriemi o čistotě krve a nadřazenosti a podřazenosti ras, směřoval v konečném důsledku ke genocidě židovského národa.³⁸¹ Hitlerovský antisemitismus jako by zkoncentroval všechny předchozí protižidovské myšlenky, emoce a aktivity, které dříve vedly „jen“ k separaci, segregaci, pogromům, vyhánění apod. Jednotlivé události, jež měly omezit činnosti nebo porodnost Židů, byly nyní nahrazeny smrtícímašinerií, jejímž jediným cílem bylo „konečné vyřešení židovské otázky“ – tj. vyhlazení židovského obyvatelstva jednou pro vždy.

Židé přestali být lidmi a ve své „podřadnosti“ spadli, až na nejnižší možnou úroveň: *Z protižidovsky naladěných lidí se stali fanatici svolní k jakémukoliv iracionálnímu krutému*

³⁷⁸ Dreyfusova aféra (1894-1906) – politický skandál ve Francii, kdy byl židovský důstojník francouzské armády obviněn ze špionáže ve prospěch Německa. Ve vykonstruovaném procesu, založeném na falešných svědectvích, byl degradován, dvakrát odsouzen, pak omilostněn a rehabilitován. Spisovatel Émile Zola apeloval na francouzského presidenta, aby byl Dreyfus propuštěn. Soudní proces, který zvedl obrovskou vlnu antisemitistických vášní, sledoval jako reportér také židovský novinář Theodor Herzl, který na základě soudních líčení došel k názoru, že Židé nejsou v Evropě bezpečni, a proto by pro ně bylo nejlepší, kdyby se mohli navrátit do své původní vlasti, tj. Erec Jisra'el. Herzl se pak stal zakladatelem hnutí sionismu.

³⁷⁹ Hilsneriáda – soudní proces s židovským mladíkem Leopoldem Hilsnerem, obviněným z rituální vraždy mladé křesťanské dívky, Anežky Hrůzové, zavražděné v Polné na Bílou sobotu 1899. Případ se nedařilo objasnit, a tak ožily středověké protižidovské mýty o používání krve panen pro rituální účely (zadělávání těsta na macesy apod.). Křesťané neměli žádné povědomí o tom, že Židům je požívání krve striktně zakázáno Tórou (Lv 17, 11; 17,14 a Dt 12,23), neboť krev má souvislost s duší a životem. Polenský proces vyvolal na českém území velké emoce a antisemitistické nálady; na druhou stranu však např. T. G. Masaryk jej považoval za iracionální, tmářský a zpátečnický a nabádal veřejnost k rozumu; vysloužil si ale posměch.

³⁸⁰ Srov. CERMÁN, Ivo (Jihočeská univerzita České Budějovice) a FRANKL, Michal (Židovské muzeum v Praze) – rozhovor o Židech a protižidovských tendencích, *Historie.cz* dne 7. února 2012. [online]. [citováno dne 2017-06-17] Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/archiv/1191210-nekupujte-u-zidu-cukr-kafe-mouku>.

³⁸¹ Holokaust (hebr. šoa – pohroma, katastrofa) – úplná zkáza; systematická perzekuce a vraždění. *Počet Židů zavražděných nacisty během války se pohybuje mezi 5,6 a 6,3 miliony. Přesto však se dodnes najdou lidé, a to i na vědecké úrovni, popírají.* Srov. BRENNER, Michael. *Malé dějiny Židů*. Praha: Paseka, 2014, s. 279n.

*jednání. Podobali se středověkým antisemitům, kteří nepovažovali Žida za lidského tvora, nýbrž za d'ábla nebo druh zvířete (odtud Judensau).*³⁸²

Podle tohoto zvráceného přesvědčení se Židé své rasy nemohli nikterak zbavit, a to dokonce ani křtem. Tím pádem i židovští konvertité a jejich potomci do třetí generace byli zbaveni vši úcty a ochrany, neboť prý nepatřili k žádné lidské rase, která by si protektivní zacházení zasloužila. Antisemitismus v podání Adolfa Hitlera *střídal dvě formy protižidovského násilí – spontánní, vysoce emocionální, nekontrolované násilí pogromového charakteru a chladné, systematické, právně podložené a usměrňované násilí státní, jehož strůjcem byly zákony a policejní moc.*³⁸³

Je-li někdo tak podřadný, že už podřadnější být nemůže, hledají se cesty, jak se ho zbavit. Jedním ze způsobů, co se Židů týče, byl tzv. program „Vernichtung durch Arbeit“, doslova zničení prací. Těžké nucené práce, spojené s hladověním a trýzněním, museli konat jak muži, tak i ženy. Vstup do mnoha nacistických represivních zařízení byl korunován nápisem „Arbeit macht frei“ („Práce osvobozuje“)³⁸⁴; pro mnoho z těch, kdo prošli těmito branami, to znamenalo projít branou smrti, která je „osvobodila“ nejen z utrpení, ale i z nicotné existence v očích druhých. Místo věty „Práce osvobozuje“ vzniká výrok „Smrt osvobozuje“, a tím pádem „práce“ rovná se „smrt“.

Jestliže jsme u Marxovy ekonomické teorie narazili na jeden protipól myšlenek Jakoubka ze Stříbra, pak v tomto případě narážíme na další extrém. Jakoubek spolu s dalšími teology nahlížel na práci v biblickém duchu, a rozhodně neměla likvidační charakter. Člověk má práci sloužit Hospodinu, bližnímu a sobě, a tak své kroky směřuje ke spáse. Hitler a jeho přívrženci však na spásu pro Židy nepomýšleli, nýbrž měli na mysli jen a jen jejich záhubu a zkázu.

5.4.5 Židé po holokaustu

Utrpení holokaustu nemůže být nijak vyváženo. Psychologické výzkumy poslední doby dokonce hovoří o tom, že trauma, které tím židovský národ utrpěl, se přenáší až do třetí generace potomků.³⁸⁵ Veřejnost se teprve při osvobozování koncentračních táborů začala

³⁸² *Judensau* – něm. nadávka (židovská svině). Srov. JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Praha: Rozmluvy, 1995. 1. vydání, s. 454.

³⁸³ *Ibidem*, s. 463.

³⁸⁴ Např. v koncentračním táboře Sachsenhausen v Německu, Auschwitz I. (Osvětim) v Polsku či u nás v Terezíně. V Buchenwaldu byl naopak nápis „*Jedem das Seine*“, dosl. každému to jeho, tj. každému co si zaslouží.

³⁸⁵ *Brněnští vědci v unikátním výzkumu zkoumají dopad traumatizujících zážitků přeživších na generace jejich potomků. Výzkumníci ze Středoevropského institutu (CEITEC) jako jediní na světě zahrnuli i vnuky a vnučky systematického vyvraždování Židů, Romů či homosexuálů. Zjistili, že potomci přeživších mohou trpět přecitlivělostí, anebo naopak lépe zvládat stres; (...) hledají biologické ukazatele, např. změny struktury mozku. Vedoucí výzkumu Ivan Rektor říká, že je tento problém aktuální – výsledky bádání lze aplikovat např. na oběti války v Sýrii a jejich potomky.* Srov. *Aktuálně.cz* ze dne 7. 2. 2017 [online]. [citováno 2017-06-17].

dozvídat, jakou bestialitu byla hitlerovská Říše schopna vyvinout proti židovskému obyvatelstvu. Pro většinu přeživších Židů se Evropa stala *velkým hřbitovem, na němž prý již židovský život nemůže znovu vypučet*³⁸⁶.

Mezinárodní společenství, reprezentované od října 1945 Organizací spojených národů, jim nakonec umožnilo návrat do země jejich předků (Erec Jisra'el). Přestože snahy o znovuosídlení Palestiny Židy z diaspory, spojené se sionistickým hnutím³⁸⁷, trvaly už od 19. století, samostatný stát Izrael vznikl až dne 14. května 1948. Arabský svět se však z toho neradoval, a nově vzniklý židovský stát musel vzápětí vojensky obhajovat svoji existenci. Tato situace se od té doby několikrát opakovala; napětí mezi Židy, Palestinci a arabskými obyvateli sousedních států trvá doposud, ať ve skryté či otevřené podobě.

Postavení Židů v mezinárodním měřítku se za posledních šedesát let dosti proměnilo: na jednu stranu pocit viny ze strany evropské společnosti za dopuštění holocaustu (včetně odvrácené strany jeho popírání), na druhou stranu latentní protižidovské naladění, které má své kořeny v hluboké minulosti (např. představa, že Žid a bankéř jedno jsou, je stále živou). Výraznou změnu v postoji křesťanů (respektive římskokatolické církve) k Židům přinesl Druhý vatikánský koncil; Deklarace „Nostra aetate“ o poměru církve k nekřesťanským náboženstvím začíná slovy: *V dnešní době se lidstvo stále více sjednocuje a přibývá vzájemných vztahů mezi různými národy. Církev proto pozorněji uvažuje o tom, jaký je její vztah k nekřesťanským náboženstvím. V souvislosti se svým úkolem (...) zaměřuje pozornost především na to, co mají lidé společného a co je vede k vzájemné pospolitosti. Všechny národy tvoří přece jedno společenství, mají jeden původ, protože Bůh dal všemu lidstvu přebývat na celém povrchu země. (...) Mají také jeden poslední cíl, Boha. Jeho prozřetelnost, projevy jeho dobroty a spasitelné úmysly se vztahují na všechny lidi.*³⁸⁸

Židům je v deklaraci „Nostra aetate“ věnována celá čtvrtá kapitola, kde je konstatováno: křesťanská církev si je vědoma sepětí, jímž je lid Nové smlouvy duchovně spjat s potomstvem Abrahamovým; uznává, že její víra a vyvolení podle Božího tajemství spásy mají své počátky v době patriarchů; Mojžíše a proroků; všichni věřící křesťané jsou Abrahamovými dětmi dle víry; starozákonní zjevení obdržela prostřednictvím lidu Staré smlouvy; věří, že Ježíš Kristus svým křížem usmířil, nikoliv rozdělil, křesťany a pohany a spojil je v jedno; *Vi, že bere sílu z*

³⁸⁶ Srov. BRENNER, Michael. *Malé dějiny Židů*. Praha: Paseka, 2014. 1. vydání, s. 279.

³⁸⁷ Sionismus (hebr. cijonut) – hnutí obhajující a podporující návrat Židů do Země izraelské (Erec Jisra'el), na horu Sión (Cijon) jako duchovního středu izraelského lidu; koncepce vznikla už v době babylónského exilu (587-538 o. l.). Myšlenka se začala realizovat od konce 19. století a byla korunována vznikem státu Izrael.

³⁸⁸ *Nostra aetate. Deklarace o poměru církve k nekřesťanským náboženstvím*, vyhlášená dne 28. října 1965 papežem Pavlem VI. Předmluva. Vatikánský historický archiv. [online]. [citováno dne 2017-06-18] Dostupné z: http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651028_nostra-aetate_cs.html.

*kořene ušlechtilé olivy, na kterou jsou naroubovány ratolesti plané olivy, pohani (srov. Řím 11,17-24).*³⁸⁹

Církev si dále připomíná, že apoštolové, stejně jako i většina prvních věrozvěstů o Ježíši Kristu, pocházeli z židovského národa; ačkoliv dle Písma svatého Jeruzalémští nepoznali čas svého navštívení velká část Židů nepřijala evangelium, (...), přesto podle apoštola zůstávají pro své otce milí Bohu, jehož dary a povolání jsou neodvolatelné. (...) Společně s proroky a s tímž apoštolem očekává církev den, známý jen Bohu, kdy budou všechny národy vzývat Boha jedním hlasem a „sloužit mu společnou paží“ (Sof 3,9).³⁹⁰

Vzhledem k tomu, že křesťanům a Židům je společné velké a vzácné dědictví, církev hodlá prostřednictvím tohoto koncilu doporučit a podpořit vzájemné poznávání a úctu, čehož se má dosáhnout zejména bratrskými rozhovory a teologickými rozpravami. Římskokatolická církev – vedena evangelijní láskou - odmítá jakékoliv pronásledování i nenávist a lituje všech protižidovských projevů.

Obrovský posun přinesla tato deklarace ve vnímání kolektivní viny Židů za Kristovu smrt: v textu je jasně řečeno: *Třebaže židovští předáci se svými stoupenci přivodili Kristovu smrt, přece nelze to, co bylo spácháno při jeho mučení, přičítat všem Židům bez rozdílu, ani tehdejšími ani dnešními. I když je církev novým Božím lidem, přece nesmějí být Židé označováni ani za zavržené Bohem ani za prokleté, jako kdyby to vysvítalo ze svatého Písma. Proto ať si dají všichni pozor, aby při katechezi a při kázání Božího slova neučili nic, co se neshoduje s pravdou evangelia a s Kristovým duchem.*³⁹¹

Římskokatolická strana učinila obrat směrem k lidu Izraele na Druhém vatikánském koncilu; také protestantské církve v Německu postupně revidovaly svůj postoj k Židům a přijaly svůj díl viny na holokaustu. Přispělo k tomu poznání, že křesťanský antijudaismus je kořenem antisemitismu. Německá evangelická církev (EKD)³⁹² se nasměrovala k mezináboženskému dialogu také již v šedesátých letech. Za zásadní prohlášení v této věci je považováno stanovisko tzv. rýnské synody z roku 1980, které mj. říká, že společný biblický základ je dostatečným důvodem pro pokojné soužití křesťanů a Židů a vznik státu Izrael je znamením Boží milosti vůči svému lidu; Izrael byl a zůstává vyvoleným národem Božím, a jako takový je pevným

³⁸⁹ Ibidem, 4. část.

³⁹⁰ Ibidem.

³⁹¹ Srov. *Nostra aetate. Deklarace o poměru církve k nekřesťanským náboženstvím*, vyhlášená dne 28. října 1965 papežem Pavlem VI. 4. kapitola. Vatikánský historický archiv. Dostupné [online]. [citováno dne 2017-06-18].

³⁹² EKD – *Evangelische kirche Deutschlands*. [online]. [citováno dne 2017-06-18].

kořenem křesťanství.³⁹³ Také církve u nás se musely postupně s tématem podílu viny křesťanů na utrpení Židů vypořádat.³⁹⁴

Rovněž významný teolog 20. století Karel Barth³⁹⁵ se ve své Církevní dogmatice zamyslel nad vztahem církve a synagogy, přičemž hlavní důraz klade na jedno společenství lidu Božího³⁹⁶: *lid izraelský v celých svých dějinách ante et post Christum natum a křesťanská církev, jež se objevila o Letnicích, jsou ve dvou podobách a z pohledu dvou aspektů neoddělitelně jediným sborem – společenstvím, v němž Ježíš Kristus uskutečnil svoji pozemsky dějinnou existenci, (sborem), v němž je dosvědčován celému světu, (sborem), skrze nějž je celý svět vyzýván k víře v něho!*³⁹⁷

5.4.6 Židé v současnosti

Křesťanské přehodnocení judaismu položilo nadějný základ pro soužití křesťanů a Židů, jimž se ze strany křesťanského teologického projevu po staletí dostávalo opovržení. Židovskému národu byla upírána role Božího určení a vyvolení. *Teprve ve 20. století a po holokaustu došlo k tomu, že křesťan, který počítá s duchovním rozměrem, se vůči judaismu a židovskému národu otevřel v duchu náboženského porozumění a teologického přijetí.*³⁹⁸

Na tomto místě je rovněž třeba zmínit papeže Jana Pavla II.³⁹⁹, který po celý svůj pontifikát usiloval o trvalé usmíření křesťanů a Židů s úmyslem nechat za sebou hanebnou dobu nepřátelství a konfliktů. V jeho polské domovině přitom stále přežívaly názory a tradice, staré několik staletí; ty však Karol Wojtyła nenásledoval. Už v době konání Druhého vatikánského koncilu podporoval odmítnutí domnělé kolektivní viny Židů na Kristově smrti; v roce 1986 byl

³⁹³ Srov. *Der Rheinische Synodalbeschluss der Evangelischen Kirche Rheinlands*, 1980. Dostupné [online]. [citováno dne 2017-06-18].

³⁹⁴ Např. Církev československá evangelická. Srov. Záhuda Židů a postoje křesťanů. Dokument celocírkevního shromáždění ČCE k 50. výročí konce 2. světové války (6. května 1995); text publikován ve *Zpravodaji Společnosti křesťanů Židů*, č. 34/1995, s. 17-35.

³⁹⁵ Karl Barth (1886-1968) – švýcarský protestantský teolog, profesor dogmatiky na universitě v Basileji, přední představitel tzv. dialektické teologie Pro své myšlenkové důrazy (primát Božího slova, Ježíše Krista, teologii Kříže a iniciativu Boha směrem k člověku ve věci spásy) je oceňován nejen evangelickými, ale i katolickými teology. Z jeho děl: *List Římanům* (1919 a 1922) a *čtyřsvazková Církevní dogmatika* (1932-1967), která zůstala nedokončena.

³⁹⁶ Die eine Gemeinde = jedno společenství. Srov. BARTH, Karl. *Kirchliche Dogmatik* II, 2 §34, 1). Odkaz in: *Dialog křesťanů a Židů. Výbor textů ze Zpravodaje Společnosti křesťanů a Židů z let 1991-1998*. DIVIŠOVÁ, M. – DOLEŽALOVÁ, J. – KRÍŽKOVÁ, M. R. (eds.) Praha: Vyšehrad, 1999. 1. vydání, s. 350.

³⁹⁷ PRUDKÝ, Martin. Židovství a Israel v teologii K. H. Miskotta. *Dialog křesťanů a Židů. Výbor textů ze Zpravodaje Společnosti křesťanů a Židů z let 1991-1998*. DIVIŠOVÁ, M. – DOLEŽALOVÁ, J. – KRÍŽKOVÁ, M. R. (eds.) Praha: Vyšehrad, 1999. 1. vydání, s. 350n.

³⁹⁸ Srov. KLENICKI, Leon. Existuje pro židovskou komunitu budoucnost v Evropě 21. století? Přednáška na kolokviu v Leutherheide 29. 4.-2. 5. 1992. In: *Dialog křesťanů a Židů. Výbor textů ze Zpravodaje Společnosti křesťanů a Židů z let 1991-1998*. DIVIŠOVÁ, M. – DOLEŽALOVÁ, J. – KRÍŽKOVÁ, M. R. (eds.) Praha: Vyšehrad, 1999. 1. vydání, s. 323.

³⁹⁹ Jan Pavel II. (1920-2005) – vlastním jménem Karol Józef Wojtyła, polský katolický kněz, kardinál a papež (od roku 1978). Téměř až do smrti podnikal apoštolské cesty do všech zemí, kde má katolická církev své zastoupení. Zasloužil se také o mezináboženský dialog a obnovení církevního života v postkomunistických zemích včetně Československa.

prvním papežem, který navštívil synagogu; vydal prohlášení, v němž je formulována omluva za činy katolické církve proti židovskému lidu v celých dějinách společného soužití; vyjádřil politování za to, že církev selhala v pomoci Židům v době nacistické hrůzovlády; jako první papež navštívil koncentrační tábor v Osvětimi a ustanovil zachovávání Dne památky holocaustu (Jom ha-šoa) ve Vatikánu. *Ve dvoutisícileté historii papežství žádný předchozí držitel trůnu svatého Petra neměl takový zájem o nalezení usmíření se židovským lidem. S jeho odchodem svět ztratil velkého mravního vůdce, spravedlivého muže a židovský lid ztratil svého spolehlivého advokáta v historii chrámu.*⁴⁰⁰

Na vstřícně nakročenou politiku křesťanů vůči Židům navázal také současný papež František.⁴⁰¹ Připomněl, že deklarace „Nostra aetate“ před půl stoletím zahájila období vzájemného přátelství a porozumění v židovsko-křesťanském dialogu; tento dokument s konečnou platností stvrdil, že křesťanství má své kořeny v judaismu a odmítl antijudaismus i antisemitismus. *Naše lidská neucelenost, nedůvěra a pýcha byly překonány díky Duchu všemohoucího Boha natolik, že mezi námi stále více narůstaly důvěra a bratrství. Již nejsme cizinci, nýbrž přátelé a bratři. Vyznáváme – byť z různých perspektiv – téhož Boha, Stvořitele vesmíru a Pána dějin. On sám, ve své nekonečné dobrotě a moudrosti, stále žehná naši snaze o dialog.*⁴⁰²

Také papež František se nezdráhá návštěvy synagogy. V loňském roce při návštěvě římské židovské obce zdůraznil, že se máme radovat a být vděční za to, co se podařilo realizovat na půdě židovsko-křesťanských vztahů za poslední půlstoletí. Dnešní svět nás všechny vystavuje novým, nebývale obtížným situacím (např. terorismu), a je to právě náboženství, co má rozhodující význam při budování míru a spravedlnosti. Násilí není podstatou ani jednoho z monoteistických náboženství (židovství, křesťanství ani islámu), naopak je v přímém rozporu s jeho podstatou. *V mezináboženském dialogu je důležité, abychom se setkávali jako bratři a sestry před naším Stvořitelem a chválili Jej za to, že se vzájemně respektujeme a ctíme a snažíme se spolupracovat. (...) Židé a křesťané se tedy mají cítit bratry, neboť je spojuje tentýž Bůh a bohatý společný duchovní odkaz.*⁴⁰³

Podle papeže Františka má Bůh s námi – s křesťany i Židy - spásné plány. Neplatí už tedy tradované křesťanské hledisko, že by Židé byli vyloučeni z Božího milosrdenství a spasení. Mistře Jakoubku, Vaše vize se přece naplnila!

⁴⁰⁰ Srov. HIER, Marvin. Papež Jan Pavel II. a Židé. *Rozhovor Larry Kinga ze CNN s rabínem Marvinem Hierem ze 4. dubna 2005 (u příležitosti pohřbu Jana Pavla II.)*. Dostupné [online]. [cit. 2017-06-18].

⁴⁰¹ Papež František (*1936) – vlastním jménem Jorge Mario Bergoglio, jezuita, arcibiskup v Buenos Aires, argentinský primas a kardinál; od roku 2013 papež římskokatolické církve, první papež pocházející z mimoevropského prostředí. Řídí se především ideou milosrdenství, jež je základem Boží zvěsti.

⁴⁰² *Papež František: Křesťané a Židé jsou bratry*. Zpráva o audienci delegace Mezinárodní rady křesťanů a Židů v Klementinském sále Apoštolského paláce ve Vatikánu dne 30. 6. 2015. *Radio Vaticana*, česká sekce Vatikánského rozhlasu. Dostupné [online]. [citováno dne 2017-06-18].

⁴⁰³ *Papež František v římské synagoze: Bůh s námi má plány spásy*. Zpráva ze dne 17. 1. 2016. *Vaticana*, česká sekce Vatikánského rozhlasu. [online]. Dostupné [citováno dne 2017-06-18].

6 Lichva a MY

V předchozí kapitole jsme se chronologicky dostali až do naší současnosti. Podíváme se nyní tedy na to, jaký je nynější náhled na lichvu, přičemž se pokusíme rozlišit hledisko ekonomické, právní a morální.

6.1 Dědictví Jana Kalvína

Středověké vnímání lichvy se výrazným způsobem posunulo v 16. století v reformované Ženevě: Jan Kalvín⁴⁰⁴ se odklonil od dosavadní usurární tradice a otevřeně ospravedlnil půjčování peněz na úrok. Pocházel totiž z prostředí bohatnouceho obchodem a podnikáním, z období, kdy už se rodil raný kapitalismus, a tak bylo podle něho nutné, aby se i církev přizpůsobila nové době. Důvody pro to byly spíše ekonomické než náboženské, argumenty však zůstávaly teologické: *Jan Kalvín rehabilitoval instituci majetku a vlastnictví, když hlásal, že se jedná o boží dar. Tvrdil, že Bůh chce, aby lidé žili v dostatku, ba dokonce aby získávali víc, než jsou schopni spotřebovat, že bohatství Země bylo stvořeno k jejich prospěchu. Podle něj má každý získávat, co je jeho, musí k tomu však využívat svoji vlastní píli, tělesnou sílu, nebo jinou kvalifikaci, nevylučuje, aby lidé bohatli obchodem, obdarováním a dědictvím.*⁴⁰⁵

Kalvínovo pojetí peněz a bohatství bylo následující: z Písma vyplývá, že křesťan má svůj nadbytek používat ve prospěch druhých, těch, co jsou nuznější než on. Ale k bohatství se lze dobrat nejen prací, ale i obchodem, který je institucí, již si Bůh přeje. Stejně je to i se svobodným trhem; každý člověk má od Boha jiné obdarování k vykonávání různých profesí, a z toho plyne i různé společenské postavení. Proto lze vyvodit, že i obchodování je dar Boží, a proto je nutné, aby se směřovaly výsledky práce. Peníze ležící jen tak doma v truhle jsou sterilní a nepřinášejí užitek, a přitom je naopak žádoucí, aby byly použity tam, kde se mohou rozmnožit, totiž v obchodu a na trhu.

Na základě studia Písma Kalvín rozlišil dva okruhy zákazů lichvářského jednání: první okruh vychází ze starozákonních zmínek o lichvě, ale tato přikázání se podle Kalvína vztahují pouze na starodávnou dobu Židů. Tyto zákony prý odrážejí realitu tehdejších časů, kdy se Izraelité museli chránit před sousedy a nepřáteli. Dále se Kalvín zamýšlel nad druhým okruhem, totiž novozákonním, který se odvíjí od již výše citovaného přikázání z Lukášova evangelia.⁴⁰⁶ Tento Ježíšův výrok byl katolickou církví vždy vykládán jako úplný zákaz půjčování na úrok,

⁴⁰⁴ Jan Kalvín – Jean Calvin (1509-1564) – protestantský teolog, čelný představitel švýcarské reformace. Jeho působení v Ženevě proslulo radikálním prosazováním morálky podle jím vypracovaných zásad (teokratický režim). Nejznámější dílo: *Instituce učení křesťanského náboženství* (Institutio religionis Christianae). V českých zemích měl kalvinismus vliv na utrakvisty a české bratry.

⁴⁰⁵ Srov. EVAN, Tomáš. Ekonomické myšlení Jana Kalvína. Dostupné [online]. [citováno dne 2014-06-16] Odkaz in: KOUDELKA, Ladislav. *Lichva: trestný čin a společenský jev*. Disertační práce. Praha: PF UK, 2013, s. 31.

⁴⁰⁶ L 6,35: *Ale milujte své nepřátele; číňte dobře, půjčujte a nic nečekejte zpět. A vaše odměna bude hojná...*

ale Kalvín k této věci přistoupil jinak. Křesťané mají dávat chudým, aniž by očekávali vrácení svých prostředků, neboť k tomu je vede Písmo. Výrok však lze chápat i tak, že v Božích očích nemají hodnotu dobré skutky, od nichž ten, kdo je koná, očekává odměnu. Tím se perspektiva zcela obrací: nejde totiž o peníze, nýbrž o milosrdenství. Kalvín tedy dospěl k závěru, že se zmíněný výrok netýká lichvy, a proto půjčování peněz samo o sobě není proti Božímu zákonu. V době Kalvínova druhého působení v Ženevě, roku 1543, byla uzákoněna úroková míra 5 %, v sedmdesátých letech 16. století se vyšplhala až ke 12 %.⁴⁰⁷

Jan Kalvín rozlišoval jednak půjčky do obchodu (dnes bychom řekli do rozvoje podnikání), kdy je důvodem půjčky snaha vydělat další peníze, jednak tzv. půjčky z nouze, kdy si lidé půjčují na to, aby měli z čeho žít. První druh půjčky na úrok je tedy přípustný, neboť motivací není nutnost, avšak vyžadování úroku nad jistinu od člověka v existenční nouzi jsou podle Kalvína nepřípustné. Kdo by v takových případech půjčil na úrok, dopustil by se smrtelného hříchu.

Jelikož byl Kalvín především teologem – reformátorem, stále nahlížel na lichvu z pozice moralisty. Na jednu stranu svými myšlenkami otevřel prostor půjčování na úrok, na druhou stranu se však obával živelného a nekorigovaného kořistění. Přesto to byl právě on, *kdo svou autoritou a propracovaností svého učení zajistil těmto myšlenkám prostor pro přežití, a připravil tak půdu pro vznik kapitalistického systému.*⁴⁰⁸

6.2 Dědictví liberalismu

Dalším posunem ve vnímání lichvy byl britský liberalismus 18. století; Adam Smith⁴⁰⁹ nahlédl na lichvu z hlediska racionálního, ekonomického. Nevycházel přitom z žádných náboženských postulátů a tvrdil, že každý člověk má přirozenou tendenci k tomu, aby našel co nejlepší využití pro prostředky, jimiž disponuje. Tímto konáním sleduje výhradně vlastní zájem a zájem společnosti jako celku je mu lhostejný. Přestože je veden tímto soukromým zájmem, přirozeným způsobem pak získává výhody i celek, a to díky využití prostředků cestou, která je pro společnost nejprínosnější. Podle Smitha je tedy možné, aby k pokroku a rozvoji lidstva docházelo rovněž směřováním k sobeckým cílům, které jsou založeny na dosahování co nejvyššího zisku. Proto je prý nejlepší, když společnost (stát) nechává obchodování a ekonomice přirozený průběh a zasahuje do těchto procesů co nejméně. Tzv. volná ruka trhu údajně vše vyřeší sama.

⁴⁰⁷ WYKES, Michael. Devaluing the Scholastics. Calvin's Ethics of Usury. Dostupné [online]. [citováno dne 2014-06-19] Odkaz in: KOUDELKA, Ladislav. *Lichva: trestný čin a společenský jev*. Disertační práce. Praha: PF UK, 2013, s. 32.

⁴⁰⁸ Srov. KOUDELKA, Ladislav. *Lichva: trestný čin a společenský jev*. Disertační práce. Praha: PF UK, 2013, s. 33.

⁴⁰⁹ Adam Smith (1723-1790) – skotský ekonom a osvícenský filosof, „otec“ liberální ekonomie. Jeho nejznámější díly jsou: *Teorie mravních citů* (1759) a *Bohatství národů* (1776).

Co se však půjčování peněz týče, Adam Smith požadoval, aby byla výše úroku stanovena zákonem, přičemž zákonná úroková míra má být vyměřena mírně nad běžnou obchodní taxu; jinak by půjček využívali jen spekulanti a marnotratníci. Kdyby k půjčování peněz nepřistoupili lidé uvážliví, poškodilo by to obchodní soutěž a peníze by nebyly investovány tam, kde by přinesly obecný prospěch a užitek. Otec liberální ekonomie si tedy byl vědom, že z ničím neomezeného a nekontrolovaného úrokování při půjčkách plyne logicky velké nebezpečí. K tomuto jevu měl negativní postoj, ač ho k tomu vedly důvody ekonomické a pragmatické, nikoliv morální či náboženské.⁴¹⁰

6.3 Současnost a dědictví minulosti

Výše zmíněné vybrané náhledy na lichvu nejsou zdaleka vyčerpávajícím výčtem, ale ilustrací k tomu, abychom mohli pochopit naši současnost. *Zdá se, že dnešní doba je založena na penězích a dluhu a možná se jednou zapíše do dějin jako doba dluhová. Pak bude jistě zajímavé sledovat, jak k tomu vývoji došlo. Peníze, dluh, úrok – to jsou všechno věci, bez kterých si asi moderní společnost představit nedokážeme. (...) Avšak jejich počátek byl spojen s etickými pravidly, symbolikou a důvěrou.*⁴¹¹ Starozákonní nařízení, která zapovídají půjčovat na úrok svému bratru, vztáhli křesťané na sebe, a tak bylo po staletí vybírání úroků nad jistinu zakázaným a trestaným jednáním. Každý se však mohl ocitnout v situaci, že potřeboval půjčit peníze – a to se bez úroku neobešlo.

Je třeba vzít v potaz, že starozákonní ustanovení ohledně lichvy byla primárně sociálním nástrojem; půjčovali si lidé chudí, kteří byli ve hmotné či přímo existenciální nouzi, a tak od nich vymáhat úroky bylo nejen nemravné, ale možná pro ně i zničující. O tom ostatně hovoří i ono již zmiňované novozákonní nařízení – nejlepší je nuznému člověku darovat, čeho se mu nedostává, nikoliv to půjčovat (ať už s úrokem nebo bez něj). V naší době si však většina lidí půjčuje ne z nezbytnosti, ale pro hojnost; stav došel tak daleko, že peníze a dluhy si vydobýly ve společnosti dominantní postavení: *skrže operování s dluhem (fiskální politika) nebo úrokem či peněžní zásobou (monetární politika) se dá do jisté míry ovlivňovat celé společenské dění. Peníze nehrají jen svou klasickou roli (prostředek směny, držitel hodnoty atd.), ale roli mnohem větší, silnější: mohou stimulovat, pohánět (anebo naopak zpomalovat) celou ekonomiku. (...) To se může dít pouze ve vysoce monetizované společnosti, jejíž klíčovou charakteristikou je závislost na dluzích. (...) Bankovky a mince (tedy symboličtí nositelé oběživa) nám nepatří. Jsou majetkem národních bank (...). Navíc se ani nemůžeme rozhodnout peníze nepřijímat, neakceptovat, nerespektovat.*⁴¹²

⁴¹⁰ Srov. KOUDELMKA, Ladislav. *Lichva: trestný čin a společenský jev*. Disertační práce. Praha: PF UK, 2013, s. 35.

⁴¹¹ Srov. SEDLÁČEK, Tomáš. *Ekonomie dobra a zla*. Praha: Nakladatelství 65. pole, 2009. 2. vydání, s. 95n.

⁴¹² Ibidem, s. 99.

Od kdy došlo k tak velké změně náhledu? Nebylo tomu náraz, nýbrž postupně, jak jsme si již ukázali na předchozích příkladech. Určitě však můžeme vidět výrazný posun smýšlení v racionalismu a karteziánství⁴¹³. René Descartes⁴¹⁴, dnes považovaný za zakladatele moderní vědy, zásadním způsobem změnil vidění světa, který měl být zbaven pověr, mýtů, tradic a hlavně všeho, co je závislé na pocitech a emocích. Svou metodou systematického zkoumání světa na objektivním základě nastavil „vědecké pojetí“ člověka, přírody, společnosti, kosmu – prostě celého světa. Středověké, tomisticko-aristotelské pojetí nahradil Descartes dualistickou polaritou hmoty a ducha; tyto představy byly sice živé již v antice, ale novověk ducha chápal spíše jako intelekt. Hmota a intelekt se snoubí v člověku, stejně jako se podle dřívějšího pojmání hmoty a ducha v člověku svářelo zlo s dobrem a duše se hádala s tělem⁴¹⁵.

René Descartes byl zaujat technickým pokrokem, respektive mechanistickým pojetím světa: na nejvyšší příčku pomyslného ontologického žebříčku povýšil právě mechaniku: *Byla-li tedy v představách Hebrejů hlavním předivem reality morálka, u křesťanů milosrdenství a u Augustina láska, stává se v rukou Descartových tímto předivem mechanika. (...) Je mnoho cest k poznání, ale on uznával jen jednu – matematickou.*⁴¹⁶

Toto pojetí se promítlo i do antropologie člověka, jehož intelekt je zredukován na matematiku. Kdo žije ve výše popsaném světě, nemůže se řídit emocemi, city, náhodou nebo smyslovou zkušeností, neboť vše je řízeno s přesností a přísností mechanismu hodin. To se vztahuje i na emoce, které Descartes nazývá vášněmi duše, a nervové vzruchy. Lidské tělo je připodobněno ke stroji, tedy mechanismu, který je obdobný principům hodin, mlýnů, vodních fontán a podobných přístrojů.⁴¹⁷

Descartem byla započata doba víry v rozum člověka a pokrok lidstva, a hmota se nejen dualisticky oddělila od ducha, ale byla postavena přímo proti němu. To už byl jen krok k tomu, aby vyhrála na celé čáře (alespoň co se priorit týče). Jestliže byl duch postaven na druhou stranu, zbývalo jen málo, aby byl ze scény odstraněn zcela. U Descarta ještě existuje představa, že ony pomyslné hodiny spravuje jakýsi Hodinář, který onen mechanismus sestrojil, ale již se

⁴¹³ Racionalismus – filosofický směr, který upřednostňuje rozum a rozumovou stránku poznání. Karteziánství – slovo odvozené od jména R. Descarta; filosofické učení Descartových žáků a následovníků.

⁴¹⁴ René Descartes (1596-1650)-francouzský učenec, filosof, matematik a fyzik, zakladatel racionalistické filosofie, zastánce mechanického výkladu přírody, redukcionismu (analytické metody), skepticismu (*Cogito, ergo sum* = *Pochybuji, tedy jsem.*) a dualismu objektu a subjektu, hmoty a ducha (*res extensa* – *rescogitans*). Neznámější díla: *Rozprava o metodě* (1637), *Meditace* (1641) a *Vášně duše* (1649).

⁴¹⁵ Hádání duše s tělem – středověký motiv lidové poezie; např. v písni *Duše a tělo*, kterou zapsal K. J. Erben ve sbírce Prostonárodní české písně a říkadla – oddíl Písně rozpravné – náboženské, č. 61(1864), s. 1408: *A když bylo před kostelem, hádala se duše s tělem. 'Tělo, tělo, cos dělalo, žes o duši nic nedbalo? Cos vidělo, všechno's chtělo, na Boha jsi zapomnělo.'* Dostupné [online]. [cit. dne 2017-06-20], databáze MK Praha.

⁴¹⁶ Srov. SEDLÁČEK, Tomáš. *Ekonomie dobra a zla*. Praha: Nakladatelství 65. pole, 2009. 2. vydání, s. 185.

⁴¹⁷ DESCARTES, René. *Treatise on Man (Pojednání o člověku)*. MURDOCH, D. – COTTINGHAM, J. – STOOTHOFF (eds.). Cambridge: University of Cambridge, 1985, s. 120. Odkaz in: SEDLÁČEK, Tomáš. *Ekonomie dobra a zla*. Praha: Nakladatelství 65. pole, 2009. 2. vydání, s. 185.

drží v pozadí. Člověk je však natolik nadán rozumem, že už žádný Vyšší princip nepotřebuje, a vystačí si sám – pokrok je jen v jeho rukou.

Jak už bylo výše zmíněno, oním předpokládaným zdrojem, který pohání ekonomiku (potažmo celou společnost) vpřed, jsou dnes peníze, úroky a dluhy. Prvním, kdo u nás v devadesátých letech vyslovil tezi *Peníze až v první řadě!*⁴¹⁸, byl Václav Klaus⁴¹⁹. Tato myšlenka – do té doby nemyslitelná – byla mnohokrát diskutována a stala se do slova a do písmene okřídlenou: její obsah poletuje na nejvyšších úrovních našeho státu dodnes.

Jestliže jsou ve společnosti na prvním místě peníze, a nikoliv člověk (natož Bůh), je nasnadě, že ani morálka a etika nemůže hrát prim. Ekonomové se dnes stavějí do role moderních kněží, proroků 21. století.⁴²⁰ *Jsou to právě oni, kdo dnes nejčastěji předpovídá budoucnost (...). Potíž je, že jim predikce příliš nevycházejí a opravdu důležité věci předpovědět nedokážou. Lidé to tuší, ale přesto jim věří. (...) Čelíme radikálně otevřené budoucnosti a snažíme se s tímto údělem vypořádat. Věrozhvěstové neustálého růstu i proroci ekonomického armagedonu přitom mají k dispozici stejná statistická čísla. Jen z nich podle svého založení vyvozují buď naději, nebo pravý opak.*⁴²¹

6.4 Současná právní úprava

6.4.1 Kořeny současné právní úpravy

S půjčováním peněz, úrokem pro jednu stranu a dluhu pro stranu druhou nepočítá jenom ekonomika, ale i právo, které reflektuje procesy a jevy, jež se ve společnosti odehrávají. Naše současné pojmání lichvy a trestněprávní úprava s tím související navazuje na právo římské⁴²², rakouské⁴²³ (potažmo rakousko-uherské) a provorepublikové.

⁴¹⁸*Peníze až v první řadě!* – jeden z výroků Václava Klause, který ovlivnil chod české ekonomiky a společnosti. Mnohokrát dal podnět ke chvále, kritice či k polemice, např. Rozhovor s neurologem dr. M. J. Stránským na Čt 24 dne 26. 6. 2010. Dostupné [online]. [citováno dne 2017-06-17].

⁴¹⁹ Václav Klaus (*1941) – inženýr ekonomie, politik, jeden ze zakladatelů ODS a její předseda (1991-2000), český premiér (1992-1998), 2. prezident České republiky (2003-2013). Profesor ekonomie na VŠE Praha. Zastánce „volné ruky trhu“, tedy myšlenek A. Smitha, a tzv. thatcherismu: britská premiérka Margaret Thatcherová (1925-2013) v letech 1980-1990 provedla v duchu liberalismu ekonomickou reformu, která sice zefektivnila britské hospodářství, ale měla velmi tvrdé a necitlivé sociální dopady.

⁴²⁰ Srov. SEDLÁČEK, Tomáš. *Ekonomie dobra a zla*. Praha: Nakladatelství 65. pole, 2009. 2. vydání, s. 250.

⁴²¹ Ibidem, s. 318 a 321.

⁴²²*Klasické římské právo původně dokonce nespojovalo s úroky nárok na uplatnění žaloby před soudem, přisuzovalo věřiteli pouze možnost negativní obrany. (...) Římský pojem ‚mutuum‘ byl proto často chápán jako ekvivalent pro bezplatnou výpůjčku peněz (...). Pro úplatné půjčování peněz se používal pojem ‚fenus‘.* Srov. KOUDELKA, Ladislav. *Lichva: trestný čin a společenský jev*. Disertační práce. Praha: PF Univerzity Karlovy, 2013, s. 12.

⁴²³*Například v Rakousku byly po celé 18. století vydávány císařské patenty proti lichvě (1751, 1766, 1768), které stanovovaly nejvyšší přípustnou úrokovou míru nejčastěji na 6%, přičemž úvěr nad touto hranicí byl nezákonný. Císař Josef II. ovlivněný liberálními ekonomickými názory ve snaze oživit průmysl a obchod patentem z r. 1787 zrušil předchozí zákony o lichvě a stanovil, že nadále nemají být omezeny hranice úvěru žádnou úrokovou mírou a lichva samotná přestala být trestná.* Ibidem, s. 39.

První relevantní právní úpravou byla norma, která se dotýká i současnosti, obsahoval „Obecný zákoník občanský“ („Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch“ - ABGB) z roku 1811, jenž zavedl maximální přípustnou úrokovou míru 5 % u nemovitostí a 6 % u ostatních druhů půjček. Vymezoval druhy smluv, které se přičily buď zákonu, nebo morálním pravidlům. Lichvářské smlouvy vznikají podle tohoto zákoníku tehdy, *když někdo kořistě z lehkomyšlnosti, tísně, slabosti rozumu, nezkušenosti nebo vzrušení mysli někoho jiného, dá sobě nebo třetímu, za plnění slíbiti nebo poskytnouti plnění vzájemné, jehož majetková hodnota je v patrném nepoměru k hodnotě plnění*.⁴²⁴ Trestnost lichvy byla zachována i nadále, jen povolená výše úroků byla díky liberalistického přístupu uvolněna. Smlouva, která je soudem shledána lichvářskou, se stává neplatnou.⁴²⁵

V rakousko-uherské monarchii vstoupilo roku 1914 nařízení „O lichvě“⁴²⁶; tento předpis byl pak inkorporován do nového právního řádu České republiky. Je ustanoveno, že *smlouva je neplatná, pokud byla uzavřena na základě něčí lehkomyšlnosti, tísně, slabomyšlnosti, nezkušenosti nebo vzrušení mysli, když osoba jednající za některé z vyjmenovaných podmínek, slíbí či poskytne plnění, jehož majetková hodnota je výrazně vyšší, je v nápadném nepoměru k protiplnění, které od protistrany získá*⁴²⁷. Judikatura, jež vznikla během let první republiky a Protektorátu Čechy a Morava, je aktuální dodnes.

Pod pojmem *tíseň* se tehdy rozuměla naléhavá, byť i pomíjející finanční nesnáz, kvůli níž se osoba v nouzi uchyluje k žádosti o úvěr. *Slabomyšlností* byl myšlen stav, kdy osoba, která uzavírá smlouvu o půjčce, není s to posoudit následky svého konání v ekonomickém a právním smyslu, neboť trpí duševní poruchou či retardací. *Nezkušenost* a neznalost obchodních poměrů obvykle vyplývá z příbuzenského vztahu k pachateli a osobní závislosti na něm. *Vzrušení mysli* pak je taková situace, kdy mimořádná událost (např. smrt blízké osoby, ale i radostná událost jako dosažení úspěchu) ovlivní úsudek a duševní schopnost správně se rozhodovat. *Lehkomyšlnost* přichází ke slovu tehdy, vstupuje-li osoba postižená důsledky lichvářské půjčky do závazku, aniž by měla dostatečné znalosti věci, a protistrana této situace využije ve svůj prospěch. Srovnáme-li výše uvedená ustanovení se stávající trestní úpravou⁴²⁸, vidíme, že pojem *slabomyšlnost* je nahrazen pojmem *rozumová slabost*, *hrubý nepoměr* pak je nazýván *nápadným nepoměrem*.

V socialistickém Československu byl vydán trestní zákoník⁴²⁹, který byl v platnosti a účinnosti od roku 1961 až do roku 2009, byl tam však v souvislosti s lichvářskou smlouvou vynechán pojem *lehkomyšlnost*. V souvislosti s historickým vývojem, jemuž jsme se věnovali

⁴²⁴ Ibidem, s. 77.

⁴²⁵ Tj. i v zákonících z let 1852 a 1866; Zákon č. 62/1868 uvolnil horní úrokovou hranici. Ibidem, s. 77n.

⁴²⁶ § 879 zákoníku ABGB. Srov. KOUDELKA, Ladislav. *Lichva: trestný čin a společenský jev*. Disertační práce. Praha: PF Univerzity Karlovy, 2013, s. 78.

⁴²⁷ Srov. KOUDELKA, Ladislav. *Lichva: trestný čin a společenský jev*. Disertační práce. Praha: PF UK, 2013, s. 77.

⁴²⁸ § 218/1 trestního zákona č. 40/2009 Sb. Ibidem, s. 78.

⁴²⁹ Trestní zákon č. 140/1961 Sb. Ibidem.

v předchozích kapitolách, je zajímavé připomenout usurární právní předpisy v Německu a Švýcarsku: tam lze za osobu se sníženou rozumovou způsobilostí k jednání považovat i osoby závislé na alkoholu či jiných návykových látkách; takové lidi může totiž lichvář snáze zneužít a vtáhnout je do celkově nevýhodné smlouvy.⁴³⁰

6.4.2 Trestná lichva

Trestná lichva znamená jednání postižitelné v rámci trestního řízení, když *osoba úmyslně, při poskytování nebo prodloužení úvěru zneužila lehkomyšlnosti, tísně, slabomyšlnosti, nezkušenosti nebo vzrušení myslí jiného tím, že sobě nebo osobě třetí dala slíbit nebo poskytnout vzájemné plnění, jehož majetková hodnota by k hodnotě jejího plnění byla v nápadném nepoměru*.⁴³¹ Kromě lichvy existuje ještě tzv. *palichva*.⁴³²

Vlastní lichva a jednání spočívající v uplatnění lichvářské pohledávky byly už za Rakouska-Uherska přečinem, za což byl trest tuhého vězení na tři měsíce až jeden rok. Šlo nejen o ochranu soukromého vlastnictví, ale též o ochranu svobody jednotlivce při uzavírání závazkových vztahů. Přísněji musí být postižen pachatel, který zastírá podstatu obchodu (včetně *palichvy*), a ten, kdo se dopouští lichvy opětovně či po živnostensku. Takoví pachatelé mají být potrestáni tuhým vězením na šest měsíců až tři roky. Zákonodárce tímto dával najevo, že rozlišuje jednotlivé druhy přečinu a trestá je odstupňovaně: je rozdíl, zda se někdo dopouští lichvy poprvé či opakovaně, zjevně nebo zastřeně, v úmyslu druhou osobu poškodit.

Socialistické právo zahrnovalo ustanovení o lichvě nejprve v trestním zákoně a od roku 1964 v občanském zákoníku.⁴³³ Úroky z půjčky lze sice požadovat, ale jen pokud byly předem smlouveny a nepřesahují-li výši stanovenou prováděným předpisem; vyšší úroky jsou nezákonné. *Kdo si vypůjčí věci, určené podle druhu, je povinen vrátit věci téhož druhu a jakosti ve stejném množství. Dohoda o vrácení věci ve větším množství nebo o jiných majetkových výhodách je neplatná*.⁴³⁴

Oproti předchozím právním úpravám zde byly více chráněny zájmy společnosti než jednotlivce, ať už věřitele, nebo dlužníka, a nařízení se kromě půjčování peněz vztahovalo i na věci. Trestní úprava lichvy se však stala ustanovením prakticky mrtvým; pokud lichva v tehdejšímu režimu probíhala, tak výhradně na ústním základě nebo na poli tzv. šedé ekonomiky, tj. z obou stran skrytě, mimo zákon.

⁴³⁰ Ibidem, s. 78n.

⁴³¹ Ibidem, s. 79.

⁴³² *Palichvy se může dopustit ten, kdo lichvářské pohledávky nabývá, aby ji uplatnil nebo na jiného převedl, zrovna jako ten, kdo ji již uplatňuje nebo na jiného převádí*. Srov. KOUDELKA, Ladislav. *Lichva: trestný čin a společenský jev*. Disertační práce. Praha: PF UK, 2013, s. 80.

⁴³³ § 252 trestního zákona č. 140/1961 Sb.; § 387 občanského zákoníku č. 40/1964 Sb. Ibidem.

⁴³⁴ § 388 občanského zákoníku č. 40/1964 Sb. Ibidem.

6.4.3 Lichva po roce 1990

Obrat režimu po listopadu 1989 přinesl mnohé společenské změny, ale původní trestní zákoník – ač byl několikrát novelizován – platil až do konce roku 2008, tedy plných čtyřicet sedm let. Také bývalý občanský zákoník byl novelizován, resp. rekodifikován.⁴³⁵ Při tom byla zrušena dosavadní ustanovení o smlouvě o půjčce a zavedena nová: při peněžitě půjčce lze sjednat úroky, při nepeněžitě pak místo úroků plnění přiměřeného většího množství věcí nebo věci lepší jakosti. Výše úroků při peněžitém plnění nebyla zákonem omezena. Nově bylo povoleno sjednat vrácení věcí jiného druhu, než poskytla protistrana. Právní předpisy však nespécifikovaly, co to jsou lichevní smlouvy.⁴³⁶

Právní stav, který nastal, byl podstatně odlišný od stavu za Rakouska-Uherska a první republiky, kdy byla lichva zákonem přesně vymezena a trestně postihována, jakož i od právní úpravy socialistického režimu, kdy byly půjčky (a nejen ty) regulovány státem. *Nově se tak vytvořil poměrně široký volný prostor pro osoby, které chtěly lichvy zneužívat jako prostředku ke svému zbohatnutí. Nastalé nové poměry byly dostatečně neurčité a vágní k tomu, aby se tyto lidé mohli zaštitovat „smluvní svobodou“, k tomu, aby otevřeně a veřejně uzavírali se svými spoluobčany smlouvy vykazující hrubý nepoměr mezi plněními, za stavu, kdy poškozená strana měla velmi omezené možnosti rozhodování.*⁴³⁷

Podle dřívějších právních předpisů bylo lichvářské jednání naprosto prokazatelné na základě jasně formulovaného zákona. Nová právní úprava sice zcela nevymýtila možnosti ochrany proti lichvě, tyto způsoby však byly ztíženy a minimalizovány. Soudy, které rozhodovaly o takových kauzách, se při rozhodování opíraly nejprve o obecnou generální klauzuli dobrých mravů; tento institut se stal součástí občanského zákoníku z roku 1992.⁴³⁸

6.4.4 Institut dobrých mravů

Jedná-li někdo proti zákonu (*contra legem*), jedná proti zákonné povinnosti, obchází-li zákon (*in fraudem legis*), zamýšlí docílit jiného účinku, než jaký by měl být podle zákona; takové jednání je podle zákona jasně rozeznatelné a postižitelné. Jinak tomu ale je v případech jednání proti dobrým mravům (*contra bonos mores*), kdy musí soud rozhodnout na základě vlastního výkladu či soudního výkladu již existujícího (judikátu).

Kvůli rozmanitosti, polyvalentnosti a relativní neurčitosti toho, co přesně znamená dobrý mrav, neexistuje žádná norma, která by to stanovovala. Dobré mravy tedy nejsou

⁴³⁵ Zákon č. 509/91 Sb. s účinností od 1. 1. 1992, §§ 657 a 658. Ibidem, s. 81.

⁴³⁶ Srov. KOUDELMKA, Ladislav. *Lichva: trestný čin a společenský jev*. Disertační práce. Praha: PF UK, 2013, s. 82n.

⁴³⁷ Ibidem, s. 82.

⁴³⁸ Institut dobrých mravů – stará právní zásada, která platila už v římském právu (*boni mores*). *Výkon práv a povinností, vyplývající z občanskoprávních vztahů nesmí bez právního důvodu zasahovat do práv a oprávněných zájmů jiných a nesmí být v rozporu s dobrými mravy; (...)neplatný je právní úkon, který svým obsahem nebo účelem odporuje zákonu, nebo jej obchází, nebo se přiči dobrým mravům.* (§ 39 zákona č. 40/1964, novelizovaného r. 2009). Ibidem, s. 82n.

normativním systémem s jasně danými obrysy a konkrétním obsahem. Obecné právní zásady sice mohou být v různých situacích chápány různě, nicméně neměly by být soudcem posuzovány subjektivně. Na základě institutu dobrých mravů však soudci nezbyvá nic jiného, než rozhodnout na základě vlastního uvážení, tedy dle staré římské právní zásady *ars boni et aequi* (souhrnem spravedlivého a dobrého).⁴³⁹

Z výše jmenovaných skutečností vyplývá, že ačkoliv lichevní smlouvy a vztahy z nich odvozené lze v zákonu přesně definovat, u nás tomu v současném systému občanského práva není; záleží tedy vždy na konkrétním soudci, jak konkrétní případ posoudí a jak ve věci rozhodne. Tento stav je společensky nežádoucí, a sami soudci upozorňují na to, že platné občanské právo lichevní smlouvy neupravuje. Při rozhodování se soudce může opřít pouze o staré trestněprávní předpisy platné do roku 1950, tedy ty, co vycházejí z rakouského zákoníku ABGB. Postihování lichvy tedy probíhá v podmínkách právního vakua.⁴⁴⁰ Apelovat na dobré mravy, tedy na morálku lidí, znamená ponořit se do zcela jiných vod, než jsou toky finanční – a co není přesně zakázáno, je nepřesně dovoleno.

6.4.5 Nový občanský zákoník

V současnosti je v platnosti nový občanský zákoník⁴⁴¹, který nahradil předchozí zákon z roku 1964 a přinesl zákonné změny také ohledně lichvy a lichevních smluv. Zákoník zachovává institut dobrých mravů a každé ujednání obsažené ve smlouvě, který je s ním v rozporu, je protiprávní. Výklad dobrých mravů však má ještě v praxi navázat na zavedenou judikaturu. V zákoně je mj. právně upraven institut lichvy.⁴⁴² Po formální stránce je lichva z hlediska občanskoprávního i trestněprávního vnímána shodně, z čehož vyplývá, že každé naplnění lichevní smlouvy by za sebou neslo i trestní odpovědnosti. Spíše se však v praxi počítá s tím, že jednotlivé případy budou posuzovány rozdílně, a potrvá zřejmě i několik let, než se soudní praxe ustálí. Jde zejména o otázku souvztažnosti občanského a trestního zákoníku; je při tom důležité rozlišit, zda došlo ke hrubému zneužití tísně dlužníka či k jiným závažným okolnostem. Zatímco staré právní kodexy uváděly, co se lichvy týče, přesný údaj v procentech, nový občanský zákoník uvádí pouze pojem hrubý nepoměr; horní hranice úroků tedy není stanovena. *Rozhodčí řízení je v současnosti asi největším problémem a doslova rájem pro lichváře, pokud jde o možnost, jak své nepřiměřené nároky dostat co nejrychleji do fáze vykonávacího řízení (...).*⁴⁴³

⁴³⁹ Srov. KOUDELMKA, Ladislav. *Lichva: trestný čin a společenský jev*. Disertační práce. Praha: PF UK, 2013, s. 83.

⁴⁴⁰ Ibidem.

⁴⁴¹ Nový občanský zákoník (NOZ) – zákon č. 89/2012 Sb. s účinností od 1. 1. 2014.

⁴⁴² § 1796 NOZ: *Neplatná je smlouva, při jejímž uzavírání někdo zneužije tísně, nezkušenosti, rozumové slabosti, rozrušení nebo lehkomyšlnosti druhé strany a dá sobě nebo jinému slíbit či poskytnout plnění, jehož majetková hodnota je k vzájemnému plnění v hrubém nepoměru.*

⁴⁴³ Srov. KOUDELMKA, Ladislav. *Lichva: trestný čin a společenský jev*. Disertační práce. Praha: PF UK, 2013, s. 134.

Ačkoliv nový občanský zákoník nestanoví strop úroků, za nesporný lichvářský úrok je podle judikatury považován úrok 60 % ročně a výše. Obecně je však jako lichva označován úrok nad 30 % ročně a z toho vycházejí i návrhy zákonů na ukotvení horní hranice úroku z půjčky. Úročení spotřebitelského úvěru v České republice se pohybuje většinou zhruba mezi 8-20 %.⁴⁴⁴

6.4.6 Byznys s chudobou

V naší zemi se v posledních letech rozmohl tzv. byznys s lidskou chudobou⁴⁴⁵, kdy se mnoho lidí v obtížné životní situaci fatálně zadlužilo. Lichváři používají vůči svým dlužníkům nemilosrdné praktiky, jak jim nepřesně definovaná právní úprava umožňuje. Lichva je stále považována za nežádoucí společenský jev, s nímž se setkáváme na každém kroku: v inzerci novin, na internetu, na plakátcích vylepených kde se dá, na letáčcích v obchodech apod. Slibované půjčení peněz hned a bez udání důvodu skrývá s největší pravděpodobností zradu v podobě lichvy. Úvěry, které poskytují banky, jsou regulované zákonem o spotřebitelském úvěru.⁴⁴⁶

Na licencované subjekty, tedy na poskytovatele a zprostředkovatele úvěru, kteří mají platnou licenci, dohlíží Česká národní banka (ČNB), která může uložit pokutu od 500 000 do 20 000 000 Kč. Existuje však i nelegální zóna, na niž se dohled ČNB nevztahuje. Lidé, kteří se důvěřivě zadluží, si často musejí vzít další půjčku, aby měli na úroky, a dostanou se tak do tzv. dluhové pasti, z níž je velmi těžké se bez fundované pomoci vymanit. Někteří z nich si pak zoufají a řeší své problémy kriminalitou či sebevraždou.⁴⁴⁷

6.4.7 Lidé půjčují lidem a bratři bratřím

V poslední době se u nás rozmáhá také model tzv. půjčování peněz od lidí.⁴⁴⁸ Prostřednictvím tohoto úvěrového systému lze získat až 500 000 Kč, přičemž úrok z půjčky se pohybuje od 3,99 do 19,99 % a doba splácení je od šesti měsíců do sedmi let. Tento systém budí falešnou iluzi, že jde o férovou záležitost, neboť ten, kdo si půjčuje, nesplácí bankám, totiž lichvářům, ale konkrétním lidem, kteří se na půjčku složí. Jako kdyby nebylo lichvou, půjčuje-li na úrok bratr bratru, bližní bližnímu, člověk člověku!

⁴⁴⁴ VNENK, Vladislav. *Lichva dle NOZ. Insolvenční právo*. Dostupné [online]. [cit. dne 2017-05-12].

⁴⁴⁵ Tzv. byznys s lidskou chudobou v ČR nejvíce postihuje romské obyvatelstvo. Jejich bezvýhodnou situaci se zabývají některé neziskové organizace, např. nadace *Člověk v tísni*. Tato organizace se problematikou sociálně vyloučených lidí systematicky zabývá od r. 1999 v různých terénních programech. Dostupné [online]. [citováno dne 2017-06-17].

⁴⁴⁶ Zákon o spotřebitelském úvěru - č. 257/2016 Sb. ze dne 14. 7. 2017. Dostupné [online]. [citováno dne 2017-06-17].

⁴⁴⁷ *Motivace sebevražedného jednání – vnější faktory*. Analýza ze dne 19. 11. 2007. Dostupné [online]. [citováno dne 2017-06-17].

⁴⁴⁸ Např. Zonky, s. r. o., registrovaná u ČNB jako poskytovatel platebních služeb malého rozsahu. Podniká pod heslem: *Lidé půjčují lidem*. [online]. [citováno dne 2017-06-17] Dostupné z: <https://zonky.cz>.

Peníze mají velkou moc. Lidí žijí v materiálním světě a spoustu času stráví tím, aby zajistili svou hmotnou existenci, případně blahobyť. Nejinak jsou na tom i církve – i ony musejí finančně zabezpečit svůj provoz. Kartami v tomto směru zamíchal zejména tzv. restituční zákon⁴⁴⁹, takže je třeba přemýšlet nad každou vydanou korunou. Veřejnost se zajímá o to, jak bude s penězi z restitucí naloženo, neboť jde o nemalé prostředky. (Méně už je ale známo, že u menších církví jde hlavně o peníze na platy duchovních.)

Jedna z odpovědí na to, jak se s financemi chystá zacházet jedna z diecézí Církve československé husitské, byla tato: *Jde o to, aby bylo možné kdykoli transparentně ukázat, na co a jak jsou peníze využívány. Hlavním kritériem tohoto rozdělení bylo především to, abychom investovali „restituční“ prostředky do dědictví církve (tedy do kostelů a far). Jednotlivé farnosti si budou moci požádat o bezúročné půjčky⁴⁵⁰ či investiční peníze na rozvoj svých aktivit⁴⁵¹. Mezi dalšími zde najdeme také sociální fond na pomoc našim členům a charitativní fond na rozvoj sociálních aktivit a diakonie CČSH. Jasně ale říkám, že zlaté tele restitucí nás nezachrání před duchovním i fyzickým krachem. Pokud nebude církev prospěšná chudým a nemocným, je tu naprosto zbytečná. Další prostředky budeme ještě dlouho zvažovat. Nechceme se dostat pod virtuální tlak a investovat tam, kde je to v přímém rozporu s Biblií.*⁴⁵²

Položme si důležitou otázku: Poskytne-li křesťanská církev své vlastní náboženské obci úročenou půjčku na to, aby obec měla na provozní náklady, což to není v rozporu s Biblií? Co si pak myslet o církvi, která se podle svých stanov řídí na prvním místě Písmem svatým, a pak půjčuje na úrok, byť relativně nízký svým bratřím a sestrám? Neotřásá-li snad takový postup její důvěryhodností? Z našeho výkladu jasně vyplývá, že jakékoliv půjčování s úrokem, je zkrátka a dobře lichva neboli úžera – na tom se shoduje jak Starý, tak i Nový zákon. Ten je dokonce ještě radikálnější: nečekej nic zpět z toho, co jsi půjčil svému bližnímu, neboť on to potřebuje víc než ty. To je jednání hodné těch, co se hlásí ke Kristovu evangeliu; bližním už není jen bratr, totiž soukmenovec, nýbrž každý člověk, tak jak to stojí v Ježíšově evangeliu.

6.4.8 Nová finanční situace v církvích

Změněná finanční situace vyvolala určitou nervozitu a vytváří tlaky jak na vedení, tak na nižší složky. Katolické i nekatolické církve hledají nové cesty, jak efektivně hospodařit se svěřenými prostředky. Spolu s tím však vyvstávají situace, na něž nejsme připraveni: jestliže byla v minulosti římskokatolická církev vlastníkem mnoha pozemků, lesů, polností, vinice apod. a provozovala např. pivovary, pily či mlýny, byla vlastně podnikatelkou. Ve zcela jiné situaci je Církev československá husitská, která nepodnikala nikdy. Byla hmotně zajištěna nejprve díky

⁴⁴⁹ Tzv. restituční zákon – zákon č. 428/2012 Sb. o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi s účinností od 1. 1. 2013. Dostupné [online]. [citováno dne 2017-06-17].

⁴⁵⁰ Bezúročné půjčky – např. z Fondu bratrské svépomoci.

⁴⁵¹ Úročené půjčky – např. z Fondu rozvoje nebo Fondu stavební podpory a investic.

⁴⁵² Kněžství čerpá sílu od Krista, a nikoliv ze sebe. Rozhovor s bratrem Filipem Štojdlem, biskupem plzeňské diecéze. *Český zápas* č. 45/2014, 9. 11. 2014, s. 1 a 3.

štědrosti svých členů a příznivců a pak platy duchovních financoval stát. Do budoucna však církve budou muset být soběstačné.

Pro duchovní tím pádem vyvstávají nové úkoly: kromě kněze, kazatele, pastora či učitele se mají najednou stát i ekonomem, právníkem a manažerem. Každý člověk je však Bohem obdařen jinak⁴⁵³ – a bohoslovecké fakulty obvykle studují jiné typy lidí než školy právnické či ekonomické. Podnikatelské nadání se jen málokdy sejde s „humanitním“ či uměleckým.

Hrozí tak velké nebezpečí, že starost o hmotné zabezpečení chodu církve může převážit nad tím, co je její primární úlohou, totiž učit Božím pravdám, zvěstovat evangelium, posvěcovat věřící a vést je k životu v Kristu. Dovolíme-li totiž, aby se hmota dostala na první místo v našich životech, zatímco Duch bude chodit s prosíkem, cožpak na tom pak nebudeme jako ti, co říkají, že první je materiální základna, a až druhá je duchovní nadstavba? Může se totiž lehko přihodit, že na duchovní život a duchovenskou činnost už vůbec nedojde, neboť se člověk zcela vyčerpá existenčními záležitostmi. Přitom Ježíš nás učí: *Nemějte tedy starost a neříkejte: Co budeme jíst? Co budeme pít? Co si oblékneme? Po tom všem se shánějí pohané. Váš nebeský Otec přece ví, že to všechno potřebujete. Hleďte především jeho království a spravedlnost, a všechno ostatní vám bude přidáno.*⁴⁵⁴

Otázkou, co vše přísluší duchovnímu, se zabýval už v padesátých letech 20. století profesor Otto Rutrle⁴⁵⁵. Měl za to, že i obec má být ku pomoci a podpoře svému duchovnímu, neboť na něm leží zodpovědnost a enormní tlak. *Je zde, aby byl duší své obce, jejím nervstvem i pravicí. Často však tato pravice umdlévá, neboť nelze stačiti na vše. Nelze jíti všude, nelze býti všude. Dobrá obec uzná práci duchovního a nežádá toho, co je nad jeho síly.*⁴⁵⁶

Náboženská obec má tedy fungovat ve vzájemné spolupráci a koordinaci duchovního s aktivními, činnými laiky. Jak již bylo výše řečeno, každý je Bohem jinak obdarován a má jiný úkol v rámci celku, a v tom spočívá tajemství prosperity. Otto Rutrle, který byl nejenom teoretikem, ale i zkušeným praktikem, proto na zúčastněné apeluje: *vědomí obecné a vzájemné duchovní péče je jedním ze zkušebních kamenů, které nám ukáží, zda ta či ona náboženská obec skutečně plní své poslání.*⁴⁵⁷

⁴⁵³ O duchovních darech píše apoštol Pavel v listech, např.: Ř 12, 4-8; 1 K 12, 4-7; Ga 5, 16-26; Ef 4, 7-16. Srov. též: BUTTA, Tomáš. *Víra, láska, naděje. Úvahy o třech duchovních darech*. Praha: Blahoslav, 2014.

⁴⁵⁴ Mt 6, 31-34.

⁴⁵⁵ Otto Rutrle (1908-1976) – teolog, religionista, kněz Církve československé (husitské), profesor a děkan Husovy čs. bohoslovecké fakulty v Praze. Z jeho děl: *Základní problémy duchovní péče* (1940), *Duchovenská služba v praxi křesťanských církví* (1948), *Kapitoly z církevní praxe* (1953), *Liturgika I. a II.* (1954-1957).

⁴⁵⁶ Srov. RUTRLE, Otto. *Sbory služby*. Článek v časopise *Svoboda svědomí*, č. 9-10/1937. Citováno in: PEK, Vladislav. *Život a dílo prof. Otto Rutrleho*. Diplomová práce. Praha: HTF UK, 2012, s. 54.

⁴⁵⁷ Srov. RUTRLE, Otto. *Pomoc nejvzácnější: příručka pro laickou práci pastorační v Církvi československé*. Praha: Ústřední rada Církve československé, 1948, s. 30. Citováno in: PEK, Vladislav. *Život a dílo prof. Otto Rutrleho*. Diplomová práce. Praha: HTF UK, 2012, s. 55.

V tomto pojednání o lichvě jsme dospěli až do současnosti, a tak se obloukem vrátíme k tomu, jemuž je tato diplomová práce věnována, totiž k M. Jakoubkovi ze Stříbra. Psal a vystupoval jako středověký moralista, jehož úkolem je poukazovat na dobové nešvary, zamýšlet se nad nimi a hledat nová řešení. Nabádal lidi k zodpovědnosti, ke křesťanskému životu založenému na Písmu. Byl hluboce přesvědčen o zvláštní úloze teologů (kněží):

Který jest to, anděl vod? Napřed povédieno jest: ‚Vody dobré ze studnic Spasitele.‘

O kterých die Pán: ‚Kto bude píti z vody, kterouž já dám.‘ Ta voda sau ť darové Ducha svatého, vody živé viery, rozum písem, zdravé naučenie, živá rada, ostřiehanie prikázání života věčného sau ty vody; Nový zákon i Starý zákon vody Boží sau. Jich andělé sau strážní apoštolé a proroci a světi andělé a světi kazatelé, jednáť jiní a jednáť jiné veliké sau studnice a hluboké. Žádný z nich nemuož vážiti, jedině leč anděl Páně pomuože; a nebude-li opatrný v Písmě, hned šatan naráží jiný rozum, falešný. (...)

Hle, běda těm, kteříž anděluov vod nepřijímají, kteříž dobré vody nám dávají!

O kněžstvo, strážní vod máme býti! Malachiáš die: ‚Rtové kněží ostřiehají uměnie‘⁴⁵⁸, totiž komu mluvíti mají, kdy a kterak. ‚A na zákon ptají se z aust jich.‘ A dopovídá: ‚Ale vy ste pohoršili mnohých v zákoně‘, totiž neostřiehajíce vod.⁴⁵⁹

M. Jakoubek ze Stříbra byl středověký teolog, učenec pevně ukotvený ve scholastické tradici. Přestože žil v době, která je od nás vzdálena šestisetletou propastí, jeho slova znějí tak aktuálně, až z nich mrazí. Možná i proto nejsou citována tak často, jak by si zasloužila.

⁴⁵⁸ Mal 2,7.

⁴⁵⁹ ze STRÍBRA, Jakoubek. *Výklad na Zjevení sv. Jana (1421)*. Vydání připravil František Šiměk. Tiskem vydala Česká akademie věd a umění v Praze, 1932-33. Díl 1, kapitola XVI/249a², s. 89n.

Závěr

Tato diplomová práce se zabývá tématem lichvy a postavení Židů v křesťanské společnosti; východiskem je latinský traktát M. Jakoubka ze Stříbra „Contra usuram“, který byl napsán asi v roce 1415. V dodatku tohoto traktátu nazvaném „De usura iudeorum et christianorum“ M. Jakoubek zformuloval myšlenku tzv. ekonomické asimilace Židů. Vzhledem k tomu, že tento spis dosud nebyl přeložen do češtiny, vycházela jsem z francouzské edice Paula de Vooghta z roku 1972⁴⁶⁰ a z jediné relevantní české studii k mému tématu, totiž článku Františka Kavky, který byl publikován až v roce 2000.⁴⁶¹

Svoji diplomovou práci jsem se rozhodla psát na katedře biblistiky a judaistiky, neboť tak to nejlépe odpovídá mému záměru. Zvolené téma je sice zasazeno do historického kontextu, ale celkové pojetí je biblické a částečně i judaistické. V tomto směru mi velice pomohla vedoucí mé práce, paní doktorka Vymětalová Hrabáková. Jednotlivé kapitoly byly konzultovány rovněž s pedagogy z katedry historické teologie a církevních dějin a z oddělení judaistiky.

Práce je adekvátně rozdělena do kapitol a podkapitol. Kompozice této diplomové práce je následující: 1. společensko-historický kontext; 2. M. Jakoubek ze Stříbra; 3. lichva jako historický jev; 4. spis M. Jakoubka ze Stříbra „Contra usuram“ se zvláštním zřetelem k dodatku „De usura iudeorum et christianorum“; 5. soužití křesťanů a Židů v minulosti a dnes; 6. lichva v naší současnosti. Tematický oblouk se klene od středověku až do naší doby; je tomu tak proto, aby bylo možné zjistit, jak se téma lichvy a křesťansko-židovského soužití vyvíjelo a zda je aktuální i dnes.

Jádrem této diplomové práce je latinský text dodatku antiusurárního traktátu M. Jakoubka ze Stříbra. Jeho autorský překlad, který byl pořízen speciálně pro toto bádání, je zařazen v přílohách, stejně jako překlad jedné z kapitol Jakoubkovské monografie Paula de Vooghta, jež se explicitně týká lichvy.

Cílem mé diplomové práce bylo kritické zhodnocení části textu M. Jakoubka ze Stříbra „Contra usuram“, reflexe postavení Židů v soudobé společnosti a význam Jakoubkovy vize pro dějiny křesťansko-židovského soužití s přesahem až do naší současnosti.

Církevní traktát M. Jakoubka ze Stříbra „Contra usuram“ („Proti lichvě“) byl napsán asi v roce 1415 v Čechách v prostředí pražské university. Hlavním tématem spisu byla hospodářská etika v souvislosti s Židy, lichvou a křesťanskou usurární doktrínou. Tím, že se M. Jakoubek zaměřil na lichvu, překročil svou roli teologa a vstoupil do sféry ekonomie a práva. Ovšem i při pohledu na lichvu aplikoval „zákon evangelia“, jenž je nade všemi pozemskými zákony.

⁴⁶⁰Srov. VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, 415 str.

⁴⁶¹ Srov. KAVKA, František. Jakoubkův spis „Contra usuram“ a židovská otázka (s německým resumé). In: *Historia Universitatis Carolinae Pragensis*. 40/2000, s. 17-24.

Základní osou spisu je přístup biblický a aristotelský princip, přičemž Písmo je rozhodující. M. Jakoubek se opírá zejména o myšlenky apoštola Pavla, církevních otců Ambrože, Augustina a Jeronýma, církevních učitelů Jana Zlatoústého a Tomáše Akvinského a antického filosofa Aristotela. Inspirací mu byly též názory teologů, kteří psali proti lichvě, jako byli Henri de Gand, Godefroid de Trano, Henri de Séguse, Raymond de Penafort, Henri de Gand a Gilles de Rome. Mohlo by se tedy zdát, že tento Jakoubkův traktát je pouhým kompilátem, ale opak je pravdou: zmíněný text se liší zejména pojetím. Ačkoliv psal M. Jakoubek o věcech, které spadaly pod církevní právo, nenapsal pojednání právnické, nýbrž teologické.

Paul de Vooght zhodnotil Jakoubkův postoj tak, že Jakoubek ve svých postojích zůstal nekompromisní: kritizoval duch podvodného zisku a obchodnické lstivosti při nákupu, prodeji, pronájmu, půjčkách a peněžních operacích všeho druhu. Nebral v potaz kompromisní názory teologů a právníků své doby a nebyl otevřen novým problémům způsobeným vývojem společnosti. Lichva podle Jakoubka sleduje pouze obohacení na straně jedné a obírání strany druhé. Správný křesťan se však má zabývat myšlenkami na získání věčného života, a to tak, že bude pracovat, nezištně dávat a půjčovat bez úroků. Práce je podle Jakoubka i jiných scholastických autorit základem lidské existence.

M. Jakoubek téma lichvy nahlédl z různých úhlů a k největším nešvarům se vrací opakovaně. Od autorů, jimiž se inspiroval, sice převzal teoretická východiska, aplikoval je z hlediska však dle všeobecné křesťanské tradice. Ilustrační kazuistiky, které ve svém spisu uvedl, dále nerozváděl, neboť ho to přivádělo k otázkám, na něž neznal odpověď; šlo přitom zejména o ty případy, kdy realita neodpovídala usurární doktríně.

Kritizovat stav věcí však Jakoubkovi nestačí: hledá řešení, které by bylo dobré pro všechny. Jeho stěžejním zájmem byla spása duše těch i oněch lidí, a proto hledal východisko i pro Židy, ačkoliv o nich nemluví lichotivě. Jeho stanovisko je především misijní – spasení a život věčný v Kristu mají absolutní prioritu. Pomineme-li vášeň a patos, s nímž se Jakoubek jako literát vyjadřuje, můžeme konstatovat, že jeho postoj k lichvě je ortodoxní, tedy plně v souladu s postuláty scholastiky, zejména Tomáše Akvinského. Významný posun lze spatřovat v Jakoubkově názoru na lichevní spoluzodpovědnost křesťanských vládců.

M. Jakoubek navrhuje následující řešení: kdyby Židé mohli vyjít ze své izolace a zapojili se do práce a do činností, které vykonávají křesťané, přestali by se zabývat zavrženímhodnou lichvou. Zrovnoprávnění práce křesťanů a Židů je prý tím klíčem, který jim otevře dveře na cestě ke spáse. Tuto myšlenku označujeme jako hospodářskou čili ekonomickou asimilaci Židů. Toto označení však je novodobé; nesmíme přitom zapomínat na to, že celkový rámec této Jakoubkovy originální myšlenky je teologický. Jakoubek svoji představu o nápravě postavení židovského obyvatelstva v křesťanském společenství vystavěl na názoru, že toho lze

dosáhnout v první řadě prací. Poctivě pracujícího člověka považoval za pilíř biblické nápravy společnosti.

Závěrem lze říci, že v dodatku traktátu „*Contra usuram*“ vyslovil M. Jakoubek ze Stříbra poprvé v dějinách myšlenku, že místo separace by Židé měli být zapojeni do společnosti, aby jejich hlavním zaměstnáním přestala být lichva. Touto vizí předešel dobu téměř o pět set let; doba, kdy Židé začali opouštět ghetta, nastala až s nástupem doby osvícenské.

Soužití křesťanů a Židů prošlo dramatickým vývojem. Jak křesťanský antijudaismus, tak i novodobý antisemitismus mají hluboké kořeny, a bohužel stále nové výhonky. Přesto však lze konstatovat, že křesťansko-židovský dialog zaznamenal v posledních desetiletích mnoho pozitivních změn. Za římskokatolickou církev se v tomto nově nastoupeném směru vyslovili papežové a Jan Pavel II. i současný papež František. Židé již nejsou z pohledu křesťanů zavrženíhodným národem, nýbrž lidem, jemuž je spása Boží otevřená – tak, jak si to přál i M. Jakoubek ze Stříbra.

Co se lichvy týče, je bohužel nadčasovou věcí - nejen společenským jevem, ale i trestným činem. Zasahuje nám do života více, než si uvědomujeme a než si chceme připustit. Třeba nám v přemýšlení o tomto tématu mohou pomoci i myšlenky M. Jakoubka ze Stříbra.

S protiusurárním traktátem M. Jakoubka jsem strávila dlouhý čas, během něhož se můj vztah k tématu různě proměňoval: od prvotního nadšení pro věc, přes heroickou heuristickou fázi, uvíznutí na mělčinách a opětovné vyplutí na moře plné podkladů (a pokladů). Poté, co jsem se proplula úskalími středověké latiny, jsem se dostala do víru antijudaismu, který mě táhl ke dnu. Musela jsem napnout plachty a doplout do ústraní, abych si vše zvážila a promyslela. Zabývala jsem se pak jinými věcmi, abych se oklikou mohla k meritu opět navrátit.

Zpětně mohu říci, že mi Jakoubkův text, tedy dodatek spisu „*Contra usuram*“, poskytl následující zjištění: Jakoubek byl mistrem svého oboru, teologem, universitním pedagogem s velikými znalostmi; opíral se především o Písmo, pak o církevní autority, jichž si vážil a s jejichž názory se ztotožňoval; pokud se v tématu, o němž pojednával, dostal tzv. na tenký led, dokázal z něj brilantně vybruslit, aniž by se propadl do ledové vody; čím se zabýval, tím se zaobíral fundovaně, důkladně, zvědavě, zapáleně a vášnivě (tyto charakteristiky korespondují také s mou povahou); byl sice v zajetí dobového antijudaismu (ten je mi naopak zcela cizí), ale ve své opravdovosti se dokázal – na rozdíl od mnoha jiných tehdy i dnes – od těchto skutečností odhlédnout a to proto, že mu šlo především O ČLOVĚKA A JEHO SPÁSU. Hledat řešení tam, kde ostatní zrezignovali a utopili se ve své nenávisti, a dokonce funkční řešení najít, to už chce nejen znalosti, píli, zaujetí atd., nýbrž i opravdovou kuráž! Předejít dobu o mnoho staletí, a přitom skromně zůstat ve stínu slavnějšího kolegy, své poselství skrývat v traktátě, který je téměř zapomenutý a dodnes nedoceněný, to se M. Jakoubkovi povedlo skvěle.

A za to vše Vám, M. Jakoubku, mnohokrát děkuji!

Bibliografie

PRAMENY

AKVINSKÝ, Tomáš. *Výklad Vyznání a Desatera*. Praha: Krystal OP, 2011. 1. vydání, 224 str. ISBN 978-80-87183-37-3.

AUGUSTINUS AURELIUS. *O Boží obci*. Přeložila Julie Nováková. 2 díly. Praha: Karolinum, 2007. Přetisk 1. vydání, 896 str. ISBN 978-80-2461-284-3.

HÁJEK Z LIBOČAN, Václav. *Kronika česká* (1541). LINKA, Václav (ed.) Praha: Academia, 2013. 1. vydání, 1448 str. ISBN 978-80-200-2255-4.

HUS, Jan. *Výklad Desatera*. K vydání připravil Václav Flajšhans. Praha: J. Bursík, 1903. Vydání neuvedeno, 32 str.

CHELČICKÝ, Petr. *Spisy z Pařížského sborníku*. K vydání připravil Jaroslav Boubín. Praha: Historický ústav AV ČR, 2008. 1. vyd. 270 str. ISBN 978-80-7286-124-8.

IGNATIOS ANTIOCHIJSKÝ. *Listy Ignatia Antiochijského*. Přeložil Jan Sokol.

In: Varcl, L. – Drápal, D. – Sokol, J. *Spisy apoštolských otců*. Úvodní slovo: Dan Drápal. Praha: Kalich, 1986. 1. vydání, 364 str.

JUSTIN Martyr. Dialog s Židem Tryfónem. In: SUŠIL, František. *Spisy sv. Otcův apoštolských a Justina mučenníka*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1874. 1. vydání, 465 str.

LUTHER, Martin. *O dobrých skutcích* (Sermon von den guten werckenn, 1520). S předmluvou Amedeo Molnára. Překlad: Jindřich Schiller, Jan Lukáš a B. B. Bašus. Praha: Nakl. Kalich, 1987. 1. vydání, 160 str.

PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě*. Sv. VI., kn. 11 a 12 – 1403-1420. Podle vydání z roku 1860. Praha: Gutenberg, 1928. Uspořádal Antonín Dolenský, 440 str.

RAŇKŮV Z JEŽOVA, Vojtech. Řeč při pohřbu Karla IV. In: *Próza z doby Karla IV*. VILIKOVSKÝ, Jan (ed.) Praha: Evropský literární klub, 1938. I. vydání, 268 str.

Rukopis křižovnický. *Staré letopisy české z Rukopisu křižovnického*. KAŇÁK, Miloslav – ŠIMEK, František (eds.) Praha: Státní nakl. krásné literatury, hudby a umění, 1959. 1. vydání, 483 str.

z BŘEZOVÉ, Vavřinec. *Husitská kronika. Píseň o vítězství u Domažlic*. Z latinských originálů přeložili František Heřmanovský a J. B. Čapek. Sestavila Marie Bláhová. Praha: Svoboda, 1979. 2., opravené vydání, 427 str.

z PELHŘIMOVA, Mikuláš zvaný Biskupce. *Chronicon continens causam sacerdotum Taboriensium (1435-1444)*. In: *Ze zpráv a kronik doby husitské*. Vybral, sestavil, k vydání připravil a úvodní studii napsal Ivan Hlaváček. Text Mikuláše Biskupce z latiny přeložili Eva Kamínková a Rudolf Urbánek. Praha: Svoboda, 1981. 1. vydání, 490 str.

ze STŘÍBRA, Jakoubek. *Magistri Iacobelli contra usuram (asi 1415)*. In: de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: Université catholique Louvain, 1972. 1. vydání, s. 351-386.

ze STŘÍBRA, Jakoubek. *Výklad na Zjevení sv. Jana (1421)*. Vydání připravil František Šimek. Tiskem vydala Česká akademie věd a umění v Praze, 1932-33. 2 díly, počet stran 686 a 696.

Litterae sacrae

Bible. Písmo svaté Starého a nového zákona (včetně deuterokanonických knih).

Český ekumenický překlad. Praha: ČBS, 2012.

Bibli svatá aneb Všecka svatá písma Starého i Nového zákona. Podle posledního vydání kralického z roku 1613. Praha: Biblická společnost britická a zahraniční 1939. Vydání neuvedeno, 1102 str.

Biblia Hebraica Stuttgartensia. Ed. KITTEL, R. 5., studijní vydání. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1997. ISBN 978-3-438-05219-3.

The Greek New Testament. Eds. ALAND, K. – BLACK, M. – MARTINI, C. M. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1994.

LITERATURA

Literatura o Jakoubkovi ze Stříbra

BARTOŠ, F. M. *Literární činnost M. Jakoubka ze Stříbra*. Praha: Česká akademie věd a umění 1925, 72 str.

BARTOŠ, F. M. *M. Jakoubek ze Stříbra, Husův spolubojovník a obnovitel kalicha*. Praha: Kalich 1939, 20 str. Nákladem autora.

MAREK, Jindřich. *Jakoubek ze Stříbra a počátky utrakvistického kazatelství v českých zemích*. Praha: Národní knihovna ČR, 2011. 1. vydání, 260 str. ISBN 978-80-7050-593-9.

SOUKUP, Pavel. *Reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*. Praha: Filosofia, 2011. 1. vydání, 438 str. ISBN 978-80-7007-359-9.

de VOOGHT, Paul. *Vooghta Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du hussitisme*. Louvain: Université catholique de Louvain, 1972. 1. vydání, 416 str.

Literatura o historii a historících

ČORNEJ, Petr. *Světla a stíny husitství*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2011. 1. vydání, 482 str. ISBN 978-80-7422-084-5.

ČORNEJ, Petr – BARTLOVÁ, Milena. *Velké dějiny zemí koruny české. VI. díl*. Praha: Paseka, 2007. 1. vydání, 840 str. ISBN 978-80-7185-873-7.

DOLEŽALOVÁ, Eva. Židé v politice Karla IV. Seriál článků Historického ústavu Akademie věd u příležitosti 700. výročí narození Karla IV. Praha: *Lidové noviny*, 27. 4. 2016, s. 18.

DRŠKA, Václav. *Zikmund Lucemburský. Liška ryšavá?* Praha: EPOCH, 1996. 1. vydání, 87 str. ISBN 80-903129-0-5.

Le GOFF, Jacques. *O hranicích dějinných období. Na příkladu středověku a renesance*. Praha: Karolinum 2014. 1. vydání, 90 str. ISBN 978-80-246-2784-7.

Le GOFF, Jacques. *Středověká imaginace*. Přeložila Irena Murasová. Praha: Nakl. Argo, 1998. 1. vydání, 330 str. ISBN 80-7203-074-4.

Le GOFF, Jacques. SCHMITT, Jean-Claude. *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad 2002, 1. vydání, 935 str. ISBN 80-7021-545-3.

HLAVÁČOVÁ, H. KDY VZNIKLA Bible Václava IV.? In: BUKOVINSKÁ, B. – KONEČNÝ, L. (eds.) *Ars longa. Sborník k nedožitým 70. narozeninám Josefa Krásky*. Praha: Artefactum, 2003, 299 str.

HRDLIČKA, Jaroslav. František M. Bartoš a Paul de Vooght. Hlasy protestantské a římsko-katolické exilové husitologie. In: *Andros probabilis. Sborník k 70. narozeninám prof. Miloše Trapla*. MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel (eds.) Brno: Matice moravská, 2005, 1. vyd., 618 str. ISBN 80-86488-16-0.

HRDLIČKA, Jaroslav. *Životem a dílem historika Františka Michálka Bartoše*. Praha: HTF UK, nakl. L. Marek, 2015. 1. vydání, 142 str. ISBN 978-80-87127-73-5.

Husitské století. Eds. CERMANOVÁ, P. – NOVOTNÝ, R. – SOUKUP, P. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2014. 1. vydání, 900 str. ISBN 978-80-7422-277-1.

KAFKA, František. *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378)*. I. díl (1355-1364). Praha: Karolinum, 1993. 1. vydání, 252 str. ISBN 80-7066-695-1.

KAFKA, František. *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378)*. II. díl (1364-1378). Praha: Karolinum, 1993. 1. vydání, 292 str. ISBN 80-7066-760-5.

KEJŘ, Jiří. Stát, církev a společnost na pražské universitě v době Husově a husitské. *Rozpravy ČSAV – Řada společenských věd* 74, sešit 14. Praha: ČSAV, 1964. 1. vyd., s. 11-16.

Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy. ŠMAHEL, František – BOBKOVÁ, Lenka (eds.) Praha: nakladatelství Lidové noviny, 2012. 1. vydání, 929 str. ISBN 978-80-7422-093-7.

MOLNÁR, Amedeo. *Valdenští: Evropský rozměr jejich vzdoru*. Praha: Kalich, 1991. 2., rozšířené vydání, 339 str. ISBN 80-7017-384-X.

Querite primum regnum Dei. Sborník příspěvků k poctě Jany Nechutové. MUTLOVÁ, Petra. Vybrané prameny k existenci drážďanské školy. In. KRMÍČKOVÁ, Helena et al. Brno: Matice moravská, 2006. 1. vydání, s. 553-560.

NECHUTOVÁ, Jana. *Místo Mikuláše z Drážďan v raném reformačním myšlení*. Praha: Academia, 1967. 1. vydání, 85 str.

POSPÍŠIL, C. V. *Husovská dilemata*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2015. 1. vydání, 320 str. ISBN 978-80-7195-816-1.

Praha Husova a husitská. ČORNEJ, Petr – LEDVINKA, Václav (eds.). Clam-Gallasův palác, září 2015 – leden 2016. Praha: Skriptorium, 2015. 1. vyd., 328 str. ISBN 978-80-86852-66-9.

RANSDORF Miloslav. *Kapitoly z geneze husitské ideologie*. Praha: Nakl. Videopress MON, 1987. 1. vydání, 236 str.

SEDLÁK, Jan. *Miscellanea husitica Ioannis Sedlák*. Uspořádali: J. V. Polc a Stanislav Příbyl. Praha: Karolinum 1996. ISBN 80-7184-135-8.

SPĚVÁČEK, Jiří. *Karel IV. Život a dílo*. 1316-1378. Praha: Svoboda, 1979. 1. vyd., 722 str.

SPĚVÁČEK, Jiří. *Václav IV. 1368-1419. K předpokladům husitské revoluce*. Praha: Svoboda, 1986. 1. vydání, 776 str.

ŠMAHEL, František. Antiideál města v podání Petra Chelčického. In: *Československý časopis historický*, 20/1972, s. 71-94.

ŠMAHEL, F. – NODL, M. Dekret kutnohorský po 600 letech. Bilance dosavadního bádání. *Český časopis historický*. Praha: 2009, roč. 107, č. 1, s. 1-45. ISSN 0862-6111.

WINTER, Eduard. *Josefinismus a jeho dějiny. Příspěvky k duchovním dějinám Čech a Moravy 1740-1848*. Praha: Nakladatelství Jelínek, 1945. 1. vydání, 394 str.

ZILYNSKÁ, Blanka. Václav Koranda ml. z Plzně. In: *Forum. Časopis UK* 1/2006. Praha: Univerzita Karlova, 2006. 1. vydání, s. 26-27. ISSN 1211-1724.

Literatura o Jakoubkovi ze Stříbra

Jakoubek ze Stříbra. Texty a jejich působení. Sborník textů. – SOUKUP, P. (eds.). Praha: Filosofie. 1. vydání, 2006, 276 str. ISBN 80-7007-227-X.

KAVKA, František. Jakoubkův spis ‚Contra usuram‘ a židovská otázka (s německým resumé). In: *Historia Universitatis Carolinae Pragensis*. 40/2000, s. 17-24.

MAREK, Jindřich. *Jakoubek ze Stříbra a počátky utrakvistického kazatelství v českých zemích*. Praha: Národní knihovna ČR, 2011. 1. vyd., 260 str. ISBN 978-80-7050-593-3.

VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: Université catholique de Louvain, 1972. 1. vydání, 415 str.

Literatura o lichvě a ekonomii peněz

Le GOFF, Jacques. *Peníze a život*. Praha: Argo, 2005. 1. vydání, 88 str. ISBN 80-7203-657-2.

Le GOFF, Jacques. *Peníze ve středověku. Historicko-antropologická studie*. Praha: Mladá fronta, 2012, 1, vydání, 182 str. ISBN 978-80-204-2406-8.

HOLMAN, Robert – HAVEL, Jiří – ŠEVČÍK, *Dějiny ekonomického myšlení*. Praha: C. H. Beck, 2005. 3. vydání, 576 str. ISBN 80-7179-380-9.

SEDLÁČEK, Tomáš. *Ekonomie dobra a zla*. Praha: Nakladatelství 65. pole, 2012. 2. vydání, 368 str. ISBN 978-80-8750-610-3.

UHLÍŘ, Zdeněk. Lichva v českých předhusitských a husitských polemikách. In: *Poohří 4. Peníze a život. Sborník z konference konané v Lounech dne 4. října 2013*. MAREŠ, J. – HAVRLANT, J. – VOSTŘEL, M. (eds.) Louny: Historie a současnost Poohří, o. s., 2014, s. 9-25. ISBN 978-80-905007-3-0.

URFUS, Valentin. Jakoubek ze Stříbra a Mikuláš z Drážďan jako teoretikové lichvy. In: *Jihočeský sborník historický*, 35/1966, s. 199-204.

URFUS, Valentin. *Právo, úvěr a lichva v minulosti*. Brno: Právnická fakulta University J. E. Purkyně, 1975. 1. vydání, 172 str.

Literatura o dějinách Židů a antisemitismu

ARAVA-NOVOTNÁ, Lena. Příspěvek k historiografii dějin židovského národa I. Od starověku k osvícenství a haskale. *Acta Filozofické fakulty Západočeské univerzity v Plzni*, 2/2011. BUDIL, Ivo (ed); s. 85-94. ISSN 1802-0364.

ARAVA-NOVOTNÁ, Lena - BUDIL, Ivo – TYDLITÁTOVÁ, Věra. *Nová doba, stará zloba: soudobý antisemitismus v historickém kontextu*. Plzeň: ZU 2010. 1. vydání, 195 str. ISBN 978-80-7043-973-1.

BRENNER, Michael. *Malé dějiny Židů*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2014. 1. vydání, 352 str. ISBN 978-80-7432-443-7.

BUDIL, Ivo – TYDLITÁTOVÁ, Věra – ARAVA-NOVOTNÁ, Lena. *Encyklopedie antisemitismu*. Plzeň: FF ZU 2013, 1. vydání, 293 str. ISBN 978-80-261-025-2.

COHEN, Mark R. *Pod křížem a půlměsícem. Židé ve středověku*. Praha: Nakl. Vyšehrad, 2013. 1. vydání, 400 str. ISBN 978-80-7429-352-8.

Dialog křesťanů a Židů. Výbor textů ze Zpravodaje Společnosti křesťanů a Židů z let 1991-1998. DIVIŠOVÁ, M. – DOLEŽALOVÁ, J. – KŘÍŽKOVÁ, M. R. (eds.) Praha: Vyšehrad, 1999. 1. vydání, 448 str. ISBN 978-80-7021-293-6.

DOUKHAN, J. B. Tajemství Izraele. Roztoky u Prahy: Advent-Orion, 2011. 1. vydání, 118 str. ISBN 978-80-7172-928-0.

FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha: Nakl. Sefer, 1992. 1. vydání, 200 str. ISBN 80-9000895-8.

JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Praha: Rozmluvy 1995, 1. vydání, 592 str. ISBN 80-85336-31-6.

MESSADIÉ, Gerald, *Obecné dějiny antisemitismu*. Přeložila Hana Müllerová. Praha: Práh, 2000. 1. vydání, 317 str. ISBN 80-7252-038-5.

Na křižovatce kultur. Historie československých Židů. BERGEROVÁ, Natalia (ed.) Praha: Mladá fronta, 1992. 1. vydání, 222 str. ISBN 80-204-0305-I.

PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer 2001, 1. vydání, 704 str. ISBN 80-85924-33-1.

VESELÁ-PRUDKOVÁ, Lenka. *Židé a česká společnost v zrcadle literatury*. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 2003, 1. vydání, 154 str. ISBN 80-7106-430-0.

Záhuba Židů a postoje křesťanů. Dokument celocírkevního shromáždění ČCE k 50. výročí konce 2. světové války (6. května 1995); publikován ve Zpravodaji Společnosti křesťanů Židů, č. 34/1995, s. 17-35.

Slovníky a encyklopedie

KLIMEŠ, Lumír. *Slovník cizích slov*. Praha: SPN 1981. 2., upravené vydání, 816 str.

PÍPAL, Blahoslav. *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu*. Praha: Kalich, 2006. 4. vydání, 190 str. ISBN 80-7017-029-8.

Akademická příručka českého jazyka. Eds. PRAVDOVÁ, M. – SVOBODOVÁ, I. Praha: Academia 2014. 1. vydání, 536 str. ISBN 978-80-200-2327-8.

GESENIUS, Wilhelm. *Handwörterbuch über das Alte Testament*. 16. Auflage. Leipzig: Verlag F. C. V. Vogel, 1915, 1013 str.

Malá československá encyklopedie. Kolektiv autorů ČSAV. I. díl. Praha: Nakl. Academia, 1984. 1. vydání, 880 str.

Malá československá encyklopedie. Kolektiv autorů ČSAV. II. díl. Praha: Nakl. Academia, 1985. 1. vydání, 976 str.

Malá československá encyklopedie. Kolektiv autorů ČSAV. III. díl. Praha: Nakl. Academia, 1986. 1. vydání, 912 str.

Malá československá encyklopedie. Kolektiv autorů ČSAV. IV. díl. Praha: Nakl. Academia, 1986. 1. vydání, 992 str.

Malá československá encyklopedie. Kolektiv autorů ČSAV. V. díl. Praha: Nakl. Academia, 1987. 1. vydání, 1008 str.

Malá československá encyklopedie. Kolektiv autorů ČSAV. VI. díl. Praha: Nakl. Academia, 1987. 1. vydání, 928 str.

NEWMAN, Jaakov – SIVAN, Gavriel. *Judaismus od A do Z.* Praha: Nakladatelství Sefer 1992. 1. vydání, 285 str. ISBN 80-900895-3-4.

PETRÁČKOVÁ, V. – KRAUS, J. *Akademický slovník cizích slov.* Praha: Academia 1995.

PÁNEK, Jaroslav; VOREL, Petr, a kol. *Lexikon současných českých historiků.* Praha: Historický ústav Akademie věd ČR; Sdružení historiků České republiky (Historický klub); Východočeské muzeum Pardubice, 1999. 373 s. ISBN 80-85268-84-1.

PÍPAL, Blahoslav. *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu.* Praha: Kalich, 2006. 4. vydání, 192 str. ISBN 80-7017-029-8.

PELIKÁN, X. B. *Slovník latinsko-český ku potřebě školské.* Praha: L. Kober, 1906. Vydání neuvedeno, 340 str.

PRACH, Václav. *Řecko-český slovník.* Praha: Nakl. Springer a spol., 1942. Vydání neuvedeno, 588 str.

PRAŽÁK, J. M. – NOVOTNÝ, F. – SEDLÁČEK, J. *Latinsko-český slovník.* 2 díly. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980. 19. vydání, v SPN 3., 743 a 685 str.

REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník.* Praha: Leda, 2001. 1. vydání, 751 str. ISBN 80-85927-85-3.

TICHÝ, Ladislav. *Slovník novozákonní řečtiny.* Olomouc: Burget, 2002. 1. vydání, 190 str.

TRÍSKA, Josef. *Životopisný slovník předhusitské pražské univerzity (1348-1409).* Praha: Univerzita Karlova, 1981. 1. vydání, 555 str.

QUITT, Zdeněk – KUCHARSKÝ, Pavel. *Latinská mluvnice.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972. 2. vydání, 203 str.

Bakalářské, diplomové a dizertační práce

HEŠÍKOVÁ, Veronika. *Lichva a Shakespearův Kupec benátský.* Bakalářská práce. Vedoucí práce: PhDr. Lena Arava-Novotná, Th. D. Praha: HTF UK, katedra judaistiky, 2013. 45 str.

KOUDELKA, Ladislav. *Lichva: trestný čin a společenský jev.* Disertační práce. Praha: PF UK, katedra trestního práva. Vedoucí práce: prof. JUDr. Dagmar Císařová, Dr.Sc. 2013. 247 str.

PEK, Vladislav. *Život a dílo prof. Otto Rutrleho*. Diplomová práce. Vedoucí práce: ThDr. Jaroslav Hrdlička. Praha: HTF UK, katedra církevních dějin a církevního práva, 2012, 78 str.

SOUKUP, Daniel. *Zraněná těla Protižidovské násilí v profanačních legendách českého středověku*. Disertační práce. Vedoucí práce: prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc. Olomouc: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, FF, katedra bohemistiky, 2013. 243 str.

Elektronické zdroje

Aeneae Silvii Historia Bohemica (1458). Dostupné z digitální databáze FÚ AV ČR. [online]. [citováno dne 2017-04-17] Dostupné z: <http://www.asu.cas.cz/~had/eneas.html>.

Antisemitismus. *European Forum on Antisemitism*. [online]. [citováno dne 2017-04-17] Dostupné z: <http://www.european-forum-on-antisemitism.org/working-definition-of-antisemitism/cestina-czech/>.

Bratři a synové Karla IV. O nadějích Karla IV. vkládaných do jeho potomků, bratrské řevnivosti Václava IV. a Zikmunda Lucemburského a osudovém vlivu M. Jana Husa. Dokumentární pořad. Praha: Česká televize, 2015. Režie: J. Matějková. [online]. [citováno dne 2016-09-17] Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10524894472-bratri-synove-karla-iv/>.

ČORNEJ, Petr. *Dějiny pozdního středověku a husitství*. Rozhlasový pořad Vstupte! ze dne 6. 7. 2011. [online]. [citováno dne 2016-09-17] Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/leonardo/vstupte/_zprava/913258.

ČORNEJ, Petr. Zemřel František Kavka, historik Karla IV. Nekrolog. *Dějiny a současnost*, 2005/12. [online]. [citováno dne 2017-05-27] Dostupné z: <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2005/12/zemrel-frantisek-kavka-historik-doby-karla-iv/>.

Der Rheinische Synodalbeschluss der Evangelischen Kirche Rheinlands, 1980. [online]. [citováno dne 2017-06-18] Dostupné z: http://www.ekir.de/www/downloads/ekir2008arbeitshilfe_christen_juden.pdf.

Digitální databáze Filosofického ústavu AV ČR. [online]. [citováno 2017-04-17]. Dostupné z: www.flu.cas.cz/cz/digitalni-database.

Digitální databáze Moravské zemské knihovny Brno. [online]. [citováno 2017-04-17]. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/>.

Digitální databáze Ústavu pro klasická studia AV ČR. [online]. [citováno 2017-04-18]. Dostupné z: <http://www.clavmon.cz/bbbd/>.

Digitální databáze Národní knihovny v Praze. online]. [citováno 2017-04-18]. Dostupné z: <http://kramerius4.nkp.cz/search/r.jsp>.

Encyklopedia judaica. [online]. [citováno dne 2017-04-17] Dostupné z: <http://jewishencyclopedia.com/>.

ERBEN, K. J. *Prostonárodní české písně a říkadla*. Digitální databáze Městské knihovny v Praze ze dne 2. 11. 2011. [online]. [citováno dne 2017-06-17] Dostupné z: https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/64/89/81/prostonarodni_ceske_basne_a_rikadla.pdf.

EVAN, Tomáš. Ekonomické myšlení Jana Kalvína. [online]. [citováno dne 2014-06-16] Dostupné z: <http://www.jinaskola.cz>.

Evangeische kirche Deutschlands. [online]. [citováno dne 2017-06-18] Dostupné z: <https://www.ekd.de>.

Hebrejská Bible online: [online]. [citováno dne 2016-09-17] Dostupné z: http://www.chabad.org/library/bible_cdo/aid/9883.

z CHLUMCE, Bartoloměj. *Exemplarius auctorum*(1366-69). Úvod, v. 3-4. In: SVOBODOVÁ, Lenka. *Exemplarius M. Klareta*. Článek [online]. [citováno dne 2016-05-27] Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/clanek.asp?polozkaID=16279/>.

CHLUMSKÝ, Jan. Životopisy svatých. Obrácení apoštola Pavla. [online]. [citováno dne 2017-04-17] Dostupné z: <http://catholica.cz/?id=329>.

Chronikon Laurentii de Brzezowa (tzv. *Husitská kronika Vavřince z Březové*). [online]. [citováno dne 2017-06-17] Dostupné z: <http://www.clavmon.cz/clavis/FRRB/chronica/CHRONICON%20LAURENTII%20DE%20BRZEZOWA.htm>.

JUSTIN Martyr. Dialog s Židem Tryfónem. Studijní překlad prvních dvaceti kapitol Justinova spisu *Dialog s Židem Tryfónem* vznikl na patristickém semináři pod vedením doc. PhDr. Jiřího Pavlíka, Ph. D. v akademickém roce 2015/16 na HTF UK. [online]. [citováno dne 2017-04-17] Dostupné z: http://wiki.herme.net/index.php/Main_Page.

Medieval Academy of Amerika. [online]. [citováno dne 2017-04-02] Dostupné z: <http://www.medievalacademy.org/>.

Motivace sebevražedného jednání – vnější faktory. Analýza ze dne 19. 11. 2007. [online]. [citováno dne 2017-06-17] Dostupné z: <http://www.demografie.info/>.

Nadace Člověk v tísní. [online]. [citováno dne 2017-06-17] Dostupné z:
<https://www.clovekvtisni.cz/cs/socialni-prace>.

Nostra aetate. Deklarace o poměru církve k nekřesťanským náboženstvím, vyhlášena dne 28. října 1965 papežem Pavlem VI. Vatikánský historický archiv. [online]. [citováno dne 2017-06-18] Dostupné z: http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651028_nostra-aetate_cs.html.

Nový občanský zákoník, zákon č. 89/2012 Sb. [online]. [citováno dne 2017-06-17] Dostupné z: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/>.

Ottův slovník naučný, díly I-XXVII. Vydavatel a nakladatel JAN OTTO. Praha 1897. [online]. [citováno dne 2017-06-17] Dostupné z: <http://www.pdfknihy.maxzone.eu/otto.html>.

PLZÁK, Michal. *Jak antijudaismus formoval křesťanské zákonodárství I. tisíciletí*. [online]. [citováno dne 2014-10-03] Dostupné z: <http://getsemany.cz/node/2597>.

POSPÍŠIL, C. V. K problematice recepce díla Paula de Vooghta (1900-1983) o Janu Husovi v českém prostředí. *Studia oecumenica*, 15 (2015), s. 167-180. [online]. [citováno dne 2016-09-17] Dostupné z: file:///C:/Users/gafer/Desktop/02_05_Pospisil.pdf.

Royal Historical Society. [online]. [citováno dne 2017-04-02] Dostupné z: royalhistsoc.org/.

Rozhovor Larry Kinga ze CNN s rabínem Marvinem Hierem ze dne 4. dubna 2005 (u příležitosti pohřbu Jana Pavla II.). [online]. [citováno dne 2017-06-18] Dostupné z: <http://www.granosalis.cz/modules.php?name=News&file=article&sid=3917&mode=&order=0&thold=0>.

Slovník českých filosofů. GABRIEL, J. – PAVLINCŮVÁ, H. – KROB, J. (eds.) FF Masarykovy univerzity v Brně. [online]. [citováno dne 2017-06-13] Dostupné z: <https://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/>.

Sociálně vyloučené komunity. [online]. [citováno dne 2017-06-13] Dostupné z: <http://studie.blog.cz/0902/co-je-to-asimilace-co-to-je-integrace>.

SOUKUP, Daniel. *Zraněná těla Protižidovské násilí v profanačních legendách českého středověku*. Disertační práce. Olomouc, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, FF, katedra bohemistiky, 2013. Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc. [online]. [citováno dne 2017-04-17] Dostupné z: <http://library.upol.cz/ar1-upol/cs/csg/?repo=upolrepo&key=36534820835>.

Traumata z holokaustu. *Aktuálně.cz* ze dne 7. 2. 2017 [online]. [citováno dne 2017-06-17] Dostupné z: <http://zpravy.aktualne.cz/regiony/jihomoravsky/prenaseji-se-traumata-z-holocaustu-na-potomky-prezivsich-ved/>.

Ústava Církve československé husitské. [online]. [citováno dne 2017-04-02] Dostupné z: http://www.ccsch.cz/dokumenty/518-ustava_2008_web.pdf.

Usury. *Jewish Encyclopedia*. [online]. [citováno dne 2016-09-17] Dostupné z: <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/14615-usury/>.

VNENK, Vladislav. *Lichva dle NOZ. Insolvenční právo*, 12. 5. 2014. [online]. [citováno dne 2017-05-12] Dostupné z: <http://www.vzory.cz/vzory/spory-soudy/lichva-dle-noz/#.WUrU5CdSAe1>.

Zonky, s. r. o. [online]. [citováno dne 2017-06-17] Dostupné z: <https://zonky.cz>.

Zákony ČR v platném znění. [online]. [citováno dne 2017-06-20] Dostupné z: <https://www.zakonycr.cz>.

Židovské Město v Praze. [online]. [citováno dne 2017-04-17] Dostupné z: <http://www.jewishmuseum.cz/informace/navstivte-nas-rozcestnik/>.

Příloha1:

Magistri Iacobelli Contra usuram – Sequitur de usura iudeorom et christianorum⁴⁶²

MAGISTRI IACOBELLI CONTRA USURAM

383

suis iudeis, et forte a quibusdam gentibus ceperunt usuram sine peccato, videlicet ab ipsis gentibus quam cum bonis eorum deus condemp- [B, 195r] navit iudeis, sicut sine peccato abstulerunt ab egipciis vasa et vestes accomodatas, eo quod deus, cuius omnia sunt, dedit populo res illas. Secus autem erat de aliis gentibus non condempnatis [D, 91r] iudeis sicut erant babilonii et ceteri multi quibus ad usuram concedendo peccaverunt.

SEQUITUR DE USURA IUDEORUM ET CHRISTIANORUM ^a

Et adhuc in hoc peccant non longe magis quam tunc, quia si quam defensionem aut alienacionem ^b peccati habent ex lege veteri, permittente eis ^c recipere usuras ab extraneis, ut allegatum est, tamen illa excusacio cessat omnino post adventum Christi, qui legem veterem quoad observacionem litteralem evacuavit. Magis ergo peccant iudei nunc, ubicumque gentilibus ad usuram concedunt, quam olim. Maxime autem et gravissime peccant mutuando ad usuram illis qui Christum receperunt, id est christianis qui [C, 52v] vere iudei sunt secundum spiritum, non secundum litteram. Ab illis ergo iudei ^d secundum carnem, qui adhuc sunt, nequaquam debent recipere usuram. Longe enim magis in hoc peccant quam si [a] fratribus sui generis vel secte usuram reciperent, vel tempore legis recepissent. Et si iudeis est peccatum super usuram concedere, quantum nephas sit christianis recipere usuras a proximis vel fratribus suis, christianis autem sibi usurpare quod iudei extorserunt ab illis scilicet christianis. Quid enim hoc est ^e nisi christianos recipere usuras a christianis, quia quod aliquis facit mediante alio, quem ad hoc fovet et defendit, ita vere censetur illud facere ac si [B, 195v] per se faceret, nec minus peccat uno modo quam alio.

Sed dicit aliquis, cum illa usuraria impietas tam contraria sit christiane religioni, ut dictum est, quare iudei, occasione sue legis consueti de usuris, permisi sunt commisceri in ^f tanta multitudine [A, 172r] christiano populo in ipsius gravamen et lesionem multiplicem?

Hic, pro origine huius rei, hoc advertendum quod, tempore predicacionis evangelii, lumine celestis doctrine per mundum perseveranter choruscante, multi utriusque populi, gentilis videlicet et israelitici, gratiam dei exultanter amplectentes et veritati credentes in unitatem catholice et universalis fidei, extra quam non est amplius salus, fideliter concurrebant, relictis de utroque populo scilicet gentili et iudaico plurimis incredulis, gracie dei ingratis, qui merito figurative comparantur paleis et fecibus, vel aliis quibuslibet reliquiis inutilibus ac superfluis. Palee autem, granis in archa domini collectis, quid valent nisi ut igne consumantur atque pedibus conculcentur! Et feces, vivo extracto, quid prosunt nisi ut foras mittantur et a porcis devorentur immundis, id est a demonibus degluciantur. Quid valet forma luthea, magno studio pro fundenda campana peracta, postquam iam campana perfusa est, nisi ut penitus excrucietur et in pulverem redigatur! Quid est campana fusa nisi ecclesia Christi in vetere populo dei figurata? Quid formula luthea, nisi residuum de populo israel relictum, omnia terrena querens? [B, 196r] Inter has autem duas superfluitates duorum populorum, que viliores sunt et inutiliores reli-

^a A, D: sequitur om.; C: sequitur... christianorum om.

^b A, B: alienacionem

^c A, B, D: eos

^d A, B, C, D: iudeis

^e B: est om.

^f A, B, D: eciam

⁴⁶²Srov. ze STŘÍBRA, Jakoubek. Magistri Iacobelli contra usuram(asi 1415). In: de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vyd., s. 383-386.

quie, an populi israel seu iudeorum vel populi gentilis, comparacio decernat. Sunt namque reliquie de populo iudaico ad hoc remanentes, non solum sicut feces pessime que corrumpunt omne vivum in eis suppositum, sed sicut purgamentum spume. Quod si non reiciatur a re per despumacionem purificanda, sed in ea resideat, totam defedat. Sunt insuper sicut sterces columbinum, quod terram bonam cui commiscetur non impiguit, sed demacrat et sterilem facit. Nec ^a improprie comparantur stercorebus patrum, quia de corpore Abrahe egressi sunt, et non sunt eius filii. Quid sunt ergo presentes ^b reliquie iudeorum, nisi quasi sterces Abrahe et sanctorum patrum feces fetide!

Est et aliud unde apparet reliquias iudaici populi viliores esse reliquiis populi gentilis, quia iudaico populo ab inicio commixte fuerunt [D, 91v] multe gentilis populi reliquie, que cum successu temporis ex toto digeste fuerunt et transmutate in populum christianum. Reliquie vero iudaici populi ab inicio usque modo manserunt inconverse in corpore ecclesie, similes per hoc superfluitatibus corporis humani, inhabilibus ut convertantur in speciem hominis. [C, 53r] Si queritur quare tunc populus christianus permisit permisceri sibi ^c reliquias illas iudaici populi viliores et non recepit eciam reliquias populi gentilis ad conversionem habiliores vel magis idoneas, quare gentiles christianis non cohabitent? [B, 196v] Racio esse potest, quia omnes gentiles, qui olim eis cohabitabant, christiani facti sunt, reliquis manentibus extra populum christianum in regionibus suis. In quibus necessitatem habentes temporalium bonorum, in li- [A, 172v] bertate non veniunt in regiones christianorum tanquam servi habendi. Utique si aliqui gentiles cohabitare cuperent christianis, nutrituri se laboribus suis, repellendi non essent pocius quam iudei perfidissimi. Qui quidem ideo populo christiano se miscuerunt, quia cum de regione sua, iniquitatibus eorum merentibus, expellerentur ut venderentur in universas regiones gentium, in nullo populo tantam pietatem et humanitatem experti fuerunt, quantum in populo christiano. Qui enim olim a principibus gentium captivati tenebantur, gravioribus fatigabantur laboribus ceteris, et nullatenus permisi sunt vivere, penitus ociosi, ex usuris, quemadmodum moderno tempore a quibusdam christianorum presidibus male consultis, vivere permittuntur. Nec olim, fervente adhuc in populo Christi terrenorum contemptu, iudei hoc modo tenebantur. Quem quidem modum nichil aliud quam modernorum avaricia adinvenit, ut ex dicendis manifestum erit. Et quia appetibile est cunctis ociose vivere et sine laboribus omnibus habundare, inde est quod in regionibus christianorum quibusdam, in civitatibus, iudei quasi super numerum multiplicati sunt, inpinguati et auro et argento eorum hoc modo inique acquisito, superditati. Non [B, 197r] ergo miscuit iudeos christianis sic scripturarum auctoritas vel legis conformitas, sed ociosa voluptas. Non eos amicitia attraxit, sed avaricia, non amor sed odium. Sicut enim olim dominum Ihesum Christum persecuti sunt inter eos conversantem, ita, ipso in celo translato ad dexteram patris, populum suum persecuti sunt usque hodie, ut illum, et ipsum in illo omni caliditate et dolo persequantur et pro posse evertant, malum ita pro bono redentes, ut solent serpentes nutritiis suis et mures hospitibus facere.

Verumtamen populus dei electus, id est ^d perfecte virtutis et caritatis, cui pro-

^a B : non, C : nunc ^b A, B : presentes *om.* ^c B : sibi *om.* ^d A, B, D : id est *om.*

prium est bene agere, et bonum pro malo reddere, sciens quam potens est dominus deus eciam de genimine vipperarum, ymmo de lapidibus suscitare filios Abrahae, iudeorum reliquias sibi cohabitare permisit pie et permittit multis de causis: primo namque ut, si granum forte aliquod adhuc paleis permixtum sit, aut misceri contingat, non pereat, sed tandem in horreum domini cum ceteris colligatur. Secundo, propter memoriam Christi recensioem et fidei assensum firmiorem. Cum enim inspiciuntur cottidie illi a christianis, qui ob hoc dispersi sunt quod Christum occiderunt, hii^a qui Christo adherent, de hiis que de ipso credunt dubitare non sinuntur. 3°, propter amplius meritum fidei, ratione difficultatis in credendo que accidit ex multitudine eorum qui contradicunt fidei christiane. 4°, ut [B, 197v] indubie constet sacras scripturas, olim divina inspiracione populo israelitico traditas a christiano [D, 92r] populo integre haberi, cum eodem adhuc apud omnes iudeos perseverent latinis translacionibus concordēs. 5°, ob reverenciam patrum nostrorum veterum Abraham, Yzaac et Iacob a quibus ipsi sunt solum secundum carnem, [A, 173r] christiani vero omnes secundum spiritum, et plures secundum utrumque, [C, 53v] hoc est secundum carnem et spiritum. 6°, in recognicionem recepti beneficii, quia enim salus mundi ex iudeis venit, ut dicit Apostolus. Ideo Apostolus, salvatoris misericordiam consecutus, facit adhuc misericordiam cum reliquiis iudaicis, quamvis ipsi de impensis beneficiis ingratis sunt. 7°, ad implecionem perfecte caritatis ad dileccionem inimicorum se extendentem, dicente salvatore nostro: *Diligite inimicos vestros et benefacite hiis qui oderunt vos*¹³⁰.

Si ergo eciam hac de causa novissime tacta, christianus populus iudeos sibi cohabitare permittit, verissime diligit eos et misericordissime cum eis agit, si ipsos taliter teneat qualiter eorum saluti et conversioni ad Christum magis congruit. Sed^b si ratione status, qui inter christianos haberi permittitur, fiant peiores et a salute elongaciores, atque indisposiciores, quomodo verum est christianos inimicos suos diligere, sed potius perdere. Non est verum christianos permittere sibi cohabitare iudeorum reliquias ob spem consequende salutis, sed pro acquirendis pecuniis.

Videamus ergo [B, 198r] quomodo tribus modis iudei a christianis teneri consueverunt utpote, vel pure in statu laboratorum, vel pure in statu usurariorum, vel in statu utrumque complectente.

Primus modus, iam fere ubique male obmissus, saluti ipsorum et causis quibus tenendi [sunt] convenientissimus^c est. Quod patet inde, quia si iudei ut christiani laborarent in agris, silvis et aquis, in artificiiis, mercimoniis, vexacione intellectum dante, cicius converterentur, et conversi, de laboribus suis et bonis pro omnibus acquisitis convenienter sustentari possent. Eciam a christianis magis diligerentur, eo quod cum ipsis onus ferrent, et rei publice servirent, essentque civiliores. Nec tunc, ut modo¹³¹, furiencium stragibus interirent. Non tot vicia contraherent, que oia dare solent. Laboribus occupati, non sic studerent quomodo, in calumpniam fidei, vere scripturas perversa intencione glosare possent, et christianorum rationibus et observanciis calide et colorate ad corrupcionem simplicium laycorum et clericorum respondendo obviare.

^a A: qui; B: hiis ^b A, B, C, D: quia ^c B: convenientissimum

¹³⁰ *Matth.*, V, 44.

¹³¹ Un program venait d'avoir lieu à Prague en 1389. Cfr R. E. WELTSCH, *Archbishop John of Jenstein, 1348-1400*, La Haye et Paris, 1968, p. 61.

Tercius status vel modus simpliciter malus est, et saluti iudeorum contrarius. Minus tamen quam secundus. Qui quidem modus subtilior est omnium statuum et modorum, quibus iudei inter christianos teneri solent, quia eorum saluti et finibus maxime repugnans.

Ubi, queso, iudicate an hodie propter causas et fines predictos, iudei a christianis tenentur presidibus, et non potius, avaricia faciente, causa turpis et dampnabilis questus per usuras [B, 198v] de pauperum sanguine [A, 173v] extorquendi, foveantur iam in statu illo convenientissimo dampnabili et iudeis et christianis principibus eorum. Quis enim evitare possit omnia mala temporalia et spiritualia, que hunc vivendi modum iudeorum inter christianos consequuntur? Quis fidelium sine commocione viscerum et aurium tumitu eiusmodi audire valebit? Certe lapideum cor est quod inde doloribus non scinditur, ingemiscens super modum, quod tanto malo et tot animarum perdicionibus ab hiis qui presunt christianis non succurritur, nec succursum est tanto tempore.

Sed descendamus ad particularia. Videamus que sunt ^a hec mala. Ecce Christus laborat sollicite, id est populus Christi et emulus iudeus laborem eius devorat. Nonne Christi pauperes nocte dieque laboribus sudant, hii in agris, hii in aquis, hii in vineis, illi in ortis, alii in artificiiis, alii in mercanciis. Alii nutriunt animalia et alii alia diversa agunt opera [C, 54r] pro huiusmodi erumpnose vite relevanda miseria. Soli iudei in laboribus hominum non sunt. Soli excipiuntur a condicione mortalium [D, 92v] quam ille generalem reddidit qui ait: *Homo natus est ad laborem, sicut avis ad volatum* ¹³². Et quia soli iudei inter christianos in laboribus hominum non sunt, nec cum hominibus flagellantur, ideo, ut dicit propheta, *tenuit eos superbia, aperti sunt iniquitate et impietate sua, prodiit ex adipe iniquitas eorum* ¹³³. Que multiplex est, quia omnium viciorum specie iam inde repleti sunt [B, 199r], utpote superbia, gula, luxuria et omni specie avaricie. Quarum una non minima est illa iniquitas usuraria, iam per eos tamdiu publica facta et communis, que a quibusdam christianorum avaris vix peccatum esse reputatur. Hec iniquitas iam tamdiu a iudeis permissa est, et in eis a potentibus defensa, quod iam plurimum in christianos redundavit magnos et per nos clericos et laycos. Unde est iam a iudeis tandem derivata in christianos, inter quos ex usuris vivere permittuntur, quia quidam christiani manifeste dant ad usuram, quidam iudeis pecunias concedunt et usuras cum ipsis dividunt, quidam palliatis usurarie iniquitatis contractibus, et modis variis sine labore student divitiis habundare. De istis ergo christianorum usurariis, in hoc peioribus iudeis, dictum est, quia christianorum multi avari circa usuras subtiliores sunt iudeis, et eo acucius student hanc palliare iniquitatem quo apercius et universalius prohibita est christianis quam iudeis ¹³⁴. Etc. ^b.

^a A, B, D : sint

^b A : Amen. Ideo ad paliandum iniquitatem illam aput christianos multifarie obumbratam, expedit iam attentius et subtilius responderi de speciebus usure.

C : Ideo ad paliandum iniquitatem illam aput christianos multifarie obumbratam, expedit et attentius et subtilius videri de speciebus usure. Magistri Iacobi de Misa tractatus de usura utilis multum. Sit Deus benedictus in secula.

D : Amen. Explicit tractatus de usuris publicis et occultis. Anno M^oCCCC^oXXI^o

¹³² Job, v, 7.

¹³³ Ps. LXXII, 6.

¹³⁴ On retrouve les idées du *De Usura*, écrit en 1415, dans les sermons de Jacobellus prêchés à la chapelle de Bethléem en 1416 (Voir *Bellemská Kázání*, p. 35, 36, 37 et 54).

Příloha 2:

Magistri Iacobelli Contra usuram – Sequitur de usura iudeorum et christianorum⁴⁶³

(Autorský překlad z latinského textu
s korekturou doc. PhDr. Drahomíry Tesařové)

Traktát Mistra Jakoubka Proti úžeře – Následuje o úžeře židů a křesťanů:

Str. 383: A až dosud v tom hřeší neméně než tehdy, poněvadž jestliže mají nějakou obranu nebo odvrácení od hříchu podle Starého zákona, který jim povoluje přijímat úroky od cizinců, jak bylo předesláno, přesto tato omluva zcela ustupuje po příchodu Krista, který Starý zákon, pokud jde o písemné pravidlo, zeslabil. Více tedy než kdysi hřeší židé v dnešní době, když se kdekoliv u příslušníků jiných národů k úžeře uchylují. A nejvíce a nejvážněji hřeší půjčováním na úžeru těm, kdo Krista přijali, to jest křesťanům, kteří jsou pravými židy podle ducha⁴⁶⁴, nikoliv dle litery. Od nich tedy židé podle těla, kteří doposud jsou, nesmějí přijímat úžeru. A tak tím mnohem více hřeší, než když od bratrů svého rodu nebo od své sekty přijímají nebo v čase smlouvy přijali. A jestliže je pro židy hříchem poskytnout peníze na úžeru, tak není povoleno křesťanům přijímat úroky od svých bližních či od svých bratrů, křesťanům pak není povoleno ani nárokovat si to, co si židé od nich, totiž křesťanů, vynutili. To je totiž to, proč křesťané nepřijímají úroky od křesťanů, protože ten, který něco dělá prostřednictvím jiného, k tomu ho povzbuzuje a kterého brání, je považován za toho, co to dělá, a jestliže to on sám o sobě dělá stejným způsobem, hřeší neméně než (kdokoliv) druhý.

Někdo však říká: když je ono úžerování bezbožnost, tak protikladná ke křesťanskému náboženství, jak bylo řečeno, tak proč židé, navyklí ze svého Zákona na úžery, dostali povolení vmísit se do tolika společenství křesťanského lidu a stát se jeho břemenem a mnohonásobnou škodou?

Zde, podle původu této věci, je třeba obrátit pozornost k tomu, že v době hlásání evangelia, v záři nebeské nauky, opěvované chórem světa i nebes, mnozí z obou lidů, pohanského i izraelského, kteří Boží milost nadšeně schvalovali a opravdově věřili v jednotu víry obecné a všeobecné, mimo ni již není spásy, se oddaně shromáždili a opustili z obojího lidu, rozumí se z lidu pohanského i židovského, přemnoho nevěřících, Boží milosti nevídaných, kteří jsou právem obrazně přirovnáváni k plevám a kvasnému kalu; a jiní je mají za jakési zbylé,

⁴⁶³Srov. ze STŘÍBRA, Jakoubek. *Magistri Iacobelli contra usuram* (asi 1415). In: de VOOCHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vyd., s. 383-386.

⁴⁶⁴Tj. duchovními potomky židů. Srov. Ř 8.

neužitečné a nadbytečné. K čemu pak jsou plevy, když byla zrna v sýpce Páně shromážděna, než aby byly ohněm stráveny a nohama zadupány?! A kvasné kaly, po oddělení od živého, čemu prospívají, než aby byly ven vyhozeny a prasaty nečistými zhltnuty, tj. demony pohlčeny?! Co zmůže forma z bláta, s velkým úsilím zhotovená k odlití zvonu, když již byl zvon odlit, než aby byla odvržena a v popel obrácena?! Co jest zvon ulitý, ne-li církev Kristova, v dávném Božím lidu zformovaná? Co je ustanovení bezcenné, ne-li zbylý pozůstatek lidu izraelského, který si stěžuje na vše pozemské? Srovnání ukazuje, že mezi těmito dvěma zbytky dvojího lidu, ať už lidu izraelského nebo pohanského, jsou zbytky více opovrhované a neužitečné. **Str. 384:** Jsou totiž zbytky lidu židovského, které se toho drží, nejen jako nejhorší kvasné kaly, které zmaří vše živé, co je jim vydáno všanc, ale i jako nečistota pěny. A jestliže toto není odvráceno od věci, která se musí očistit zbavením se pěny, ale zůstane v ní, celou ji zhanobí. Jsou navíc jako holubí trus, který dobrou zemi, s níž se smísí, nezürodní, ale vyhladoví a učiní ji neúrodnou. A ne náležitě jsou porovnáváni s výměšky otců, protože z těla Abrahamova vyšly, a nejsou jeho syny. Co jsou tedy nynější zbytky židovské nežli výměšek Abrahamův a svatých otců kaly páchnoucí?!

Je i něco jiného, z čehož vyplývá, že zbytky židovského lidu jsou více opovrhovanými než zbytky lidu pohanského, protože s židovským lidem od počátku byly smíšené mnohé pozůstatky pohanského lidu, které byly v průběhu času z celku vyňaty a v křesťanský lid přeměněny. Zbytky opravdového židovského lidu však zůstaly od počátku stále neobrácenými v těle církve, podobnými tím zbytečným lidským tělům, které nejsou s to obrátit se v lidskou podobu. Jestliže se tedy běduje: proč tehdy dovolil lid křesťanský, aby se k němu přimísily tyto opovrhované zbytky židovského lidu a přitom nepřijal zbytky lidu pohanského, ke konverzi vhodnějšího a přijatelnějšího, proč pohané s křesťany spolu nežijí, pak příčinou může být, že všichni pohané, kteří kdysi s křesťany byli v soužití, se stali křesťany, zatímco ostatní zůstali ve svých krajinách mimo křesťanský lid. V nich, majíce potřebu dobrých časů, nepřicházejí svobodně do křesťanských krajín jako otroci, kteří mají být vlastněni. Kdyby si někteří pohané přáli jakkoli žít spolu s křesťany, odhodláni živit se vlastní prací, neměli by být odmítáni více než nejvěrolomnější židé. A ti se totiž s křesťanským lidem tak smísili, že když byli ze své krajiny kvůli trestuhodné nepravosti vyhnáni, aby byli prodáváni do všech končin světa, v žádném národě nezakusili tak znamenitou zbožnost a lidskost jako v lidu křesťanském. A ti tedy byli kdysi drženi vládci pohanských národů jako zajatci, byli sužováni ostatními, příliš těžkými pracemi a v žádném případě jim, zcela nečinným, nebylo dovoleno žít z úžer jako dnes, v moderní době, kdy mají některými špatně smýšlejícími křesťanskými vládci povoleno žít. Ale kdysi, kdy ještě bylo v lidu Kristově plamenně opovrhováno pozemskými statky, židé tímto způsobem nežili. Vždyť tento způsob není nic jiného než to, co vynalezla hrabivost moderních lidí, jak z řečeného bude zřejmé. A protože všichni mají touhu bezpracně žít a bez práce vším oplývat, tak se stalo, že se v některých křesťanských zemích a v obcích židé rozmnožili jakoby

nad míru, zbohatli jejich zlatem i jejich stříbrem, nespravedlivě tímto způsobem nabytým, a zmohli se. Židy tedy s křesťany nesmísila autorita Písma ani stejnorodost Zákona, ale záliba v nicnedělání. Nepřítáhlo je k sobě přátelství, nýbrž hamižnost, ne láska, nýbrž nenávisť. Stejně jako kdysi Pána Ježíše Krista pronásledovali, když mezi nimi žil, tak když byl do nebe přenesen po pravici Otce, svůj lid jako onoho pronásledovali až doposud; a sebe sama v něm pronásledují s veškerou lstivostí a úkladností a podkopávají vše, aby to mohli dělat, vracejíce tak zlo místo dobra, jak to mají ve zvyku hadi vůči svým životelům či myši vůči svým hospodářům.

Str. 385: A přece vyvolený Boží lid, to jest lid s nesmírnou statečností a láskou, jemuž je vlastní dobře konat a dobrem zlo odplácet, ví, jak mocný je Pán Bůh i nad plemenem hadím; dokonce ví i o kamenech, které vyzdvihují synové Abrahamovi, že spravedlivě dovolil a dovoluje, aby zbytky židů žily spolu s křesťany z mnoha důvodů: zaprvé - jestliže snad dosud nějaké silné zrno bylo s plevami promícháno nebo se stalo, že je mícháno, ať nepřijde nazmar, nýbrž ať je do sýpky Páně spolu s ostatními shromážděno. Zadruhé – kvůli živější památce Krista a silnějšímu potvrzení víry. Když tedy oni jsou každodenně zkoumáni křesťany, ti, kteří byli rozehnáni proto, že Krista zabili, tito, co na Kristu lpějí, věří, že jim není dovoleno o těchto a o něm samém pochybovat. Zatřetí – kvůli větší záslužnosti víry, z důvodu obtíží při víře, které vznikají z množství těch, kteří mluví proti křesťanské víře. Začtvrté – jak je bezpochyby známo, svatá Písma, předaná kdysi izraelskému lidu božskou inspirací, jsou křesťanským lidem neporušeně uchovávána, a tatáž zůstávají až dosud u všech židů v souladu s latinskými překlady. Zapáté – z úcty k našim praotcům Abrahamovi, Jákobovi a Izákovi, od kterých jsou sami (židy) pouze podle těla, všichni však křesťany podle ducha a mnozí další podle obojího, to jest podle těla i ducha. Zašesté – pro připomínku přijatého dobrodiní, že totiž spása světa přišla od židů, jak říká apoštol⁴⁶⁵. Proto tentýž apoštol, jenž kráčel ve šlépějích Spasitelova milosrdenství, činí dosud milosrdenství židovským zbytkům, ačkoliv oni sami jsou za toto značné milosrdenství velmi nevděční. Zasedmé – pro naplnění dokonalé lásky, jež je rozšířena na lásku k nepřátelům, když náš Spasitel řekl: „Milujte své nepřátele a číňte dobře těm, co vás nenávidí.“⁴⁶⁶

Z tohoto případu naposledy zmíněného tedy vyplývá, že křesťanský lid dovoluje soužití s židy, opravdu upřímně je miluje a co nejmilosrdněji s nimi jedná; kdyby si jich samotných však tolik vážil jako jejich spásy, pak by i konverze ke Kristu více odpovídala⁴⁶⁷. Ale jestliže podle stanoviska, které je mezi křesťany povoleno, se snad stanou ještě horšími, od spásy vzdálenějšími a méně připravenými na to, jak tomu vpravdě jest, že křesťané své nepřátele více milují, než aby je ničili. Křesťanům není dovoleno smísení se zbytky židů, leč leda kvůli naději na dosažení spásy, však ne pro získávání peněz.

⁴⁶⁵ Je míněn apoštol Pavel.

⁴⁶⁶ Mt 5,44

⁴⁶⁷ Byla by pravděpodobnější.

Podívejme se tedy, jakými třemi způsoby židé s křesťany obvykle koexistují – čistě ve stavu pracujících, čistě ve stavu úžerníků, nebo ve stavu zahrnujícím jedno i druhé.

První způsob, téměř všude již téměř opomenutý, je nejpříhodnější - pro jejich spásu a důvody, pro které musejí spolu žít. To je zjevné z toho, že kdyby židé (stejně) jako křesťané pracovali na polích, v lesích a na vodách, v řemeslných dílnách a v obchodnických krámech, trápením dodávajícím rozum rychleji by se obrátili, a jsouce obráceni mohli by se přiměřeně živit ze své práce a z výdobytků dobrých pro všechny. Také křesťany by (židé) byli více milováni, neboť by spolu s nimi břemeno nesli, státu by sloužili a více občany byli; a ne jako tehdy, když při požáru zahynuli při událostech běsnících.⁴⁶⁸ Nehromadili by tolik poklesků, které obvykle pramení ze zahálky. Zaměstnání pracemi, neusilovali by tak o to, aby – pro potupu víry – mohli Písma vskutku se zvráceným záměrem vykládat, stavět se proti názorům a zkušenostem křesťanů a vášnivě a zaujatě navádět (svými) argumenty ke zvrácenosti prosté laiky a kleriky.

Str. 386: Třetí stav či způsob je zkrátka špatný a spásu židů odporující, méně však než ten druhý. Ten je totiž nejdůkladnější ze všech stavů a způsobů, jimiž židé obvykle v soužití s křesťany koexistují, neboť jejich spásu a koncům nejvíce odporuje.

Prosím, posuďte, zda dnes kvůli důvodům a koncům, které již byly řečeny, jsou židé ovládání křesťanskými vládci, nebo spíše – byvše hrabiví - mají být mučeni kvůli hanebnému a odsouzeníhodnému zisku získanému úžerami z krve chudých, podporování v onom velmi odsouzeníhodném stavu jak židovskými, tak i křesťanskými předáky. Co tedy snad může odstranit všechny tyto špatné věci pomíjející a duchovní, které provázejí tento způsob života židů mezi křesťany? Kdo z věřících to bude schopen slyšet bez rozechvění nitra a opuchnutí uší? Jistě jen srdce z kamene se proto neroztrhne bolestmi, truchlíce nad skutečností, že takovému zlu, takovým ztrátám na duších není odpomoženo těmi, kdo jsou v čele křesťanů, a nebylo přispěcháno na pomoc po takovou dobu.

Ale přistupme k detailům. Podívejme se, jaká jsou tato zla. Hle, Kristus pracuje přepečlivě, a tak i lid Kristův, ale lid židovský jakožto soupeř práci jeho utrácí. Cožpak se Kristovi chudí dnem i nocí nepotí při práci? Tito v polích, tito ve vodách, tito na vinicích, oni v zahradách, další v řemeslných dílnách, ještě další v obchodech. Jiní krmí zvířata a další konají různé práce pro zmírnění bídy takového života. Jen židé se lidských prací neúčastní. Jen oni sami jsou vyňati z přirozeného stavu smrtelníků, jak onen obecně ustanovil, když říká: „Člověk je zrozen k práci, stejně jako pták k létání.“⁴⁶⁹ A protože pouze židé mezi křesťany do lidských prací nejsou zapojeni, ani lidmi nejsou bičováni, tak jak praví prorok: „Zachvátila je pýcha, zahaleni jsou nespravedlivostí a bezbožností, z tučnosti vzešla nespravedlivost jejich.“⁴⁷⁰ A ta je různorodá, protože opět byli naplněni formou všech poklesků, totiž zpupností, obžerstvím,

⁴⁶⁸Připomínka velkého pogromu v Praze o Velikonocích 1389.

⁴⁶⁹Job 5,7

⁴⁷⁰Ž 72, 65n

rozmařilostí a vší podobou hrabivosti. A z těchto jedna není nejmenší - ona nepravost úžernická, již tak dlouho jimi veřejně prováděná, a všeobecná, která je některými křesťanskými lakomci už sotva za hřích počítána. Tato nepravost je již tak dlouho židy dopouštěna a mocnými chráněna, že převelice rozbujela mezi křesťany i skrze nás, kleriky a laiky. Tak již byla od židů převedena na křesťany, mezi nimiž se dovoluje žít z úžer, protože někteří křesťané zjevně dávají na úžeru, někteří židům peníze postupují a úžery si s nimi rozdělují; někteří sjednali smlouvy pod pláštěm úžernické nepravosti a rozličnými způsoby se snaží bez práce oplývat bohatstvím. O tomto úžerničení křesťanů, kteří jsou v tomto horší než židé, bylo tedy řečeno, že mnozí křesťanští lakomci jsou, co se úžer týče, (ještě) důkladnější než židé a tím prohnanejše se snaží zakrýt tuto nepravost, čím více, zřetelněji a všeobecněji je úžera zapovězena křesťanům než židům. Atd.

Příloha 3

Paul deVOOGHT - L'Usure.⁴⁷¹

(Z francouzštiny přeložila Mgr. Dagmar Kopcová.)

Lichva

Str. 51: K péči Jakoubka o reformu sociálního statutu kněžstva, je třeba přidat jeho názory na lichvu. Nejméně jednou ve své kariéře teologa, se snažil překročit čistě církevní pohled na věc, aby se pokusil převést „zákon Evangelia“ do ekonomického života své doby. Což znovu dokazuje, že jestliže se reformované kněžstvo dobrovolně svěřovalo do rukou světských autorit vládnoucích v městě, nevzdávalo se svého práva myslet. V pojednání nazvaném „Contra usuram“ („Proti lichvě“) z roku 1415, se vyslovil velice zešířoka o otázkách kapitálu a úroků, rent, obchodu, práce, a nečinnosti, nejdůležitějších otázek v této době, kdy byl obchod v rozkvětu a kdy se Praha, město v centru Evropy, stala křižovatkou velkých směnných procesů.

Podle Jakoubka, Bible jakož i církevních otců (Augustina, Jeronýma, Ambrože, Chrysostoma a dalších) je třeba velmi přísně trestat lichvu. Ta představuje zvláštní formu hříchu proti podstatě křesťanské morálky, která nás učí *chovat se k druhému tak, jak chceme, aby se jiní chovali k nám, nebo ještě jednodušeji: co nechceš, aby činili tobě, nečiň ty jiným*⁴⁷².

V čem pak spočívá lichva? Pro Jakoubka spočívá v požadování vrácení většího množství peněz, než jsme původně půjčili. **Str. 52:** Směna není v jeho očích čestná, pokud hodnoty vyměněných hodnot nejsou stejné. Jestli jedna ze stran profituje z něčí situace silou nebo lstí tak, aby získala od druhého víc, než mu dala, je to lichva. Tato situace se projevuje jako půjčka s úrokem a všechny lichvářské operace určitým způsobem vedou k ní. Půjčit na úrok, to znamená dát určitou částku a vyžadovat následně její vrácení vzrostlé o další částku, je velmi vážný hřích. V důsledku toho bohatý nebo vysoce postavený muž může dojít ke spáse, jen pokud půjčuje, aniž by doufal v nějaký prospěch.⁴⁷³

V oblasti scholastiky, kde byla jednou teze vytvořena, Jakoubek přináší další rozlišení a upřesnění tohoto problému. Půjčka může být se smlouvou nebo bez ní, ale hřích je stále stejný. Někdo může půjčovat doufajíc v duchovní prospěch. Nehřeší vůbec nebo jen lehce, pokud v první řadě nesleduje materiální prospěch. Hřích lichvy může mít různou formu více či méně vážnou a některé okolnosti ho dělají obzvlášť hodným nenávisti: výška požadovaného úroku, hodnota zástavy, jejíž ztráta může způsobit zruinování nešťastného dlužníka, jeho chudoba, bohatství půjčovatele a fakt, že jeho zpronevěra zasáhne přítele.

⁴⁷¹Srov. de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro* (†1429), *premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 51-53.

⁴⁷²Srov. ze STŘÍBRA, Jakoubek. *Contra usuram*. (asi 1415) In: de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro* (†1429), *premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 354.

⁴⁷³Srov. de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro* (†1429), *premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 51n.

Po této kazuistické vložce Jakoubek poukazuje na některé finanční a obchodní machinace, které obviňuje z lichvy. Tak například obchodník z obavy o vzrůst ceny, žádá více, než je tržní cena zboží. Udělá dobrý obchod a dokonce i výborný obchod, jestliže po vypršení splatnosti ceny klesly, ale dopouští se zároveň lichvy o to závažnější, o co je požadovaná cena vyšší. Jakoubek přísně kritizuje také to, co dnes nazýváme prodej na splátky. Cena se zvyšuje pro toho, kdo neplatí hotově. Je snížena pro kupce, který uhradí fakturu, dříve než dostane zboží. Ve skutečnosti v očích Jakoubka rozdíl mezi reálnou cenou zboží a tím, co k ní přidáme nebo odečteme pod záminkou platby předem nebo s odkladem, je určitým způsobem půjčka s úroky, tedy odsouzeníhodná věc. **Str. 53:** V jeho uvažování má zboží přesnou cenu, kterou nemůže změnit ani fakt, že bylo zapláceno po uzavření smlouvy o prodeji, při doručení zboží nebo později. To, co přesahuje cenu je lichva, to znamená, peníze získané prostřednictvím peněz jsou považovány za hodnotu samu o sobě a jsou schopné přinést výnosy.

Jakoubek neschvaluje, aby se zboží prodávalo s doložkou, že cena k úhradě bude cena tržní, jestli tato stoupne v den doručení zboží ani, aby pod záminkou současné tržní ceny, se požadovalo více, než bude hodnota zboží v den, kdy bude doručeno. Neschvaluje, abychom si mohli koupit dům se splátkou po dobu několika let, protože tato operace nedovoluje fixovat spravedlivou cenu. Hodnota budov se mění. Jak můžeme vědět, jaká bude cena domu za několik let? Tak žádná smlouva o nákupu a prodeji, fixující cenu jinou než cenu domu v době prodeje a bez zvážení délky vlastnictví nemůže být schválena. Jinak by to znamenalo riskovat, že spácháme nespravedlnost, risk, který nesmí křesťan přijmout. Jakoubek odsuzuje a fortiori fiktivní a podvodné obchody, výpůjčky uzavřené pod podmínkou, že dlužník se zavazuje půjčit půjčovateli, pokud by to půjčující jednou potřeboval, výpůjčky, jejichž úroky by spočívaly v poskytování služeb nebo snášení vymáhání, půjčky s úroky schválené k financování obchodů (procesů).⁴⁷⁴

Jakoubek váhal jen v jednom případě. Někdo se chystá udělat obchod. Vzdá se ho i přes výhody, které z něj má a půjčí peníze určené k nákupu někomu, kdo ho o to požádal. Ztrácí a navíc ještě riskuje. Nemá právo na nějaké odškodnění? Jakoubek se neodvažuje to schválit. Někteří, jak říká, tvrdí, že na to má právo. Přiklání se nicméně spíše k nevyžadování odškodnění.

Stejnou chybou nebo stejně velkým hříchem, který spočívá ve snaze vydělat peníze prostřednictvím jiných peněz, jsou některé metody vytváření důchodů. Nejdelší část Jakoubkova pojednání byla věnována tomuto tématu. **Str. 54:** S rentiérem, alespoň rentiérem z povolání pokud to můžeme o někom tvrdit, nemá žádné slitování stejně jako s půjčovatelem na úrok nebo obchodníkem oddávajícím se lichvě.

⁴⁷⁴ Srov. de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro* (†1429), *premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 52n, ad: ze STŘÍBRA, Jakoubek. *Contra usuram*. (asi 1415) In: de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro* (†1429), *premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 356n.

Jsou tady přesto respektovaní rentiéri. To jsou ti, kterým věk nebo neduživost brání pracovat. Prodali své majetky dědicům nebo jiným lidem. Na oplátku je jim placena renta. Tento proces se nezdá být odsouzeníhodný. Jakoubek dopřává politickým sdružením právo zvýšit příspěvky na podporu potřeb těch, na kterých spočívá péče o společný majetek: knížata, soudci, svěští páni. Pokud se starají o spravedlnost mezi spoluobčany, není to lichva. Ale jiný je případ těch, kteří odmítají práci a využívají ročních zisků polí a vinic, o něž se starají jiní. Pokud je neomlouvá věk ani nemoc, jsou lidé povinni pracovat. Ani šlechtici z toho nejsou vyňati. Pokud vlastní pozemky, je to proto, aby je rozmnožovali, ne aby žili z práce druhých. Ti, co dědí pozemky, dědí i náklady, s kterými jsou pozemky spojeny a práce, které je potřebné vykonat. Je špatná politika zvětšovat počet zahálců, protože všichni by chtěli vše vlastnit bez jakékoliv námahy. V tomto případě by pole a vinice zůstaly neobdělávané a budovy prázdné, protože by byly příliš zatíženy velkými daněmi. Byli bychom svědky úpadku majetku, mrhání majetkem, množení procesů a hlavně bychom byli svědky ochuzení pracující třídy o její prostředky ve prospěch nečinných boháčů. Neboť ti, kdo jsou zatíženi daněmi, jsou nuceni prodávat pod cenou. To vše, jak shrnuje Jakoubek, je pro křesťanství bezbožné a zakázané, protože křesťanům je vlastní jednat se zbožností a dobročinností a tím přijít na pomoc nešťastným a být milosrdní k dlužníkům.⁴⁷⁵

Tyto praktiky jsou proti rozumu i Evangeliiu. Jako důkaz Jakoubek připomíná vlastní funkci peněz, dle Aristotela. **Str. 55:** Aniž by ho jmenoval, představuje jeho myšlenku, že měna byla zbavena své původní skutečné funkce a slouží k nákupu rent a povzbuzení nečinnosti. I když ne všechny nákupy rent jsou nečestné, jsou příležitostí pro mnoho zla, a proto jsou zakázány.

Jedna praktika se zdá být podle Jakoubka obzvlášť odpudivá. Když potřebnému vypůjčovateli, boháč schválí půjčku. Nejenže požaduje úrok za svůj kapitál, ale i úplné navrácení částky. Navíc požaduje zástavu, z níž má další užitek. Tento proces je dvojnásobně lichvářský. Jakoubek dává tento příklad. Půjčovatel svěří dlužníkovi 100 zlatých, ale požaduje také, aby smlouva ustanovila, že dům dlužníka byl jeho po dobu, co půjčující dluží 100 zlatých. Při čekání na jejich návrat, zaplatí každý rok 10 zlatých jako úrok. Mimo to půjčující (věřitel) disponuje domem a pronajímá jej za cenu 10 zlatých za rok. Takto má věřitel dvojitý lichvářský užitek.⁴⁷⁶

Jakoubek nenachází dostatek přísných slov, aby odsoudil tyto praktiky. Nejen, že jsou popřením křesťanského milosrdenství, ale jsou také v protikladu k pravidlům obchodní činnosti. Smlouvy o nákupu a prodeji musí odpovídat potřebě společnosti, ne sloužit k zničení slabého silným. Smlouva umožňující věřiteli disponovat zástavou, aniž by mu doopravdy patřila, není legitimní smlouvou. V tomto uvedeném příkladu, pokud by byl dům doopravdy v užívání

⁴⁷⁵ Ibidem, Vooght s. 54, Jakoubek s. 358n.

⁴⁷⁶ Srov. ze STRÍBRA, Jakoubek. *Contra usuram*. (asi 1415) In: de VOOHT, Paul. *Jacobellus de Stríbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 360n.

věřitele, jak může dlužník koupit dům zpět, tím, že zaplatí 10 zlatých každý rok? A jak by mohl být dům věřitelův, když s ním nemůže nakládat, jak by chtěl? Jak by dům mohl být prodán, pokud existují závazky dlužníka k věřiteli a naopak? Jsou to jen lstivost a chamtivost, které umožňují bohatým se dále obohacovat a které uvrhují chudé do bída. Starý i Nový zákon odsuzoval tyto praktiky. **Str. 56:** Vraťme se k duchu první církve! Braňme se smlouvám tohoto typu! Vraťme každému jeho kapitál a spíše než drtit úroky ty, kteří nemohou pracovat nebo kteří upadli do chudoby, pomozme jim. *Per modum elemosine*⁴⁷⁷, píše Jakoubek. Toto slovo nás může šokovat. Ten, kdo chce pracovat a nenachází ani práci ani kapitál, nepotřebuje almužnu. Ale nepřenášejme do 15. století naše současné úhly pohledu na věc. Snažme se spíše porozumět myšlence teologa. Chtěl říci, že ten, kdo vlastní, má za úkol nezištně pomoci svému bližnímu, který to potřebuje. Z tohoto principu jsme dnes vyvodili přísnější závěry, než byly ty jejich.⁴⁷⁸

Jakoubek poté, co odsoudil lichvářské půjčky, se vrací velmi rozsáhle k doživotním rentám a shromažďuje argumenty proti této praxi. Jeho pozice zůstává čistě evangelijní. Ten, kdo si zajistí doživotní rentu, to znamená prostředek existence, která mu umožňuje prosperitu bez práce a starostí, nejedná z milosrdenství, ale z viny. Nemá důvěru v Boha, jelikož nevěří, že přijde na pomoc těm, kteří pracují. Jakoubek následně více rozvíjí technické argumenty, z nichž některé jsou zbytečně opakovány. Doživotní rentaje odmítnutím zákona o práci, uloženou člověku Bohem (*In sudore vultus tui...*⁴⁷⁹), vyzdvihuje lenost, snižuje produkci a vede k vytváření stavu bída a hladomoru.

Jakoubek trvá na několika místech na myšlence, že bohatství, které neobnáší ani práci ani náklady, je proti křesťanským zákonům. Se svatým Pavlem prohlašuje, že potrava není určena pro ty, kteří nepracují. Tvrdí, že zisky zahálečů, boháčů a rozmazlenců narazí na kámen. Chce říci, že disponují penězi, aniž ti kteří z nich mají zisky, obdělávají půdu, snášejí déšť, slunce, špatnou úrodu nebo záplavy. Tvrdí, že spojení těch, kteří si opatří renty bez práce a starostí, neuzavírají čestné smlouvy o koupi a prodeji, protože neobsahují směnu jednoho předmětu za druhý (*commutacio rei ad rem*⁴⁸⁰). **Str. 57:** Peníze v podstatě nejsou předmětem, který můžeme koupit. Chtít získat více peněz za méně, není to *conveniens adequacio*⁴⁸¹. V důsledku toho doživotní renta je lichva, protože kupec očekává víc, než dává. Někdo, kdo půjčuje 100 zlatých pod podmínkou, že mu bude zaplacen 10 každý rok, získá od jedenáctého roku víc, než půjčil. Úmysl získat víc, než bylo vloženo, je zcela viditelný. Kdokoliv uloží své peníze takovým způsobem, to dělá s úmyslem žít nad kapitál, který získá po ročních částkách.

⁴⁷⁷ Dosl. způsobem almužny, tj. almužnou.

⁴⁷⁸ Srov. de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro* (†1429), *premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 56n, ad:ze STŘÍBRA, Jakoubek. *Contra usuram*. (asi 1415) In: de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro* (†1429), *premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 353.

⁴⁷⁹ *V potu své tváře...* (Gn 3,19).

⁴⁸⁰ Směna věci za věc.

⁴⁸¹ Odpovídající adekvaci, tj. shodě (požadavek na rovnost ve směně – věc za věc).

Doufá, že získá víc, než dává. Po tu dobu co přijímá kapitál, doufá, že ten od kterého jej získal, brzy zemře.⁴⁸²

Kolik hříchu z toho pochází! Vražedné tužby, bezbožnost, kdy člověk si není jistý ani životem ani smrtí, pokoření lidského řádu je náhodné. Ještě jednou se Jakoubek snaží ukázat, že nákupy renty zbavuje peníze jejich původní funkce. Měna je prostředek výměny užitkového zboží. Je to *medium communicationis*⁴⁸³. V nákupech renty se stává předmětem vyjednávání (*terminus-extremum*⁴⁸⁴) a příležitostí pro lichvu, protože se zde jedná o získání více za méně. Rovnost, která musí vládnout ve výměnách nákupu a prodeje, zde neexistuje. Spekulace nad délkou života kupujícího je dána hrou náhody. Praktikované taxy jsou nespravedlivé. Pro opakovanou rentu o 10 zlatých se vyplácí 100 zlatých a za doživotní rentu o 5 zlatých žádá 50 zlatých. Ale jejich majitel nebo jeho dědicové za 10 zlatých roční renty získají mnohem víc za vyplacený kapitál než 5 zlatých ročně. Je tedy třeba uzavřít, že nejméně jedna ze dvou smluv je nespravedlivá. **Str. 58:** V podstatě jsou nespravedlivé obě dvě, a všechny smlouvy tohoto typu, protože není možné uvážit, jak dlouho bude renta vyplácena.⁴⁸⁵

Jakoubek upozorňuje ještě na několik zvláštních případů. Někteří tvrdí, že renta, která zatížila dům, jenž shořel, nepřechází automaticky na ten, který postavíme na jeho místě. Zisk vybíraný z krávy, nezpůsobí změnu jejího majitele, podle toho jestli je březí nebo ne. Pokud je vinná réva zatížena rentou, víno z ní produkované jí nemusí být zatíženo. Někteří tvrdí, že určitým způsobem může být renta vybírána za krávu a její potomky. Jestli cena k zaplacení je nízká způsobem, „že uživatel vytěží ze zvířete výhodu rovnou ceně krávy“, zdá se, že uživatel musí pokračovat v placení dluhu na druhou nebo třetí krávu, atd. pokaždé co předešlá kráva zemře, ale v tomto bodě Jakoubek zůstává opatrný.⁴⁸⁶

Vrací se ke smlouvám, které opatřují doživotní renty. Není dovoleno se angažovat v placení někomu roční renty výměnou za částku, kterou tento vydá nakonec celou. Uděláme z něj nečinného rentiéra! Ceny prodeje se utvářejí podle hodnoty předmětu, ne podle délky trvání. Například prodej domu za nějaký čas je nezákonný. Ceny prodeje budov se mění. Můžeme prodávat jen za cenu toto dne, protože ignorujeme, jakou hodnotu bude mít dům následně. Riskujeme spáchání nespravedlnosti, risk, který není dovolen.

Ještě jeden exkurz. Výrok Jakoubka sestává ze snahy přinést argumenty proti doživotním rentám. Zajišťují zdroje příjmů, aniž by vyžadovaly práci či péči. **Str. 59:** Jsou

⁴⁸² Srov. de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 57, ad: ze STŘÍBRA, Jakoubek. *Contra usuram*. (asi 1415) In: de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 364-368.

⁴⁸³ Prostředek směny.

⁴⁸⁴ Hranice - konec; konec na konci.

⁴⁸⁵ Srov. de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 57, ad: ze STŘÍBRA, Jakoubek. *Contra usuram*. (asi 1415) In: de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 366.

⁴⁸⁶ Ibidem, Vooght s. 57, Jakoubek s. 367.

vytvořeny smlouvami, které nejsou čestnými smlouvami o nákupu a prodeji. Mladý muž a stařec platí stejnou cenu, i když renta, kterou budou pobírat, je velmi rozdílná. V každém případě zajišťují si vše nezbytné pro život bez práce, což je odsouzeníhodné, ať už se to děje se smlouvou či bez ní. Pokud král udělí dobrovolně rentu, nejedná špatně, ale páchá hřích lichvy, pokud jí prodává, neboť je třeba podpořit chudého a praktikovat dobročinnost.⁴⁸⁷

Jakoubek odsuzuje také a vždy ze stejných důvodů ty, kteří svěřují svůj majetek klášterům nebo kostelům, aby jim posloužily doživotní rentou. Žijí z ní nečinně a bez starostí až do své smrti. V tu chvíli se pak vše vrátí klášteru nebo kostelu. Podvod jiného druhu spočívá ve zneužití někoho, kdo potřebuje hotovost, tím, že za částku, kterou žádá, požaduje podpis na závazek 10x vyšší než byl ten, který si půjčil.⁴⁸⁸

To vše je opakem solidarity, i když blízký se nenachází v situaci nutné potřeby. Tyto smlouvy jsou odsouzeníhodné a pro křesťana není jiné východisko než: půjčovat zdarma, což odsuzuje renty, které získáváme s úmyslem získat více, než jsme půjčili a jež užíváme, aniž bychom byli podřízeni „zákoníku práce“.⁴⁸⁹

Důkazy Jakoubka jsou opakovány v čistě filozofické formě, které řeší problém *ab ovo*⁴⁹⁰, tedy když jsou dvě třetiny pojednání hotovy. Všechny vědomosti jsou pečlivě umístěny, kam patří, vše podle Filozofa. Jsou tam dva typy nabytí věci: nákup zboží, který je regulérní a nákup peněz, který je špatný. **Str. 60:** Jsou dva typy spravedlnosti, distribuční a sdílená. Nakonec jsou i dva typy zboží: to, jehož původ je odlišný od použití (dům) a to, u něž je původ a použití identické (chléb). Peníze jsou druhého typu. Byly vytvořeny pro jediné použití: *propter communicationem*⁴⁹¹. Jejich podstata nemůže být brána v potaz a navíc jejich přesně vymahatelná cena podle způsobu použití. Tady znovu narážíme na Jakoubkovo odsouzení půjčky na úrok za už zmíněným cílem, získat úroky a zbavit peníze jejich přirozené funkce usnadnit směnu. Ale dříve než uděláme závěr, autor navrhuje nový způsob rozlišování. Existují dva typy použití: *usus per se et usus per accidens*⁴⁹². Co se týče peněz: vlastní použití a výměna (*translatio*). Jestli jsou požadované za tímto účelem, nemohou být použity podle jejich původu a každá půjčka s úrokem je vyloučena. Pokud jsou požadované pro použití, které jim není vlastní, ale na jiné užití se zákon nevztahuje. Pokud si někdo vypůjčí peníze, aby si zaplatil okázalý luxus (*pompa apparencia*), je věřiteli povoleno, vyžadovat k navrácení částky navíc i cenu za pronájem. Mimo tento případ půjčka na úrok je nespravedlnost. Způsobuje, že věřitel sklízí, co

⁴⁸⁷ Srov. de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro* (†1429), *premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 58, ad: ze STŘÍBRA, Jakoubek. *Contra usuram*. (asi 1415) In: de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro* (†1429), *premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 368.

⁴⁸⁸ Ibidem, Vooght s. 59, Jakoubek s. 371.

⁴⁸⁹ Ibidem, Vooght s. 59, Jakoubek s. 375nn.

⁴⁹⁰ Latinské spojení *ab ovo* (dosl. od vejce) znamená dojít v úvaze od začátku do konce.

⁴⁹¹ Kvůli sdílení.

⁴⁹² Užití samo o sobě a užití náhodou.

nezasel (*congregas ubi non sparsisti*). To je případ toho, kdo pobírá doživotní rentu nebo, toho, kdo ji očekává od Církve nebo kláštera.⁴⁹³

Jakoubek znovu uvádí, že obstarání si doživotní renty je hřích. Opakuje, že tento hřích je stejný jako hazardní hry (*ludus taxillorum*), protože ignoruje délku života toho, kdo si obstarává důchod. Neboť hazardní hra je nemorální. Ten, kdo se angažuje v proplácení důchodu, spekuluje o smrti druhého. Což, jak řekl Jakoubek, není o nic méně odsouzeníhodné. Je to opět zbavení peněz jejich vlastní funkce. Dávat se smlouvou nebo bez ní za účelem získání víc pro sebe nebo své dědice, po částech nebo jednorázovou platbou, to je vždy lichva. **Str. 61:** Není to nikdy čestná smlouva, protože tato předpokládá předmět, který může být prodáván a kupován. Tak někdo, u koho předpokládáme nedostatek peněz, může prodávat půdu a následně ji odkoupit zpět, on sám nebo jeho dědicové následnými ročními platbami Toto už není úrok zaplacený tomu, kdo první koupil půdu. V obou případech se jedná o koupi. První zaplatil půdu druhému jedinou platbou. Druhý ji prodal prvnímu pravidelnými splátkami. Je dovoleno prvnímu kupci prodat třetímu právo, které má ještě k platbám druhého. S tímto třetím tvoří jedinou morální osobu.⁴⁹⁴

Princip zůstává stále stejný. Je dovoleno prodávat a znovu odkupovat půdu. Není dovoleno dělat obchod s penězi. Poslední argument je vypůjčen Jakoubkem z židovského zákona. Poznává, že židům nebylo zakázáno praktikovat lichvu vůči cizincům, ale nesměli ji praktikovat mezi sebou, což ukazuje, že lichva je zlo a že Bůh ji toleruje jen do jisté míry ve Starém zákoně, aby se vyhnulo horším nešvarům. Lichva už není dovolena v Novém zákoně, jelikož musíme všechny lidi považovat za naše bratry. Jakoubek věří také, že kromě zvláštních případů boží vůle, židé hřešili praktikováním lichvy i ve vztahu k pohanům.⁴⁹⁵

V dodatku k pojednání Jakoubek přidal dizertaci o praktikování lichvy židy a problémy, které způsobuje jejich přítomnost v křesťanském světě. Protože Starý zákon byl zrušen Kristem, praktika lichvy není židům dovolena. Když se jí dopouštějí, hřeší obzvláště vůči křesťanům a těm, kteří je napodobují.⁴⁹⁶

Jak je možné, ptá se Jakoubek, že tak velký počet židů pokračuje v životě mezi křesťany a ve vykonávání lichvy ve všech jejích formách? Je skutečností, že v dnes křesťanských zemích, pohané přijali křesťanskou víru. Nejsou už mezi nimi pohané, ale židé zůstali nevěřící. Jsou uvnitř křesťanství jako *feces*⁴⁹⁷ v lidském těle, plevy mezi zrním, hliněná forma, ve které jsou odlévány bronzové zvony. **Str. 62:** Jsou to odpady, ale tam, kde se udrží, otravují život, který je obklopuje. Židé vyhnání z jejich vlastní země kvůli proradnosti, nenašli jinde lepší přijetí než u

⁴⁹³ Srov. de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro* (†1429), *premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 59n, ad: ze STŘÍBRA, Jakoubek. *Contra usuram*. (asi 1415) In: de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro* (†1429), *premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s.377-381.

⁴⁹⁴ Ibidem, Vooght s. 61, Jakoubek s. 382.

⁴⁹⁵ Ibidem, Vooght s. 61, Jakoubek s. 382n.

⁴⁹⁶ Ibidem, Vooght s. 61, Jakoubek s.383n.

⁴⁹⁷ Plevy.

křesťanů. Nejprve byli nuceni pracovat, pak si zvykli nepracovat a rozmnožili se nad míru. Stejná vina, která je postavila proti Kristu, je staví do opozice vůči křesťanům.⁴⁹⁸

Jakoubek navrhuje několik řešení problému židovské přítomnosti v křesťanském městě. Možná mezi nimi zůstalo dobré zrnko, můžeme v to doufat v den sklizně, nebo jejich rozptýlením po celé zemi. Boží prozřetelnost je chtěla ukázat jako výstražné potrestání nepřátel Krista. Navíc a paradoxně písmo Starého zákona, zachovaného židy, potvrzují verze, které máme. Uctíváme jako oni naše Otce, Abraháma, Izáka a Jákoba. Poznáme, že spása přišla skrze židy a s ohledem na ně musíme vykonávat dokonalou dobročinnost, která zahrnuje i lásku k nepřátelům.⁴⁹⁹

Mezitím Jakoubek poznává, že realita věcí vede pozorného pozorovatele daleko od spekulací. Pravda je, že křesťané nechávají židy v jejich městech, ne aby jim byla nabídnuta možnost spásy, ale aby získali majetkové výhody. Bohužel všude! Prvotní čestný statut židů v křesťanské zemi byl opuštěn. Když pracovali jako křesťané, přinášeli svůj díl všeobecnému blahu. Byli přívětivější a více oblíbení. Dnes se uchylují často a pouze k lichvě, jsou všeobecně nenáviděni a opustili cestu ke spasení. Živí se z majetku chudých, žijí v nečinnosti, jsou pyšní, bezbožní, zkažení všemi neřestmi a přenášejí svou korupci na křesťany. Tito následují jejich příkladu a stávají se často horší než oni.⁵⁰⁰ Takto Jakoubek zakončuje své rozhořčené pojednání o příčinách problémů s židy.

Str. 63: Pojednání o lichvě, je formálně velmi nedokonalé, s mnoha přiznanými a nepřiznanými citacemi, ztížené častými překlepy; má však pozoruhodnou jednotu v inspiraci. Jeho kostru tvoří dvě velké biblické myšlenky a jeden aristotelský princip. Jak je zvykem ve středověkých teologických biblických statích, argument doplněný citacemi církevních otců a argument „rozumu“ od Aristotela, jsou použity bez zjevné diskriminace. Písmo je evidentně rozhodující, ale rozum pocházející také od boha, proto zde nemůže být opozice mezi biblickým argumentem a argumentem rozumu, aby oba dva byly správně použité. Takto Jakoubek používá buď jeden, nebo druhý argument.⁵⁰¹

Prvním základním biblickým textem, který se v jeho pojednání objevuje vícekrát, je: „Půjčujte, aniž byste požadovali něco za to.“ (*Mutuum date nihil inde sperantes*⁵⁰². Lv 6,34). Pro Jakoubka, který chce v každém případě vidět vítězství návratu k čistotě první církve, je

⁴⁹⁸ Srov. de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro* (†1429), *premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 61, ad: ze STŘÍBRA, Jakoubek. *Contra usuram*. (asi 1415) In: de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro* (†1429), *premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 383n.

⁴⁹⁹ Ibidem, Vooght s. 62, Jakoubek s. 384.

⁵⁰⁰ Ibidem, Vooght s. 62, Jakoubek s. 386.

⁵⁰¹ Srov. de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro* (†1429), *premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 63, ad: ze STŘÍBRA, Jakoubek. *Contra usuram*. (asi 1415) In: de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro* (†1429), *premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 384n.

⁵⁰¹ Ibidem, Vooght s. 62, Jakoubek s. 384.

⁵⁰² *Půjčku dávejte, ale nic neočekávejte* (Lv 6,34).

tento text rozhodující. Mnoho jiných textů ve Starém i Novém zákoněto potvrzuje a pro Jakoubka nebylo těžké ani shromáždit skupinu patristických textů ve stejném smyslu. Druhý biblický text, tentokrát z Genesis 3, 19, doplňuje základní postulát pojednání: V potu tváře budeš jíst svůj chleba.“ (*In sudore vultus tui vesceris pane tuo.*)⁵⁰³. Jestliže půjčka s úrokem není dokázaná, pokud peníze nemohou sloužit k vydělání peněz, je třeba, aby byl nalezen jiný životní smysl: práce. Písmo odsuzuje toho, kdo se chce obohatit lichvou, učí, že v potu tváře člověk bojuje za své přežití. Tak se nám ukazuje biblická koncepce užití pozemkových majetků. Člověk je nemůže legitimně získat jinak než prací (když někdo nechce pracovat, ať nejl) a musí zdarma půjčit ze svého nadbytku, těm, kterým neštěstí nebo nehoda přinesla chudobu. To je úkol ctného křesťana dle suverénního zákona milosrdenství. Aristotelova doktrína o funkci peněz se přirozeně objevila v jeho biblických myšlenkách o užitku práce a půjčky zdarma. Peníze jsou jen prostředkem vynalezeným k usnadnění směny.**Str. 64:**Nejsou a nemohou být použity jako předmět, který prodáváme nebo pronajímáme a obchodování s nimi obohacuje zaháleče.⁵⁰⁴

Spojení biblického myšlení s myšlenkami Aristotela tak naplnilo Jakoubkovo kritérium, které odsuzuje obchod a kšeftaření své doby. Do jaké míry způsob myšlení a jeho použití pochází od něj? Z pohledu teoretického a obecného, je třeba rozpoznat, že jeho pozice byla v církvi tradiční. Aniž bychom mluvili o církevních otcích, jejichž věrnost Písmu nedovoluje povolit půjčku s úroky nebo lichvu, je tedy jasné, že Jakoubkovo myšlení zůstává věrné Tomáši Akvinskému. *Doctor communis*⁵⁰⁵ dělá stejnou základní analýzu funkce peněz, které podle něj neměly hodnotu samy o sobě, ale pro usnadnění směny. Tomáš Akvinský říká, že peníze nikterak nevstupují do kategorie statků, které by mohly být komercializovány, tj. zboží jako pšenice nebo víno, jehož hodnota pochází z jediného použití, a předměty jako pole či dům, jež si uchovávají hodnotu nezávisle na svém použití. První kategorie majetku může být prodána jen pro konzumaci. Bylo by nesmyslné počítat odděleně předmět a jeho použití. Víno má jen tu hodnotu, pramenící z jeho použití - to znamená, aby bylo vypito. Druhá kategorie majetku může být prodána nebo pronajata, podle toho, jestli se transakce týká samotného předmětu nebo pouze jeho použití.⁵⁰⁶ Peníze však nepatří ani k jedné, ani k druhé kategorii. Peníze byly vytvořeny především za účelem směny (majetku, zboží). Takže hlavní použití peněz spočívá v tom, aby byly využity, rozděleny, to znamená, utraceny ve směně. Z tohoto důvodu je nedovolené

⁵⁰³ *V potu své tváře budeš jíst chleba* (Gn 3,19).

⁵⁰⁴ Srov. de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro* (†1429), *premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 63n, ad: ze STŘÍBRA, Jakoubek. *Contra usuram*. (asi 1415) In: de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro* (†1429), *premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 358n, 363, 370, 376.

⁵⁰⁵ *Doctor communis* (latinsky dosl. doktor obce) – čestné označení Učitele církve Tomáše Akvinského.

⁵⁰⁶ Srov. de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro* (†1429), *premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 64, ad: ze STŘÍBRA, Jakoubek. *Contra usuram*. (asi 1415) In: de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro* (†1429), *premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s.384n.

využívat zisk z půjčených peněz. V tom spočívá lichva. **Str. 65:**Kdo ji praktikuje, páchá smrtelný hřích. Otázka hřichu, analýza Tomáše Akvinského⁵⁰⁷, tak jako později Jakoubkova analýza spočívá na filozofovi, je citována jmenovitě stejně v Sumě, jakož i v otázce quodlibetu⁵⁰⁸ o lichvě.

Ještě více než u Filozofa bylo u Tomáše Akvinského patrné hledání inspirace v Písmu, konkrétně z velké části v textech, z nichž pak Jakoubek také čerpá. Čteme v Teologické sumě a v příslušném quodlibetu část z Exodu⁵⁰⁹, jež figuruje na začátku Jakoubkova pojednání o lichvě (*Si pecuniam mutuam dederis populo meo pauperi, qui habitat tecum, non urgebis eum quasi exactor, nec usuris opprimes eum.*⁵¹⁰) Tento text a jiné další, rozšířené otázkou 78 spisu „Secunda Secundae“ a otázkou 13 quodlibetu „De malo“, v jedné i druhé části Jakoubkova pojednání ukazují, že oba teologové vyvodili své stanovisko proti úročeným půjčkám ze stejných stránek Bible, ať už v jakékoliv formě. Jeden i druhý prostě považují půjčku s úrokem za hřích lichvy; jde o čin tvrdý a nespravedlivý, zakázaný pro židy vůči jejich bratrům už ve Starém zákoně a ještě přísněji zakázán vůči všem pro křesťany Ježíšem Kristem.⁵¹¹

Str. 66:Jakoubek ve svém pojednání neuvádí jmenovitě Tomáše Akvinského. Přestože měl na očích jeho Teologickou sumu (nebo alespoň úryvek z ní), autora neuvedl. Na konci pojednání „Contra usuram“ (před finálním exkurzem o podmínkách židů v křesťanském světě), se Jakoubek ptá, jak se mohlo stát, že židé získali od Boha povolení k praktikování lichvy vůči cizincům, ne však vůči vlastním bratrům. První část tohoto textu je literární kopie Teologické sumy Tomáše Akvinského. V tomto bodě je názor Jakoubka dokonale identický s názorem *Doktora communis*.

Kromě Tomáše Akvinského inspirovali Jakoubka i předchozí teologové, zejména Henri de Gand. Jakoubek opsal *ad litteram*⁵¹² otázku 39 svého quodlibetu, aniž by to přiznal. Je to dlouhá pasáž, která *recto et verso*⁵¹³ zabírá tři folia vídeňského rukopisu⁵¹⁴. Pojednává tam o doživotních rentách a rozšiřuje soubor otázek jasně a stručně, aniž by pominul nějaký užitečný prvek.

⁵⁰⁷ Paul de Vooght odkazuje na: AKVINSKÝ, Tomáš. Summa theologiae, IIa IIae, q. 78, a.2; De malo, q. XIII, a.4. In: de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 65, ad:ze STŘÍBRA, Jakoubek. Contra usuram. (asi 1415) In: de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s.362.

⁵⁰⁸ Quodlibet (z lat. co je libo, směsice) – sled otázek a odpovědí ve scholastické disputaci.

⁵⁰⁹ Ex 22,25: Jestliže půjčíš stříbro někomu z mého lidu, zchudlému, který je s tebou, nebudeš se k němu chovat jako lichvář, neuložíš mu úrok.

⁵¹⁰ Jestliže dáš peněžní půjčku někomu chudému z mého lidu, který pobývá s tebou, nebudeš na něj naléhat jako výběrčí, nebudeš ho utlačovat úroky.

⁵¹¹ Srov. de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 65, ad: ze STŘÍBRA, Jakoubek. Contra usuram. (asi 1415) In: de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s.382n.

⁵¹² Do písmene.

⁵¹³ Latinské spojení *recto et verso* znamená dozadu odpředu, tj. tam a nazpátek.

⁵¹⁴ Vienne 4749.

Co se přiznaných citací a naučné korespondence týče, jsou početné. Zde jsou jména, která najdeme několikrát ve spisu *Contra usuram*: Godefroid de Trano, Henri de Séguse, Raymond de Peñafort, Henri de Gand a Gilles de Rome. Všech pět tvrdí svorně s Jakoubkem, že lichva je něco vyžadovaného *ultra sortem*, to znamená nad to, co bylo půjčeno. Učenější definice o lichvě je Jakoubkem vypůjčena od Henriho de Séguse: „Lichva je vše, co se přidává k znovuzískání půjčené věci, k použití stejné věci, ať už je to za využití formální smlouvy nebo se záměrem uzavřít smlouvu, nebo když by mělo následovat vymáhání.“

Str. 67: Obrázek příjmů aplikovaných na příjmech zahálečů žijících z lichvy převzal Jakoubek od Henriho de Ganda. Od svých učitelů čerpá také rozlišení mezi lichvou duchovní a světskou. Jedno z rozlišení, které nepřináší nic důležitého k otázce, ale které je dáno zvykem, tradicí. Ze scholastické tradice (a zvláště od svých oblíbených mistrů) převzal jejich trvalý názor na špatnost lichvy v osobní etice. Hřích lichvy je spáchán, jakmile je k tomu vůle nebo záměr, a není přitom důležité, zda následuje jeho spáchání či nikoliv, ani zda lichvářská operace dá očekávané výsledky (*sola spe et expectatione contrahitur vicium usurarium*⁵¹⁵). Aristotelskou definici peněz, která hraje pro Jakoubka tak důležitou roli při rozumovém zdůvodnění jeho biblického přesvědčení, převzal z quodlibetu Henriho de Ganda. Gilles de Rome ji též odporuje ve svém quodlibetu.⁵¹⁶

Pevná příslušnost Jakoubka ke scholastické tradici a k učení jeho mistrů se projevuje také v detailech pojednávaných otázek. Prodávat lehce pod cenou zboží, které bude zapláceno později, není nutně lichva, jak poučuje Jakoubek. Přesto nedoporučuje tento způsob jednání. Ačkoliv to samo o sobě není přímo neřestné, může k neřesti vést. To je názor Henri de Séguse a Raymonda de Peñafort, kteří oba tvrdili, že je třeba se vyvarovat tohoto způsobu smluv.⁵¹⁷

Jakoubek odsuzuje každého, kdo svěruje své peníze někomu, kdo s nimi nakládá na burze (*eunti ad nundinas*⁵¹⁸). V tom můžeme vidět názor Raymonda de Peñafort, který po prodiskutování této otázky uzavírá, že se jedná o lichvářský charakter této operace.⁵¹⁹

Str. 68: Diskuze o doživotní rentě, tak dlouze Jakoubkem s velkou vahou rozebíraná, přebírá beze změny názor Henriho de Ganda, sdílený s Henri de Ségusem a Gillesem de Rome. Stejní teologové a církevní právníci, k nimž můžeme přiřadit i Godefroida de Trano, sloužili Jakoubkovi jako průvodci v otázce rent získaných církví nebo klášterní komunitou. Odsuzující výroky, uváděné Jakoubkem, se nacházejí i u Henriho de Ganda, Gillesa de Rome, Henriho de Séguse a Godefroida de Trana. Sekretáři a notáři, kteří propůjčují svá řízení lichvářským smlouvám, se podílejí na hříchu lichvy a jsou vinni - to je názor, který Jakoubek sdílí s Henrim

⁵¹⁵ (Již) pouhou nadějí a očekáváním se naplňuje lichvářská vina.

⁵¹⁶ Srov. de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro* (†1429), *premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 67, ad: ze STŘÍBRA, Jakoubek. *Contra usuram*. (asi 1415) In: de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro* (†1429), *premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 355.

⁵¹⁷ Ibidem, Vooght s. 67, Jakoubek s. 356.

⁵¹⁸ Ti, co jdou na trh.

⁵¹⁹ Ibidem, Vooght s. 68, Jakoubek s. 357.

de Ségusem. Můžeme nakonec citovat názor, že je dovoleno vyžadovat lichvářskou taxu od toho, kdo si půjčuje peníze, ne aby s ní zacházel čestně, ale podle zmíněného výrazu *ad pompam et apparentiam*⁵²⁰, Jakoubek jednoduše zkopíroval ve svém pojednání názor Henriho de Ganda na tuto otázku. Stejný názor můžeme číst také u Gillese de Rome.⁵²¹

Otázky, v nichž Jakoubek následoval explicitně nebo implicitně Tomáše Akvinského, Henriho de Ganda a jiné mistry, jsou ty, které si soudci a moralisti jednomyslně kladli ve své době. **Str. 69:** Zástava na smrt (profit, který má půjčující od dlužníka, a k tomu úroky, jež mu tento dluží), prodej na úvěr nebo na vymezenou dobu, simulovaný prodej, smlouva zvaná „Mohatra“ (prodej na omezenou dobu s bezprostředním opětovným prodejem za co nejmenší cenu), to všechno jsou praktiky všude známé a často odsuzované papeži.⁵²²

Nebylo Jakoubkovo pojednání nakonec jen souborem právních názorů přejatých od daného počtu autorů na otázky lichvy? Každá originalita byla chybou? Jistě ne! Jakoubek se odlišuje nejdříve tím, že i když pojednával o právních otázkách, nenapsal právní pojednání. Vztah činu k pozitivnímu zákonu je nahlížen jen krátce a zřídka. Když se občasné Jakoubek angažuje v této oblasti, je to jen váhavě, a je navíc limitován názory druhých. Produkuje-li dům úrok a pak shoří, zdali na dům vybudovaný na jeho místě, přejde závazek, který byl na doměprvním? Jakoubek to jmenuje *secundum aliquos*⁵²³. Patří podíl na zisku ze zvířete či snad vína náleží tomu, kdo má práva těžit ze zvířete nebo vinné révy? Jakoubek informuje o tom, co se děje běžně, a pak o tom, co na to říkají druzí (*quidam autem dicunt*). Navíc vyzdvihuje námitku: renty, které přibývají u dalších generací krav, se mu nelíbí (*istud in fine additum sine fine non placet*⁵²⁴). Přiblížení soudního případu se děje velmi pomalu a nejistě. Jakoubek nepřestává tvrdit, že nic nemůže být vyžadováno *praeter sortem*⁵²⁵. Ale pokud se půjčující vzdá slibného obchodu, aby přiměl toho, kdo si půjčuje, neměl by vyžadovat odškodnění své ztráty? Tady znovu Jakoubek píše, že někteří by neváhali povolit úrok rovný částce, kterou by dobrovolný půjčující mohl vydělat v případě, že by pokračoval ve své obchodní záležitosti (*quidam tamen dicerent*⁵²⁶). **Str. 70:** Jakoubek uznává spíše vzdání se této lichvy. Pokud se věřitel může obejít bez kompenzace, Jakoubek má za to, že by se jí měl vzdát.⁵²⁷

⁵²⁰ Latinské rčení *ad pompam et apparenciam* znamená doslova pro nádheru a předvedení, tj. pro okázalost, na odív.

⁵²¹ Ibidem, Vooght s. 68, Jakoubek s. 358-360.

⁵²² Srov. de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro* (†1429), *premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 69, ad: ze STŘÍBRA, Jakoubek. *Contra usuram*. (asi 1415) In: de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro* (†1429), *premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 361n.

⁵²³ Podle jiných.

⁵²⁴ Toto nakonec, bez konce přidáno, se (mu) nelíbí.

⁵²⁵ Nad jistinu.

⁵²⁶ Nicméně, někteří by řekli...

⁵²⁷ Ibidem, Vooght s. 69, Jakoubek s. 363-366.

Jakoubkova metoda není ta od právníka, který rozhoduje podle právních norem, ale od moralisty, který hledá rozdíl mezi dobrem a zlem v lidském konání, a navíc je to duchovní metoda, která soudí chování křesťana podle jeho větší či menší věrnosti Písmu. Pro Jakoubka není podstatné právo, ale spravedlnost. Není to zákon, který ho zajímá, ale evangelium. Neúnavně se vždy k problému vrací, a to z pohledu evangelia. K některým ze 70 biblických citací, které se opírají o dlouhé texty církevní otců, se ve svém textu až pětkrát vracel; morální reflexe v duchu evangelia, naroubovaná na jeho autority, výmluvně ukazuje, v jaké perspektivě se pohybovala mysl autora „De usura“.⁵²⁸

Zvolil své autory, aby z nich vytěžil vhodné argumenty pro své duchovní vidění světa. Vždy převzal jejich teoretickou opozici k lichvě, stanovisko, které oni sami převzali od Aristotela, z vysoké scholastiky a všeobecné křesťanské tradice. Snažil se vyvarovat zabřednutí do labyrintu kasuistiky, neboť ho to vedlo k protikladným myšlenkám. Radikální odsouzení půjčky na úrok a koupě rent se tak v podstatě stalo spíše teoretickým a slovním než reálné. Realita žel neodpovídá doktríně - půjčka s úrokem byla čím dál více praktikována, a byl to právě Saint Siegfried, kdo se proti ní obrátil na bankéře.

Ale vraťme se ke zdrojům Jakoubkovy inspirace. Henri de Gand, kterého tak ze široka kopíroval, když rozvíjel aristotelské principy, jež se zdály být v souladu s jeho biblickou koncepcí, dokonale ignoroval skutečnost, že zboží může být prodáváno draž, než bylo koupeno, a to kvůli zpracování, přepravě a skladování. **Str. 71:** Tyto tři prvky mohly podle *Doctora solemnitis*⁵²⁹ vstoupit do výpočtu prodejní ceny. Ale toto tvrzení muselo Jakoubka zmást, jak můžeme soudit podle váhavého způsobu, jakým se chová, když narazí na otázku, ve které morálnost praktiky může být definována jen podle analýzy techniky peněžních transakcí.⁵³⁰

Jakoubek se musel cítit ještě hůře v případech třinácti výjimečných případů, ve kterých je podle Henriho de Séguse lichva dovolena, nebo v sedmi případech přijatelných podle Godefroida de Trano. **Str. 72:** Také o nich se Jakoubek zmínil ve svém pojednání. Jiné z těchto výjimek měly za cíl jen chránit a upřednostňovat církevní majetky. Nic nebylo tak odlišné od myšlení Jakoubka. Naši právníci s tím mnohdy nesouhlasili. Bekyně žily z koupených rent. Gilles de Rome podporován Raymondem de Peñafort jim to nezakazuje, ale Henri de Gand je naopak proti. Tímto jednáním, jak píše, je pevně přesvědčen, že jim, totiž bekyním chybí moudrost (*dico et firmiter credo ... in hoc sapientes non sunt*⁵³¹) Jestli bekyně tvrdí, že jim to duchovní vůdci doporučili, lžou (*mentiuntur in hoc*⁵³²). V podstatě tedy myšlenka, že každý

⁵²⁸ Srov. de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 70, ad: ze STŘÍBRA, Jakoubek. *Contra usuram*. (asi 1415) In: de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 351-386.

⁵²⁹ *Doctor solemnitis* – slavný, slovnitý doktor; čestné pojmenování Henriho de Ganda.

⁵³⁰ Srov. de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 70.

⁵³¹ Říkám a jsem pevně přesvědčen, že ... v tomto nejsou rozumní.

⁵³² V tomto nemluví pravdu.

úrok a každá renta, které překračují hodnotu daného kapitálu, jsou lichvářským jednáním, aby nemohla odporovat rozvoji obchodu a nutnosti finančních operací.

Jakoubek ignoroval všechny kompromisy teologů a právníků své doby. Je třeba si také všimnout, že zůstal uzavřený opravdovým problémům způsobeným vývojem společnosti. Drží se principů a zůstává nekompromisní. Pronásledoval duch zisku, podvodů, lstivosti, které se projevují na křivolakých cestách nákupu, prodeje, pronájmu, výpůjčky, peněžních operací různého druhu. Vidí v nich v různých formách, jen lichvu, jejíž cíl je obohatit se, ne prací, ale obchodem, zatímco křesťan by se měl naopak zabývat získáním věčného života, tím, že bude nezištně dávat a půjčovat bez úroků.⁵³³

Str. 73: Nemůžeme tedy říci, že by se v otázce lichvy Jakoubek dostal v analýze dál než v otázce ekonomického statutu. Zde zůstal přes všechno zdání na úrovni biblického soucitu. Ale jaké obdivuhodné a posilující přesvědčení tím přinesl! Ukažme ještě ve zkratce dvě formulace: „Všechny věci nutné pro lidský život musí patřit všem podle přirozeného práva. V důsledku toho mají být sdíleny těmi, kdo je pevně drží v rukou podle lásky Boží, potřeby církve, důstojenství osob a spravedlivého ocenění potřeb“, nebo toto: „Ten, kdo vlastní více než potřebuje, je vyzván, aby půjčil těm, kteří nemají to, co potřebují“. Všimněme si, že Jakoubek nemluví o někom, kdo by byl v absolutním nedostatku nebo kdo by byl v nejvyšší nouzi. Jedná se o pomoc bližnímu *in rebus utilibus*⁵³⁴, tedy v tom, co je pro něj užitečné. Zde se do široka otevírá horizont lidské solidarity. Jestli Jakoubek nepomýšlí (jak by ve své době mohl) na zrušení osobního vlastnictví výrobních prostředků ani na žádnou jinou technickou formulaci politické ekonomie, postupem času tímto velmi jasně potvrzuje právo všech na užitečný (potřebný) majetek a nevyhnutelnou povinnost jej poctivě sdílet.

⁵³³ Srov. de VOOGHT, Paul. *Jacobellus de Stříbro (†1429), premier théologien du husitisme*. Louvain: UCL, 1972. 1. vydání, s. 70.

⁵³⁴ Ve věcech užitečných, potřebných.

Summary

Diploma thesis „The theological treatise by Master Jacobellus de Misa ‚De usura iudeorum et christianorum‘ and his reflection of the position of Jews in society“ is about the one from the writings of m. Jakoubek of Střibro. Treatise „Contra usuram“ („Against usury“) was written about in the year 1415, and has not yet been translated into Czech. For the use of this theses, I translated the Latin text of Appendix into Czech.

The first chapter of advocates selected topic in historical context, that is, the crisis of the turn of the 14. and 15. century, when the high middle ages already continuously paced to the modern era. Our history has been called Czech Hussite reformation and revolution.

In the second chapter is introduced by m. Jacob of Mies as a friend, collaborator and successor in the work of m. Jan Hus at the Prague University. Together with m. Nicholas from Dresden initiated the adoption of recovery sub utraque speciae and became a leading theologian utraquists. The subject of the third chapter is the concept of usury, according to the Scriptures, the church fathers and teachers, and the medieval doctrine of the usury and its effects. Usury was all the ecclesiastical authorities, widely dismissed as immoral, forbidden Letters social phenomenon.

The fifth chapter deals with the dramatic coexistence of Christians and Jews in the arc of historical development from the middle ages to the present. The idea of m. Jakoubka that Jews come out of isolation and engage in society, there was until the end of the 18. century as a result of changes to the enlightenment and josefinism. It was only the second time of the mid-20th century and the beginning of the 21st century, the 20th century brought the absolute change in the preview of the Christians: God is with the Jews and the salutary goals. The sixth chapter is devoted to usury in our present and update the issue.